

KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM

Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola

Doktori Iskola vezetője: Prof. Dr. Jakab Éva

BÍRÓI JOGÉRTELMEZÉS ÉS NYELVI PRAGMATIKA

PhD értekezés

Készítette: dr. Tahin Szabolcs

Témavezető: Prof. Dr. Tóth J. Zoltán

Kézirat lezárva: 2024. 12.22

BUDAPEST

2024

TARTALOMJEGYZÉK

I. BEVEZETÉS.....	7-11
II. A „BÍRÓI JOG” RÖVID TÖRTÉNETE ÉS NYELVI REPRESENTÁCIÓI. AZ „ÉLŐ JOG” DOKTRÍNA.	
1. Az együttműködő szemlélet.....	12-17
2. A rivalizáló szemlélet.....	17-19
3. Velünk élő metaforák: a bírói jogértelmezés leírásának kortárs nyelvi reprezentációi.	19-22
4. Angolszász metaforák: „horgony”, „láncregény”, „kupola”	23-25
5. Bírói jog és nyelvi pragmatika.....	26-29
6. Az „élő jog” doktrínája a hazai jogi gondolkodásban.....	29-32
7. Az „élő jog” és a korlátozott precedensrendszer.....	32-34
III. A JOGALKOTÓI NYELVHASZNÁLAT „DISZKURZÍV RENDJE”, CSATÁROZÁSOK A TÖRVÉNY SZÖVEGÉÉRT. A JOGALKOTÓ NYELVÉNEK JELLEMZŐI.	
1. Jogi „hókuszpókuszok”.....	35-39
2. A jogi nyelvhasználat „diszkurzív rendje”: csatározások a törvény szövege körül	39-40
2.1. A <i>Plain Language Movement</i> (PLM) és a normavilágosság elve és annak kritikája	34-44
2.2. Egy korszakjelenség: a jogszabályok nyelvének újraelosztása, avagy a „legalizmus krízise”	44-47
3. A jogalkotó nyelvének jellemzői – a „pszeudojog” szükségszerű jelenléte.....	47-48
3.1. A jogalkotó nyelvének tökéletlensége: az <i>in claris non fit interpretatio</i> elv elégtelenségéről.....	48-49
3.2. A nyelvi jelentés rétegzettsége, a nyelv pragmatikai feldúsítása.....	49-50
3.3. A jogszövegek időtlenségének hamis mítosza: túl az originalizmuson.....	50-51
3.4. A jogszövegek nyelvi aluldetermináltsága.....	51-52
3.5. Jogszabályszerkesztési következetlenségek.....	52-53
3.6. A jog intertextuális szövege, rétegzettség, „duplikáció”.....	53-54
4. Összefoglalás.....	54

IV. NYELV ÉS JOG, JELENTÉSELMÉLETEK. A NYELVI FORDULAT SZÜKSÉGESSÉGE.

1. A jogszövegek nyelvi kitettségéről.....55-60
2. A természetes nyelv ismeretelméleti funkciója – a filozófia „nyelvi fordulatáról”
..... 60-63
3. Nyelvtudomány, jogtudomány: a nyelvi jelentés modelljei..... 63-68
- 3.1. A kódnyelvi modell..... 68-75
- 3.2. A használati elvű modell..... 68-75
4. A hazai jogtudomány „nyelvi fordulatának” szükségességéről - egy példa..... 75-78

V. PRAGMATIZMUS - NYELVI PRAGMATIKA

1. A pragmatizmusról – röviden..... 79-82
2. Mi a nyelvi pragmatika – és mit vizsgál?..... 82-86
3. Nyelvi pragmatikai kutatások a hazai jogirodalomban.....87-89

VI. A NYELVI PRAGMATIKA ALAPFOGALMAI: IMPLIKATÚRA, TÁRSALGÁSI MAXIMÁK PRESZUPPOZÍCIÓ, AKKOMODÁCIÓ.

1. Implikált tartalom, implikatúrák.....90-92
- 1.1. Társalgási implikatúrák.....92-97
- Általánosított (generális) társalgási implikatúrák 98-100
- Egyedi (partikularizált) társalgási implikatúrák..... 100-102
- 1.2. Konvencionális implikatúrák..... 102-103
2. Preszuppozíció (előfeltevés) - akkomodáció (alkalmazkodás).....103-105
3. Grice maximái és a jogértelmezési kánonok.....105-107

VII. A BÍRÓI JOGÉRTELMEZÉS DISKURZUS-SZERKEZETE: A STRATÉGIAI BESZÉD ÉS A „SZELEKTIVITÁS STRATÉGIAI SZUPERMAXIMÁJA”

1. A szavak „természetes élőhelyéről”.....108-110
2. Milyen nyelvhasználati helyzet határozza meg a jog tartalmát? A köznapi és a jogi
nyelvhasználat értelmezési horizontjai 110-112
- 2.1. A köznapi nyelvhasználat horizontja.....112-115
- 2.2. A jogi nyelvhasználat horizontja.....115-116
3. A bírói jogértelmezés diskurzus-szerkezete: a stratégiai beszéd és a „szelektivitás
stratégiai szupermaximája”.....116-118

4. A hazai „textualizmus”: a szöveghű jogértelmezés. Szöveghűek vagyunk-e a joggyakorlatban?	118-121
5. Egy hazai példa a stratégiai jogértelmezésre: mi a „falfírka”?.....	121-126
6. A Kúria stratégiai jogértelmezéséről még egyszer: a falfírka tartalmára vonatkozó jogegységesítés.....	126-123

VIII. A JOGSZÖVEG MINT BESZÉDAKTUS: JOGALKOTÁS ÉS JOGSZÖVEG-ALKOTÁS

1. Beszédaktus-elmélet és nyelvi pragmatika.....	131-133
2. A jogalkotó nyelvi cselekvése, mint kollektív beszédaktus.....	133-137
3. A segítségnyújtás elmulasztásának bírói gyakorlata és a beszédaktuselmélet.....	137-141
4. Jogalkotás és jogszöveg-alkotás: a Kúria Közigazgatási-Munkaügyi Kollégiumának 3/2013. számú jogegységi határozatának alkotmánybírósági megsemmisítése ..	141-146

IX. AZ ALAPTÖRVÉNY 28. CIKKE ÉS A JOGSZÖVEG KOMMUNIKATÍV TARTALMA

1. Az „aluldetermináltsági tézis” és az Alaptörvény 28. cikke.....	147-151
2. A teleologikus értelmezés elsődlegessége.....	151-152
2.1. A szubjektív teleológiai értelmezés.....	152-154
2.2. Az objektív teleologikus értelmezés	154-160
2.3. Az alaptörvény-konform jogértelmezés.....	160-162

X. A CÉLSZERŰSÉG KÉT ARCA: A *CONTRA LEGEM* JOGÉRTTELMEZÉSEN INNEN ÉS TÚL

1. Célszerűség: célelvűség, észszerűség.....	163-165
2.1. Amikor a célszerű jogértelmezés törvényrontóvá válik.....	165-168
2.2. Amikor a célszerű jogértelmezés nem törvényrontó: az Alkotmánybíróság határozata a Budapest Környéki Törvényszék és a Váci Járásbíróság vad és személygépkocsi összeütközése tárgyában hozott ítéletéről.....	168-172
2.2. Amikor az észszerűség kívánalmát a józan ész arany szabálya diktálja.....	172-175

XI. A JOGSZABÁLY-SZÖVEGEZÉSI HIBÁKBÓL EREDŐ NYELVI ÉS PRAGMATIKAI

MEGHATÁROZATLANSÁG – KÉT PÉLDA.

1. És, vagy, illetőleg, illetve” – a visszvégrehajítás elrendelésének feltételeiről.....	176-182
2. A bírósági tárgyaláson részt vevő közhatalmat gyakorló személyről készített fényképfelvételek sajtóban való közzétételéről	182-187

XII. A „KORLÁTOZOTT PRECEDENSERŐ” DOKTRÍNÁJÁNAK NYELVI IMPLIKATÚRÁI	
1. Pertörténet.....	188
2. Szemantikai homályosság: nominalizáció.....	189
3. A jogszöveg pragmatikai feldúsítása, az implikált tartalom jogalkotói törlése...	189-196
4. A Kúria 1/2021 (VII. 12.) PK véleménye a Pp. 409. § (3) bekezdése szerinti felülvizsgálati kérelem megengedhetőségéről: az implicit tartalom törlésének hiánya	196-200
XIII. ÖSSZEGZÉS.....201-202	
SUMMARY.....203-204	
SZAKIRODALOM.....205-212	
AZ ÉRTEKEZÉS TÉMÁJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ SAJÁT KÖZLEMÉNYEK.....213	

TÉMAVEZETŐI VÉLEMÉNY

Az értekezés a jogszabályszövegek gyakorlati értelmezésével foglalkozik; célja annak bemutatása, hogy a tételezett normaszöveg milyen módon tud érvényesülni a bírói praxisban, azt a bírók hogyan tudják helyesen értelmezni, és mi történik akkor, ha a szó szerinti értelem és a jogalkotó által szándékolt értelem eltér egymástól. Végeredményben a dolgozat a textualizmus és a pragmatizmus, módszertanilag pedig a nyelvtani és a teleologikus értelmezés feszültségét és ennek elméleti és gyakorlati implikációit tárgyalja.

A szerző maga is gyakorló bíró, akinek a praxisában a dolgozatban is tárgyalt elméleti dilemmák rendszeresen felmerülnek. Gyakorlati nézőpontból nézve szükségszerűnek tűnik, hogy a jogszabályokat ne csak a szó szerinti értelem alapján, hanem azok társadalmi célja(i) fényében is nézzük. A magyar bírói gyakorlat – a szerző megállapítása szerint is, és ténylegesen is – sokáig a törvénypozitivizmus és a normativizmus hálójában vergődött. Ebből az állapotból végső soron az új Alaptörvény 28. cikke szakította ki, mely azt mondja ki hogy „[a] bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. A jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambulát, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.” Mindezzel a jogszabályok szövegének értelmezését elvégezni kényszerülő bírók egy olyan tételes jogi mankót kaptak, amellyel most már normativista alapon is hivatkozni tudnak a teleologikus jogértelmezés alkalmazására.

A szerző meggyőzően mutatja ki, hogy a jog funkciójának, illetve a jogalkotó társadalmi szerepének sokkal inkább megfelel az a bírói felfogás, mely a jogot a jogalkotó által elérni kívánt társadalmi célok eszközének látja. A jog pragmatikus felfogása melletti kiállást a szerző széles körű nyelvfilozófiai és jogelméleti eszköztárral, valamint rengeteg magyar és külföldi jogeset bemutatásával igazolja. A dolgozat módszertanilag kiérlelt, felépítése logikus, forrásfeldolgozása alapos, következtetései helytállóak. A dolgozat eredményei ezért minden bizonnyal hozzájárulnak nemcsak a jogelméleti tudásunk bővüléséhez, hanem

segítséget jelenthetnek az ítélkezési gyakorlat fejlesztéséhez és a bírók munkájának értékeléséhez is.

Budapest, 2024 augusztusa

Tóth J. Zoltán

I. BEVEZETÉS

Egy nemrégiben megjelent hazai monográfia szerint a jogi gondolkodásunkban időszerű lenne felülvizsgálni az írott jog és a jogértelmezés egymáshoz fűződő viszonyát. Ehhez azonban olyan modellben kell gondolkodnunk, amely a joggyakorlatot és a bírók társadalmi szerepét az eddigieknél nagyobb súllyal veszi figyelembe.¹ Az értekezésben bemutatott nyelvi pragmatikai modell alkalmazása ezt a célt szolgálja: egy lehetséges leírást kíván adni arról, hogy a hagyományos – szöveghű - elképzeléseinkhez képest miként gondolkozhatunk másként a bírói jogértelmezésről.

A jogi gondolkodásunkban máig erős paradigmaként érvényesül az a formalista felfogás, amely szerint a bíró kizárólag a jogszövegekből merítheti a jogot. E szemlélet alapja egy „nyelvi babona”, amely szerint egy írott szöveg üzenete pusztán annak nyelvi tartalmából kalkulálható. E nyelvi paradigmából akkor mozdulhatunk ki, ha rámutatunk, hogy ezek az elképzeléseink milyen nyelvi előfeltevéseken alapulnak. Ez indokolja a disszertáció nyelvelméleti kiindulópontját.

A nyelvelmélet és a jogértelmezés kölcsönös egymásba fonódása a tengerentúli jogelméletben jó ideje elfogadott tudományos alapvetés. Az angolszász-amerikai jogelmélet „nyelvi fordulata” azon a belátáson nyugszik, hogy a jogról és jogértelmezésről való tudásunk kereteit egyaránt a nyelvszemléletünk jelöli ki. E kutatások azzal a paradigmaváltó igénnyel léptek fel, hogy a szövegközpontú jelentéskoncepciókat a nyelvhasználók társas interakcióján alapuló jelentéselméletekkel váltsák fel. E jogelméleti paradigmák szerint a jogszövegek jelentése nyelvi interakciókon keresztül formálódik, a jog tartalma a jogalkotó és a jogalkalmazó közötti kommunikációs stratégiákban rajzolódik ki.

Úgy tűnik, a hazai jogelmélet némi lemaradásban van azzal, hogy szembe nézzen a tudománytörténet mintegy fél évszázada zajló „nyelvi fordulatával”. Fontos tehát, hogy a nyelv és a jog területének kölcsönös egymásba fonódását itthon is behatóbban tanulmányozzuk. Az értekezés ezért azt vizsgálja, hogy a nyelvi pragmatika miként helyezheti új megvilágításba a hazai bírói jogértelmezést, a hatalmai ágak egymáshoz való

¹ Menyhárd Attila: A polgári jog tudománya Magyarországon. in: *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal.* (szerk. Jakab András-Menyhárd Attila) (Budapest: HVG Orac 2015) 245-250.

viszonyát, a *contra legem* jogértelmezés határait, végső soron tehát arra a kérdésre keres választ, hogy miként formálódik a bírói jogértelmezésben megtestesülő *élő jog*.

A kutatási téma nemcsak nyelveleméleti elköteleződésből ered, e vizsgálatokat az Alaptörvény 28. cikkébe kodifikált értelmezési szabály normatív előírásai is indokolják. A 28. cikk a szöveghű jogértelmezés helyébe a célelvű (célkutató) értelmezési kánont helyezte, ami „legálissá” teszi azokat a jogértelmezési technikákat is, amelyek nem csak a jog szövegszerű forrásain alapulnak.

Az Alaptörvény 28. cikkének szövege Richard Ekins „aluldetermináltsági tézisé” látszik visszaigazolni. Ekins szerint egy jogi norma szövege akkor is csak a jogalkotói szándék „csontvázának” tekinthető, ha egyébként a szemantikai tartalma világos. Az Alaptörvény 28. cikke is lényegi szerepet tulajdonít a jogszövegen kívüli faktoroknak, hiszen arra hívja fel a bíróságokat, hogy a jogszabály szövegéhez („csontvázához”) a szövegben nem szükségszerűen kódolt (i) jogalkotói célok, (ii) jogalkotói elkötelezések (józan ész, jóerkölcs, gazdaságosság, közjó) és (iii) az Alaptörvénybe foglalt alapjogok/értékek felől kell közelíteni. Óhatatlanul felmerül tehát a kérdés, hogy miként írhatók le és a jogértelmezésben milyen szerepet játszanak ezek, a jogszövegben nem mindig látható elemek. És egyáltalán: a jogalkotói szándék/cél miként tárható fel, ha elfogadjuk, hogy az nem azonos az explicit jogszöveggel.

A disszertáció elméleti kereteként használt nyelvészeti pragmatika tudománya a jogi nyelvhasználatot különböző szituációkban kutatja. E kommunikációs helyzeteknek eltérő vizsgálati tárgyként szolgálnak, mert ilyenkor a nyelvi diskurzus más-más résztvevő között zajlik.

A hazai jogirodalomban eddig lezajlott kutatások egyfelől a rendőrségi kihallgatásokon, másfelől a bírósági tárgyalótermekben zajló diskurzusok pragmatikai-nyelvészeti elemzését végezték el. E beszédhelyzetek két résztvevője a bíróságok (hatóságok) és a laikus állampolgár. Ugyanebbe a keretbe illeszkednek azok az úttörőnek számító vizsgálatok, amelyek a bíróságok ügyfélnek szóló határozati érvelését vizsgálják a nyelvi pragmatika eszközeivel. Más szerzők a nyelvi bűncselekmények (rágalmazás, felbujtás, fenyegetés stb.) területén végeztek behatóbb vizsgálatokat), itt az elkövető és a sértett nyelvi kapcsolata a meghatározó.

A doktori értekezésben helyt kapó elemzések azonban más beszédhelyzetet vizsgálnak: a *jogalkotó és a bíróságok* közötti kommunikáció nyelvi pragmatikai leírására tesznek kísérletet. A hazai jogirodalomban e vizsgálati terület szinte érintetlen. A tárgykörben már született néhány elméleti tanulmány, amely a nyelvi pragmatika és a jogértelmezés kapcsolatának *elméleti eredményeit* ismerteti, főként Andrei Marmor munkásságát. Az elméleti irányultságú szövegekben kisebb volumennel szerepelnek gyakorlati-empirikus kutatások, így e szövegek a nyelvi pragmatikai vizsgálatok hazai jogértelmezési *gyakorlatban jelentkező konzekvenciáit* nem vonják le. E téren csak a szerző tollából jelent meg néhány tanulmány.

Az amerikai jogtudományban a jogalkotó és a bíróságok közötti kommunikációs folyamatok pragmatikai vizsgálata magától értetődő, mert a common law országokban a bíróságok jogértelmezésének nagyobb a jogformáló ereje, mint a kontinentális jogban.

A common law és a kontinentális jogrend szigorú elhatárolása ma már nem tartható. A hazai korlátozott-precedensrendszer bevezetése számos jegyben közelíti a jogrendünket az angolszász rendszerekhez, ami felveti a pragmatikai vizsgálatok igényét a hazai jogrendben is. Az általam felhasznált amerikai szakirodalom azt mutatja, hogy az angolszász jogi nyelvi pragmatikát is ugyanazok a kérdések foglalkoztatják, mint amelyek a hazai jogéletben felmerülnek a bírói jogértelmezés területén. Nincs akadálya tehát, sőt indokolt e nyelvelméleti megfontolások működtetése a hazai jogrendet érintően is.

Az értekezésben az alábbi téziseket kívánom igazolni.

1.

A jogalkotó a jogrendünket 2020. április 1-jétől a (korlátozott) precedensrendszerbe sorolta. E „névváltoztatás” alapján a bírói jogértelmezés kérdéseire az eddigieknél is nagyobb figyelmet kell fordítanunk, nem mellőzhető tehát az „élő jog” alaposabb vizsgálata. Annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a szövegjog tartalmát milyen nyelvi pragmatikai faktorok határozzák meg, nemcsak nyelvelméleti kérdés, hanem a hazai jogéletben felértékelődő bírói jogértelmezés időszerű kérdései közé tartozik. Ezáltal ugyanis közelebb kerülünk a hazai korlátozott precedensrendszer megértéséhez.

2.

A pragmatika nyelvскеpticizmusa realisabb nyelveleméleti kiindulópontot ad a jogszövegek működésének megragadásához, mint a hagyományos szöveghű jogszöveg-értelmezési paradigmák. A pragmatika elveti a nyelvhasználók abbéli képességébe vetett nagyfokú bizalmat, hogy minden esetben sikeresen és akadálymentesen kommunikálunk. Így nemcsak a nyelv teljesítőképességét kérdőjelezi meg, de nem becsüli túl a jogalkotó nyelvi kompetenciáit sem. Azt vallja, hogy a jelentésképződésben döntő szerepe van a szövegen túli faktoroknak: a kontextusoknak, a pragmatikai következtetéseknek, az előfeltevéseknek és az implikált tartalmaknak. Ha tehát egy jogszöveg szemantikai-nyelvtani tartalma világos, e pragmatikai faktorok a nyelvi tartalmat mégis elbizonytalaníthatják, meghatározatlanná tehetik. Azt állítom tehát, hogy ez a nyelveleméleti tudatosság a hazai jogrendben is elengedhetetlen a jog valós folyamatainak leírásához.

3.

Az alkotmánybíróági határozatokban visszatérő nyelvi fordulatok a hagyományos jogszemléletünk nyelvi lenyomatai. E határozatok érvelése gyakran alkalmazza a bíróság „eloldotta magát a jogszabály szövegétől”, vagy „túllépte a jogi norma nyelvi kereteit” érvelési klauzulákat. Ezek a paradigmaticus fordulatok egyfajta néma, reflektálatlan tudásként határozzák meg a jogszöveg-értelmezési gyakorlatainkat. Helyesebb volna e régi nyelvi klauzulák használatát átgondolni, és más nyelvi fordulatok mentén kialakítani az érveléseinket. Arra hivatkozni például, hogy a bíróság „eloldódott a jogszabály *céljától*” vagy - végső soron - a „jog kommunikatív tartalmától”.

4.

A nyelvészeti pragmatika nyelvszemlélete és fogalomkészlete arra szorít minket, hogy a jogalkotás és a bírói jogértelmezés viszonyrendszerét újragondoljuk. A pragmatista jogszemlélet számára a *contra legem* jogértelmezés határai a hagyományos elgondolásainkhoz képest kijjebb helyeződnek. A pragmatikának a nyelvi jelentésképződésről alkotott szemlélete és a jogszövegek jelentésrétegződéséről vallott felfogása éppen azt a kérdést árnyalja, hogy mi a *lex*, azaz mi a jog tartalma. Az Alaptörvény 28. cikke értelmében nem csupán a jogszövegek nyelvi tartalmát kell vizsgálni, a szemantikai tartalmon túl döntő jelentésképző ereje van a jogalkotó szándékolt tartalmainak és bíróságok által feltételezett tartalmaknak is.

5.

Az Alaptörvény 28. cikke arra szorít minket, hogy kísérletet tegyünk annak leírására, hogy a jogalkotói cél feltárásának milyen „legális technikái” vannak. Ez az igény különösen akkor jelentkezik, ha sem a jogszövegből, sem annak kísérőszövegeiből (miniszteri indoklás, preambulum stb.) nem tárható fel a jogalkotói akarat. Ilyen esetekben működésbe léphetnek a jogalkalmazó feltételezései a jog kommunikatív tartalmát illetően. E feltevéseket a jogalkotó nyelvi cselekményei (jogszöveg-alkotás) megerősíthetik, vagy felülírhatják. A jogképződés gyakran ilyen, folyton mozgásban lévő, dinamikus interakciókban zajlik le.

6.

A rendesbíróságok és a jogalkotó egymással stratégiai kommunikációt folytatnak. Ezzel az egyes megszokott következtetési mechanizmusaink (nyelvtani értelmezés, rendszertani értelmezés, logikai értelmezés) más értékelést nyernek. Amennyiben a bíróság mint stratégiai értelmező lép fel, az említett nyelvi „automatizmusok” alkalmazásától jogszerűen eltekinthet, ha a céljai eléréséhez mérten ezt igazolni tudja. Ezzel éppúgy jogot írhat, mint a jogalkotó.

II. A „BÍRÓI JOG” RÖVID TÖRTÉNETE ÉS NYELVI REPRESENTÁCIÓI. AZ „ÉLŐ JOG” DOKTRÍNA.

„[a] tudományos forradalom azt jelenti, hogy kicserélődik az a fogalom-hálózat,
amelyen keresztül a tudósok a világot szemlélik. [...] A forradalom után a tudósok egy másik világban dolgoznak.”²
/Thomas Kuhn/

A bírók legaktívabb társadalmi szerepvállalásának terepe a bírói jog alakítása. A kontinentális jogrendben megszokottá vált, hogy a bírói jog kifejezés használata a hatalmi ágak elválasztásáról szóló alkotmányjogi vitát provokál. A *judgemade law* kapcsán ilyen határviták nem merülnek fel, hiszen az angolszász jogforrás-rendszerben a bíró alkotta esetjog (*case law*) olyan legális jogforrás, amelyre bírói döntés közvetlenül is alapítható. Nálunk a bírói jog iránti gyanakvás abból a félelemből adódik, hogy a törvényhozó hatalom helyett (mellett) a bíróság is jogot *alkot*. E félelmeinktől azonban könnyen megszabadulhatunk, ha definiáljuk, hogy valójában mit tekintünk jogalkotásnak. A *jogszöveg*-alkotás és a *jog*-alkotás ugyanis nem ekvivalens fogalmak.

A 2012. január 1-től hatályos Alaptörvény 28. cikke olyan új alkotmányos rendelkezést hozott, amely a jogi gondolkodásunkban egyfajta *felejtési programként* értelmezhető. A 28. cikk a hazai bíróságok korábbi érvelési kultúráját kívánta feledtetni.³ Az alkotmányozó hatalom e normatív gesztussal kívánt szakítani a szocialista-jogpozitvista gyökerű szöveghű értelmezési hagyományainkkal és a jogértelmezést a teleológiai (célelvű, céltételező) értelmezés irányába kívánta visszafordítani. E normatív felejtési program nemcsak a jogértelmezési beidegződéseink megváltoztatását követeli meg, hanem arra is felhívja a figyelmet, hogy a jog nem a kihirdetett jogszöveggel azonos, az inkább a jogalkotói célok (és tágabb értelemben: társadalmi közmeggyőződések) összességéből tevődik össze.

Lon L. Fuller szerint „[a] törvényhozói felületességek helyesbítése nem a törvényhozói akarat figyelmen kívül hagyását, hanem éppen ellenkezőleg, annak érvényre juttatását

² Thomas Kuhn: *A tudományos forradalmak szerkezete*. (Budapest: Osiris 2000)

³ „Az Alaptörvény követelményinek érvényesülése a bírósági ítékezésben” Joggyakorlat-elemző Csoportja által készített összefoglaló vélemény 58. (letöltve: 2023. szeptember 22.)

jelenti.”⁴ E felületességek nem a jogalkotó jogszövegezési hanyagságára utalnak, hanem arra a tényre, hogy a jogalkotó nyelvi megnyilvánulásai a jognak csak a felületi jelenségét adják. Ezért a bíróságok a jogértelmezés során újabb és újabb jogtételekkel gazdagítják a jogot, így a határozataikban éppúgy jogszövegeket hoznak létre, mint a jogalkotó. Ebben a folyamatban nemcsak a *jogalkotó által kimondott*, de a *bíróság által feltételezett célok* is meghatározóvá válnak, sőt – még távolabbról nézve - olyan *közös kulturális elköteleződések*, mint az alapelvek, az alapjogok, a józan ész, a gazdaságosság vagy a közjó igazolási elvei. A bírói jog határait tehát nem a jogszövegekhez, hanem e célokhoz és elköteleződésekhez fűződő hűség határozza meg.

A bírói jog a hazai jogrendnek is szerves része, ezért kiemelt figyelmet kell fordítani a bírói jogértelmezés mibenlétének, határainak és – különösen - a bírói joggal kapcsolatos elméleti előfeltevéseinknek a vizsgálatára. Peschka Vilmos egy tanulmányában arra hívta fel a figyelmünket, hogy a törvényhozó hatalom kevésbé, a bírói hatalom azonban annál inkább rászorul a hagyomány „szavára”.⁵ A bírói jog mibenlétéről és jelentőségéről akkor foglалhatunk el helyes álláspontot, ha a saját jogi hagyományainkhoz fordulunk vissza. Az ezzel kapcsolatos elgondolásaink előfeltevéseire tehát csak úgy kérdezhetünk rá hatékonyan, ha tudatosítjuk: a megértésünk kereteit a hagyomány teremti meg. A jelen megértéséhez a hagyományunk tekinthető valódi kommunikációs partnernek, e hagyományhoz azonban csak annak nyelviségén, a bírói jogra vonatkozó nyelvi reprezentációkon keresztül férhetünk hozzá.⁶

A bírói jog nyelvi reprezentációi, fogalom-hálózata az elmúlt egy évszázadban változatos képet mutattak. Ezért nem haszontalan egy „rövid történetben” feltérképezni, hogy a ma forgalomban lévő bírói jog kifejezés és az ahhoz kapcsolódó fogalomkészlet (tudati sémák) milyen hagyományhoz köthetők.

A bírói jogról kialakult elképzeléseink megalapozásához a hagyomány két alapmintázatot kínál. Az egyik a törvényhozó hatalom és a bíró hatalom közötti együttműködés lehetőségét

⁴ Lon L. Fuller: A barlangász eset. Newgarth Legfelsőbb Bírósága előtt 4300-ban. In: Varga Csaba (szerk.): *Jog és filozófia. Antológia a XX. század jogi gondolkodása köréből*. (Budapest: Szent István Társulat 2001) 247.

⁵ „Míg a törvényhozást a felejtés jellemzi, addig a jogalkalmazás mindenkor a múlt és jelen között közvetít, e megértési folyamatot a jogi hagyomány szigorúan korlátozza és behatárolja.” Peschka Vilmos: A jog mint a hermeneutika modellje. In: *Appendix "A jog sajátosságához."* (Budapest: KJK 1992) 149.

⁶ Hans-Georg Gadamer: *Igazság és módszer*. (Budapest: Gondolat 1984) 251.

hangsúlyozta, ezt hívom majd *együttműködő szemléletnek*. A másik, ezzel ellentétes irányú szemlélet, a bírói jogértelemzésben a törvényhozással rivalizáló tevékenységet látott. Ezt a következőkben *rivalizáló szemléletnek* fogom hívni.

1. Az együttműködő szemlélet

„Csak a bírói jogunk [...] erőtlensége magyarázza a vak áhitatot, melylyel jogászközönségünk minden bajunk orvoslását a törvényhozástól várja.”⁷ Szász-Schwarz Gusztáv e gondolatát csaknem másfél évszázada írta le egy, a királyi Curia joggyakorlatát vizsgáló rövid monográfia előszavában. E kritikával azt hangsúlyozta, hogy helytelen az a német gyökerű felfogás, amely a „bíró impotenciáját” az állam alaptételévé emelte. Másfelől kiemelte: a törvényi jog mellett a rendszerezett bírói gyakorlat adja az élő jog szövetét, és nem lehet kétség aziránt, hogy egy „nemzet élő jogát a törvénykönyv helyett a bírói irattárban találhatjuk meg.”⁸

Ez, a bírói jog lényegi szerepére vonatkozó elgondolás a jogi kultúránkat hosszú ideig meghatározta. Még a két háború közötti jogirodalomban is erőteljes jogelméleti paradigmának számított az a szemlélet, amely szerint a törvényhozói és a bírói hatalmi ágat egyfajta *együttműködés* jellemzi. Itt a bírói jogértelmezést olyan tevékenységnek tekintették, ahol a bíróság a jog kiegészítésével és helyesbítésével a törvényhozó munkáját folytatja. Azt tartották, hogy a bírói hatalom ilyenkor nem *contra* vagy *praeter legem* alkot jogot, hanem „azt teszi, amit a törvényhozó tenne, ha jelen volna és jogalkotói hiányokat ismerné.”⁹

Szladits Károly külön kiemelte, hogy a bírói jog is elismerhet olyan jogi igényt, érdekvédelmet, amelyet a törvényhozó nem szabályozott. E tevékenység során nem a jogalkotóval való rivalizálásról van szó, hiszen a bíró csak „a jogrendszerben benne rejlő implikált szabályokat” hozza felszínre, amelyeket „csak le kell fejteni, meg kell találni.”¹⁰ Ennek során a bíró valójában csak „életre kelti a szunnyadó jogot, a [...] még ki nem fejezett,

⁷ Szász-Schwarz Gusztáv: *Magánjogi fejtegetések felsőbbbíróági határozatok kapcsán*. (Budapest: Franklin-Társulat Nyomdája 1890) XVIII.o. (kiemelés az eredetiben)

⁸ Szász-Schwarz: *i.m.*, X.o.

⁹ Vö.: Szladits Károly: *A magyar magánjog I.* (Budapest: Grill Könyvkiadó 1941.) 179. Ezt a szemléletet a magánjogi törvénykönyv javaslatának (Mtj. 6. §) formulája is támogatta, amely arra utalta a bírót, hogy olyan kérdésben, amelyet törvény nem rendez, a hazai jog szellemének, a jog általános elveinek és a tudomány megállapításainak a figyelembevételével határozzon.

¹⁰ Uo.: 176-177.o

feltételezett, szupportált szokásjogi tételt”¹¹ szövegezi meg. Szladits szerint mindez nemcsak új jogtételek érvényre juttatását, hanem ennél többet is jelenthet: a meglévő kifejezett jogszabályok helyesbítését és a törvény félretételét.¹²

Szladits a bírói jogalkalmazás összetett, bonyolult jelenségét az alábbi metaforával ragadta meg:

„A jogalkalmazás örökös felderítő utazás a jogrendszernek fel nem tárt térségein. A jogrendszer ugyan zárt egész, de a zárt egészen belül vannak ki nem derített helyek, fehér foltok, mint Afrikának a XIX. századbeli térképein, jelezve, hogy ott még nem járt fehér ember. Afrika földrajzi fogalmában ezek a fehér foltok is benne voltak, részletes földrajzi szerkezetüket azonban senki nem ismerte, azokat mégcsak fel kellett deríteni.”¹³

Nemcsak Szladits, de mestere, Grosschmid Béni is a törvényalkotást beteljesítő folyamatként tekintett a bírói jogképződésre. Egy másik metaforát alkalmazva a bíró jogértelmező tevékenységét az ércbányász munkájához hasonlította:

„[h]ogy t.i. valamiképp a bányász mélyen a föld gyomrából emeli ki az aranyat és ezüstöt, tulajdonképpen nem új dolgot hoz létre, hanem csak kiemeli azt, ami a bánya fenekén megvolt, azonképen a bíró, midőn, hogy úgy mondjam, szokásjogot kezdeményez, tulajdonképen nem kezdeményez, hanem csak felfogja és kifejezésre juttatja a visszhangját annak, ami a jogi közmeggyőződésben már előbb is megvolt.”¹⁴

E metaforák arra utalnak, hogy a jog gyökerei mélyebbre nyúlnak, mint a nyelvileg explicitté tett törvényhozói jogszabályok. A jogalkotó és a jogalkalmazó ugyanis azonos „földrajzi területről”, „bányakincsből” nyerik a jogtételeiket. Nincs tehát értelme a jogot élesen szétválasztani a jogalkotó által kihirdetett jogszövegekre és a bírói ítéletekben megtestesülő jogra.

¹¹ Uo.: 178.o.

¹² Bár Szladits mindehhez hozzáteszi azt is, hogy ilyenkor a bíró a fegyelmi felelősséggel játszik. „Az ilyen joghelyesbítéssel a bíró mindig abban a helyzetben van, mint a háborúban az a csapatparancsnok, aki átlátva a kapott utasítás kivihetlenségét, a maga belátása szerint az utasítás félretételével cselekszik: ha merész elhatározása sikerre vezet, Mária Terézia rendet kap; ha balul üt ki, haditörvényszék elé kerül.” Szladits: *i.m.* 179.o.

¹³ Szladits: *i.m.* 176.

¹⁴ Grosschmid Béni: *Magánjogi előadások. Jogszabálytan.* (Budapest: Atheneum 1905) 296. Idézi: Szladits Károly: *i.m.* 178.

A bírói jog működését – de annak vitathatóságát is - jól példázza a királyi Curia 1898. január 19-én hozott eseti döntése és annak kritikai fogadtatása. A Curia e döntésében kimondta, hogy a villanyáram ingó dolog, ezért arra is elkövethető a lopás bűncselekménye. A Curia a jogtételt annak ellenére mondta ki, hogy a hatályos Csemegi-kódex 333. §-ának szövege szerint a lopás tárgya kizárólag ingó dolog lehetett.¹⁵

A kortárs jogirodalom a Curia döntését heves kritikával fogadta. A vita mögött egy episztemológiai kérdés állt: vajon dologtermészetű-e a villanyáram. Egyesek szerint itt olyan joghézagról volt szó, amelynek kitöltése kizárólag a jogalkotó feladata, a bíróságok e hézagot jogértelmezéssel nem pótolhatták volna.¹⁶ A döntésben többen a Curia szubjektív meggyőződésének megnyilvánulását látták, amikor „[a] törvény őrei annak [ti.: a törvényhozó] akaratát a *saját* akaratukkal helyettesítették.”¹⁷ A kortárs jogirodalmi kritika másik képviselője, Heil Fausztin a Curia döntésével azonos közmeggyőződésre hívta fel a figyelmet. Szerinte mindaddig, amíg „[a] villamos áram vagy erő anyagi vagy nem anyagi volta a szaktudomány által eldöntött kérdésnek nem tekinthető [...], a jogélet szükségleteit szem előtt tartó jogász nem tehet mást, mint hogy azt a nézetet fogadja el, amely a jogélet igényeit kielégíti, s elutasítja azt a felfogást, a mely a büntetőjogi oltalmat jogosan igénylő életjavak egyikét a kapzsiságnak, a jogtalan megtámadásnak kiszolgáltatná.”¹⁸

Csak a Curia döntése után adott a jogalkotó explicit nyelvi formát annak, hogy a villanyáram ingó dolognak tekinthető. A hazai ipar fejlesztéséről szóló 1907. évi III. törvénycikk 2. §-ával vált egyértelművé az áramlopás büntethetősége, amikor a jogalkotó úgy rendelkezett, hogy „[a]z előállított villamos áram és technikai célokra értékesíthető minden egyéb erő (energia) ugyanazon büntetőjogi védelem alá helyeztetik, mely az ingó dolgokra nézve fennáll.”¹⁹ A jogalkotó tehát a bíróság döntését ezzel utólagosan megerősítette, e jogszabálymódosítással azt igazolta, hogy a Curia nem a *saját* akaratát engedte érvényesülni,

¹⁵ Az ítélet így fogalmazott: „[a] feljelentő részvénytársaság által fejlesztett villanyáram vagyoni értéket képviselő dolgot képez.” A Magyar Királyi Curia 9899. számú döntését lásd: *Jogtudományi Közlöny*. 1898/12. melléklet 75., 117. számú ügy. A Csemegi kódex pedig így rendelkezett: „Aki idegen dolgot másnak birtokából vagy birlalatából, annak beleegyezés nélkül, azon célból vesz el, hogy azt jogtalanul eltulajdonítsa, lopást követ el.”

¹⁶ Weiss Ödön: A hasznosított természeti erők jogi védelméről I. *Jogtudományi Közlöny*. 1898/2, 13-14.o.

¹⁷ Dr. Baumgartner Izidor: *Törvény és bíróság*. In: *Jogállam*. 1904, 31.

¹⁸ Heil Fausztin: Villamos erő lopása. *Jogtudományi Közlöny*, 1897/53, 420.

¹⁹ Az 1907-től kezdődő szabályozás óta a büntetőjogi kódexek mindegyike bünteti a villanyáram lopását. A lopás tényállásának értelmező rendelkezései között a ma hatályos Btk. 383. § a) pontja is kimondja, hogy dolgon a villamosenergiát is érteni kell.

hanem – Szladits szóhasználatát idézve – a jogi közmeggyőződésbe foglalt implikált jogi tartalmat mondta ki.²⁰

2. *A rivalizáló szemlélet*

A múlt század első felében uralkodó másik szemlélet kiindulópontja jelentősen eltért a fenti alapvetésektől. A jogpozitivisták a jogi szövegtörzset zártságát hangsúlyozták, a jogot minden hézagtól mentes szövegtörzshöz képzelték el, amelynek kizárólagos forrása a törvényhozó lehet. E szemléletből az következett, hogy a bírói jogalkotást úgy tekintették, mint amely a törvényhozó tevékenységével *rivalizál*. A törvénypozitivisták szerint tiltott volt a jog bármely olyan formulázása, kimondása, amely nem a jogalkotótól származik, ilyenkor ugyanis a bíróság a törvényhozó hatalom helyett vagy törvényrontó módon alkotja a jogot.

E szemléletet képviselte Moór Gyula. Szerinte, amit a jogalkotó nem szabályozott, az nem tartozik a jog területére, az ilyen a joghézag kitöltése legfeljebb jogalkotói feladat lehet, de semmiképp sem bírói.²¹ Moór erről így írt:

„Ha csak egyetlen jogszabály volna is a világon ez alapján is el lehetne dönteni az összes felmerülő eseteket; mert: vagy megparancsol valamit az illető jogszabály, vagy megtilt, minden egyéb számára teljesen közömbös, jogilag irreleváns, tehát megengedett; a megengedett cselekedetek miatt támasztott kereseteket pedig természetesen el kellene utasítani.”

Moór máshol is azt hangsúlyozta, hogy a törvényt tisztelni hivatott bíró nem teheti félre törvényt, mert a törvények megjavítása nem a bíró feladata.²² Nem meglepő, hogy a Curia villanyáram tárgyában hozott döntésére adott válasza is elmarasztaló volt. A tiltott jogfejlesztésre utalva arra az álláspontra helyezkedett, hogy a Csemegi-kódex csak az „ingó dolog” eltulajdonítását tiltotta, a villanyáram azonban nem tartozik ide, mert az természeti

²⁰ Arról, hogy a bírónak a társadalom jogi közmeggyőződését kell képviselnie, Grosschmid így írt. „A rádió világában közelfekvő hasonlat, hogy bíró, mint érzékeny felvevő állomás, megérzi és hanggá formálja a közmeggyőződésnek körülötte vibráló hullámait, amelyeket a társadalmi élet a maga összhatásában bocsát ki magából.” in: Grosschmid Béni, *Jogszabálytan*. Idézi: Szladits: i.m., 178.

²¹ Moór Gyula: *Jogfilozófia*. (Budapest: Püski Kiadó 1994) 214-215.o.

²² Moór Gyula: *A joghézag kérdéséről*. In: Emlékkönyv Kolosváry Bálint dr. jogtanári működésének negyvenedik évfordulójára. (Budapest: Grill Károly Könyvkiadó Vállalata 1939) 4.o.

erő.²³ „A villamos erő jogtalan eltulajdonítóját tehát a lopás vádjá alól fel kell menteni, mert cselekvése – feltéve, hogy más büntető rendelkezésbe nem ütközik – a tételes jog szempontjából megengedett.”²⁴

A jogpozitivisták szemléletét követő szocialista jogtudomány is módszeresen háttérbe szorította a bírói jogot. A marxista jogirodalom a jogot kizárólag, mint az érvényes normáknak a tényekkel szemben zárt komplexumát ragadta meg.²⁵ A jogtudomány feladatát kizárólag abban látták, hogy a pozitív jog normakomplexumát logikailag-szisztematikusan rendezzék, jelentéstartalmukban rögzítsék, és általánosabb joglogikai fogalmakra és gondolati alakzatokra vezessék vissza.²⁶ A bírói jog ezzel olyan jelenséggé vált, amely a jogon túli területre helyeződött át.

Tekintve, hogy a normák megszövegezése a törvényhozó kizárólagos monopóliuma volt, számukra az ettől eltérő bírói jogalkalmazás – hasonlóan a törvénypozitivisták elképzelésekhez – nem kívánatos *rivalizálást* jelentett a bíróságok részéről. A marxista jogrend a bírói jogot egyfajta szükséges rosszként volt kénytelen elfogadni.²⁷ Ennek ideológiai indoka az volt, hogy e jogforrás direkt módon kevésbé volt irányítható, így nagyobb önállóságot biztosított a jogalkalmazónak.²⁸ Ez a szemlélet az enyhülés időszakában sem változott, a hetvenes évek hazai jogtudománya is elutasította a bírói jogot, de legalább is minimálisra kívánta redukálni.²⁹

²³Moór Gyula: *Jogfilozófia*. 214-215.o.

²⁴A bírói jog iránti bizalmatlanságot jól mutatta Moór Gyula és kortársa, Horváth Barna vitája. A jogot szociológiai aspektusból megközelítő Horváth Barna – a mai szemmel azt mondhatjuk, hogy a korát megelőzve – már Moór kortársaként is igen jelentős szerepet tulajdonított a jogrendben a bírói jognak. Szerinte „[a] törvényhozás csupán a jogképződés irányába vivő azon fejlődés kezdetét jelenti, amely csak az alkalmazással zárul le.” „[a] jog azon szervezetek aktusaival jellemezhető, amelyek által realizálódik.” In: Horváth Barna: *Jogszociológia*. (Budapest: Osiris Kiadó 1995.) 19., 339. Ezt Horváth Barna röviden „szinoptikus” („együttlátó”) szemléletnek nevezte, ezzel hangsúlyozta, hogy a jog valóságát nem a szövegjog, hanem az azt realizáló értelmezői eljárás adja. Moór Gyula az egykori tanítványát, Horváthot azzal vádolta, hogy elbagatellizálja a jogot, szemléletét – parodikusán – „panoptikusnak”, „anglománna” bélyegezte.

²⁵Szilágyi Péter: Szabó Imre szocialista normativizmusa. Ideológiai kritikai adalékok. In: *Világosság* 2004/4. 23-24.

²⁶Szilágyi Péter: *i.m.* 24.

²⁷Peschka Vilmos: A törvény és a bírói jog. In: *A modern jogfilozófia alapproblémái*. (Budapest: Gondolat 1972) 286., 291.

²⁸Horváth Attila: A szocialista állam- és jogtudomány. In: *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. (szerk. Jakab András-Menyhárd Attila) (Budapest: HVG Orac 2015) 562.

²⁹Peschka Vilmos: A törvény és a bírói jog. In: *A modern jogfilozófia alapproblémái*. (Budapest: Gondolat 1972) 262, 286, 302.

Ehhez idomult Szabó Imre jogértelmezés tana is, amely a Szladits-féle paradigma dialektikus ellenpárja volt. A Jogelmélet című összefoglaló monográfiájában a következőket mondja a jogértelmezésről: “az értelmezés mindig deklaratív” és “semmit sem magyarázhatunk bele a jogszabályba, ami nincsen abban benne.” A jogpolitika területére tartozó „burzsoá” eredetű célelvű értelmezésről pedig így írt:

“Az, hogy az értelmezés később egészében elszakadt a történeti módszertől és a célszerűségi értelmezéssel egyfajta jogi opportunizmust vezetett be, vagyis a jogszabálynak olyan értelmet tulajdonított, ami az ügy természetének megfelelő volt, tulajdonképpen a törvényt egyszerű eszközzé degradálta, amelyet bármely kívánt célra alkalmazni lehet. Ezt a módszert elemet, vagyis az úgynevezett teleológiai értelmezési módot el kell vetnünk.”³⁰

A teleológiai értelmezéssel szembeni legfontosabb ellenvetés tehát az volt, hogy túl nagy játékteret enged a jogalkalmazásnak, mert a jogszöveg mögé ért olyan tartalmakat, amelyet a jogalkotó a jogszabály szövegével nem is akart közölni. Ezzel szemben Szladits éppen azt hangsúlyozta, hogy a jogszövegek feltételezett („szupportált”) és benne rejlő („implikált”) tartalmak éppúgy az élő jog részét képezik, mint az explicit jogi normák.

3. *Velünk élő metaforák: a bírói jogértelmezés leírásának kortárs nyelvi reprezentációi*

Szladits és Grosschmid a bírói jog leírására szolgáló nyelvi reprezentációkat egy-egy metaforából bontották ki. Az „Afrika térképe”, valamint az „ércbánya” szóképek alkalmazása azonban nem csupán az érvelésük díszítőelemei voltak. A metaforák használata a gondolkodásban ennél jóval mélyebb következményekkel jár. Megkerülhetetlen gondolatformáló erejüket az biztosítja, hogy felszólítanak minket arra, hogy milyen képeket kell társítanunk valamely dologhoz.³¹ A metaforák bonyolult jelenségeket egyszerűsítének le, ezért a gondolkodásban ható erejük sokszor kikerülhetetlen, hiszen annak mentén, az általuk kínált keretek között értjük meg az adott jelenséget. A metaforák ezért a vélekedéseinket rendszerszerűen határozzák meg.³² Így áll ez a bírói jogról kialakult elképzeléseinkkel is: ezek az alapvető metaforák – a jogtudósoké a gyakorló jogászoké, s ha

³⁰ Szabó Imre: *Jogelmélet*. (Budapest: KJK 1977) 259, 261. Lásd erről: Jakab András: A szocializmus jogdogmatikai hagyatéka. In: *Jogelméleti Szemle*. (<http://jesz.ajk.elte.hu/jakab15.html>)

³¹ A metafora „úgy lássuk, mintha...” mechanizmusáról lásd: Paul Ricoeur: *Bibliai hermeneutika*. (Budapest: Hermeneutikai Kutatóközpont 1995.) 92. Hayden White: A történelmi szöveg mint irodalmi alkotás. in.: *A történelem terhe*. (Budapest: Osiris 1997.) 87-88.

³² George Lakoff - Mark Johnson: *Metaphores We Live By*. (Chicago: University of Chicago Press 1980.)

van ilyen, a laikusoké – határozzák meg, hogy mit gondolunk a bírói jogról és a bírói jogértelmezésről.

A mai jogi gondolkodásunkban a bírói jogra, bírói jogértelmezésre használatos metaforáink jelentősen eltérnek a Szladits–Grosschmid féle szemlélettől. A bírói jogra vonatkozó Szladits féle nyelvi fogalomhálózat kiszorult a jogi diskurzusból, így e nyelvhasználat tudati sémái eltűntek a gondolkodásunkból. A nyelvi tapasztalataink azt mutatják, hogy a bírói joghoz kapcsolódó elgondolásaink a jogpozitivista és a szocialista elméleti paradigmákhoz kötődnek.

Az Alkotmánybíróság határozataiban gyakran találkozunk a következő metaforákkal: „a bíróság *eloldotta* magát a jogszabály szövegétől”, vagy „*túllépte* a jogi norma nyelvi kereteit”, illetve a bíróság „*elszakadt* a jogszabályok szövegétől.”³³ A joggyakorlatunkban a metaforák váltak a tiltott bírói jog mércéivé, amelyek ahhoz a törvényt pozitívista hagyományhoz vezetnek vissza, amely a „bíró impotenciáját” vallotta, és abból indult ki, hogy a jog kizárólag a szövegjogból ismerhető meg. E metaforák a rendesbíróságok hatalommegosztásban elfoglalt helyének határvonalait jóval szigorúbban húzzák meg, mint a Szladits–Grosschmid–Szászy féle gondolkodási paradigma.

A bírói jogról szóló 29/2021. (XI.10.) AB határozat (a továbbiakban e fejezetben: AB vadkár-határozat) is ilyen fogalomkészlettel határozta meg, hogy mi minősül *contra legem* jogalkalmazásnak, azaz mi esik a tiltott bírói jogalkotás területére. A jogirodalomban is éles kritikát kapott AB vadkár-határozat érvelése sok tekintetben a törvényt pozitívista szemléletet idézi.³⁴ A határozat kiindulási pontja az alábbi volt:

„[a]z Alaptörvény 28. cikke *kétséget kizáróan* azt rögzíti, hogy a bíróságok a jogalkalmazás során nem *szakadhatnak el a jogszabályok szövegétől*. [...] Mindez egyben azt is jelenti, hogy az Alaptörvény nem értelmezhető akként, hogy az az eljáró bíróságok számára lehetővé tenné a jogszabályok tetszés szerinti értelmezését.”³⁵

³³ 2/2016. (II. 8.) AB határozat, Indoklás [46], [58], ABH 2016, 26, 43, 46.; 29/2021. (XI. 10.) AB határozat Indoklás [39], ABH 2021, 1079, 1092–1093.

³⁴ Tahin Szabolcs: Az Alkotmánybíróság határozata a Budapest Környéki Törvényszék és a Váci Járásbíróság vad és személygépkocsi összeütközése tárgyában hozott ítéleteiről. A bírói jogértelmezés védelmében. in: *Jogesetek Magyarázata* 2022/1. 17–27.

³⁵ AB határozat Indoklás [39] (kiemelések tőlem)

Az Alkotmánybíróság azt a kritikát is megfogalmazta, hogy „[a] »törvényszerkesztési következtelenségre« történő hivatkozás nem lehet jogi indok.”³⁶ Ebből világosan következik az AB vadkár-határozat álláspontja: a jogkérdés körébe kizárólag a formális jogszöveg tartozik, ha ettől –akár a jogszöveg szladitsi értelemben vett helyesbítése érdekében - a bíróság eltér, az *contra legem* jogalkalmazássá válik. Nem meglepő, hogy az AB vadkár-határozatnak az Alaptörvény 28. cikkéhez fűzött jogértelmezése kapcsán is szűkítő értelmezést adott. Eszerint: „[a] jogszabályok értelmét és célját [...] a jogszabályok szövege és az Alaptörvény jelölik ki.”³⁷

Hogy az Alaptörvény 28. cikkéből valóban „kétséget kizáróan” következnek a fenti megállapítások, egyáltalán nem evidens. Ez az olvasat ugyanis nemcsak teleológiai (célelvű) jogértelmezés lényegi vonásaival, de az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlatával is ellentétes. Az Alkotmánybíróság máshol a teleológiai jogértelmezést illetően jóval megengedőbb volt. Számos korábbi határozatában kifejezetten a jogértelmezés célelvű irányultságát emelte ki, abból kiindulva, hogy a bíróságok alkotmányos jogértelmezési kötelezettsége a jogalkotói cél (akarat) megállapítása irányul.³⁸ Ennek ellenére e határozatában az Alkotmánybíróság úgy látta, hogy a *contra legem* jogértelmezést az adja, hogy a bíróságok „célszerűségi szempontok” alapján döntöttek. E következtelenségnek – úgy vélem – az lehet az indoka, hogy az Alkotmánybíróság szemléletét a bírói jog kapcsán az a fogalom-hálózat határozta meg, ami a jogértelmezést a törvényhozóval való *rivalizálásnak* tekinti. Nem állítom, hogy az Alkotmánybíróság valamennyi határozatában ilyen szemléletet vallott, az azonban bizonyos, hogy a bírói jog alkalmazhatóságát tiltó vadkár-határozat elgondolását ilyen nyelvi reflexek határozták meg.

Nemcsak az Alkotmánybíróság szemléletében fordul elő ilyen típusú következtetés. Ugyanilyen törvényt pozitivistá következtetésre jutott a Kúria elnöke által felállított joggyakorlat-elemző csoport is, amely a rendesbíróságok jogértelmezését vizsgálta. Az *Alaptörvény 28. cikkének alkalmazása a gyakorlatban* címen közzétett vélemény valamennyi szakágban, országos szinten beszerzett rendesbírósági ítéletek értelmezési

³⁶ AB határozat, Indokolás [33], [41].

³⁷ AB határozat, Indokolás [39]. (kiemelések tőlem)

³⁸ 23/2018 (XII.28) AB határozat, Indokolás [28], 3280/2017 (XI.2.) AB határozat, Indokolás [38], IV/557/2018. AB határozat [28].

gyakorlatát tekintette át.³⁹ E vélemény megállapításai egybecsengenek az Alkotmánybíróság által visszatérően alkalmazott „eloldódás” metaforával. Az összefoglaló vélemény szerint:

„[a]z Alaptörvény 28. cikke a jogszabályértelmezéshez ad támpontot, jogszabály (bevonása) nélkül az értelmezési klauzula önmagában, a bírósági eljárásban nem alkalmazható. Ezzel függ össze, hogy törvénysértőnek az az ítélet és jogértelmezés tekinthető, amelynek nincs normatív alapja, mert az olyan mértékben *oldódott* el a perben alkalmazandó jogszabálytól, hogy arra a döntés és annak indokolása logikusan már nem vezethető vissza. Az Alaptörvény 28. cikke a normatartalomhoz kötöttséget nem oldja fel.

A bíróság az Alaptörvény 28. cikke alapján nem alkothat jogot, a joghézag kitöltésére ez az alaptörvényi szabály nem nyújt lehetőséget. A kúriai gyakorlat szerint az alkotmányos felhatalmazás nélkül a normatartalomtól *eloldódó*, normatív alappal nem rendelkező jogértelmezés elfogadhatatlan.” (kiemelések a szerzőtől)

A fenti érvelés az AB vadkár-határozata által is használt metafora köré épül, amely szerint a normatartalomtól való *eloldódás* nem fér össze az Alaptörvény 28. cikkének helyes alkalmazásával. Az összefoglaló vélemény az eloldódás kifejezést azonban szűkítő értelemben használja: a normatartalomtól való eloldódás alapját a nyelvtani tartalomban találja meg. Az összefoglaló vélemény az érvelést így folytatja:

„A felülvizsgálati ítéletekben rendre visszatérő álláspont, hogy az Alaptörvény 28. cikkének felhívásával nem lehet *contra legem* értelmezésre vezető következtetésre jutni. Az értelmezés alapja mindig a jogszabály *nyelvtani tartalma* kell legyen, erre „ültethetők rá” az értelmezési módszerek. Az írott normaszövegen alapuló nyelvtani értelmezés nemcsak egy a sok-sok metódus között, hanem ahogy az Alaptörvény „felülről”, úgy a nyelvtani értelmezés „alulról” tartja össze az értelmezési módszereket.”

Ez az érvelés azt sugallja, hogy a jogi norma explicit, nyelvtani tartalmával szemben álló jogértelmezés *contra legem* jogértelmezést jelent, ami egyúttal nem kívánatos jogalkotási tevékenység a bíróságok részéről. Ezek az elgondolások szintén arra utalnak, hogy a bírói joghoz való viszonyunkat a szocialista-jogpozitivisták *rivalizáló szemlélet* hatja át.

³⁹ https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/alaptorveny_28_osszefoglalo_velemenyny_kivonat.pdf (letöltve: 2023.12.07.)

4. Angolszász metaforák: „horgony”, „láncregény”, „kupola”

Grosschmid és Szladits metaforái számunkra két tanulsággal szolgálnak: (1) a bírói jog és a jogalkotó jogszövegeinek forrásvidéke ugyanaz, ezért a bíró e közös források alapján a ki nem mondott jogalkotói tartalmakon túl is alapíthat jogtételeket (2) tekintve, hogy a forrás ugyanaz, a bíró nem konstruálja, csupán konstatálja a jogot, akkor is, ha a jogszövegtől eltér vagy a jogszöveg helyett új szabályt alkot. Szladits kiemeli, hogy itt csak a bírói jogot legitimáló fikcióról van szó, aminek használata arra szolgál, hogy a bírói hatalmat ne kelljen a törvényhozói hatalommal egyenlővé tenni.

„Végeredményében felfogásom szerint nincs okunk eltérni a mai kútfői tételünktől, amely szerint a bíró még eddig kifejezésre nem jutott jogelvek kijelentése esetében is mindig a már fennálló jogot állapítja meg. Ha ez a tétel fikció, úgy mégis közelebb áll a valósághoz, mint az a hasonlat, amely a bírót a törvényhozóval teszi egyenlővé. [...] A bírói ítélet ugyanis a jogi helyzetet a konkrét esetben nem konstituálja, vagyis alakítja, hanem csak konstatálja, megállapítja.”⁴⁰

A bírói ítélet tehát csak látszólag mond ki új tételt, hiszen az az új jogelv, amit a bíró érvényesített, már megvolt, mielőtt a bíró azt kimondta volna. A bírói jogalkotással tehát nem új, hanem már meglévő jog kerül kifejtésre, ami hasonló az angolszász jogtalálás jelenségéhez.

Grosschmid és Szladits metaforáiba kódolt elgondolások alapmintázatai nagyban közelítik a hazai jogrendet az angolszász jogrendhez. Ezért a bírói jog helyesebb megértéséhez érdemes felidézni Aharon Barak, valamint Ronald Dworkin által használt nyelvi reprezentációkat.

Az angolszász jogéletre nagy hatást gyakorló izraeli Aharon Barak a bírói jogértelmezés és a jogszöveg viszonyát a „horgony/vasmacska” („*an anchor*”) metaforájával írta le. E metafora arra utal, hogy jogértelmezésnek bele kell kapaszkodnia/akadnia az explicit jogszövegbe. A fogalom hasonló konnotációkat idézhet fel bennünk, mint az AB határozat, illetve a Kúria összefoglaló véleménye által használt „eloldódás” metafora. A két metaforában közös, hogy mindkettő valamiféle elmozdulást megakadályozó kötődést fejez

⁴⁰ Szladits: *i.m.*, 180.o.

ki. Barak azonban a horgony metaforát jóval tágabb szemantikai tartományban használja, mint az AB vadkár-határozat, illetve a Kúria. A jogszövegtől elrugaszzkodó jogértelmezést a jogszabály objektív céljának feltárása kapcsán veti fel, amelyet megkülönböztethet a jogalkotó szubjektív akaratától. Eszerint:

„[a]z »objektív cél« fogalmán belül az »objektív« jelző kettős értelemmel bír. *Először is*, azt jelzi, hogy a cél nem szubjektív, mert az nem a szöveg szerzőjéhez köthető. *Másodszor*: e cél azért sem szubjektív, mert nem tartozik a szöveg értelmezőjéhez sem. [...] Utóbbi esetben az »objektív« jelző az ítélkező bírón kívül eső értékítéllethez kapcsolódik. Az objektivitás tehát a társadalom közös értékeinek figyelembevételéből származik, amit meg kell különböztetni a bíró egyéni meggyőződéseitől.”⁴¹

Az objektív célok tehát állandó szereplői a jogértelmezésnek, a jogszabályból levont következtetéseket újra és újra ennek fényében kell megvizsgálni. Az objektív cél a *jogszövegen kívüli* területről tárható fel. E célok objektív jellege nem a jogszabályok szövegszerűségén alapul, azok függetlenek a szerző (jogalkotó) céljaitól, ugyanakkor e célok közvetlenül a bíróhoz sem kapcsolódnak, mert a bíró nem a saját értékpreferenciáit érvényesíti a jogszöveggel szemben. Az objektív céltételező jogértelmezés közvetlen erővel bír a jogértelmezés során, függetlenül a jogszöveg nyelvtani tartalmától. Erről Barak így ír:

„Az [objektív] céltételezés mindig és közvetlenül alkalmazható. Az értelmezési folyamat bármelyik szakaszában hivatkozhatunk rá. Tekintet nélkül arra, hogy a jogszöveg „világos” vagy nem; ha azonban a bíró kiindulási pontja az, hogy a jogszöveg „világos”, foglalkoznia kell a vélelemmel. A jogszöveg kezdeti világossága a vélelem figyelembevételével eltűnhet és kiderülhet, hogy az első pillantásra világos jogszöveg valójában nem az.”⁴²

Barak objektív célkategóriái hasonlóak Szladits és Grosschmid „Afrika térképe”, valamint az „ércbánya” szóképeihez. Ezek a metaforák is a jog olyan területét jelenítik meg, ahol a jogalkotó és a bíróságok egyaránt illetékesek és a jogalkotás terepét, forrásait jelentik, és innen meríthető „érvelési anyag” a szöveg jog helyesbítéséhez, felülírásához.

⁴¹ Aharon Barak: *Purposive Interpretation in Law*. (Princeton: Princeton University 2005) 148. (Kiemelések az eredetiben. A tanulmányban előforduló valamennyi Barak-idézet a saját fordításom.)

⁴² Uo.: 174. Itt Barak arról a vélelemről szól, hogy a jogalkotó akaratát elsősorban a jogszöveg nyelvi tartalmából olvasható ki. E vélelem azonban bírói érveléssel megdönthető. Uo.: 144-145.

Ronald Dworkin szerint a jogértelmezés során kifejlődő bírói jog keletkezése a láncregény (*chain novel*) működéséhez hasonlatos. Itt az egyes fejezeteket más és más írja, de a szerzők komolyan veszik, hogy az általuk írt fejezet a lehető legjobban kapcsolódjon az előző fejezethez.⁴³ A bírói jogértelmezéssel való párhuzam kézenfekvő: akiknek a jogszabályokat értelmezniük kell, azok is részét képezik egy hagyománynak, rendelkezésükre áll, amit az elődök írtak, és ennek az alkotó továbbírása, valamint az előzményekhez történő igazodás egyaránt a feladatuk. Nem teljesen szabadok, de nem is teljesen kötöttek az értelmezés során.

E metafora keretei között nem releváns, hogy a fejezet megírása melyik szerzőhöz fűződik (a jogalkotóhoz vagy a bírói hatalomhoz), ezért a bírói jogban leírt jogtételt akár a jogalkotó is kimondhatta volna. A bíró az újabb fejezettel csak explicit nyelvi formát ad a láncregénybe illeszkedő, de még ki nem mondott tartalmaknak. Dworkin szerint a jog – szemben azzal, amit a pozitivisták jogtudomány állít – ilyen, állandóan változásban levő narratívák szövedéke, amelyet a bíró- és ügyvédnemzedékek írnak fáradhatatlanul.

A bírói jog mibenléte kapcsán érdemes felidézni Dworkin egy másik metaforáját is, amely szerint a jogot egy geodetikus kupolaként kell elképzelni. E metafora a jogról vallott integritás elméletéhez (*law as integrity*) kapcsolódik. Dworkin szerint az „[é]rtelmezéseinknek el kell érnie azt az átfogó integritást, amelyben mindegyik a másik alátámasztását nyújtja az értékek hálózatában.”⁴⁴ Dworkin azt is hangsúlyozza, hogy a jog nem csak normákból áll, hanem jogon túli elvekből is, így az integráns döntések meghozatalában ezek is lényeges szerepet játszanak.⁴⁵ Mindez egy olyan geodetikus kupola módjára áll össze, ahol az értékek, célok, elvek, normák egymásba kapaszkodnak.⁴⁶ Ha jogértelmezés ilyen kötött hálóban születik, ez a bírói jog iránti bizalmatlanságot nagyban enyhítheti, hiszen a jogalkalmazó bíró nem a saját preferenciáit érvényesíti, hanem számos konvenció uralma alatt kell egy integráns döntést meghoznia. E folyamatban a logika, a jogdogmatika, a jogszöveg kötőereje, az érvelési szokások, a felsőbb bíróságok, a józan ész, a jó erkölcs, a méltányosság stb. szempontjai egyaránt kötik őt. Ez az érvelési munka azonban túlmutat a jogszövegek nyelvi tartományán.

⁴³Ronald Dworkin: *Law's Empire*. (Harvard University Press 1986) 229.

⁴⁴Ronald Dworkin: *Justice for Hedgehogs*. 101.o., Idézi: Ficsor Krisztina: *A formalizmus a bírói gyakorlatban*. (Budapest: Gondolat Kiadó 2015) 167.

⁴⁵Ronald Dworkin: Vajon szabályokból rendszeréből áll-e a jog? In: (szerk. Varga Csaba) *Jog és filozófia. Antológia XX. század jogi gondolkodása köréből*. (Budapest: Szent István Társulat 2001)

⁴⁶Ronald Dworkin: A harti "Utószó" és a politikai filozófia karaktere. In: *Miskolci jogi szemle*. 2006/1., 110.

5. Bírói jog és nyelvi pragmatika

A Dworkin és Barak által felhozott értékek olyan, a politikai közösség életét meghatározó elköteleződések, amelyek a jogalkalmazót és a jogalkotót egyaránt kötik. Szladits és Grosschmid metaforái is erre utalnak: létezik egy olyan közös elköteleződés, közös tudás, amely a jogalkotó és a bírói hatalom munkáját egyaránt meghatározza: a jogalkotó ezek figyelembevételével szövegezi meg a jogszabályokat, a jogalkalmazó pedig ezek figyelembevételével értelmezi azokat. Ezen elköteleződések külön jogalkotói kimondására az explicit jogszövegben nincs szükség, létüket annak köszönhetik, hogy a jogalkalmazó azt feltételezi, hogy a jogalkotó azokat odaértette. Mindebből az következik, hogy a szocialista-jogpozitivisták jogelmélet bírói jogra vonatkozó elképzelései alapján véve hibásak, hiszen a jogszövegeknek vannak olyan, nyelviileg nem explicitált rétegei, amelyek mégis odaértendő és aktív szerepet játszanak a jogértelmezésben.

Ezek az odaértett tartalmak „egy korszak jogának a kultúrában gyökerező „csendes”, vagy „háttér-” narratívái. [...] Ezek a narratívák egyszerre vannak jelen, és egymásra is hatnak. Ezért reménytelen vállalkozás erővel kimondani, hogy az egyik narratíva – pl. a jogszabály hivatalos indokolása – felette áll a másiknak – pl. a bírói gyakorlat által elfogadottnak. E narratívák voltaképpen egy olyan általános előfeltevést jelentenek, amelyek a fenomenológiai filozófiába („*Vorverständnis*”) ágyazott gadameri „előismeret” vagy előítélet, a megismerés előzetességstruktúrájának elképzeléséhez állnak legközelebb.⁴⁷

Anélkül, hogy ebbe itt részletesebben elmélyülnénk, csak előzetesen és érintőlegesen kívánjuk felmutatni, hogy a nyelvi pragmatika társalgáselméletében is kiemelt szerepet kapnak a feltételezett értelmek, az előzetes közös tudás, az implikatív és a kommunikatív folyamatok. A Szladits féle modell szinte valamennyi fogalmi eleme leírható a nyelvi pragmatika elméleti szótárával.

(1) FELTÉTELEZETT JOGI TARTALMAK: A befogadónak a beszélő (jogalkotó) szándékára vonatkozó feltételezései (*presumptive meaning*) a pragmatika jelentéselméletében alapvetésnek tekinthető, ez Szladits szupportált jogi tartalmainak felel meg.

⁴⁷ Gadamer: *i.m.* 191.

(2) A BESZÉLGETŐPARTNEREK KÖZÖS TUDÁSA: A jogalkotó és a jogalkalmazó közös általános háttértudása („*general background knowledge*”, „*common ground*”) ⁴⁸ a jogszövegek távoli pragmatikai faktorait („*far-side pragmatics*”) adják, ez Szladitsnál az a közös földrész, amelynek térképét a jogalkotó és a jogalkalmazó közösen rajzolja, Grosschmidnél pedig a közös ércbánya.⁴⁹ E pragmatikai faktorok lényeges jellemzője, hogy a kommunikációs partnerek (jogalkotó és a jogalkalmazó) *közös* tudásán alapulnak és akkor lépnek működésbe, ha e tudás mellett mindkét fél elkötelezett.

(3) IMPLIKÁLT (ODAÉRTETT) TARTALMAK: A nyelvi pragmatika fő kutatási területét adó implikált tartalmak (*implied content*) Szladitsnál „bennrejlő tartalomként” jelennek meg. Andrei Marmor jogfilozófus szerint egy-egy megnyilatkozás tartalma létrejöttének három együttes feltétele van: (1) a beszélő az adott megnyilatkozása során elkötelezett az implikált tartalom iránt, (2) a hallgatótól elvárt, hogy ezt az elköteleződést ismerje és (3) a beszélőtől is elvárható, hogy e hallgatói felismeréssel tisztában legyen. Vagyis az implikált tartalmak a „tudom, hogy te tudod, hogy én tudom, hogy te tudod” kölcsönösen egymásba fonódó, közösen feltételezett ismereteken alapulnak.⁵⁰

E pragmatikai faktorok éppen úgy működnek, ahogy az Szladits érvelésében megjelent. Szladits a bírói jog legitimitását éppen azzal magyarázta, hogy a bíró csak „a jogrendszerben benne rejlő implikált szabályokat” hozza felszínre, amelyeket „csak le kell fejteni, meg kell találni.” Ennek során a bíró valójában csak „életre kelti a szunnyadó jogot, a [...] még ki nem fejezett, feltételezett, szuportált szokásjogi tételt” szövegezi meg.

(4) A JOGALKOTÓ ÉS A BÍRÓI HATALOM KÖZÖTTI KOMMUNIKÁCIÓ: Izabella Skoczeń szerint a jogalkotó és jogalkalmazó között folyamatos párbeszéd zajlik. E párbeszédet „kooperatív eredményre vezető nem-kooperatív stratégiai játékokhoz” (*uncooperative strategic games with a cooperative outcome*) hasonlítja, ahol végeredményében a játszmák kimenetele az együttműködés felé mutat, mert a végső célok – észszerűség, közjó, erkölcsös cél, gazdaságosság stb. – ugyanazok. Végső soron tehát nem az a helyzet, hogy az egyik nyer és a másik veszít, vagyis *nem rivalizálásról* van szó, hanem közös elköteleződések alapján játszott kommunikációs stratégiákról.⁵¹ Mindez Szladitsnak azt a gondolatát idézi, hogy a bíróság a jogértelmezéssel folytatja a jogalkotó munkáját.

⁴⁸ Andrei Marmor: *The Language of Law*. (Oxford: Oxford Press 2014) 30-34.

⁴⁹ A common ground pragmatikai fogalmát Matthew Isaac Harvey a *terra firma* (szárazföld) fogalmával írja le. in: Matthew Harvey: *Making sense of common ground: Presupposition, joint action, and coordination*. (Academia.edu, letöltve: 2024.04.30.)

⁵⁰ Tátrai Szilárd: *Bevezetés a pragmatikába*. (Budapest: Tinta Könyvkiadó 2011) 103.

⁵¹ Izabela Skoczeń: *Implicatures within Legal Language* (Switzerland: Springer 2019) 35-36.o.

A nyelvi pragmatika értelmezésméleti felvetéseinek hazai adoptálására két pozitív jogi rendelkezésünk is indokolja: az Alaptörvény 28. cikke és R) cikk (2) bekezdése.

Az Alaptörvény 28. cikke szerint „[...] a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.” E rendelkezésből a jogalkotó elköteleződése egyértelmű: elkötelezett a józan ész, a közjó, az erkölcs és a gazdaságosság értékei iránt. Barak az objektív célkategóriák között kifejezetten megemlíti a józan ész igazolási elvét. Emellett a 28. cikk a jogértelmező bíró számára is előírja – imperatív módon, erre utal a „kell” szócska –, hogy a jogértelmezést az előbbi igazoló elvek felől végezzék el. Az Alaptörvénybe iktatott cikk tehát kötelezően alkalmazandó távoli pragmatikai faktorokat enged be a jogalkalmazásba, amely – ahogy Marmor fogalmaz – a kontextus részévé váló általános közös tudást hoz játékba.

Az Alaptörvény R) cikk (2) bekezdése szerint „Az Alaptörvény [...] mindenkire kötelező...” E rendelkezés is ilyen közös elköteleződést megalapozó normának tekinthető. A hazai jogirodalom szerint e rendelkezés a jogalkotóra és a jogalkalmazóra azonos irányú kötelezettséget ír elő. A jogalkotó az alapjogi értéktartalmakat közvetítő kodifikációra köteles, a jogalkalmazó e rendelkezés szerinti kötelezettségét pedig azzal teljesíti, hogy a jogszabályokat az alapjogok és az alkotmányos értékek figyelembevételével értelmezi.⁵²

A fenti elgondolások azt mutatják, hogy a politikai jogalkotás és a bírói jog határvonalai a hazai jogrendben is erősen relativizálhatók. E két hatalmi ág éles szétválasztása - vagy egymáshoz közelítése - diskurzusfüggő, ezt a jogi hagyományainkban megjelenő különböző nyelvi reprezentációk is alátámasztják. Ha a törvényhozói és bírói hatalmi ág közötti hatalommegosztás leírásakor az együttműködő szemlélet mellett köteleződünk el, beláthatjuk, hogy nem két külön jelenségről, hanem egyetlen dologról van szó, az „élő jogról”. A jog bonyolult szövedéke ugyanis az értelmezési gyakorlatok eredményeként rajzolódik ki, így a jog verbális valósága nem csupán a jogszövegek korpuszából, hanem

⁵² Vincze Attila: Az Alkotmány rendelkezéseinek érvényre juttatása a polgári jogviszonyokban. *PJK* 2004/3. II.1.5.; Vékás Lajos: A szerződési szabadság alkotmányos korlátai. In: *Jogtudományi Közlemény* 1999/2. 56–57.; Somody Bernadette - Szabó Máté Dániel - Vissy Beatrix: *Az alapjogi bíráskodás kézikönyve*. (Budapest: HVG-ORAC 2013) 46–49.

azokból az értelmezési gyakorlatokból, kommunikációs folyamatokból ismerhetők meg, amelynek szerves részei a bíróságok.

E meggyőződés tükröződött a Szladits és szerzőtársai által képviselt jogelméleti paradigmában is. Szladits az 1930-as években *A magyar magánjog* címen közzétett nagymonográfiájában elsősorban az *élő jog* bemutatását tűzte ki célul. A magánjogot enciklopédikus igényrel összefoglaló ötkötetes munka előszava szerint a monográfia „magasabb értelemben vett egységét az a közös törekvés biztosította, hogy mindnyájan az élő jognak, különösen a bírói gyakorlatnak hű bemutatását kívántuk nyújtani.”⁵³

A jogtudomány feladata tehát nem pusztán a pozitív jog rendszerszerű vizsgálata lehet, kiemelt jelentőséget kell tulajdonítani az élő jogot alakító társas, kommunikatív folyamatok leírásának és kutatásának is.

6. Az „élő jog” doktrínája a hazai jogi gondolkodásban.

Bár a szocialista jogtudományi paradigma a bírói jogtól – így értelemszerűen az élő jog doktrínájától – teljesen elhatárolódott, a hazai jogi gondolkodásban már a nyolcvanas években újrafogalmazódott a Szladits által oly fontosnak tartott „élő jog doktrínához” való visszatérés igénye.⁵⁴ Már a szocialista időszak végén megkezdődött a bírói jog jelentőségének hangsúlyozása. A hazai jogszemlélet lassú átrendeződését jelezte, hogy a korábban a bírói jogot még elutasító Peschka Vilmos a nyolcvanas és kilencvenes évekre már a jog hermeneutikai fordulatára és a bírói jogértelmezés jelentőségére hívta fel a figyelmet. Kiemelte, hogy „[a] jogi hermeneutika nívója [...] abban áll, hogy [...] a jogi normát nem a jogszabály alkotójának aspektusából vizsgálja, hanem a jelen, a megértő és alkalmazó nézőpontjából.” Ezért nem is lehet vitás, hogy a „[j]ogalkalmazói megértés és értelmezés hozzátartozik a jogi norma létehez.”⁵⁵ Peschka azt javasolta, hogy a *jogot* ne úgy képzeljük el, mint a jogpozitívizmus, vagyis jognak „[n]e csak a jogi normák összességét

⁵³ Szladits: *i.m.* I. kötet. Előszó VI.o.

⁵⁴ Nem véletlen ez az igény. Többet rámutattak ugyanis, hogy a szocialista jogtudomány azon kíváncsi, amely szerint a bírák csak „szubsumáló automaták”, a gyakorlatban teljesíthetetlen. Bár a szocialista jogtudomány normativista elmélete tagadta a szokásjog jogforrási jellegét, a bírói szokásjog, jóllehet burkolt formában, de mindig is működött a hazai jogrendben. Vö.: Horváth Attila: *A szocialista állam- és jogtudomány*. In: (szerk. Jakab András-Menyhárd Attila) *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. (Budapest: HVG Orac 2015) 562, 567.

⁵⁵ Peschka Vilmos: *A jog, mint a hermeneutika modellje*. in: *Appendix „A jog sajátosságához”*. (Budapest: KJK 1992) 145, 151.o.

tekintsük,” hanem soroljuk ide valamennyi jogi objektivációt, ideértve a bírói jogalkotást is.⁵⁶ Később ugyanő ismertette meg a hazai jogtudománnyal a német Fikentscher esetenormatant is. Fikentscher szerint a valós jog nem a pozitív jog, hanem a bírói úton továbbképződő jog, azaz a bírói határozatokban testet öltő esetenormák összessége. Így „[a]z, ami végül is köt, csak az esetenorma.”⁵⁷

Ugyancsak a kilencvenes évekre Pokol Béla dolgozott ki egy olyan jogelméletet, amelyben a bírói jog is kitüntetett szerepet kapott. Elméletének kimondott célja a hazai jogászság gondolkodását öntudatlan módon is meghatározó szocialista-jogpozitvista szemlélet meghaladása volt. Pokol szerint e jogszemlélet mögött az a reflektálatlanul hagyott tudás húzódott meg, ami szerint a jog kizárólag az arra rendelt állami szerv megfelelő formában létrehozott jogi normáinak szövegével lenne azonos. Ezzel szemben a politikai jogalkotó (törvényhozó) által létrehozott szöveggel a jognak csupán az egyik rétege, emellett húzódik a bírói jog, a jogdogmatikai rend és ezek fölé magasodik az alapjogok rétege. Az érvényes jog e rétegek együtteseként írható le, azok egymásra vetülésének eredményeképpen konkretizálódik.⁵⁸ Mindebből az következik, hogy a valós jog az egyes rétegek érintkezési pontjaiban képződik meg és ennek a hálónak a metszéspontja a bírói jogértelmezés.

A kortárs jogirodalom mérsékeltabb álláspontját képviselő Jakab András a magyar jogrend jogforrásainak leírásakor a bírói jogot bírói szokásjogként tárgyalja. Szerinte a bírói jog „jogként követett értelmezési gyakorlat”, amit a bíróságok a jogalkalmazás során figyelembe is vesznek, ezért az valójában jogként funkcionál. Ami e szemléletből kiemelendő, hogy a bírói szokásjog Magyarországon kötelező jelleget mutató jogértelmezés, így formailag ugyan nem, de tartalmilag valójában jogalkotásról van szó.⁵⁹

E jogirodalmi munkák mindegyike arra hívta fel a figyelmet, hogy a bírói jog a magyar jogrendnek is jelentős, megkerülhetetlen rétege. A kilencvenes évek hazai joggyakorlata pedig mintha igazolni kívánta volna a fenti jogszemléleti változásokat.

⁵⁶Uo.: 169.o.

⁵⁷Peschka Vilmos: Az esetenorma, avagy a jogszabály és a jogeset kapcsolatának problémája, *Állam- és Jogtudomány*, 1985/2., 241, 246.o.

⁵⁸Pokol Béla: *A jog elmélete*. (Budapest: Rejtjel Kiadó 2001) Pokol Béla: *Jogbölcseleti vizsgálódások*. (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 1994) 76-78.o.

⁵⁹Jakab András: *A magyar jogrendszer szerkezete (PhD értekezés)*, (letöltve: 2019.09.13.), 165.o.

Az Alkotmánybíróság nem sokkal a felállítását követően a gyakorlatában is megjelenítette az élő jog doktrínáját. Az 57/1991 (XI.8.) AB határozatában kimondta, hogy „[a]z alkotmányossági vizsgálatnak abból a tényből kell kiindulnia, hogy a jogszabály tartalma és értelme az, amit annak az állandó és egységes jogalkalmazási gyakorlat tulajdonít.” Ezért „»élő jog« alatt a jogszabályt értelmezett és alkalmazott tartalmával együttesen kell érteni.”⁶⁰ A testület által kimunkált élő jog doktrína nemcsak szóhasználatában, de alapvetésében is magán viseli annak a szladitsi szemléletnek a jegyeit, amely a jogot a bírói értelmezési gyakorlattal azonosítja. Az immár nemcsak jogirodalmi keretek között, hanem normatív erejű határozatban is kifejtett érvelés egyértelmű odafordulást jelentett a Szladits által képviselt jogi hagyományhoz.

Az Alkotmánybíróság a doktrínát a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény (a továbbiakban: Csjt.) 44. § (1) bekezdés második fordulatának normakontrollja kapcsán dolgozta ki. Kifejtette, hogy „[a]mennyiben valamely jogszabály több lehetséges értelme a jogalkalmazási gyakorlatban csak egyféle tartalommal realizálódik, akkor ez a normatartalom szolgálhat az alkotmányossági vizsgálat alapjául is.” „[h]a pedig ez a Legfelsőbb Bíróság iránymutató döntésén alapszik, (...) a joggyakorlatban kialakult, egységes értelmezésből kell kiindulni”, így „[c]sak ez a normatartalom szolgálhat az alkotmányossági vizsgálat alapjául is.”⁶¹ Valójában tehát az történt, hogy az Alkotmánybíróság a Csjt. 44. § (1) bekezdésének „teljesen cselekvőképtelen” fordulata objektív szövegértelmével nem foglalkozott, ehelyett a ráakódó bírói jogértelmezésből indult ki. Azaz: elfogadta azt a tényt, hogy a jogszabály értelme nem önmagában áll, hanem azt a bírói jogértelmezés „alkotta meg”.

A szemléletbeli újítást a határozathoz fűzött különvélemény eltérő érvelése még inkább láthatóvá teszi. Kilényi Géza alkotmánybíró ugyanis a jogot teljességgel a szövegjoggal azonosította. Szerinte „[a] jogszabály a jogalkotásra felhatalmazott szervek megfelelő formában kinyilvánított és kihirdetett akarata, nem pedig a jogalkalmazó szerveknek a jogalkalmazási gyakorlatban testet öltő gyakorlata. A jog a Magyar Közlönyben kihirdetett szöveg, nem pedig annak a jogalkalmazási gyakorlat által korrigált és ezáltal eltorzított változata. Az ettől eltérő értelmezés törvényrontó és törvénymódosító szokásjog

⁶⁰57/1991 (XI.8.) AB határozat IV. 1.1 pontja.

⁶¹57/1991 (XI.8.) AB határozat, IV. 1.3. pontja.

létjogosultságának elismerését jelenti.”⁶² Hozzátette, hogy az élő jog doktrínája összeegyeztethetetlen országunk jogával és a jogállamisággal, az inkább az angolszász jogrendet jellemzi.

Az Alkotmánybíróság később a doktrínát a bírói jog szélesebb körű elismerésének irányába gazdagította, olyannyira, hogy a *contra legem* jogértelmezés lehetőségét kifejezetten elismerte. Egy határozatában kifejtette, hogy az élő jog nem más, mint „[a]z egységes bírói gyakorlat normává szilárdult változata”. Eszerint az élő jog a bírói/ítélkezési gyakorlattal azonos, ami a rendes bíróságok jogszabály-értelmezésén alapul. Mindez olyan önálló tevékenység, amely alkotmányos védelem alatt áll, mert a „[f]olyamatos és rendszerképző törvényértelmezés és jogalkalmazás” biztosítja a másik két hatalmi ágtól való függetlenséget.⁶³

Az Alkotmánybíróság szerint az önálló jogértelmezés során az is természetes, hogy a jogszabályok tartalma az esetekhez igazodóan szűkítő, vagy bővítő értelmezést kap.⁶⁴ Az Alkotmánybíróság erre a keretre visszatérően alkalmazza az „értelmezési tartomány” terminust. Ezt, a rendes bíróságok számára nyitva álló mozgástartományt – a saját pozíciójának megjelölésével - számtalanszor meg is erősítette. Több határozatában kifejtette: nem tekinti feladatának, hogy a rendes bíróságok „szuperbíróságává” válják. Eszerint még akkor sem avatkozik be a bíróságok önálló jogértelmezésébe, ha a jogértelmezés *contra legem* jogértelmezés, csak akkor, ha az egyúttal *contra constitutionem*, azaz alaptörvény-ellenes jogértelmezéssé válik.⁶⁵ Az alkotmánybírósági határozatokból tehát az olvasható ki, hogy a bírói jog ebben a megengedett értelmezési tartományban képződik meg, vagyis az élő jog valójában azonossá válik ezzel az értelmezési tartománnyal.⁶⁶

7. Az „élő jog” és a korlátozott precedensrendszer

Az Alkotmánybíróság a felállításától fogva számolt a bírói jog jelenségével és a jog valóságát formáló erejével. Erre mutatott rá Kiss László alkotmánybíró, amikor kifejtette: „[m]ára már a kontinentális jogrendszerekben sem az a kérdés, hogy a rendesbíróságok

⁶²57/1991 (XI.8.) AB határozat, dr. Kilényi Géza alkotmánybíró különvéleményének c) pontja.

⁶³42/2005 (XI.14.) AB határozat III. 2.3. pontja, 38/1993 (VI. 11) AB határozat

⁶⁴42/2004 (XI.9.) AB határozat IV. 1.2. pontja.

⁶⁵3280/2017 (XI.2.) AB határozat, Indokolás [38], IV/557/2018. AB határozat [28].

⁶⁶17/2019 (V. 30.) AB határozat [34] [107]

végeznek-e normaalkotást, hanem az, hogy az ítélezés során történő normaalkotásuknak milyen korlátai vannak [...]”⁶⁷ Az AB a bírói jogot hol intern normának, hol quasi normának, hol – idézőjelbe foglalva - „bírói jogalkotásnak” nevezte.⁶⁸E kifejezések az AB elé került jogegységi határozatok alkotmányellenességének vizsgálatakor kerültek forgalomba.

Kezdetben tehát a bírói jog problematikája a jogegységi határozatok kapcsán mutatkozott meg. A jogegységi határozatok normatív természetéhez a hazai jogrendben soha nem fűződött kétség, azok a Magyar Közlönyben közzétételre kerültek és a bíróságokra kötelezőek voltak. Más felsőbbbírói eseti döntésekhez az alsóbíróságok ítélezését érintő *stare decisis* kötőerő azonban korábban nem fűződött. A jogirodalom és a joggyakorlat a Kúria (Legfelsőbb Bíróság) eseti döntéseiről egyaránt azt vallotta, hogy azokban a bírói jog rugalmassága nyilvánul meg, így attól indoklás nélkül el lehetett térni. A korábbi jogirodalmunk a bírói jog legfontosabb erényének éppen a rugalmasságot tartotta: a bírói jog csak addig állt fenn és csak addig volt követendő, ameddig a bíróságok azt helyesnek és követendőnek tartották.⁶⁹ A joggyakorlat szerint sem volt az eseti döntéseknek kötőereje. Volt, hogy a Legfelsőbb Bíróság (de később a Kúria is) úgy tért el a korábbi gyakorlatától, hogy erre nem utalt vagy egyszerűen azért nem tartotta fontosnak az eltérés indokolását, mert – és ezt explicit módon is ki mondta - a hazai jogrend nem esetjogon alapul.⁷⁰

A jogalkotó a hazai jogrendet Az egyes törvényeknek az egyfokú járási hivatali eljárások megteremtésével összefüggő módosításáról szóló 2019. évi CXXVII. törvény (a továbbiakban: Törvény) rendelkezésével „keresztelte át” korlátozott precedensrendszerre. Mindez azonban nem azt jelentette, hogy a 2020. április 1-én bevezetett korlátozott precedensrendszert megelőzően ne lett volna valamiféle kötelező ereje a bírói jognak.

E korábbi rendszer precedensjellege leginkább a Bencze Mátyás által már leírt jellemzőkben mutatkozott meg. Az eseti döntések (nála: esetnormák) működése a magyar jogéletben hasonlatos volt a tudományos paradigmák működéséhez.⁷¹ A bírói jog, akár a tudományos tudás, olyan konszenzuális háttér-tudás volt, amelyet egy speciális értelmezői közösség,

⁶⁷2/2016 (II.8) AB határozat [60] Kiss László alkotmánybíró különvéleménye.

⁶⁸19/2017. (VII. 18.) AB határozat Indokolás [26], [45].

⁶⁹Orosz Árpád: Az egyedi ügyekhez igazodás magyar gyakorlata a polgári ügyszakban. In: *JeMa* 2012/3., 3.

⁷⁰Ld. Kúria Pfv.I.20.414/2018/6. sz. határozat, Indokolás [38].

⁷¹Bencze Mátyás: Az esetnorma és annak érvényessége. in: *Regula Iuris. Szabály és/vagy norma a jogelméletben.* (Miskolc: Bibor Kiadó 2004) 135-148.

részben a bírák alakítottak ki. Aki e közösséghez tartozott, e háttértudást elfogadta, annak a keretei között hozta meg a döntéseit. E tudás (1) elsajátításában és reprodukciójában nagy szerepe volt a szocializációnak (a bíróságra érkező fogalmazók nem légüres térbe érkeznek, hanem eleve a „bírói szokásjoggal” találkoznak, azt sajátítják el), (2) a tekintély fontos szerepet játszott benne (adott esetben a Kúria polgári kollégiuma vagy a CKOT is ilyen tekintéllyel rendelkezett), (3) a konszenzus gyakorlati kérdésekre adott válaszként jött létre (a bírák a jogszabályt a jogvita eldöntésére használták), (4) létezett egy hierarchizált értékelési mechanizmus (a bírói szervezetben jogorvoslati és értékelési rendszer működik), amely szintén e közösségi tudást termelte újra.

Ezt az általam puha precedensrendszernek⁷² nevezett rendszert az jellemezte, hogy az eseti döntések kötőerejére vonatkozó formáljogi szabályozás alig volt. Valójában a Törvény által bevezetett szabályozás ezt a puha precedensrendszert „regulázta” meg. A korlátozott precedensrendszerben ugyanis már nemcsak a jogegységi határozatokhoz fűződik kötőerő. A Be. 561. § (3) bekezdés g) pontja, valamint a Pp. 365. § (5) bekezdése egyaránt úgy rendelkezik, hogy a Bírósági Határozatok Gyűjteményében (BHGY) közzétett kúriai eseti döntések jogkérdésben elfoglalt álláspontjától az alsóbb fokú bíróságok csak indoklással térhetnek el. Az eseti döntések kötőereje a *stare decisis* elve miatt a bírói jog jelentőségét a jogrendünkben még nyilvánvalóbbá teszi.

A bírói jog tehát nem a korlátozott precedensrendszer bevezetésével vált jelentőssé, az mindig is kardinális kérdése volt a kontinentális, így a hazai jogrendnek is. A puha és a korlátozott precedensrendszerben is ugyanaz a kérdés merül fel: milyen értelmezésméleti és nyelvméleti tézisek mentén gondolkodunk a bírói normaalkotás és a bírói jog – és végtére – a bírói jogértelmezés lehetőségeiről. Ezért a precedensrendszer bevezetése inkább azzal a jelentőséggel bír, hogy a korábbiakhoz képest még láthatóbbá teszi a bírói jogot, mert a Kúria valamennyi közzé tett eseti döntését kötelező erővel ruházta fel. Voltaképpen hasonló a helyzet ahhoz, amit Peter M. Tiersma fogalmazott meg az amerikai precedensek kapcsán: „Egy döntésben kifejtett vélemény nem pusztán a jog *bizonyítéka*, ahogy ez egykoron volt. Az eseti döntés *maga* a jog.”⁷³

⁷² Tahin Szabolcs: Korlátozott precedensrendszer – „alulnézetből”. in: *Magyar Jog*. 2020/5.

⁷³ Peter M. Tiersma: The textualization of Precedent. in: *82 Notre Dame L. Rev.* 1187 (2013) 1278.

III. A JOGALKOTÓI NYELVHASZNÁLAT „DISZKURZÍV RENDJE”, CSATÁROZÁSOK A TÖRVÉNY SZÖVEGÉÉRT. A JOGALKOTÓ NYELVÉNEK JELLEMZŐI.

*„A szó csontváz, amely csak a kreatív befogadás
folyamatában, következképp az élő szociális kommunikáció
folyamatában válik eleven testté.”*

/M.M. Bahtyin/⁷⁴

1. Jogi „hókuszpókuszok”

A verbális nyelvhasználat ősidők óta ugyanazt a lényegi funkciót szolgálja: a sikeres és hatékony kommunikációt. A legegyszerűbb elméleti meghatározás szerint a kommunikáció akkor sikeres, ha a hallgató számára evidens lesz, hogy őt a beszélő milyen információ birtokába akarja juttatni.⁷⁵ Nem szorul különösebb igazolásra, hogy a jogalkotó célja sem más, mint a sikeres kommunikáció, ezzel érheti el ugyanis a kívánt társadalmi hatást. Annak a kérdésnek a megválaszolása azonban, hogy e sikeres kommunikációt a jogalkotó milyen nyelvhasználattal érheti el, már jóval problematikusabb.

A nyelvek heterogenitása régóta ismert tény a nyelvtudományban. Az egyes nyelvállapotok heterogén képet mutatnak, adott történeti időszakban nem egyetlen nyelv létezik: számos nyelvjárás, szaknyelv, zsargon, szleng, irodalmi/standard nyelv együttélésével kell számolnunk. A jogi nyelv a természetes nyelv egyik alrendszere, ezért külön szociolektusként vizsgálható.⁷⁶ Leírhatók azok a társadalmi gyakorlatok, amelyekben e nyelvet használják, emellett körülhatárolható a nyelvhasználók köre is. Mindemellett – és számunkra itt ez a legfontosabb körülmény - a jogi nyelvnek, mint sajátos nyelvi korpusznak jól felismerhető, jellegzetes nyelvi vonásai is vannak.

A jogi nyelvhasználatra az angolszász nyelvterületen visszatérően alkalmazzák a pejoratív-rosszalló *legalese* jelzőt. A kifejezés David Melinkofftól származik, aki leírta és számba vette a jogi nyelvhasználat külső jellemzőit. A kifejezés arra utal, hogy a jog a laikusok számára épp oly’ idegen nyelvnek tűnik, akár a *japanese, chinese, portuguese* stb. Ugyanerre

⁷⁴ M. M. Bahtyin: *A szó az életben és a költészetben*. (Budapest: Európa Könyvkiadó 1985) 39.

⁷⁵ Németh T. Enikő: Az emberi kommunikáció kutatásának néhány alapkérdése. In: *Néprajz és nyelvtudomány* 1990, 52.

⁷⁶ Tóth Judit: *Jogalkotástan*. Egyetemi jegyzet Szegedi Tudományegyetem, ÁJTK 2016, 46.

utalt Felix Cohen, aki egy esszéjében a jogi nyelvhasználat kapcsán „logomachiáról”, „szózsonglörködésről” írt.⁷⁷

A hazai köznyelvben is használatosak hasonló pejoratív fogalmak. Az internet keresőszavait böngészve számos olyan találatot kapunk, melyben megjelenik a „jogi hókuszpókusz” szóösszetétel. E negatív tartalmú kifejezés annak a köztapasztalatnak lenyomata, amikor a jogkereső állampolgár értetlenül áll a jogi nyelvhasználat előtt. E szóösszetétel történeti etimológiája plasztikusan tárja fel azt a nyelvi alapélményt, amellyel a címzettek a jogászok nyelvhasználatára során szembesülhetnek.

A „hókuszpókusz” szóösszetétel egy középkori vallási formula félreértésén alapul. A formula a katolikus mise rendjében hangzott el, úrvacsora idején. A kovásztalan kenyér felmutatásakor a pap az oltár felé fordult, majd háttal a hívőknek, halk, tagolt beszéddel ezt mormolta: „*hoc est locus corpus meum*”, azaz „*mert ez az én testem*”. Az egyház tanítása szerint a kenyér e szavak hatására változott át Krisztus testévé. Az átlényegüléséről, annak bonyolult teológiai vonatkozásairól a hallgatóságnak mélyreható tudása nem volt, számukra a *locus corpus* valamiféle varázsszóval vált azonossá. Mivel a liturgia kizárólag latin nyelven folyt, a laikus hallgatóság e titokzatos szavakat lefordítani nem tudta, így helyette új hasonló hangalakú szóösszetételt hozott létre: megalkotta a számára érthetőbb *hókuszpókusz* kifejezést.

A „jogi hókuszpókusz” szóösszetételt is a jogi nyelv idegenségére utal, ami annak ellenére marad idegen, hogy a jogalkotó a címzett anyanyelvén szólal meg. Ez az idegenség nem abból adódik, hogy a befogadó nem ismeri a magyar nyelvet, inkább abból, hogy a nyelv sajátossága miatt nem tudja dekódolni az üzenetét.

A jogalkotó nyelvhasználatát annak számos sajátossága teszi idegenné. Bár e jellegzetességeket már sokan leírták, itt egyetlen szerző megállapításaiból indulunk ki. Az amerikai Peter M. Tiersma szerint a jogi nyelv legtöbbet idézett jellemzői az alábbiak.⁷⁸ (Tiersma felsorolása mellé hazai példákat hoztam, annak érzékeltetésére, hogy a jogi szociolektus idegenszerű sajátosságai jogi kultúrától függetlenek. E jellemzők éppúgy megjelennek a hazai jogalkotás nyelvezetében, mint a precedensországok jogi nyelvhasználatában.)

⁷⁷ Chis Hutton: *i.m.*, 12.

⁷⁸ Peter M. Tiersma: „Some Myths about Legal Language” in: Lawrence M. Solan – Janet Ainsworth – Roger W. Shuy (szerk.): *Speaking of Language and Law. Conversations on the Work of Peter Tiersma* (Oxford: Oxford University 2015) 27-28.

- *Szakterminusok használata.*

Jogi szakszavak használata, amelyek a köznyelvből ismerősek lehetnek, de a laikusok a pontos jogi tartalmat mégsem ismerik vagy egyenesen félreértik.

Példa: „Jóhiszeműség” (a köznyelvben gyakran a jóindulatú szó jelentéstartományával keveredik össze), „súlyos gondatlanság” (a gondatlanság jogászai műszó, amely pontos jelentéséről viták folynak). „Egyetemleges felelősség” (jogászok közt elterjedt anekdota szól arról, hogy a fél az ítélet kihirdetése után kijavította a bírót azzal, hogy ő nem járt egyetemre).

- *Archaikus, formális, szokatlan terminológia és szórend*

Példa: Az „indokolás” szó archaikus forma, de a jogalkotó és a bíróságok is ebben a formában használják (a köznyelvben az indoklás szó alkalmazása az elterjedtebb, a szótárak szerint a hivatalos iratokban ajánlatos az adott nyelvváltozatban megszokott szóhasználat).

Példa: A jogalkotó nyelve helyenként érzéketlen a szórendi fókusz jelentésmódosító hatására. A „fellebbezésnek helye nincs” jogszabályi fordulatban a tárgy előrevetése azt sugallja, hogy fellebbezésnek helye ugyan nincs, de más jogorvoslatnak esetleg helye lehet.⁷⁹ Pontosabb jelentéstartalma van a „nincs helye fellebbezésnek” fordulatnak. Az eljárásjogi szabályok következtelenek a szórend használatában, pedig a két nyelvi megfogalmazásnak a köznyelvben jelentésmódosító szerepe lenne.

- *Személytelen nyelvi formák, szenvedő szerkezetek.*

A jogalkotó kerüli az egyes szám első és egyes szám második személyű igealakokat.

Példa: A személytelen nyelvi formák annak a látszatát kívánják fenntartani, hogy a beszélő alany nem perszonalizált, így nincs meggyőződése, nem elfogult, döntése objektív alapokon nyugszik. A személytelen beszéd gyakran fordul elő bírói ítéletekben (pl. eljáró „bíró” helyett eljáró „bírószék”). A jogalkotó által közzétett jogszövegekben ez a személytelenség nyilvánvaló. Ennek megfelelően mondja ki a jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet, hogy a normatív tartalmat egyes szám harmadik személyű

⁷⁹Az új Be. a „nincs helye fellebbezésnek” szórendet használja, míg a régi Be. szóhasználat ingadozó volt, esetenként a „fellebbezésnek nincs helye” szórenddel is élt [Be. 205. § (3) bekezdés]. A Vht. helyenként szintén a „fellebbezésnek nincs helye” szórendet használja, de használja a másik szórendet is anélkül, hogy ehhez eltérő jelentés társulna [Vht. 103. § (8) bekezdés].

megfogalmazással kell kifejezni. A szenvedő szerkezetek használata is arra vezethető vissza, hogy a jogszövegek preferálják a személytelen szóhasználatot.

- *Nominalizáció.*

A nominalizáció hiányos nyelvi forma.⁸⁰ Rendes esetben az igei kifejezéshez hozzá kellene tennünk a folyamat lényegét kifejező kísérő jelenségeket: az alanyt, a tárgyat és a cselekvést stb.

Például: A Pp. 346. §-ának „Kúria közzétett határozata”⁸¹ fordulat nominalizáció eredménye. A nominalizáció miatt nem azonosítható, hogy ki a cselekvő alany, azaz, ki az, aki a határozatot közzétette. A személytelen nyelvi forma használata a Kúria eseti döntéseinek precedenshatása kapcsán jogértelmezési vitát eredményezett a gyakorlatban.⁸²

- *Többszörös tagadás.*

A többszörös tagadás nehezíti a megértést, mert az olvasónak több logikai művelet kell elvégezni ahhoz képest, mintha a többszörös tagadás helyett állító mondatot használna a nyelvhasználó.

Példa: „[...] állagsérelem nélkül nem távolítható el”⁸³ helyett szerencsésebb lenne „az állag sérelmével távolítható el” fordulat használata.

- *A kivétel kivételének alkalmazása. Oda- és visszautalások.*

Példa: A jogalkotó által használt tipikus fordulat a „...ha a törvény másként nem rendelkezik”. A laikus számára ezek az utalások már nehezen dekódolható nyelvi megnyilatkozások, mert az utalás referenciája a jogi szövegtörzs más helyeinek az ismeretét követeli meg.

- *Hosszú és bonyolult mondatok használata. Szóhalmozás, terjengősség, redundancia.*

⁸⁰ https://melocco.nnx.hu/nlp_ira_nominalizacio.html (letöltve: 2024. február 21.)

⁸¹ A Pp. 346. § (5) bekezdése így szól: „A jogi indokolás tartalmazza azokat az okokat is, amelyek miatt a bíróság jogkérdésben eltért a Kúriának a Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett határozatától (a továbbiakban: a Kúria közzétett határozata), vagy az arra irányuló indítványt elutasította.”

⁸² Tahin Szabolcs: A Kúria Jogegységi Panasz Tanácsának jogegységi panaszt visszautasító ötödik határozatáról A jogszabályok kontextus nélküli olvasatáról. in: *JeMa* 2021/2-3.

⁸³ „Falfirka elhelyezésével elkövetett, szabálysértési értékhatárt meg nem haladó kárt okozó rongálás akkor tényállásszerű, ha az azzal érintett felület olyan végleges építmény része, amely állagsérelem nélkül nem távolítható el, ezért az emlékművön elhelyezett műanyag védőfóliára írás bűncselekményt nem valósít meg.” EBD.2016.B.5.

Példa: „A tanulmányi kötelezettségének eredményesen eleget tett tanuló pénzbeli juttatásának mértékét a szakképzési évfolyam második, illetőleg további féléveiben - a tanuló tanulmányi előmenetelét és szorgalmát is figyelembe véve - az előző félévben nyújtott pénzbeli juttatás havi összegének legalább tíz százalékaival kell emelni.”

Ez a szerkesztési mód a közvetlen megértést nehezíti, mert gondolatjelek közé zárt „szendvicsmegállapítást” tartalmaz, és a tagmondatok közötti logikai kapcsolat sem világos. Javasolható az átalakítást a következők szerint: „A szakképzési évfolyam második, majd a további féléveiben az előző félévben nyújtott pénzbeli juttatás havi összegét legalább tíz százalékkal kell emelni, ha a tanuló a tanulmányi kötelezettségének eredményesen eleget tett. A mérték megállapításánál figyelembe kell venni a tanuló tanulmányi előmenetelét és szorgalmát is.”

2. A jogi nyelvhasználat „diszkurzív rendje”: csatározások a törvény szövege körül

A jogi nyelvhasználat története azt mutatja, hogy e fenti jellemzőket sokáig nem a jogi nyelv negatívumaiként tartották számon, inkább azt gondolták, hogy e jellemzők természetszerűen tartoznak a jog világához. Nemcsak arról van szó, hogy a jogi nyelvhasználat sokáig az írástudók kiváltsága volt, így a jogászokat csak kevesen érthették meg. Hanem arról is, hogy olykor éppen az volt a cél, hogy a jogot eltüntessék az egyszerű állampolgár elől. Antonin Scalia nemegyszer emlegette fel azt „piszkos trükköt”, amikor Néró császár magas oszlopokra szögeztette az ediktumokat, hogy ne lehessen könnyen elolvasni őket.⁸⁴

Később a jog eltüntetése nem ilyen direkt módon történt, hanem jóval finomabb nyelvi eszközökkel. Az angolszász jogirodalom szerint a jogi *legalese* stílus fenntartása a jogászok részéről szándékos, nyelvpolitikai célzatú volt. A jogászok azért használták a *legalese*-t, hogy a jogi tudást kisajátítsák. Bentham szerint a jogászoknak a bőbeszédűséggel éppen az volt a célja, hogy az átlag állampolgárt kizárják e nyelvhasználatból, és egyfajta exkluzív tudásként tartsák fent maguknak a jogi ismereteket. Mattila azt hangsúlyozta, hogy a sajátos jogi nyelv fenntartása a jogászok „csapatszellemét” és identitását erősíti meg, míg mások úgy tartották, hogy az átláthatatlan jogi nyelv igen jól felhasználható arra, hogy az egyes eljárásokban az állampolgár és a hatalom közötti egyenlőtlenséget újratermelje.⁸⁵

⁸⁴ Idézi: Jakab András. A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében. *Jogesetek Magyarázata*. 2011, 90.

⁸⁵ Zódi Zsolt: The limits of plain legal language: understanding the comprehensible style in law. *International Journal of Law in Context*, 2019., 15(3), 249.

Jellemző volt tehát az a törekvés, hogy a jogalkotó nyelvhasználatára köré olyan diszkurzív rendet építsenek ki, amely biztosítja a címzettek távoltartását a jog megismerésétől. A diszkurzív rend terminust itt Michel Foucault francia filozófus által meghonosított értelemben használom. Foucault szerint minden nyelvi megnyilatkozásnak megvannak a tiltó és engedő szabályai, e szabályok alakítják ki a diskurzus rendjét. Ennek hatása, hogy bár nyelvi bármilyen kifejezhető lenne, a nyelvi megnyilvánulások lehetősége, tartalma, módja stb. mégis társadalmilag, kulturálisan meghatározott.⁸⁶ Másképpen fogalmazva: a jogászok beszélhettek volna világosabban, egyszerűbben, közérthetőbb módon, de ez cseppet sem állt az érdekükben. A jogi diszkurzív mezőben inkább olyan nyelvi szabályokat tartottak fenn, amellyel a jogi nyelv a *legalase* különös köntösében jelent meg az átlag állampolgár előtt.

2.1. A Plain Language Movement (PLM) és a normavilágosság elve és annak kritikája

Az Amerikai Egyesült Államokban a fogyasztói jogok és a szabadságjogok felértékelődése vettette fel azt az igényt, hogy a jogi szövegek közérthetőbbé, világosabbá váljanak és lehetőleg közelebb kerüljenek a laikusok nyelvéhez. A történeti összefüggés nyilvánvaló: az egyre szélesedő tömegek, egyre nagyobb hozzáférést követeltek a jogi szövegkorpuszhoz, hogy az őket illető jogait megismerjék és hatékonyan érvényesíthessék.

E vállalkozás megvalósítására indult meg az USA-ban a Plain Language Movement (a továbbiakban: PLM) mozgalom. A mozgalom a 70-es évek végére kapott igazán nagy lendületet, amikor a fogyasztói törekvések olyan szintű társadalmi bázisra tettek szert, amely megkerülhetetlenné tette a jogi nyelv diszkurzív rendjének megváltoztatását.

A közérthetőségi mozgalmak a jogi nyelv kapcsán olyan előírásokat fogadtattak el, amellyel a lefordíthatatlan jogi nyelv mögé bújt hatalomgyakorlást tették láthatóvá. E mozgalmak intézményes szinten is megváltoztatták a jogalkotó nyelvi cselekvésének diszkurzív szabályait. Olyannyira, hogy a közérthetőség kívánalmát politikai program keretében tematizálták, a közérthető nyelvhasználatot alapjogként nevesítették. „*Clear writing from your government is a civil right*” – fogalmazta meg az USA alelnöke, Al Gore.

⁸⁶ Michel Foucault: A diskurzus rendje. *Holmi* 1991. 868–89.

A jogelmélet és jogszociológia, valamint a nyelvtudományi munkák szintézisét testesítette meg az amerikai kormányzat által 2011 márciusában kiadott szövetségi közérthetőségi iránymutatás, a *Federal Plain Meaning Guidelines* (FPLG). A dokumentum részletes tanácsokat tartalmazott szövegszervezési elvekre vonatkozóan, a szövegeknek a várható olvasóközönség szempontjait szem előtt tartó kontextualizációja kapcsán. Lexikális szinten szófaji kategóriák szerint lebontva taglalja a legtipikusabb finomítandó szerkezeteket és kifejezéseket, továbbá külön fejezetet szentel a webes szövegek hatékony összeállításával kapcsolatban, és tárgyalja az egyes bekezdések, mondatok optimálisként javasolt szórendjét, tagolását, hosszát stb.

Az *Oxford Handbook of Language and Law* a Plain Legal Language használatának előnyeit így foglalja össze: (1) precízebb megfogalmazásokat biztosít, (2) a kevesebb szó használata kevesebb hibát feltételez, (3) mindenki számára olcsóbb és gyorsabb, (4) meggyőzőbb, (5) demokratikusabb, végül (6) a használata kellemesebb.⁸⁷ E jellemzők közül a jogszövegek meggyőző erejének növelésre irányuló cél érdemel kiemelt figyelmet. A *Oxford Handbook of Language and Law* erről röviden így ír:

„A legtöbb jogi szöveg a meggyőzést szolgálja. Egy jogi levél célja, hogy az érvei vagy javaslatai igazáról meggyőzze a címzettet. Egy beadványnak vagy egy tanúvallomásnak arról kell meggyőznie az ellenfelet (vagy a bírót), hogy pernyertes legyen. A végrendeletet, szerződést, rendeletet vagy jogszabályt megfogalmazó jogász (jogalkotó) azt reméli, hogy sikerül meggyőznie az érintettet, és azt remélheti, hogy ezzel eleget fog tenni a kötelezettségének. Ha a jogi dokumentum olvashatatlan és értelmezhetetlen, nincs meggyőző ereje.”⁸⁸

A hazai jogélet is tett lépéseket a közérthetőség irányába. A Kúria által 2013-ban kiadott Stíluskönyv a bírósági határozatok üzenetének tisztaságára, átláthatóságára, nyelvi értelemben vett közérthetőségének javítására törekszik. Számos bírói határozat átvizsgálását követően olyan ajánlásokat fogalmaz meg, amelyek a korábbi helytelen nyelvi gyakorlatokat kívánja megszüntetni. A Stíluskönyv egyrészt formai kérdésekkel foglalkozik, amikor a határozatok áttekinthető, egységes alaki megjelenítésére tesz javaslatot. A bonyolult nyelvi szerkezetek, „germanizmusok” egyszerűsítésére, megszüntetésére vonatkozó ajánlásai,

⁸⁷ The Plain English Movement. In: Tiersma P.M. and Solan L.M. (eds): *The Oxford Handbook of Language and the Law*. (Oxford: Oxford University Press, 2012.) 71-72.

⁸⁸ Uo. 72.

valamint a nyelvi archaizmusok elhagyására vonatkozó javaslatai stílusbeli megfontolásokból születtek. Végül, a gyakori nyelvhelyességi hibák, helytelenül használt írásjelek, névutók problematikája a szintaktika és a grammatika körébe tartozik.

A PLM mozgalmak által elérni kívánt normavilágosság követelményét a hazai jogrendben több *jogszabály* is meghatározza. Ezek számos ellenőrző és korlátozó nyelvi szabályt rögzítenek annak érdekében, hogy a jogalkotó nyelve közérthető legyen. A jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény 2. § (1) bekezdése elvi éllel rögzíti, hogy a jogszabálynak a címzettek számára egyértelműen értelmezhető szabályozási tartalommal kell rendelkeznie. A jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet e követelményt már részletesebben is kifejti. Eszerint: (i) a jogszabályok tervezetét a magyar nyelv szabályainak megfelelően, világosan, közérthetően és ellentmondásmentesen kell megszövegezni, (ii) a normatív tartalmat jelen idejű kijelentő mondattal, egyes szám harmadik személyű megfogalmazással kell kifejezni, (iii) azonos szabályozási tárgyra vonatkozó különböző megfogalmazások csak akkor alkalmazhatóak, ha azok eltérő tartalmat fejeznek ki. E jogszabályszerkesztési követelmények egy olyan „fogalmi mennyország” megteremtésére irányulnak, amelyben a jogi szövegtörzs ellentmondásmentes, előre kiszámítható és a címzettek számára felismerhető képet mutat.

A hazai jogirodalomban a Magyar Nyelvőr folyóirat 2022-ben közzétett *Norm Clarity* (Normavilágosság) tematikus különszáma a jogszabályokban használt nyelv közérthetőségével, szemantikai-nyelvi világosságával, ellentmondásmentességével kapcsolatos követelmények fontosságára mutatott rá.⁸⁹ A folyóiratban feltárt követelmények lényegében ugyanazon irányba mutatnak: a jogszabályoknak olyan szövegezésűnek kell lennie, amely a címzettek számára világosan érthetővé teszi a normatartalmat.⁹⁰ E diszkurzív szabályok tiltják a homályosságot, a szöveg bonyolultságát, a jogi szövegtörzs ellentmondásosságát.

Az alkotmánybírói gyakorlat is azt hangsúlyozza, hogy a világos és megfelelően értelmezhető normatartalom a normaszöveggel szemben támasztott alkotmányos

⁸⁹ Tóth J. Zoltán: Clarity of norms in the light of the contents requirements of legislation, legislative errors and their consequences - in general and in particular regard to the legislative requirements in Hungary. In: *Magyar Nyelvőr* 2022/5. 3–9.

⁹⁰ Arató Balázs – Balázs Géza: The linguistic norm and the norm of legal language. *Magyar Nyelvőr* 2022/5., 91.

követelmény. A jogbiztonság - amely az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében deklarált jogállamiság fontos eleme - megköveteli, hogy a jogszabály szövege értelmes és világos, a jogalkalmazás során felismerhető normatartalmat hordozzon.⁹¹

Az amerikai PLM mozgalmak és a hazai közérthetőségi törekvések mögött egyaránt az az alapvetés áll, hogy a jog megértésének biztosítéka, ha a jogalkotó világosan és ellentmondástól mentesen szövegezi meg a jogszabályokat. Éppen ezért arra törekedtek, hogy a fent idézett stilisztikai-formai sajátosságoktól megfosszák a jogi nyelvet.

A jogszövegek világos, közérthető nyelvi tartalma mellett érvelő „*plain meaning*” mozgalmak törekvései a gyakorlatban csak részben nyertek igazolást. Az irányzat iránti túlzott bizalmat letörő kritikák azzal érveltek, hogy a jogalkotó kifejezheti magát közérthetően, világosan, a jog komplexitását az átlag állampolgár mégsem fogja megérteni. Ha ugyanis az állampolgároknak egy jogász segítségét kell igénybe venniük annak megállapítására, hogy a törvény szövege valójában mit jelent, a közérthetőség követelménye részben értelmetlenné válik.⁹² Az is nyilvánvaló, hogy a bűncselekmény elkövetése előtt a vádlott nem veszi elő a büntető törvénykönyvet a közérthető normatartalom megismeréséhez, és jogi szakemberrel sem feltétlenül konzultál arról, hogy mit jelent a törvény szövege. A jogi tartalmaknak a jogszöveg közérthető jelentéséhez kapcsolása aligha állhat a jog tényleges megismerésének szolgálatában, az inkább „a jog nem ismerése nem mentesít annak alkalmazása alól” fikció fenntartását szolgálja.⁹³

A *plain language* mozgalmak eredményessége kapcsán megfogalmazott kritikák a hazai jogirodalmi recepcióban is feltűntek. E kritikák leginkább azt kifogásolják, hogy a jogszabályok közérthetőségét hangsúlyozó törekvések csak a jogi szövegek felszíni szerkezeti elemeire összpontosítanak, tekintet nélkül azok szemantikai komplexitására, valamint arra a tényre, hogy a normatív tartalmak befogadásához a jogi környezet pragmatikai kontextusának ismerete is szükséges. Ezzel összefüggésben a közérthetőség elvei szerint gyakran jelenik meg problémás pontként, hogy nincs megfelelő bizonyíték, ami

⁹¹26/1992 (IV. 30.) AB határozat.

⁹²Peter M. Tiersma: „Some Myths about Legal Language” in: Lawrence M. Solan – Janet Ainsworth – Roger W. Shuy (szerk.): *Speaking of Language and Law. Conversations on the Work of Peter Tiersma*. (Oxford: Oxford University 2015) 31–32.

⁹³Chris Hutton: *Language, Meaning and the Law*. (Edinburgh: Edinburgh University 2009) 67–68.

alátámasztaná, hogy a jogszövegek ilyen típusú átírása képes lenne javítani a jog érthetőségét.⁹⁴

E kritikákhoz kapcsolódóan magam is úgy vélem, hogy nem maradhatunk a PLM törekvések eredményeinek kizárólagos elkötelezettjei, mert ezzel túlzottan leegyszerűsítjük a jog- és nyelvszemléletünket. A PLM által kiharcolt diszkurzív előírások azt sugallják, mintha a jogalkotó által használt közérthető nyelv alkalmas és elegendő lenne a jog bonyolult szövetének közvetítésére. Tény, hogy a PLM mozgalmak elévülhetetlen érdemeket szereztek a jogi nyelvhasználat diszkurzív rendjének újraírásában. Vitathatatlan az is, hogy sikeres csatározást folytattak a jog kisajátítása ellen, ezzel nagy lépést tettek a jog demokratizálódásának irányába.

2.2. *Egy korszakjelenség: a jogszabályok nyelvének újraelosztása, avagy a „legalizmus krízise”*

Manapság tanúi lehetünk egy másik csatározásnak is, amely szintén a jogszabályok nyelvének kisajátításáért folyik. E csata frontvonalának egyik oldalán a jogalkotó hatalom, míg a másik oldalán a bírói hatalom áll. Arról van szó, hogy tartható-e az a szemlélet, amely szerint a jog kimondására kizárólag a jogalkotó rendelkezik monopóliummal, vagy e nyelvi csatározásban szót kaphatnak-e a bíróságok is. E folyamatok a jogalkotó nyelvének törékenységére hívják fel a figyelmet és arra, hogy a valós jog nem pusztán a jogalkotó nyelvéből ismerhető meg.

Az e diszkurzív átrendeződés mögött álló korszakjelenséget *Maurizio Manzin* a posztmodern korban jelentkező *legalizmus kríziseként* írja le.

„Valójában az állami törvény központi pozíciója manapság komolyan megingott, részint tág értelemben vett politikai okokból, részint ismeretelméleti okokból. [...]

Ismeretelméleti szempontból a bírák in iure kognitív tevékenysége az értelmezéstudományok, a konstruktivista és posztmodern hermeneutikai (mind észak-amerikai, mind kontinentális) elméletek hatására, nagyobb vagy kisebb mértékben immáron „jogteremtőnek” számít, [...].

⁹⁴Üveges István: A plain language movement kulturális kontextusa – társadalmi háttér, történeti irányok és eredmények az Egyesült Államokban. *Magyar Jogi Nyelv*. 2020/2. 23-24.

Mi történt? Filozófiai-jogi szempontból egyszerűen megváltozott a „nomocentrikus” jogpozitivisták elméletek fókuszja. A jogi norma tulajdonképpen nem szűnt meg a jog világának kizárólagos centruma lenni, egyszerűen csak az általános és absztrakt törvényhozóról (állam) *áthelyeződött* az individuális és konkrét törvényhozóra (bíró). Ennek következtében a jogi norma immáron számos esetben a döntésből és nem kodifikált törvényi rendelkezésekből formálódik.”⁹⁵ (Kiemelések tőlem.)

A törvényhozó és a bírói hatalom közötti diszkurzív rend egyik kísérőjelensége a hatalmi ágak közötti határvonalak átrendeződése és elmosódása. E diszkurzív rend alakítása voltaképpen azoknak a szabályoknak a felállítással (fenntartásával) vagy éppen újra definiálásával történik, amelyek a bíróságok jogteremtése és annak határai kapcsán fogalmazódnak meg. E tiltó szabályok formálódását a bíróságok *contra legem* jogalkalmazására (vagy éppen a bírói jogalkotásra) vonatkozó jogirodalmi viták mutatják meg. A viták arra irányulnak, hogy ki mondhatja ki a jogot, azaz ki öntheti nyelvi formába egy közösség életét meghatározó szabályokat? Ennek kapcsán Manzini arra is rámutat, hogy a jogi nyelv kisajátításának sokszor politikai okai is vannak. Egy centralizált, diktatórikus államhatalom ugyanis jobban kedveli a jogi nyelv kizárólagos uralását, ezért minduntalan azt igyekszik sugallni, hogy a jog kizárólagosan a jogszövegekből ismerhető meg.

A jogi nyelvhasználat diszkurzív rendjének újraformálódására a hazai jogirodalomban is számos elméleti szöveg reflektál. Ezekben az elméleti szövegekben központi helyet foglal el a szövegjog szétesésétől és az attól való elszakadás iránti félelem. E jelenségeket a szerzők a *posztmodern kor* hozadékának tekintik.⁹⁶

A posztmodern állapotot a pszeudójog megjelenése mutatja, amely iránti gyanakvás visszatérő paradigma a hazai jogirodalom egy részében. Ez akkor keletkezik, ha a bíróságok „jogi érvelése, az indoklás elrugaszkodik [...] a joganyag szövegétől [...]. Mindez a jog rendszerének voltaképpen „dekonstrukcióját jelenti.”⁹⁷ Szintén ide kapcsolódik az az aggály, hogy a bíróságoknak *contra legem* szabadságot biztosítunk a jogszabályok értelmezésére. Ezek az elképzelések a bírói jogértelmezésre úgy tekintenek, amely lehetőséget ad a

⁹⁵ Maurizio Manzini: Érvelés a bírósági eljárásban. *Jogesetek Magyarázata*. 2015/2.

⁹⁶ Varga Zs. András: Valóban legkevésbé veszélyes hatalom? Létezik-e természetes korlátja a bírói függetlenségnek? in: Tóth J. Zoltán (szerk.): *A jog többértékűsége* (Budapest: KRE ÁJK) 89.

⁹⁷ Erről ld. Szmodis Jenő: „Észrevételek a jogrendszer duplázódásának elméletéhez” in: TÓTH J. Zoltán (szerk.): *A jog többértékűsége* (Budapest: KRE ÁJK) 69.

törvények gyengítésre. Végeredményében: ha bíróságok a jogszabályoktól elszakadnak, a legveszélyesebb hatalommá válnak.⁹⁸

Ez a paradigma olyannyira erős, hogy az ennek megfelelő érvelés az Alkotmánybíróság gyakorlatában is előfordul. A törvénytörvénnyel szemben alkalmazhatatlan bírói jogról szóló – korábban már tárgyalt - 29/2021. (XI.10.) AB határozat (vadkár-határozat) alapgondolata is ezen alapult. De ugyanez az elméleti paradigma határozza meg a 17/2020. (VII.17.) AB határozat érvelését, amely a rendesbíróságoktól az alapjogi mérlegelés lehetőségét vonta el arra az esetre, ha a jogszabály szövege világos nyelvi tartalommal rendelkezik.⁹⁹

Mindemellett egyes szerzők az alapjogi érintettségű ügyekben az alapjogok jogszabályokat lerontó, derogatív szerepet tulajdonítanak.¹⁰⁰ Más szerzőink ehhez hasonló aggályokat fogalmaznak meg a polgári jog „alapjogiasodása” kapcsán. Egyik ilyen tanulmány az alapjogokkal szembeni kendőzetlen ellenérzéseit, gyanakvását így fogalmazta meg: az alapjogok alkalmazásakor „nem az dönti el a magánjogi jogkérdést, hogy azt miként ítéli meg a magánjog nagy hagyományú, árnyalt, kifinomult szabályrendszere, hanem az, hogy varázsszavainak (szükségesség, arányosság) mércéje merre billenti az ügyet.”¹⁰¹

Ezek a kritikai álláspontok – úgy tűnik – nem akarják láttatni a jog valódi természetét, annak ellenére, hogy hiba a jogot törvényként tételezett szövegszerűségében látni. A joggal kapcsolatos gyakorlati tapasztalatainkat - valósabb képet adva a jogról – Varga Csaba egyfajta versengő szférák összjátékaként írja le, ahol a jogi diskurzusokban a jogszöveg pusztán referencia-közegül szolgál. A gyakorlati tapasztalatok is azt mutatják, hogy a jog inkább egyfajta állandó fluktuáció, amely a jog rendszerszerűségét folyamatosan megkérdőjelezi és megsérti.

„A társadalom egész mobilizmusa, legkülönbözőbb mozgásainak feszítő ereje, szétválásokból, ellentétekbe kerülésekből és azok ilyenné vagy olyanná alakulásából, valóban zajló életéből,

⁹⁸ Varga Zs. András: Valóban legkevésbé veszélyes hatalom? Létezik-e természetes korlátja a bírói függetlenségnek? in: Tóth J. Zoltán (szerk.): *A jog többrétegűsége* (Budapest: KRE ÁJK) 86-89.

⁹⁹ Tahin Szabolcs: Az Alkotmánybíróság határozata a köztéri óriásplakát lefestését büntető kúriai határozatról. Paradox érvelési mintázatok a rendesbíróságok alapjogi szerepvállalásáról. in: *Jogesetek Magyarázata*. 2021/1.

¹⁰⁰ Erről ld. Pokol Béla kéziratát, idézi Szmodis Jenő: „Észrevételek a jogrendszer duplázódásának elméletéhez” in: Tóth J. Zoltán (szerk.): *A jog többrétegűsége* (Budapest: Patrocinium 2020) 76.

¹⁰¹ Vékás Lajos– Vincze Attila: A Legfelsőbb Bíróság döntése az alapvető jogok polgári jogviszonyokban való alkalmazásáról. *Jogesetek Magyarázata*, 2011/4. 14.o.

tehát dinamizmusából adódó, s kaotikusnak tetsző, de valamilyen irányban mégis mindig megoldódni látszó, miközben új ellentmondásokat már csíralehetőségükként létrehozó összetettsége adja a jogot – ugyanúgy, mint a politikumot és a gazdaságot, avagy a művészet vagy a hitvilág intézményes alakulását, és bármi mást.”¹⁰²

E fluktuálódó folyamatok elfedése azzal az általános tapasztalattal áll összefüggésben, amelyre Foucault is felhívta a figyelmet. Szerinte a diskurzus valódi rendjének elfedése (itt: a jog folyamatos fluktuálódása) a történelem során igen sok formában jelent meg, és arra szolgált, hogy a diskurzus esendősége ne váljon láthatóvá. Foucault szerint a láthatatlanul ható diskurzust olyan erőszakként kell felfognunk, amit a dolgokon követünk el, mint valami általunk a dologra erőszakolt gyakorlatot, és a diskurzus eseményei e gyakorlatban találják meg szabályszerűségük elvét.¹⁰³

3. A jogalkotó nyelvének jellemzői – a „pszeudojog” szükségszerű jelenléte

Az élő jog alakulásának nyelvi tapasztalatai azt mutatják, hogy a normavilágosság elvének teljesítésével megszövegezett jogszabályok nem biztosítják a jog megismerhetőségét és a jog megismeréséhez pusztán a szövegjog ismerete bizonyosan nem elegendő. A jogszabályok megértésének ugyanis van egy másik aspektusa, ahol a normavilágosságon és szövegszerűsége túl kérdések merülnek fel. A normaszövegek ugyanis lehetnek kristály tisztán világosak, mégsem közvetítik egyértelműen a jogalkotó szándékát. A valós kérdések tehát nem a normavilágosság és szövegszerűség, hanem a pragmatikai világosság/bizonytalanság (*pragmatic vagueness*)¹⁰⁴ és a szöveghiányok körébe tartoznak. Ilyenkor nem a jogszabály nyelvi tartalma bizonytalan, hanem a jogszövegbe csomagolt jogalkotói cél. Mindebből az következik, hogy a „pszeudojog” formálódása szükségszerű jelensége a jog világának.

A „pszeudojog” vizsgálati terepét többek között a nyelvelméleti vizsgálódások biztosítják. A jogi diskurzuselmélettel foglalkozó amerikai Peter Goodrich szerint nem véletlen, hogy a jogtudomány elzárkózik a jog, mint társadalmi gyakorlat diszkurzív rendjének leírása elől.

¹⁰² Varga Csaba: Mi a jog? És kié a jog? In: (szerk.) Tóth J. Zoltán: *A jog megduplázódása*. (Budapest: KRE ÁJK) 42.

¹⁰³ Foucault: *i.m.*, 881.

¹⁰⁴ Ralf Poscher: Ambiguity and vagueness in legal interpretation. In: Peter M. Tiersma – Lawrence Solan (ed.): *The Oxford Handbook of Language and Law*. Oxford University Press. Oxford 2012. 133-134.

Ennek nyomós ideológiai okai vannak, e törekvésével a jogtudomány voltaképpen a rend utáni vágyát részesíti előnyben, a jog valós működésével szemben.¹⁰⁵

A jogalkotói nyelvhasználat diszkurzív rendjének nyelvelméleti árnyalása azzal a haszonnal járhat, hogy ezek leírásával a bíróságok jogértelmező tevékenységének határaitól és lehetőségeiről korszerűbb képet kapjunk, illetve a működését pontosabban megérthetjük. E nyelvelméleti felismerések a jogi nyelv világosságába vetett feltétlen hitünket és rend iránti vágyakozást egyaránt megingathatják, de cserébe valósabb képet adnak a jog tényleges működéséről, a jogértelmezés útján megképződő élő jogról.

A jogalkotó nyelvének helyes leírásához akkor juthatunk el, ha figyelembe vesszük, hogy a jogi nyelv teljesítőképessége sem jobb, mint a természetes nyelv, mert a jogszabályok nyelve akkor sem hordozza a teljes üzenetet, ha nyelvileg világos és pontos. ha ez így van, a bírói hatalmat sem kell „a legveszélyesebb hatalmi ágnak” tekinteni.

3.1. A jogalkotó nyelvének tökéletlensége: az in claris non fit interpretatio elv elégtelenségéről

A nyelvi tapasztalataink gyakran kerülnek ellentétbe azzal a meggyőződéssel, hogy a jog egy tökéletesre formált „fogalmi mennyországban” létezik. Nemcsak a köznapi nyelvet jellemezhetik ugyanis felületi hiányosságok, hanem a jog nyelvét is. E hiányosságokat a nyelvtudomány az ellipszis alakzatával írja le.¹⁰⁶

A nyelv pusztán szemantikai-grammatikai tartalma tökéletlen eszköz arra, hogy a beszélő valamennyi szándékát közvetítse. „A nyelv mint olyan és ősi stádiumaiban nem pontos, s az általunk használt értelemben nem is explicit: a nyelvi pontosság világosabbá teszi, hogy mit mondunk – vagyis a *jelentést*; az explicittség pedig [...] a megnyilatkozás *erejét* teszi világosabbá, vagyis azt, hogy az miként értendő.”¹⁰⁷ Mindez igaz a jogalkotó nyelvére is. Fontos tehát hangsúlyozni, hogy a jogszabály kihirdetett szövege csak kivonata, nyoma,

¹⁰⁵ Peter Goodrich: *Legal Discourse. Studies in Linguistics, Rhetoric and Legal Analysis* (New York: St. Martins 1987) 5. Lásd erről még: J.W. Mohr.: From Sussure to Derrida. Margins of Law. In: *Queen's Law Journal*, 18(2), 347.

¹⁰⁶ A görög eredetű ellipszis szó jelentése: "hiány, elégtelenség", e hiány a nyelvészek szerint a nyelvi kontextusból pótolható. Az ellipszis jogi nyelvben betöltött szerepéről: Brian G. Slocum: Linguistics and „Ordinary Meaning” Determinations, *Statute Law Review*, December 2011., 7, 15-16.

¹⁰⁷ John L. Austin: *Tetten ért szavak*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1990, 85.

szimptomája annak a jogalkotói akaratnak, amely magába a szövegbe lett „becsomagolva.”¹⁰⁸

Az *in claris non fit interpretatio* elve szerint, ha egy jogi rendelkezés szemantikai-nyelvtani értelme világos, a jogszöveg „magáért beszél”, ezért nem szorul értelmezésre. Aharon Barak szerint e szemlélet voltaképpen azért sebezhető, mert annak megállapítása, hogy egy jogszöveg *in claris* státuszú vagy nem, maga is előzetes értelmezés eredménye.¹⁰⁹

3.2. A nyelvi jelentés rétegzettsége, a nyelv pragmatikai feldúsítása

A nyelvi pragmatika által hangsúlyozott tény, hogy minden nyelvi megnyilatkozásnak vannak a címzettek által beleértett (implikált) jelentésrétegei is, emellett a címzett előfeltevéseinek (preszuppozíciók) is lényeges jelentéskonstituáló ereje lehet a kommunikációs szándék megértése során.¹¹⁰ Ez a megnyilatkozás nyelvi felszínén túlmutató jelenség a pragmatikai feldúsítás, amely a szöveg befogadójának következtetéseire nyugszik.

Ilyen feldúsítás jellemezte korábban a régi Ptk. 339. §-ának szövegét is. A korábbi szabályozás így szólt: „[a]ki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni.” E szöveg ellentmond az elemi jogi ismereteinknek, hiszen a tökéletes jogi norma három alkotóelemből áll: a hipotézisből (tényállás), a diszpozícióból (rendelkezés) és a szankcióból (jogkövetkezmény). Ezzel szemben a Ptk. 339. §-a nem tartalmazta a diszpozíciót, mert hallgatott a károkozás általános tilalmáról. A tökéletesre formált szöveg inkább így szólt volna: „kárt okozni tilos” (diszpozíció), ezért „aki másnak kárt okoz” (hipotézis), „köteles azt megtéríteni” (szankció). A jogalkotó a jogi normát csak utóbb formálta tökéletes jogszöveggé. Kifejezetten csak az új Ptk. 6:518. §-ának szövege mondta ki a diszpozíciót, amely szerint „[a] törvény tiltja a jogellenes károkozást.”

A normaszöveg pontosítására azért volt szükség, mert a régi Ptk. 339. §-ának normaszövegéhez csak részben kötődött helyes jogértelmezés. Különösen az alsóbíróságok gyakorlatát jellemezte, hogy megkövetelték a kártérítési felelősség megállapításához a

¹⁰⁸ Dieter Stein: „Words, Words, Words’ – But What’s in a Legal Text?” In: Lawrence M. Solan – Janet Ainsworth – Roger W. Shuy (eds.): *Speaking of Language and Law. Conversations on the Work of Peter Tiersma*. Oxford University: Oxford 2015, 53.

¹⁰⁹ Barak: *i.m.*, 13.

¹¹⁰ Marmor (2014) 35-41.

károkozó magatartás jogszabályba ütközésének megjelölését és igazolását. A jogszöveg hiányossága miatt a jogszöveg „jogellenes” fordulatát a bíróságok úgy értelmezték, hogy az csak jogszabályba ütköző magatartás lehet.¹¹¹ Ezzel szemben a helyes értelmezési gyakorlat számára a jogi norma szövegének felületi hiányossága nem jelentett problémát. Ezek az eseti döntések azt mutatták, hogy a bíróság a diszpozíciót azzal pótolta, hogy a jogszabály szövegéhez hallgatólagosan odaértette a *neminem laedere* elvet.¹¹² Másképpen szólva, feltételezte, hogy a jogalkotó kommunikatív célja annak a közlése volt, hogy általában - függetlenül attól, hogy az jogszabályba ütközi-e - tilos a károkozás. E feltételezett kommunikatív tartalmat erősítette meg a jogalkotó a Ptk. 6:518. §-ának pontosításával. Ebben az esetben a jogalkotó tehát utóbb, a jogalkalmazó által feltételezett implikált tartalom megerősítésére egyértelmű nyelvi indikációt alkalmazott.

3.3. A jogszövegek időtlenségének hamis mítosza: túl az originalizmuson

A jogszövegek időtlensége nem evidencia, ez relativizálja a nyelvi tekintélyét. A jogalkotó a jogszöveg kihirdetésekor nem láthatja előre az összes jövőbeli tényállást, így „[a]mikor az előre nem látott eset felvetődik, akkor szemben találjuk magunkat a kérdéses problémával, és a számunkra legmegfelelőbb módon dönthetünk a versengő érdekek között. Ennek során határozottabbá tesszük eredeti célunkat, és tisztázzuk azt a kérdést, hogy az adott szabály céljai szempontjából az egyes szavak mit jelentenek.”¹¹³

A jog fluktuálásához nagyban hozzájárul a bírói jogértelmezés, ami a korábbi jogszöveget szándékot felülírhatja, pontosíthatja. Az alábbi példa erre mutat rá.

A fizetési meghagyásos eljárásról szóló 2009. évi L. törvény 3. § (2) bekezdése korábban úgy rendelkezett, hogy az egymillió forintot meg nem haladó követelés csak fizetési meghagyásos eljárásban lehetett érvényesíteni. Ha a fél a követelését mégis közvetlenül a bíróság előtt érvényesítette, a régi Pp. 130. § (1) bekezdés c) pontja szerint a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül el kellett utasítani, hiszen a pert a közjegyző előtti eljárásnak kellett

¹¹¹ Vékás Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*. (Budapest: Wolters Kluwer 2013) 944-955.o.

¹¹² BH2004.151, BDT2008.1866, BDT2015.1261.

¹¹³ H. L. A. Hart: A jog nyitott szövedéke. In: Varga Csaba (szerk.): *A jogi gondolkodás paradigmái*. (1999) 38-46.

volna megelőznie. A régi Pp. szövege a „kell” fordulatot használta, ezért a jogszöveg szemantikai tartalma szerint a bíróságnak kötelező volt így döntenie.

A jogértelmezési kérdés azokban a jogorvoslati eljárásokban merült fel, ahol az alsóbb fokú bíróságok az egymillió forint alatti követelésekre – tévedésből, figyelmetlenségből - mégis lefolytatták az eljárást. A Kúria elnöke által létrehozott konzultációs testület az ilyen esetekben a per megszüntetését tartotta helyes eljárásnak. Az állásfoglalás szerint, „ha a követelés csak fizetési meghagyásos eljárás útján érvényesíthető, a másodfokú bíróságnak – ezt a körülményt észlelve – a pert a Pp. 157. § a) pontja alapján akkor is meg kell szüntetnie, ha az elsőfokú bíróság a perben érdemben ítélettel döntött. Ilyen esetekben ugyanis a követelés a Pp. 313. §-ában foglaltak szerint a közjegyző hatáskörébe tartozó, külön törvényben szabályozott fizetési meghagyás útján érvényesíthető.”¹¹⁴

Ettől eltérő döntést tartalmazott a Kúria BH2017.62 számú eseti határozata. A *ratio decidendi* szerint „a fizetési meghagyásos eljárás elmaradása miatt a felülvizsgálati eljárásban nincs helye a per megszüntetésének, ha a felülvizsgálati kérelmet előterjesztő alperes a perben érdemben védekezett és az igényérvényesítés akadályát jelentő megelőző fizetési meghagyásos eljárás lefolytatásának hiányát az eljárás korábbi szakaszaiban nem kifogásolta.” Az egyik józan észre alapított érv, hogy „az alperes mindvégig érdemben védekezett”, a másik, hogy „a fizetési meghagyásos eljárás lefolytatásának hiányát az eljárás során soha nem kifogásolta.”

A 2018. január 1. napját követően indult eljárásokban alkalmazandó jogszöveg már explicit módon tükrözi a jogalkotói szándék felülírását. Az új Pp. 254. § (3) bekezdése szerint „a fizetési meghagyásos eljárás mellőzése miatt az eljárás hivatalból történő megszüntetésének nincs helye, ha az alperes ennek kifogásolása nélkül írásbeli ellenkérelmet terjesztett elő.” Az új Pp. e szövegezéssel kiveszi a hivatalbóli permegszüntetés esetei alól a fizetési meghagyásos eljárás elmaradását. A másod- és a harmadfokú bíróságoknak tehát a jogszabály már kézenfekvő megoldást kínál.

3.4. A jogszövegek nyelvi aluldetermináltsága

¹¹⁴ A Kúria elnöke által felállított, a kísértékű perekkel kapcsolatos jogalkalmazási problémákkal foglalkozó konzultációs testület állásfoglalásainak IV.2.4. pontja. (letöltve: 2022.12.07.)

A kontinentális jogrend jogszövegeit eleve nyelvi aluldetermináltság jellemzi, ez aláássa a jogszövegek világosságába vetett hitet. A kontinentális jogszabályok kerülnek a kauzisztikát, inkább absztrakt normákat szövegeznek meg, szemben a precedensországok esetjogával, amelyek egyedi eseteken keresztül formálják a jogot.

Az aluldetermináltság, a gumifogalmak, a kerettényállás alkalmazása, mint törvényszövegezési fogás a jogalkotó részéről nemegyszer szándékos, stratégiai célú eljárás. Andrei Marmor szerint a jogi tartalom felismerését – annak ellenére, hogy annak nyelvi megfogalmazása világos – sokszor éppen az teszi problematikussá, hogy a jogalkotó *stratégiai beszédet* folytat. A jogszöveg egymással összeütköző érdekek közti kompromisszumok eredményeként születik meg, így a jogalkotás mögött lévő szándékolt tartalom gyakran nem is látszik az explicit jogszövegből. Ezért a jog gyakran mást mond és mást akar.¹¹⁵

Ezt mutatja az általa példaként felhozott *Holy Trinity v. U.S.* ügyben alkalmazott jogszabály szövege is. E jogszövegben a jogalkotó a „bármilyen munkavállaló” („*labor of any kind*”) fordulatot alkalmazta, vagyis különbségtétel nélkül tiltotta az idegen munkavállalók befogadását az ország területére. A bíróságnak arról kellett döntenie, hogy egy Angliából érkezett magasan képzett lelkészt az egyház jogszerűen alkalmazott-e, vagy nem. A döntés szerint az egyház jogszerűen járt el, annak ellenére, hogy a jogszöveg szemantikai tartalma szerint a tiltás valamennyi munkavállalóra vonatkozott. A jogszöveg azonban mást mondott és mást akart: a nyelvi tartalma csak az olesó munkaerő kizárására irányult. Marmor azzal érvel, hogy a jogalkotó szándéka ebben az esetben azért volt megállapítható, mert a törvényhozás folyamata részletesen ismert volt, így tudható, hogy a jogszöveg a különböző pártpreferenciák kompromisszumos megoldásaként, csak a legkisebb minimumként alkalmazta az „*any kind*” fordulatot, de a valós jogalkotói szándék nem erre irányult.

3.5. Jogszabályszerkesztési következtetések

A jogszabályok megszövegezése során nem zárhatók ki a jogszabályszerkesztési következtetések. A nyelvi cselekvéseiben tévedhetetlen jogalkotó képét inkább a

¹¹⁵Andrei Marmor: Can The Law Imply More Than It Says? On Some Pragmatic Aspects of Strategic Speech. In: (szerk.: Andrei Marmor & Scott Soames) *Philosophical Foundations of Language in the Law*. (Oxford: Oxford University Press 2011) 84-106.

tökéletes „fogalmi mennyország” iránti vágyakozás hozza létre. Nem szabad tehát túlbecsülni a jogalkotó nyelvi kompetenciáit, hiszen a közzétett jogszabály szövege a törvény-előkészítő bizottságok tagjainak nyelvi kompetenciáin alapul. Ezért előfordulhat, hogy a jogszöveg egyszerűen hibás. A disszertáció későbbi részében erre több példát is bemutatok.

3.6. A jog intertextuális szövege, rétegzettség, „duplikáció”.

A jog rétegzettsége elkerülhetetlen jelensége a jognak. Az alábbi példa azt mutatja, hogy egy szakági jogszabály önmagában (adott esetben: Ptk.) nem képezi le a jog valóságát, ez pedig magába rejti a „pszeudojog” képződésének lehetőségét.

A Fővárosi Törvényszék 43.Pf.634.260/2014/4. számú ítéletének fő jogkérdése azt volt, hogy az örökhagyó végrendeletben juttathat-e haszonélvezeti jogot az örökösnek. A jogerős ítélet szerint erre nem volt lehetőség, mert „[a]z örökhagyó [...] halálát követően a dolgainak tulajdonosává más személy válik, [...]. És mivel az örökhagyó hagyatékának nem volt része a haszonélvezeti jog, [az örökhagyó életében az ingatlanon haszonélvezet nem állt fenn, ezért a haszonélvezet nem tartozott a hagyatékba], ezért az örökös haszonélvezeti jogot nem örökölhetett.” A bíróság a magánjog szabályrendszeréből indult ki, amelyben a régi Ptk. 158. § (1) és (2) bekezdése a haszonélvezet keletkezésének három módját nevesítette: a szerződést, a jogszabály rendelkezését, valamint a bírósági vagy hatósági rendelkezést. E rendelkezések nem tettek említést a halál esetére szóló rendelkezésről, így a halál esetére haszonélvezeti jog nem alapítható.

A jogerős ítélet ellen a végrendeleti örökös nyújtott be alkotmányjogi panaszt, az Alaptörvény XIII. cikk (1) bekezdésének sérelmét állította, amely szerint „[m]indenkinek joga van a tulajdonhoz és az örökléshez.” Az Alkotmánybíróság az 5/2016. (III.1.) AB határozatával a bíróság döntését megsemmisítette, mert az ítélet az örökhagyó végrendelezési jogát (aktív öröklési jog) és az indítványozó öröklési jogát (passzív öröklési jog) egyaránt sértette. Előbbi úgy, hogy „[a]lkotmányos indok nélkül korlátozza az örökhagyót abban, hogy a tulajdonába tartozó dolog fölött a jogrendszer nyújtotta keretek

között rendelkezzen.”, utóbbit pedig úgy, hogy „[a]z öröklés folyamatába (az öröklés jogcímén történő tulajdonszerzésbe)” súlyosan beavatkozott.”¹¹⁶

A határozathoz fűzött különvélemény kiemelte: az alapjogi sérelem arra vezethető vissza, hogy a rendesbíróság az Alaptörvény XIII. cikk (1) bekezdése szerinti tulajdonhoz és örökléshez való alapjognak a felek magánjogi jogviszonyára való „átsugárzását” figyelmen kívül hagyta. Az ebből adódó jogértelmezési hiányosság vezetett helytelen döntéshez, ami *contra constitutionem*, alapjogsértő döntést eredményezett.¹¹⁷ A bíróság mulasztása tehát interpretív természetű volt, mert nem az alapjogok felől értelmezte a felek között alkalmazandó szakági normákat, hanem a kizárólag a szakági jogszabály szövegéből indult ki.

4. Összefoglalás

A jogalkotó nyelvének valamennyi jellemzőjét szem előtt kell tartanunk ahhoz, hogy a jogalkotó kommunikációs szándékát (a helyes normatartalmat) sikeresen felismerjük. A jogalkotó nyelvének tökéletlensége sokszor arra kényszeríti a jogalkalmazót, hogy a jogszöveg mögött húzódó szándékot ne pusztán - az egyébként világos - nyelvi tartalom alapján, hanem a nyelvi tartalmat felülíró feltételezései mentén ragadja meg. Ahogy arra Andrei Marmor jogfilozófus felhívta a figyelmet, a jogszövegek kapcsán „nem egyszerűen azt kell megkérdeznünk, hogy mit szándékozott kifejezni a beszélő, hanem azt is, hogy mit sikerült kifejeznie. [...] mert lehetséges, hogy a beszélőnek nem sikerült azt kommunikálnia, ami a szándékában állt.”¹¹⁸ Ez a kérdésirány serkentőleg hat a „pszeudojog” épülésére, amely a bírói jogértelmezésben nyilvánul meg.

¹¹⁶ [44], valamint [56], [58], [63]

¹¹⁷ Sulyok Tamás alkotmánybíró különvéleménye [67]

¹¹⁸ Andrei Marmor: „Defeasibility and Pragmatic Indeterminacy in Law” in: Alessandro Capone – Francesca Poggi (szerk.): *Pragmatics and Law. Philosophical Perspectives*. (Switzerland: Springer 2016) 31.

IV. NYELV ÉS JOG. JELENTÉSELMÉLETEK. A NYELVI FORDULAT SZÜKSÉGE.

„Mindig csak a nyelv szelleme parancsolhat.”¹¹⁹

/Kosztolányi Dezső/

1. A jogszövegek nyelvi kitettségéről

A jog valós természetének leírásához megkerülhetetlenek a nyelvelméleti vizsgálódások. Nemcsak azért, mert a nyelvelmélet olyan terepet biztosít, amely megmutatja a jogot alakító diszkurzív rendet. Hanem azért is, mert a természetes nyelv a jog nélkülözhetetlen eszköze. Bár a jog előszeretettel láttatja magát logikai következtetéseken alapuló, alá-fölrendelt elemekből épített konstrukciónak, mégis elsősorban nyelvi-verbális reprezentáció. Nem lehet tehát eltekinteni attól a jellemzőjétől, hogy *nyelvi formában* válik ismertté.¹²⁰

Különös lenne, ha a jogalkotó a jogi normákat logikai jelek használatával tenné közzé. Ha az „Aki más megöl, az [...] öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő” normát logikai szimbólumokkal írná le, a közzétett norma így nézne ki: $\forall x(\bar{O}(x, e) \supset O(B(x)))$. Ahol $\bar{O}$ a megöl [kétargumentumú predikátum, amelynek első helyén az áll, aki öl, a második helyen pedig az, akit öl], e a másik ember, B az öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetni, $\forall$ a „minden”, $\supset$ a „ha-akkor”, O a kötelező [*obligated*]. Azaz minden x -re igaz, hogy ha x megöl más, akkor öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés büntetéssel kell sújtani.¹²¹

A jogszabályok logikai strukturáltsága a jog egyik konstituáló eleme. A klasszikus értelmezéstan szerint az *interpretatio logica* az egyik lényeges értelmezési elv az egyéb módszerek mellett. Ha azonban a normatartalmat logikai sémákkal próbáljuk megragadni, érzéketlenné válunk a jog nyelviségéből eredő lényegi vonásaira, ezzel a vizsgálódási körön kívül esne a jog számos jellemzője. A logikai konstrukció feltárása mellett annak a kérdésnek a megválaszolása is lényeges, hogy az a tény, hogy a jogalkotó természetes nyelven szólal meg, mennyiben határozza meg a jog valóságát.

¹¹⁹ Kosztolányi Dezső: Túlvilági séták. In: *Nyelv és lélek*. Budapest: Osiris 2022) 111.

¹²⁰ Kúria Közigazgatási-Munkaügyi Kollégiumának 3/2013. számú jogegységi határozata.

¹²¹ Jakab András: A norma szerkezetének vizsgálata. In: *Jogelméleti tanulmányok*. 4/2001.

A jogalkotó – hasonlóan más társadalmi nyelvi reprezentációkhoz – a jog megszövegezésekor a természetes nyelvre szorul rá. Ahogy Umberto Eco megfogalmazta, ez egyfajta magába záródó nyelvi kitettséghez vezet, mert a különböző nyelvi reprezentációk (adott esetben a jogalkotó nyelve) is csak a természetes nyelvvel magyarázhatók, majd a természetes nyelv magyarázatára sincs más eszköz, mint a maga a természetes nyelv. Mindez korlátlan, körkörös szemiózishoz vezet.¹²² A nyelv önmagába záródó működése, jellege, „cselei” tehát kiváltképp indokolják a beható nyelvi vizsgálatot.

A jog nyelvi kitettsége könnyen igazolható a nyelv és a gondolkodás szoros összetartozó nyelvi relativizmus módszertanával. A nyelvészek gyakran vizsgálják azt a tényt, hogy ugyanazon jelenségre, valóságdarabra más-más nyelvek más-más fogalmakat használnak. E kifejezések a valóság más-más részletét ragadják meg, ezért egymással nem ekvivalensek, egymásba nem fordíthatók át. A „*John hops*.” angol mondat például közvetlenül nem, csak körülírással, nyelvi igazítások egymásutánjával fordítható le. Ennek az az indoka, hogy az angol nyelv az emberi mozgás leírásakor sajátosan osztja fel a szemantikai mezőt. A *to walk* azt jelenti, hogy az ember felváltva hol az egyik, hol a másik lábával a földre támaszkodva megy, a *to hop* pedig azt, hogy a cselekvő csak az egyik lábát használva halad.¹²³ A magyar nyelv a valóság e darabját külön szóval nem képes megragadni.

Tekintve, hogy a jogalkotó is a természetes nyelvből kénytelen kiválogatni a norma szövegét, e korlátok a jogalkotó által közzétett szövegekben is felmerülnek. A jogalkotó által válogatott szavak leíróképessége is hangsúlyosan meghatározhatja a normatartalmat. A jogalkotói szóhasználat közvetlen következménye, hogy a nyelv eleve meghatározza (*preformálja*), hogy milyen jogértelmezési kérdések merülnek fel az alkalmazandó jogi norma kapcsán. Az egyes nyelvekben felmerülő szemantikai mező mikénti felosztottsága tehát megkerülhetetlenül meghatározza a jog alakulását. Ennek érzékeltetésére hadd hozzak fel egy-egy példát az amerikai, majd a hazai joggyakorlatból.

Az amerikai U.S. Criminal Code § 924 (c) (1) rendelkezése szövegében szereplő köznyelvi kifejezés leíróképessége eleve meghatározta a bíróság által feltett értelmezési kérdéseket iránytát. E norma szövege 5 éves szabadságvesztéssel fenyegeti azt a személyt, „[a]ki kábítószerkereskedés kapcsán fegyvert [...] visz magával (*«carries a firearm»*).” Az angol

¹²² Umberto Eco: *A tökéletes nyelv keresése*. (Budapest: Atlantisz Könyvkiadó 1998) 328.

¹²³ A példa az alábbi szövegből való: Umberto Eco: *i.m.* 329-330.

nyelvben használt „*carries*” kifejezés a „visz magával” „tart magánál” jelentésárnyalatot egyaránt magában hordozza, ezért a jogértelmezést az határozta meg, hogy e jelentések közül adott esetben melyik lesz irányadó az ügyre.

Az amerikai jogirodalomban sokat idézett *Smith, Muscarello v. U.S.* ügy tényállása szerint Frank J. Muscarello az utcán árult marihuánát, mindeközben a helyszínen parkoló autója csomagtartójában egy gépfegyver lapult. A jogértelmezési kérdés az volt, hogy a jogszabályt úgy kell-e értelmezni, hogy a vádlott a fegyvert magával vitte («*carries a firearm*»)?

Antonin Scalia a különvéleményében az *ordinary meaning* doktrínát alkalmazta. Amellett érvelt, hogy az „x dolog magunkkal vitele” kifejezés tipikus értelme az, hogy valaki a fegyvert a „testénél tartja”. A többségi vélemény azonban ezzel ellentétesen szólt, eszerint a „*carries*” ige elsődleges jelentéséből kell kiindulni. A közönséges angol nyelv („*ordinary English*”) szerint az elsődleges jelentés azt az esetet jelöli, amikor valaki valamit magával visz, így ide tartozik az is, amikor valaki az autó zárt csomagtartójában viszi magával a lőfegyvert.¹²⁴ A többségi érvelés külön kiemelte, hogy az elsődleges jelentéstől való eltérésre nem volt külön nyelvi indikáció, nem volt tehát ok arra, hogy a Kongresszus részéről más jogalkotói szándékot feltételezzünk.¹²⁵ Az érvelés szerint:

„A szó [*carries*] szótár szerinti elsődleges alapértelme és eredeti jelentése világossá teszi, hogy a „*carry*” jelentése magába foglalja a járműben történő szállítást is. Az írástudók többsége a „*carry*” szót ilyen értelemmel használja, épp úgy, mint a modern sajtó. A védelem és a bíróság kisebbségi érvelésével szemben tehát nincs nyelvészeti indoka annak, hogy azt gondoljuk, hogy a Kongresszus a szó másodlagos értelmére kívánta szűkíteni a jelentést [...] amely inkább sugall támaszt, mint például: egy oszlop «hordja» a boltív súlyát, nem pedig mozgást vagy szállítást.”¹²⁶

¹²⁴ Az *Oxford Advanced Learner's Dictionary* a *carry* szó elsődleges és másodlagos jelentését így határozza meg: **carry 1** take from one place to another [egyik helyről a másikra vinni] példa: the train carrying commuters to and from work [a vonat a munkába és munkából viszi az ingázókat] **2** have (sth) with one [valaki valamit magánál tart]. példa: I never carry much money (with me) [soha nem tartok magamnál sok pénzt]. In: *Oxford Advanced Learner's Dictionary* (Oxford: Oxford University Press 1989) 172.

¹²⁵ www.lexisnexis.com/community/casebrief-muscarello-v-united-states.

¹²⁶ „The word's first, or basic meaning in dictionaries and the word's origin make clear that "carry" includes conveying in a vehicle. The greatest of writers have used "carry" with this meaning, as has the modern press. Contrary to the arguments of petitioners and the dissent, there is no linguistic reason to think that Congress intended to limit the word to its secondary meaning [...] which suggests support rather than movement or transportation, as when, for example, a column "carries" the weight of an arch.” <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/524/125/> (letöltve: 2024. január 28.)

Andrei Marmor a U.S. Supreme Court döntése kapcsán arra mutatott rá, hogy a jogértelmezést a *to carry* szófordulat polisziemiája határozta meg.¹²⁷ E természetes nyelvből kölcsönzött szó ugyanis keresztül-kasul szövi az angol nyelv szemantikai mezejét, mert ugyanazon nyelvi jelhez számos, egymást fedő, egymáshoz lazán kapcsolódó, hasonlóságokon alapuló valóságelem kapcsolódik.

Az amerikai U.S. Criminal Code § 924 (c) (1) rendelkezéséhez képest a magyar büntetőjog más nyelvi választ adna a *Muscarello v. U.S.* ügy tényállására. Ilyen esetekre a hazai joggyakorlat a Btk. 459. § (1) bekezdés 5. a) pontját alkalmazza, amely szerint „fegyveresen követi el a bűncselekményt, aki működőképes lőfegyvert *tart magánál*.” A magyar jogalkotó tehát a norma megszövegezéséhez eleve az angol *carry* kifejezés másodlagos – Scalia által hangsúlyozott - jelentésének megfelelő szót alkalmazta. A hazai jogértelmezésben a polisziemiára visszavezethető distinkciót nem is lenne szükséges elvégezni, mert a szemantikai teret a jogalkotó által használt szó másként osztja fel. Másképpen szólva: a hazai szabályozásban a természetes nyelv olyan szókészletet kínál, ami a büntetőjogi felelősségre vonást másként preformálja.

A hazai jogrendben használatos „magánál tart” kifejezés önmagában nem kínálja fel, hogy Frank J. Muscarellohoz hasonló elkövető büntetőjogi felelősségét ilyen könnyedén megállapítsák. Először is: a jogszöveg eleve a „testénél tart” jelentést hangsúlyozza, mert a „magánál tart” szóalakhoz a magyar nyelvben ez a jelentés társul.¹²⁸ Másodszor: az értelmezési kérdések iránya afelé tartana, hogy vajon megállapítható-e a személygépkocsi csomagtartójában lapuló gépfegyver ottlétének célzatossága vagy nem. Ezt a kérdésirányt rögzíti a joggyakorlatot egységesítő 24/2007. BK vélemény alábbi érvelése:

„A hivatalos személy elleni erőszak akkor minősül felfegyverkezve elkövetettként, ha az elkövető az élet kioltására alkalmas eszközt a bűncselekmény elkövetésekor magánál tartja annak érdekében, hogy azt szükség esetén felhasználja, függetlenül attól, hogy a hivatalos vagy a külföldi hivatalos személynek az elkövető felfegyverkezett voltáról tudomása van-e vagy sem.”¹²⁹

¹²⁷ Marmor: *The Language of Law*. 123.

¹²⁸ „Tart 4. [...] (Birtokában) őriz, nem ad ki, nem enged át másnak” In: *Magyar Értelmező Kéziszótár* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1978) 1341.

¹²⁹ A felfegyverkezve elkövetett hivatalos személy elleni erőszakról szóló 24/2007. BK vélemény

Mindemellett a joggyakorlat vélelmet állított fel arra, hogy a fegyver magánál (testnél) tartása alapján vélelmezni kell az annak használatára irányuló célzatot, ami szintén arra a hazai nyelvi jelenségre utal, hogy a magyar nyelv a fegyver magánál (testénél) tartását jelentést tekint az elkövetés alapesetének.

A 2006. október 23-án történt Kossuth téri oszlatásról szóló legfelsőbb bírósági döntés érvelése is ezt támasztja alá. A jogvitában a régi Gytv. 15. § b) pontja szerinti „*tart magánál*” fordulatot kellett értelmeznie a bíróságak. A jogszabály kimondta, hogy „fegyveresen jelenik meg a rendezvényen az, aki lőfegyvert vagy robbanóanyagot *tart magánál*, felfegyverkezve pedig az, aki erőszak vagy fenyegetés alkalmazása érdekében az élet kioltására vagy testi sértés okozására alkalmas eszközt *tart magánál*.” A tényállás szerint a demonstrálók békés gyülekezés megzavarására alkalmas eszközöket (vasgolyók, teleszkópos botok, vasrudak) vittek magukkal, amelyekre a rendőrség a Kossuth tér kiürítése után rátalált, ezért a demonstrációt feloszlatták. Az EBH2010. 2276. számom közzétett eseti döntés szerint:

„A Gytv. 15. §-ának b) pontja értelmében, ha a résztvevők fegyveresen jelennek meg /lőfegyvert vagy robbanóanyagot tartanak maguknál/, akkor a célzatot a törvény vélelmezi és a Gytv. 14. § (1) bekezdése alapján a célzat külön bizonyítása nélkül is fel kell oszlatni a rendezvényt. [...]

A jogerős ítélet helyesen mutatott rá, hogy az eszközök egy részének /szerszámnyelek, vascsővek, gázspray, vasgolyók, teleszkópos botok/ jellege alapján okszerűen volt levonható az a következtetés, hogy egyes résztvevők felfegyverkezve jelentek meg. [...]

Az alperes nem bizonyította, hogy a tömeg az oszlatás idején magánál tartotta ezeket az eszközöket. A tüntetők azzal, hogy a területen hagyták az eszközeiket – ahelyett, hogy a magukkal vitték volna - [...] a „magánál tart” tényállási elem nem volt megállapítható. [...]

„[a] Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a jogerős ítélet nem értékelte a célzat tekintetében felmerült egyéb bizonyítékokat, érveket és ellenérveket, és nem adott magyarázatot arra, hogy ezen eszközök létéből miért következik az, hogy a rendezők, vagy a rendezvényen résztvevők meghatározó, vagy releváns része is felfegyverkezve jelent volna meg.”¹³⁰

¹³⁰ Vö: EBH2010. 2276. (Kossuth téri oszlatás)

A *Smith, Muscarello v. U.S.* ügy és a hazai büntetőjogi-közjogi szabályozás összevetésének tanulsága számunkra az, hogy a büntetőügyben felmerülő tényállás jogi megítélését a jog természetes nyelvnek való kitettsége határozta meg. Adott esetben a nyelvben eleve adott szemantikai határvonalak mentén lehetett eldönteni, hogy mi alapozza meg a vádlott felelősségét. A magyar nyelv berendezkedése és a jogalkotó szóhasználata alapján *Muscarello* az amerikai jogrendhez képest a hazai jogrendben minden bizonnyal jobban járt volna.

2. *A természetes nyelv ismeretelméleti funkciója – a filozófia „nyelvi fordulatáról”*

A fenti példák arra mutatnak rá, hogy indokolatlan lenne alábecsülni a természetes nyelv szerepét annak meghatározásában, hogy a jog valósága miként alakul. A példák szerint a jog nyelvi kitettsége valójában azt jelenti, hogy nyelv soha nem viselkedik ártatlan módon a dolgok megismerése során. A nyelv „áttetszősége” csupán ismeretelméleti mítosznak tekinthető, így a társadalmi reprezentációk nyelviségére, nyelvi meghatározottságára különös figyelmet kell fordítanunk. Mindennek egy igen figyelemreméltó következménye, hogy a jogszövegek nyelvi jellemzőivel is másként kell számolnunk, ugyanis a jogalkotó is csak a már eleve adott verbális valóság szűrőjén keresztül szövegezheti meg a jogot, majd a jogalkalmazó is egy eleve adott verbális valóságon keresztül értelmezheti a jogszabályokat. A jogszövegalkotási folyamat az alábbi sematikus folyamattal írható le.

Valóság	-	Verbális valóság	-	Jogszövegalkotás
(fizikai ingerek)		(öntudatlan és kollektív nyelvi konstrukció)		(tudatos nyelvi nyelvi konstrukció)

Ennek az ismeretelméleti ténynek a tudomány története során nem mindig tulajdonítottak jelentőséget, sőt, inkább a világ matematizált leírásával igyekeztek azt elfedni és feledtetni. Eleinte - az újkor matematikailag formalizált tudományosságának felléptéig - az európai emberiség gyakorlati élete olyan nyelvi univerzumban zajlott, amelyben az analógiás értelemadás alapjául szolgáló narratív minták és hasonlósági viszonyok (akár trópusok, akár fogalmak) a Biblián alapultak. Ez az értelemteli világ minden működési zavara ellenére elég rugalmas és ellenálló volt, hogy egy ideig képes legyen az élet koordinálására. Ez a világlátás azonban az „új tudomány” fellépte nyomán fokozatosan elvesztette a legitimitását. Hans-Georg Gadamer az ide vezető tudománytörténeti folyamatot így írja le:

„[a] tudományos megismerés eszménye, amit a modern tudomány követ, a természet matematikai vázlatának – elsőként Galileinél kidolgozott – modelljéből alakult ki, s ez azt is jelenti, hogy *a nyelvi világmagyarázat*, vagyis az életvilágban *nyelvileg kikristályosodó világtapasztalat* többé már nem alkotja a kérdezés és a tudni akarás kiindulópontját. Ma a tudományt lényegileg az alkotja, ami racionális törvények alapján megmagyarázható és megkonstruálható. Ezzel a természetes nyelv – még ha meg is tartotta sajátos látás- és beszédmódját – elvesztette magától értetődő elsőbbségét.”¹³¹

A matematizált megismerés kialakította a maga – másodlagos, az ember egzisztenciális érintettségétől elválasztott – nyelvét, és minduntalan azt hangsúlyozva, hogy a természetes nyelv alkalmatlan a világ pontos leírására. A 19. században még Kant ismeretkritikai figyelmeztetése sem tántorította el a modern tudományt attól a meggyőződéstől, hogy e matematizált leírást magával a valósággal azonosítsa és ezzel szemben illúziónak, fikciónak minősítse a világ másfajta leírásait.

Még a 19. század végi filozófiában is úgy tartották, hogy a természetes nyelv a valóság leírására alkalmatlan, mert a tökéletlensége, a homályos szavai, a változékonysága, a heterogenitása még a legedzettebb elmét is kelepcebe tudják csalni. Gottlob Frege a *Begriffsschrift* (Fogalomírás, 1879) című munkájában így írt a természetes nyelvről: „[a] filozófia feladata, hogy megtörje a szavak emberi szellem feletti hatalmát a fogalmi kapcsolatokról kialakított szóhasználatban gyakran szinte elkerülhetetlenül fellépő torzítások leleplezése révén”.¹³² A *Begriffsschrift* egy, a természetes nyelvet felváltó tudományos segédeszköz kialakítását célozta, amellyel hézagmentes, pontos, igazolt állításokat tehetünk a világról. E tudományos segédnyelv elsődlegességét Ludwig Wittgenstein osztrák nyelvfilozófus korai életművét lezáró *Logikai-filozófiai értekezésének* (1921) zárómondata fejezte ki legplasztikusabban: „[a]mit egyáltalán meg lehet mondani, azt meg kell mondani világosan”, „[a]miről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.”¹³³

A tudománytörténet e korszakának nyelveszménye egy olyan „áttetsző nyelv” volt, amely a szemlélő és a valóság között nem zavarja meg az érzékelést. A modern korszak tudományeszménye szerint a természetes nyelv egy repedezett tükörhöz, lencséhez volt

¹³¹ Hans-Georg Gadamer: Szöveg és interpretáció. In: Bacsó Béla (szerk.): *Szöveg és interpretáció* (Budapest: Cserépfalvi 1991) 22.

¹³² Gottlob Frege: „Fogalomírás. A tiszta gondolkodás aritmetikai mintára alkalmazott formanyelve” in: *Logikai vizsgálódások. Válogatott tanulmányok* (Budapest: Osiris 2000) 18.

¹³³ Ludwig Wittgenstein: *Logikai-filozófiai értekezés*. (Budapest: Akadémiai Kiadó 1963) 111.

hasonlítható, ezért tartották szükségét minduntalan figyelmeztetni a tökéletlen felületére. E tudománykorszakot tehát mélyen áthatotta a természetes nyelvtől való félelem, a *logophobia*.¹³⁴

E nyelvszemléletben a múlt század ismeretelméleti paradigmaváltása hozott változást, amely elvezetett a filozófia nyelvi fordulatához. A 20. századi kulturális antropológia egyik legfontosabb állítása a természetes nyelv tudományos státuszának visszaállítására vonatkozott. Nietzsche, illetve a pragmatizmus leszámolt az európai nyelvfilozófiai hagyomány ama nagy múltú, kritikai irányultságú felfogásával, amely szerint a nyelvnek az emberi tudattól független valóságot kellene eltalálnia, ám ez nem sikerülhet. Ekkor indult meg ismét az a filozófiai folyamat, amellyel a korábbi nyelvi – és nem matematikai-logikai – síkon kikristályosodó világtapasztalat kezdte visszaszerezni a vezető helyét a filozófiai gondolkodásban. A tudománytörténet végül az utóbbi fél évszázadban tért vissza a nyelv jelentőségének felismeréséhez, e jelenséget – Richard Rorty nyomán – a tudomány „nyelvi fordulatának” nevezik.

Rorty azt javasolta, hogy „a nyelvre ne a Szubjektum és Objektum között feszülő *tertium quid*-ként [harmadik dologként] tekintsünk, de ne is olyan mediumként amellyel képeket formálunk a valóságról, hanem olyan eszközként, amely az emberi megértés feltételét adja”. Arnold Gehlen antropológiai megközelítésében ez azt jelentette, hogy a nyelvnek eleve nincs dolga azzal, ami a tudatunktól függetlenül létezik; előfeltevése szerint „a belső világot keresztül-kasul a külső, a külsőt pedig a belső nyomán értelmezzük, mert mind a kettőt csupán kölcsönös interpolációjukban éljük át”.¹³⁵ A nyelv „egy síkra, a saját síkjára hozza a belsőt és a külsőt”¹³⁶ – abban van érdekelve, hogy a belülről jövő szükségleteket és késztetéseket, illetve a kívülről eredő tapasztalatokat összeegyeztesse és szintetizálja.

E nyelvszemléletnek az az ismeretelméleti meggyőződés lett az eredménye, hogy az ember nem magát a világot ismeri meg, hanem a nyelven keresztül csupán azt tudhatja meg, hogy mit jelent számára egy külső inger. A fizikai valósággal szemben, amely az ember számára csak ingerek tagolatlan özöneként van adva, a nyelv által megképződik az „értelmet hordozó *verbális valóság*, egy jelentéshordozó szimbólumokból szőtt háló, amely egy kulturális

¹³⁴ Idézi: Chris Hutton: *Language, Meaning and the Law*. 54-55.

¹³⁵ Arnold Gehlen: *Az ember természete és helye a világban*. (Budapest: Gondolat 1976) 370.

¹³⁶ Uo., 366.

közösség, egy kor képviselőinek tudatában, mint maga a valóság van jelen. Az újonnan fellépő jelenségek felfogása, megértése, is ezen az eleve adott verbális valóságon keresztül történik, tehát az adott szituáció befogadója az új ingereket is mindig a már meglévő jelentések alapján pásztázza és igyekszik jelentéssel felruházni.

3. Nyelvtudomány, jogtudomány: a nyelvi jelentés modelljei.

A filozófia nyelvi fordulata – hasonlóan más humán intézményrendszerekhez (irodalom, politika, történelem, közgazdaságtan stb.) - a jogtudományban is azt a meggyőződést erősítette meg, hogy a joghoz e reprezentációkon *keresztül* férhetünk hozzá, mert a jog voltaképpen a nyelvi reprezentációkban tárul elénk. Ezért a kortárs jogelméletekben a nyelv működésével kapcsolatos nyelvelméleti kérdésfeltevések a nyelv működésének vizsgálatára hívják fel a figyelmet, így a nyelvelméleti és a jogelméleti kérdésekkel óhatatlanul összefonódnak. Ez megkerülhetetlenné teszi, hogy tisztázzuk: a jogot hordozó jogszövegek értelmezése során milyen nyelvelméleti paradigmákból indulunk ki.

A hazai jogi gondolkodásban máig nem kapott elegendő figyelmet az a felismerés, hogy nemcsak a jogelméletet, de a napi jogértelmezési gyakorlatainkat is a nyelvről vallott elképzeléseink határozhatják meg. Az angolszász-amerikai jogelmélet „nyelvi fordulata” éppen e belátáson nyugszik: azt vallják, hogy a jogról, jogértelmezésről való tudásunk kereteit a nyelvszemléletünk jelöli ki.¹³⁷ Láthatóvá kell ezért tennünk, hogy milyen nyelvi előfeltevések irányítják az értelmezési gyakorlatainkat, amihez elengedhetetlen a nyelvelméleti kiindulópontunk rövid tisztázása.

Az itt következő részben a strukturalista nyelvelmélet (3.1) és a „használatelvű” nyelvelmélet (3.2.) paradigmátikus jellemzőit mutatom be, valamint azt, hogy e jellemzők a jogról való gondolkodásra milyen lényeges hatást fejtenek ki.

3.1. A kódnyelvi modell

Ferdinand de Saussure svájci nyelvész a modern strukturalista nyelvészet „alapítóatyja” a modern nyelvelmélet alapjait a *Course de linguistique générale* (Bevezetés az általános

¹³⁷ Peter Goodrich: *Legal Discourse. Studies in Linguistics, Rhetoric and legal Analysis*. 5, 9-83.; Andrei Marmor & Scott Soames (ed.) *Philosophical Foundations of Language in the Law*. 1-14.

nyelvészetbe) címmel 1916-ban jelent művében tette le.¹³⁸ Saussure nagy hatású műve a nyelvet alapvetően két vizsgálati területre, a *langue* és a *parole* területére osztotta. A nyelvtudomány kizárólagos tárgyának a nyelv rendszerét (*langue*) ismerte el, a természetes nyelvhasználatot (*parole*) azonban ettől elhajló, deviáns jelenséggént kezelte. A két részterületen belül a *langue* az elsődleges, ami az a struktúrált kód – illetve kódok rendszere –, amelynek bázisán a beszélő létrehozza a *parole*-t mint egyedi üzenetet. Az üzenet és a kód dichotómiához Saussure-nél számos járulékos megkülönböztetés kapcsolódott.

- (1) Az üzenet egyedi formában jelenik meg, míg a kód kollektív jellegű rendszer.
- (2) Az üzenet szándékolt tartalmat hordoz, a kód ezzel szemben nem szándékolt, mert anonim, „tudatalatti” struktúrája van.
- (3) Az üzenet diakrón (történeti vizsgálatra alkalmas), míg a kód változatlan, ezért szinkronikus vizsgálatra ad lehetőséget.
- (4) Az üzenet önkényes és esetleges, a kód azonban szisztematikus és kötelező a nyelvi közösség számára.¹³⁹

A kód legutóbbi oppozícióban hangsúlyozott jellemzője biztosítja, hogy az alkalmas legyen a tudományos vizsgálódásokra. Saussure számára a *langue*-ot az objektív-tudományos vizsgálatra éppen az tette alkalmassá, hogy e tárgy rokonságot mutatott a matematika kódjának vizsgálatakor alkalmazott módszertanhoz. Paul Ricoeur francia filozófus Saussure területválasztásának indokait így foglalta össze:

„[a kód] különösen a tudomány szó azon értelmében vizsgálható, amely a rendszer véges elemeinek kvázi algebrai kombinációs képességét hangsúlyozza. Itt a nyelvi elemek a hangkészletből, a szótári elemekből és a mondattani szabályok halmazából kerülnek ki. Még ha a *parole* tudományosan le is írható, ennek vizsgálata más tudományágakhoz tartozik, ideértve az hangképzés-tant, fizioológiát, a szociológiát és a szemantikai változások történeti vizsgálatát. Ezzel szemben a *langue* egyetlen tudomány [értsd: nyelvtudomány] tárgya, amelynek célja a nyelv szinkronikus rendszerének leírása.”¹⁴⁰

¹³⁸ Magyarul: Ferdinand de Saussure: *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. (Budapest: Gondolat 1967)

¹³⁹ Ennek részletes ismertetéséről lásd: Paul Ricoeur: *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning*. (Texas: The Texas Christian University Press 1976) 2.

¹⁴⁰ Uo.: 3.o.

Saussure abból indult ki, hogy a nyelv – miként az a matematikában is adott - „tiszta értékek rendszere”, ahol a nyelvi jeleket (így a szavakat is) a kölcsönös meghatározottság jellemzi, jelentésük a rendszerben elfoglalt helyükből származik.¹⁴¹ Ahogy Saussure fogalmazott: a nyelv rendszerében csak differenciák vannak, de az elemeknek önálló identitása és jelentése nincs. Minden jelentést adó reláció *rendszerimmanens*, azaz magából a rendszerből kalkulálható. Ebben az értelemben a rendszer „zárt”, azaz a rendszer elemeinek nincs külső kapcsolata, működését a belső logikája határozza meg.

A *parole* területe a nyelv egyedi használatának területe, ami kaotikus terület, ezért tudományos vizsgálatra alkalmatlan. Ebből kiindulva Saussure a nyelvi vizsgálódások köréből kizárta a tényleges élő nyelvhasználatot és a nyelv társadalmi meghatározottságát.¹⁴²

Saussure szerint a nyelv történeti, diakronikus vizsgálata szintén nem lehetett tárgya a nyelvtudománynak. A diakronikus és szinkronikus megközelítés összeférhetetlenségét többek között híres sakk-hasonlatával világította meg. Az a kiinduló állítása, hogy egy sakkiparti állását megérthetjük anélkül, hogy tudnánk, milyen lépések sorozatán keresztül alakult ki a jelenlegi helyzet. Ily módon egy parti bármely pontján be tudunk kapcsolódni a játékba. (A sakkeladványok éppen erre épülnek; bemutatják a pillanatnyi állást, de nem közlik az előzményeket.) A pillanatnyi állást a szabályok ismeretében a bábuk egymáshoz viszonyított értéke és a táblán elfoglalt pozíciója alapján értelmezzük. Ez a tudás azonban radikálisan különbözik attól az ismerettől, hogy milyen lépések egymásutánja hozta létre az adott helyzetet.

Wittgenstein ezzel szemben – Saussure sakkhasonlatára reflektálva – éppen arra figyelmeztet, hogy a sakk szabályai nem öncélúak, mindig valamilyen történeti folyamatba ágyazódnak be, valamilyen cselekvési cél szolgálatában állnak, és a sakkszabályok épp a játék játszása közben kapnak értelmet.¹⁴³

Peter Goodrich szerint Saussure strukturalista nyelvszemlélete jelentős hatást fejtett ki a jogi gondolkodásra. Hans Kelsennek a jogrend grammatikájáról és hierarchiájáról kialakult

¹⁴¹ Hutton: *Language, Meaning and the Law*. 34–35.

¹⁴² Goodrich: *Legal Discourse*. 26-27.

¹⁴³ „A sakkjáték nem egyszerűen a bábuk szabályok szerinti mozgatását jelenti a táblán, de nem is annak tetszés és érzés szerinti mozgatását [...], hanem amikor azt mondjuk »sakkjátékot játszunk«, akkor arra utalunk, hogy »játékbeli helyzeteket oldunk meg.«” Wittgensteint idézi: Goodrich: *Legal Discourse*. 51.

rendkívüli szigorú és éles jogelmélete ugyanazon strukturalista filozófiai kontextus terméke volt, mint Saussure nyelvelmélete. A *Tiszta jogtan* alapvetései szinte változtatás nélkül jelenítik meg Saussure elgondolásait.¹⁴⁴ Kelsen művének előszavában ugyanazok a gondolati mintázatok jelennek meg, mint Saussure-nél. Kelsen is a jogtudomány önálló helyét keresi, egyúttal azt hangsúlyozza, hogy a jogtudomány tudományos tekintélyét éppen e függetlensége biztosítja.

„A Tiszta Jogtan a pozitív jog elmélete. Éspedig a pozitív jog és általában, nem valamely sajátos jogrendszeré. Általános jogtan, s nem különös nemzeti vagy nemzetközi jogszabályok értelmezése.

A Tiszta Jogtan mint elmélet kizárólag és egyedül saját tárgyát akarja megismerni. [...] A Tiszta Jogtan jogtudomány, nem pedig jogpolitika.

Hogy magát „tisztá” tanként jelöli meg, ezt azért teszi, mert kizárólag a jogra irányuló ismeretet óhajt megállapítani és ebből az ismeretből mindent kiküszöbölni, ami nem tartozik szigorúan a jogként meghatározott ismerettárgyhoz. Tehát meg akarja szabadítani a jogtudományt minden a jog számára idegen elemtől. Ez a Tiszta Jogtan módszertani alaptétele. Látszólag ez magától értetődik. De egyetlen pillantás a hagyományos jogtudományra — amint az a XIX. és a XX. század folyamán kifejlődött — világosan mutatja, milyen messze van attól, hogy a tisztaság követelményének megfeleljen. A jogtudomány teljesen kritikátlan módon összekeveredett a pszichológiával és biológiával, etikával és teológiával. Jóformán nincs is már olyan szaktudomány, amelynek a területére behatolásra a jogtudós magát illetéktelennek tartaná. Sőt, éppen más tudománytól való kölcsönzéssel véli tudományos tekintélyét emelni. Eközben természetesen veszendőbe megy a tulajdonképpeni jogtudomány.”¹⁴⁵

Nincs tehát a jogszabály mögötti céltételezés, a jogrendet nem a céljára vonatkoztatva kell megismerni. Az jogrend, mint univerzális Kód nem hordoz szándékolt tartalmat, miként Saussure *langue*-ja sem bírt ilyen jellemzővel, az ugyanis alkalmatlan az üzenet hordozására, ez a tudományhoz nem tartozó *parole* területére esik.

„Mert a Tiszta Jogtan nem a jogi rend által követett és elért célt nézi, hanem csak magát a jogi rendet; és a jogi rendet sem a céljára vonatkoztatva, tehát mint bizonyos hatás lehető okát tekinti - mert az eszköz és cél viszonya ismét csak a kauzális viszony egyik különös esete -, hanem jelentéstartalmának normatív öntörvényűségében.”¹⁴⁶

¹⁴⁴ Uo.: 35.

¹⁴⁵ Hans Kelsen: *Tiszta jogtan*. (Budapest: Az ELTE Bibó István Szakkollégium kiadványa 1988) 1.o.

¹⁴⁶ Kelsen: *Tiszta jogtan*. 18.o.

A jogrend tehát öntörvényű, rendszerimmanens, a jog célját kutató kérdésfelvetéseknek nincs helye a jogtudományban. Kelsen ezzel összhangban azt hangsúlyozta, hogy minden jogi kérdés megoldását a jog rendszerszerű építménye felől kell megoldani:

„A jog rendszerszerű jelenség, ezáltal minden jogi problémát a rendszeren belül kell kezelni és megoldani. Ily módon a jogelmélet a jogtudomány a pozitív jog egzakt strukturális elemzésére kell törekednie, amely minden etikai-politikai értékítélétől független.¹⁴⁷ [...]

Amidőn a Tiszta Jogtan az alanyi jogot mint a tárgyi jogtól különböző lényeget minden megjelenési formájában (amilyen a jogosultság, jogi kötelesség, jogalany) feloldja és csak mint a tárgyi jog különleges formáját, megszemélyesített megjelenését ragadja meg, ezzel megszünteti a joggal szemben azt a szubjektivisztikus beállítást is, melynek szolgálatában az alanyi értelemben vett jog fogalma áll : azt az ügyvédi felfogást, amely a jogot csak a fél érdekeinek nézőpontjából , vagyis abból a szempontból tekinti, hogy mit jelent az egyén számára, milyen mértékben van hasznára, azaz szolgálja érdekeit, vagy van kárára, azaz fenyegeti valami bajjal. A római joggyakorlat sajátos magatartása ez, mely lényegében a responsumot szolgáltató ügyvédek véleményező gyakorlatából állott elő, s a római joggal együtt recipiáltatott. A Tiszta Jogtan alapállása ezzel szemben mindenképpen objektív univerzalisztikus jellegű. Alapvetően a jog egészér e vonatkozik, és minden jelenséget csakis a többivel való rendszeres összefüggésben, azaz a jog minden részében a jog egészének funkcióját igyekszik megragadni. Ebben az értelemben a jog igazán organikus felfogása ez. Midőn azonban a jogot mint organizmust fogja fel, nem valamilyen biológiai vagy pszichológiai értelemben vett egyén feletti, tapasztalaton túli, metafizikai entitást ért alatta — mely elgondolás mögött többnyire etikai politikai követelmények rejtőznek —, hanem kizárólag és egyedül azt, hogy a jog rend, és ennél fogva minden jogi probléma mint egy adott rend problémája vetődik fel és oldandó meg.”¹⁴⁸

Nem szorul különösebb magyarázatra, hogy Kelsen is – hasonlóan ahhoz, ahogy Saussure a *langue*-ről gondolkodott - a jog igazi lényegét egy szigorúan strukturált kódban látta meg. Kelsen e paradigmátikus elképzelése ugyanabból az izolációs szemléletből indult ki, mint Saussure. Azt hangsúlyozta, hogy a jog önmagából a Kódból érthető meg, és a jogi megoldásokat is a Kódból következtethetjük ki. Minden más szemlélet már ellentétes a tiszta jog tanával. A jogrend célja, a jog mögött meghúzódó érdek, a haszon, a célszerűség egytől

¹⁴⁷ Idézi Goodrich: *Legal Discourse*. 36.

¹⁴⁸ Hans Kelsen: *Tiszta jogtan*. 33.

egyig a jog olyan szubjektivistikus elemei, amelyek csak „beszennyezik” a jog tiszta rendszerét.

3.2. A használati elvű modell

Paul Ricoeur szerint Saussure strukturalista nyelvszemléletével elért hatalmas eredményekért a tudománynak nagy árat kellett fizetnie. Saussure szemlélete ugyanis azt eredményezte, hogy a nyelv valódi természetét mutató beszéd (*parole*) vizsgálata kikerült a modern nyelvtudomány érdeklődési köréből.¹⁴⁹ A strukturalizmus hatására a nyelvtudomány minduntalan abba a hibába esett, hogy a nyelvet egy univerzális eszköztár megnyilvánulásaként, logikai funkciók és kapcsolatok kombinációjaként tanulmányozta. A nyelvészet csak akkor szabadult meg a formalista racionalizmus hagyományától, amikor a nyelvfilozófia ismét nyitottá vált a jelentés kérdéseire. Ekkortól kezdték el vizsgálni a nyelv gondolatformáló erejét és azt a tényt, hogy a jelentés magától a *használat*tól függ, amely relatív és kontextusfüggő, emellett a nyelvi jelentés a beszéd másik résztvevőjének („*other mind*”) jelenléte miatt dialogikus, kommunikatív és diszkurzív természetű.¹⁵⁰

Az tehát, hogy a nyelvi jelek jelentése pusztán a nyelvrendszerből dekódolható, túlzott leegyszerűsítése volt a nyelvnek. „A mondat jelekből tevődik össze, de nem maga a jel.”¹⁵¹ – mondja Ricoeur. A jelentés nem pusztán a rendszerből adódik, mert a jelentésnek vannak a rendszeren kívüli, nem lingvisztikai összetevői is. A Saussure nyelvrendszerében túlzott jelentőséggel felruházott nyelvi jelek – folytatja Ricoeur - csak virtuális jelenségek, ezzel szemben kizárólag a mondatnak és az adott megnyilatkozásnak van aktualitása, így a nyelvet – szemben Saussure elképzeléseivel - nem a *langue* rendszerében, hanem a *parole* területén kell tudományos módszerekkel megragadni.

Ezen felismerések alapján a nyelvészek már arra törekedtek, hogy a Saussure által száműzött *parole* visszakerüljön a nyelvtudomány központi helyére. E vizsgálódások a „Köznapi Nyelvhasználati Iskola” filozófiai irányzatának (*Ordinary Language School of Philosophy*) képviselőihez köthetők. Tulajdonképpen az Iskola képviselői a korábbi nyelvfilozófiai

¹⁴⁹Paul Ricoeur: *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning*. (Texas: The Texas Christian University Press 1976) 2.

¹⁵⁰ Goodrich: *Legal Discourse*., 15-16.

¹⁵¹ Paul Ricoeur: *Interpretation Theory* .7.o.

gondolkodás irányát megfordították: a nyelvet nem egy analitikus zárt rendszerben, hanem valódi „élőhelyén”, a hétköznapi nyelvhasználat működése közben kezdték el vizsgálni.

E nyelvfilozófiai fordulat a filozófiatörténetben a kései Ludwig Wittgensteinhez köthető. Wittgenstein a *Filozófiai vizsgálódások* (1929) című munkájában alapjaiban változtatta meg azt a 19. századi hiedelmet, hogy a jelentés kizárólag a nyelv szabályrendszeréből kalkulálható. Szerinte a szavak jelentése a nyelvhasználat során képződik meg, azaz a jelentés attól függ, hogy a beszélő azokat egyes „nyelvjátékokban”, miként használja fel.¹⁵² E nyelvjátékok nem öncélúak, mindig valamilyen cselekvési cél szolgálatában állnak, a szavak e játék játszása közben kapnak értelmet. John L. Austin a *Tetten ért szavak* (1965) címen publikált beszédaktus-elméletében is a nyelv cselekvési funkcióját hangsúlyozta. Szerinte a nyelvhasználatban a nyelv leíró funkciója kevésbé fontos, abban a nyelvi cselekvések (*performatívumok*) játszanak vezető szerepet.

Az 1960-as évektől – főként az angol nyelvterületen – „sztártudománnyá” váló *nyelvi pragmatikát* pedig már kifejezetten az foglalkoztatta, hogy a beszédesemények, vagyis a kommunikáció során hogyan ragadható meg egy megnyilatkozás (*utterance*) nyelvi jelentése. A pragmatikának számos részterülete van, de mindegyik részterület képviselői azt hangsúlyozzák, hogy „[a] pragmatika a nyelvnek az emberi használat kontextusában történő tanulmányozása.”¹⁵³ Vagyis: a nyelvi pragmatika a szavak jelentését a használati meghatározottság alapján ragadja meg, azt a kérdést teszi fel, hogy adott kontextusban, adott információk mellett, adott hallgatóság jelenlétében mi a megnyilatkozásnak a jelentése.

A nyelvészetben H. Paul Grice szubjektív jelentéselmélete vált igen meghatározóvá. Grice szerint egy megnyilatkozás jelentése a hallgató által bizonyos pragmatikai következtetések útján feltételezett beszélői szándékból (*speakers' intention*) tárható fel. E „használati elvű” nyelvszemlélet legnagyobb hozadéka az volt, hogy eltérítette a jogfelfogást a rendszerimmanens szemlélettől. Az amerikai jogelméletben – a kontinentálisban kevésbé – jóval nagyobb hagyományai alakultak ki a nyelv használati elvű szemléletének, és ennek a konzekvenciáit a jogelméletben és a joggyakorlatban egyaránt megkísérelték levonni. Az oxfordi Herbert Hart éppen ezért bírálta a német *Begriffsjurisprudenz* (fogalomelemző)

¹⁵² Ludwig Wittgenstein: *Filozófiai vizsgálódások* (Budapest: Atlantisz 1993) 25.

¹⁵³ What Is Pragmatism? In: (edited by Yan Huang) *The Oxford Handbook of Pragmatics*. (Oxford: University Press 2017) 1.

szemléletét, mert alkalmatlannak találta a jogi problémák valós megoldására. Miközben ugyanis a német jogtudomány kiemelt hangsúlyt fordított a fogalmi jog épségének, rendszerének megóvására, elveszítette az adaptációs képességét arra, hogy nyitott legyen a jogi problémák társadalmilag kívánatos megoldására.¹⁵⁴

Herbert Hart a *The Concept of Law* (A jog fogalma) 1961-ben megjelent monográfiájában a jog adaptációs készségét elsősorban a jog nyelvi természetére vezette vissza. Abból indult ki, hogy a jog általános útmutatásokkal írja elő a követendő magatartást, ezen útmutatások „nyelvi szövedéke nyitott” (*open textured*), ami a nyelv természetéből adódik.

„Eddig a törvényhozás kapcsán úgy mutattuk ezt be, mint az emberi nyelv általános vonását; a ténykérdésekkel kapcsolatos közlések minden formájában a határesetek bizonytalansága az ár, amit az általános osztályozó kifejezések használatáért fizetnünk kell. A természetes nyelvek, mint amilyen az angol, az ilyen használat során megszüntethetetlenül nyitott szövedékűek.”¹⁵⁵

A jogi előírásokban – éppúgy, mint természetes nyelvben – tehát hemzsegek a homályos kifejezések, ennek ellenre e szavak a kommunikáció során mégis ellátják a feladatukat. Ezt a szó „magjelentése” (*core meaning*) biztosítja, ami a szóhasználatához fűződő általános közmegegyezésből adódik. Ehhez képest a szó félárnyékos területére (*prenumbra*) esnek azok a jelentésárnyalatok, amelyek a magjelentéstől távol esnek. Hart szerint:

„Ha nem lennének ilyen közismert, általában nem vitatott esetek, akkor az általános kifejezéseket nem lehetne a közlés eszközeiként használni. [...] Itt valami olyasmi jön létre, ami jellegét tekintve kommunikációs válságnak nevezhető: használni akarunk egy általános kifejezést, s mellette is, ellene is szólnak érvek, és semmilyen szilárd hagyomány vagy általános megegyezés nem követeli, de nem is tiltja, hogy az osztályozást végző személy az adott kifejezést használja.”¹⁵⁶

Ezért annak megértése, hogy a jog mit ír elő – mutat rá Andrei Marmor Hart szemlélete kapcsán – a nyelvi kommunikáció általános jellemzőitől függ. A természetes nyelv bizonytalanságai dacára mégis van felismerhető információ, amelyet a beszélő a nyelv

¹⁵⁴ H.L.A. Hart: *Essays in Jurisprudence and Philosophy*. (Oxford: Clarendon Press 1983) 270.

¹⁵⁵ H.L.A. Hart: *A jog fogalma*. (Budapest: Osiris 1995) 151.o.

¹⁵⁶ Uo.: 149.

használatával ki tud fejezni a köznapi kommunikációban általában és a jogi kommunikációban egyaránt.¹⁵⁷ Hart jogelméletének tanulsága, hogy a jogi problémák megoldását a nyelv használati oldaláról közelíti meg.

„A jogelméletben formalizmusként vagy konceptualizmusként ismert felfogás bűne [...] a szabály jelentésének olyan rögzítése, hogy amikor sor kerül alkalmazására, az általános kifejezései minden esetben ugyanazt jelentsék. [...] Ez azt jelenti, hogy azon az áron biztosítunk némi bizonyosságot és kiszámíthatóságot, hogy már előre, vakon eldöntjük, mit kell tennünk azokban a jövőbeli esetekben, amelyek körét még nem ismerjük, így valóban sikerül előre, de még csak a sötétben tapogatózva megoldanunk azokat a problémákat, amelyeket elfogadható módon csupán akkor oldhatunk meg, amikor majd felvetődnek és felismerhetővé válnak. E módszerrel azonban kénytelenek leszünk olyan eseteket is a szabály hatálya alá sorolni, amelyeket az *indokolt társadalmi célok* érvényesítése végett egyébként inkább kizárnánk, és amelyek kizárását nyelvünk nyitott szövedékű kifejezései lehetővé is tették volna, [...]. Kategorizálásunk merevsége és a szabály megalkotását vagy fenntartását vezérlő céljaink tehát összeütköznek egymással. Ezt a folyamatot a jogász „fogalmi mennyországa” tetőzi be. Ezt akkor érjük el, amikor egy általános kifejezés nem csupán egyetlen szabály minden egyes alkalmazásában kap azonos jelentést, hanem a jogrendszer minden olyan szabályában, amelyben előfordul.”¹⁵⁸

Hart példaként egy fiktív városi rendelet szövegét hozza fel, amely „a motoros hajtású járműveket” tiltja ki a parkok területéről. A jármű („*vehicle*”) köznapi magjelentése (*core meaning*) ugyan világosnak tűnik, de attól távolodva a jelentés egyre félárnyékosabb szemantikai tartományba kerül. Mondhatjuk-e, hogy az elektromos kerékpár idetartozik? E nyelvi bizonytalanságot – amit a jogszövegek közönséges homályosságnak (*ordinary vagueness*) nevez – a jogalkotás kontextusának pragmatikai faktorai akkor oldhatják fel, ha a jogszövegek nyílt célzata megállapítható. Ezért például más cselekmények eshetnek a rendelet hatálya alá, ha annak kimondott célja a zajártalom visszaszorítása, és más, ha a levegőszennyezés visszaszorítása volt.

Az amerikai jogelmélet másik irányzata a Grice féle beszélői szándékon alapuló jelentés (*speaker's meaning*) mellett bevezette a megnyilatkozás jelentésének („*utterance-meaning*”)

¹⁵⁷ Marmor: Introduction. In: Andrei Marmor & Scott Soames (ed.) *Philosophical Foundations of Language in the Law*. (Oxford: University Press 2011), 3.

¹⁵⁸ Hart: *A jog fogalma*. 152-153.

fogalmát. Michael S. Moore szerint ez a következőt jelenti: „a jogszabály releváns jelentése nem azonos azon mondatok jelentésével, amelyek alkotják; a jelentés inkább az adott helyen és bizonyos kontextusban kinyilatkoztatott mondatoknak („*utterance of sentences*”) a jelentése.”¹⁵⁹ Moore is Paul Grice nyelvész jelentéelméletéből indul ki, ennek kapcsán megállapítja, hogy a jelentést az hordozza, hogy a beszélő *nem ok nélkül* beszél. A beszéd ugyanis az egyik módja annak, hogy a világban változást kívánunk elérni, így a megnyilatkozások is ezt acélt szolgálják. Ezért – Grice szerint, írja Moore –, ha az mondjuk, hogy a *B* beszélő a *H* hallgatóság felé *x* mondat kinyilatkoztatásával közöl valamit, a beszélőt három szándék vezérli:

- (1) az, hogy az *x* megnyilatkozás bizonyos hatást fejtsen ki *H*-ban;
- (2) az, hogy *H* felismerje *B* (1) szerinti szándékát, és
- (3) az, hogy *H* által felismert (1) szerinti szándék legalább részben hatást gyakoroljon *H*-ra.¹⁶⁰

A megnyilatkozás tartalmának felismerése azonban nem a nyelv immanens rendszerén, hanem a hallgató következtetésein alapul, vagyis a szavak és mondatok értelmezése a beszélő szándékára vonatkozó hallgatói következtetések kérdése. Más szóval: a hallgató ahhoz, hogy megértse, hogy a beszélő a megnyilatkozásával mit szándékozik kifejezni, a beszélő által kulcsként használt nyelvi jelekből következtet a megnyilatkozás tartalmára. Ezért az amerikai pragmatista szakirodalom a megnyilatkoztatás tartalmát (*utterance meaning*) a „következtetési szándék-elmélettel” („*inferential-intentional theory*”) írja le,¹⁶¹ máshol pedig a hipotetikus szándék (*hypothetical intention*) fogalmat használják a jelentés leírására.¹⁶² A hallgató mindenkor arra törekszik, hogy a lehető legjobb értelmet (*best explanation, interpretation*) adja a megnyilatkozásnak, ehhez pragmatikai következtetések útján jut el, amelyek eredményeként a beszélő szándékára irányuló feltételezések sorát állítja fel, amelyek megdőlnek vagy éppen megerősítést nyernek a kommunikációs során.¹⁶³

¹⁵⁹ Michael S. Moore: The Semantics of Judging. *Southern California Law Review* 1981/2., 248-249.

¹⁶⁰ Uo.: 247-48.

¹⁶¹ Nicolas Alott – Benjamin Shaer: Inference and Intention in Legal Interpretation. In: (ed.: Jant Giltrow – Dieter Stein) *The Pragmatic Turn in Law*. (Berlin: De Gruyter Mouton 2017) 83-85.

¹⁶² Barak: *Purposive Interpretation in Law*. 151–3, 173–4.

¹⁶³ Fabrizio Macagno – Douglas Walton – Giovanni Sartor: *Pragmatic maxims and presumptions in legal interpretation*. In: *Law and Philosophy* (Springer Science + Business Media Dordrecht 2017, Published online: 10 June 2017) 1-4.

Az amerikai jogelméletben e személelmódot képviseli Andrei Marmor jogfilozófus is, aki – szintén grice-i alapokról indulva – már a jogalkotói szándékkutatással kapcsolatos fenntartásait fogalmazza meg. Azt hangsúlyozza, hogy jóllehet a hallgató a nyelvi jelekből, a releváns kontextusból következtet a megnyilatkozás tartalmára, ez azonban nem feltétlenül azonos a beszélő szándékával. Marmor a *The Language of Law* (2014) című munkájában a jelentésképződés objektív elméletét dolgozta ki.¹⁶⁴

Marmor szerint tény, hogy a jelentés alakulását a beszélő szándéka határozza meg, azonban a beszélő – így a jogalkotó - kommunikációja nem mindig sikeres, ilyenkor a jelentés megragadása pragmatikai elköteleződés kérdése, ami az összes releváns contextuális hátteret ismerő, észszerűen gondolkodó hallgató következtetéséből adódik (*an objective, reasonable uptake*).¹⁶⁵ Erről így ír:

„A kérdés nem közvetlenül annak megfejtésére irányul, hogy a jogalkotó milyen szándékokat, célokat kívánt belefoglalni a jogszabályba, a kérdés inkább a pragmatikai elköteleződéssel kapcsolatos. [...]

Plauzibilis módon feltételezhetjük, hogy egy kommunikációs aktus (teljességgel) akkor és csak akkor sikeres, ha annak hallgatója teljes egészében megragadta azt a tartalmat, amit a beszélő a nyilatkozatával ki kívánt fejezni. Ebben az értelemben az bizonyosan igaz, hogy egy kommunikációs aktus sikere a beszélő által kifejezni kívánt szándék és ennek a hallgató általi tényleges felfogása közötti kapcsolatra szűkíthető le. Ezért, még kétség esetén is, azt mondhatjuk, hogy a kommunikáció sikere ténykérdés, a beszélő szándékával és a hallgató felfogásával kapcsolatos tények határozzák meg. Más kép bontakozik ki azonban, ha arra kérdésre koncentrálunk, hogy a beszélőnek ténylegesen mit sikerül kommunikálnia, vagy - ahogy ezt korábban tárgyaltam -, a beszélő milyen tartalom iránt elkötelezett az adott megnyilatkozás kontextusa alapján. Nem egyszerűen azt kérdezzük, hogy mit szándékozott kifejezni a beszélő, hanem azt is, hogy mit sikerült kifejeznie. Mit mond/implikál a beszélő az adott kontextusban elhangzó megnyilatkozásával? Az e kérdésre adott válaszban nem támaszkodhatunk kizárólagosan a beszélő szándékára, mert lehetséges, hogy a beszélőnek nem sikerült azt kommunikálnia, ami a szándékában állt. Ugyanebből az okból nem támaszkodhatunk kizárólag arra, hogy a hallgató valóban megértette-e a megnyilatkozást, mert lehetséges, hogy ő is elmulasztja megragadni azt, amire az adott kontextusban elhangzó

¹⁶⁴ Marmor: *The Language of Law* 19–22.

¹⁶⁵ Marmor: *The Language of Law*. 30.

megnyilatkozásból következtetnie kellett volna. Másképpen szólva: maga a kérdés azt előfeltételezi, hogy annak megválaszolásához a hallgatói megértés *objektív felfogására* kell támaszkodnunk. Az ugyanis, hogy az adott kontextusban elhangzott megnyilatkozásában a beszélő mit mondott ki ténylegesen és/vagy mit implikált, azon múlik, hogy az észszerűen gondolkodó hallgató megértette-e. Vagyis, a kérdés így vetődik fel: mi az, amit egy észszerűen gondolkodó hallgató ki tud következtetni abból, amit a beszélő az adott kontextusban kimondott, feltéve, hogy a hallgató ismeri a megnyilatkozás összes releváns kontextuális hátterét? Normális esetben, ha a kommunikáció sikeres volt, az észszerűen gondolkodó hallgató pontosan arra következtet, amit a beszélő ki szándékozott fejezni. De ez az ideális eset, a ténylegesen végbemenő beszédaktusok során a dolgok nem mindig mennek ilyen simán. Amit a beszélő ki akart mondani, nem feltétlenül azonos azzal, amit ténylegesen kimondott.”¹⁶⁶

Marmor tehát a jelentésnek a beszélő szubjektív szándékától *független* – hallgató által létrehozott – „külsőleges” jellegét hangsúlyozza, ennyiben Grice elméletét túlhaladja, akinek elméletét – ehhez képest – „belsőleges” szándékelméletnek is szokás nevezni.¹⁶⁷

Marmor nyelvi jelentésről vallott elképzelései abba a nyelvfilozófiai paradigmába illeszkednek bele, amely azt hangsúlyozza, hogy a jelentés kommunikatív-dialogikus természetű, mert annak létrehozásában a hallgató tudata („*other mind*”) is konstruktív szerepet kap.

Ezért is érdemes tisztázni, hogy milyen kommunikációs modell alapján tárható fel a jog helyes tartalma. Sverker Johansson a nyelvi kommunikáció leírására két tudományos alapmodellt használ, a „kódneyelvi”, illetve a „kirakós” (oszténzív-következtetési) modellt.¹⁶⁸ Az előbbi modell elgondolásait az az alapvetés vezérli, hogy a nyelvi jelek már önmagukban teljes képet biztosítanak a megértéshez, míg az utóbbi szerint az üzenet feladója nem egy teljes képet küld, hanem pontosan annyi darabkát, amelyből a címzett kellő támpontot kap ahhoz, hogy kikövetkeztesse, mit ábrázolhat a kép. E kommunikációs modell kulcsfogalma a *következtetés*, amellyel a hallgató a közlés nyelvi tartalmából és annak összes körülményből fejti vissza (rakja ki) a beszélő szándéka szerinti üzenetet. A szemantikai

¹⁶⁶ Marmor: „*Defeasibility and Pragmatic Indeterminacy in Law*” 30-31. (A közölt szövegrész a szerző fordítása)

¹⁶⁷ SkoczeŃ: *Implicatures within Legal Language*. 22–23.

¹⁶⁸ Sverker Johansson: *A nyelv eredetéről*. (Budapest: Európa Könyvkiadó 2021) 45–49.

reprezentációk tehát nem önmagukban hordoznak jelentést, hanem a következtetési műveletek számára szolgálnak permisszául, kiinduló feltevésül.¹⁶⁹

4. A hazai jogtudomány nyelvi fordulatának szükségességéről - egy példa

A filozófiában lezajlott nyelvi fordulat dacára a 19. századból örökölt rendszerelvű gondolkodás a mai napig meghatározza a jogtudomány önképét. A rendszerszemléletünket olyan jellemző elképzelések tartják fent, mint például a jogi normák „geometrikus” rétegződése. E felfogás adja Lenkovics Barnabás egyik tanulmánya részletének alapvetését is:

„Előadásaimban gyakran hasonlítom a jogrendszert egy piramishoz, amelynek csúcsán az »alkotmányos« normák találhatók. E legáltalánosabb és legalapvetőbb normák tartalmát külön törvények bontják ki és részletezik, konkrét alanyi jogokat biztosítva ezzel a személyek számára [...]. A konkrét életviszonyokban tehát a különös és speciális szintű szabályokat kell alkalmazni, s a magasabb (generális) jogszabályhoz csak akkor kell folyamodni, ha in concreto a megoldandó esetre speciális-különös jogszabályt nem találunk [...]. Ha azonban az alsó és középső szinteket kihagyva a konkrét életviszonyokra közvetlenül a legabsztraktabb normákat kezdjük el alkalmazni, az nem jelentene mást, mint a jogrendszer piramisának megfordítását. Márpedig egy csúcsára állított piramis igencsak borulékony.”¹⁷⁰

E geometrikus rendszer jellemzője, hogy az elemeinek a jelentését a rendszerben elfoglalt helye határozza meg: az alsóbb szintű speciális szabály kizárja a magasabb szintű szabály alkalmazását. Ezt fejezi ki többek között a *lex specialis derogat legi generali* elve. E szemlélet Kelsen rendszerhűségét idézi, aki amellett volt elkötelezett, hogy „minden jogi probléma, mint egy adott rend problémája vetődik fel és oldandó meg.”¹⁷¹ Ehelyett a jogszövegekre sok esetben a pragmatikai meghatározatlanság jellemző, a nyelvi elemek egymáshoz való viszonya nem derogatív-kizáró, hanem elbizonytalanító, amelyet a jogalkalmazónak a pragmatikai következtetések útján kell feloldania, hogy a jogalkotó szándékára következtetni tudjon.

¹⁶⁹ Németh T. Enikő: Az emberi kommunikáció kutatásának néhány alapkérdése. In: *Néprajz és nyelvtudomány*. 1990. 52.

¹⁷⁰ Lenkovics Barnabás: Alkotmányozás és kodifikálás. In: *Jog-Állam-Politika*, 2009/1,15.o., Ugyanígy: „A bírónak mindig a *ius speciálét*, az adott életviszonyhoz legközelebb eső jogszabályt kell alkalmaznia.” Interjú Lenkovics Barnabással, *Fundamentum*, 2004/2, 48.o. Hasonló szemléletet vall: Pokol Béla, *Jogelmélet. Társadalomtudományi trilógia II.* (Budapest Századvég: 2005) 104-106.o.

¹⁷¹ Hans Kelsen: *Tiszta Jogtan*. 33.

A jog valóságának leírására sokkal inkább alkalmazható Sulyok Tamás hasonlata. Sulyok az alkotmányjog és a többi jogág generációs-speciális rendjébe megjelenő kapcsolatát így írta le:

„Mondok egy biológia területéről vett hasonlatot a mindannyiunk által ismert kakukkmadárról. A kakukk egy olyan madár, amelyik egy másik madár fészkébe rakja le a tojásait, ezért nem is szeretik az emberek ezt a madarat. Nos, az alkotmányjog egy nagyon hasonló módon működő jogág. A szakjogágak fészkébe elhelyezi a mércéit, majd amikor ezek mozgásba jönnek és kikelnek, akkor ráüt a különböző szakjogági mércékre egy picit; csak nem akkorát, mint a kakukk, mert nem hal bele a másik madár fiókájába. Ez a történet nem annyira szomorú, mert életben marad a jogág is azzal, hogy bizonyos mércéket próbál az idegen jogági környezetben érvényesíteni. Ez (...) mindhárom jogágot érinti, s korábban egyáltalán nem létezett hasonló.”¹⁷²

Míg a geometrikus szemlélet a speciális jogi normák és az alapjog egymást kizáró alkalmazásából indul ki, az utóbbi metafora már a szakági és az alapjogi jogréteg együttes alkalmazását hangsúlyozza. E kapcsolatban nem a *ius speciale derogat legi generali* elve érvényesül, hanem mindkét jogréteg „életben marad”, az alapjogoknak tehát nem csupán kiegészítő szerepük, hanem egyenesen vezérlő, sőt sokszor elbizonytalanító szerepük van.

Jogi kultúránk hagyományai szerint a jogi érvelés legfőbb értékét még mindig a logikailag és nyelvtanilag igazolható állítások adják. Úgy tűnik, hogy az értelmezési gyakorlatainkat továbbra is a *nyelvtani értelmezés elsődlegessége* határozza meg. Egy nemrégiben zajlott statisztikai vizsgálat is azt igazolta, hogy a *teleologikus értelmezés csak másodlagos, kiegészítő funkciót lát el a hazai jogértelmezésben*.¹⁷³ A nyelvtani értelmezés monopóliuma azonban azt eredményezheti, hogy héttérbe szorítjuk a jogszöveg, mint megnyilatkozás szándékolt tartalmának kutatását, és a *szándékkutató értelmezést* csak azokra az esetekre tartjuk fenn, amikor a jogszabály *nyelvtani értelme* kétséges, ellentmondásos, homályos, így eltérő értelmezéseket vethet fel.¹⁷⁴ E szemlélet azonban mechanikus jogértelmezésre vezethet.

¹⁷² Sulyok Tamás, Alapjogvédelem – Az alkotmánybíróság és a rendes bíróságok közös ügye, *Alkotmánybírósági szemle*. 2020/3. 55-59.

¹⁷³ A kutatás eredményeiről ld. Szigeti Krisztina: „A bírói jogértelmezés és a hetedik Alaptörvény-módosítás” *Eljárásjogi Szemle* 2018/4. 14.

¹⁷⁴ Ennek igen markáns példája jelent meg az Alkotmánybíróság 29/2021 (XI. 10.) számú döntésében (ABH 2021, 1079.). Erről ld. Tahin Szabolcs: „Az Alkotmánybíróság határozata a Budapest Környéki Törvényszék és a Váci Járásbíróság vad és személygépkocsi összeütközése tárgyában hozott ítéleteiről. A bírói jogértelmezés védelmében”. In: *JeMa* 2022/1. 17–27.

Általánosságban elmondható, hogy a jogtudomány régóta törekszik a jogértelmezési módszerek kimerítő felsorolására. E módszereknek azonos funkciójuk van a jogszövegek értelmezésében, mint a pragmatikai következtetésnek. A hazai jogirodalom is sokféle elv alapján állít fel klasszifikációt, és igen eltérő számban sorolja fel az értelmezési kánonokat.¹⁷⁵ Egyik ilyen értelmezési kánon a hazai jogelméletben is gyakran előforduló *expressio unius est exclusio alterius* elve. Eszerint, ha a jogalkotó a jogszövegben „A”-t valamely terminussal jelöli, ez egyúttal kizárja, hogy e terminus „B”-t is jelentse. Az *argumentum a contrario* elve is ugyanezt jelenti: ha „A”-t állítok, akkor egyúttal tagadom a „nem A”-t.

E szabályok korrelatív megfelelője a Jszt. 4. § (2) bekezdése, amely kimondja, hogy „azonos szabályozási tárgyra vonatkozó különböző megfogalmazások csak akkor alkalmazhatóak, ha azok eltérő tartalmat fejeznek ki”. E rendelkezésből az következik, ha a jogalkotó valamely fogalom helyett más fogalmat használ, az bizonyosan nem jelölheti ugyanazt a referenciát. Mindez Saussure strukturalista nyelvszemléletét idézi, amely szerint valamely valóságdarab jelentését csak azzal tudjuk megragadni, ha az adott szót meg tudjuk különböztetni más nyelvi elemtől. Saussure példája így szól: „Ha megkérdezzük, hogy mit jelent a piros szó, azt meg kell különböztetnünk a rendszer többi elemétől, vagyis mindenekelőtt a többi színekifejezéstől.”¹⁷⁶

Az *expressio unius* elvének mechanikus alkalmazására került sor az Alkotmánybíróság 3002/2021. (I. 14.) számú határozatával (ABK 2021. január, 62.) megsemmisített bírói ítéletben.¹⁷⁷ A közigazgatási alapügyben eljáró Oktatási Hivatal nem számította be a felperes felsőoktatási felvételi pontjaiba a „rajz és vizuális kultúra” tantárgyban letett érettségi vizsgaeredményét, mert a jogszabály időközben e tantárgyi megnevezést elhagyta, és a jogszöveg csak a „vizuális kultúra” megnevezést tartalmazta. Az Oktatási Hivatal jogalkotói szándékkal kapcsolatos érvelése így szólt:

¹⁷⁵ Tóth J. Zoltán például 14 csoportot állít fel, azon belül további alcsoportokkal (Tóth J. Zoltán: „A dogmatikai, a logikai és a jogirodalmi értelmezés a magyar felsőbírósági gyakorlatban” *MTA Law Working Papers* 2015/17. 11.), Pokol Béla 12 nagy csoportot [Pokol Béla: *A jog elmélete* (Budapest: Rejtjel 2001) 232–246.].

¹⁷⁶ Idézi: Hutton: *Language, Meaning and the Law*. 35.

¹⁷⁷ Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság 37.K.32.953/2019/5.

„[A]mennyiben a jogalkotó szándéka az lett volna, hogy mind a korábbi »rajz és vizuális kultúra«, mind a későbbi »vizuális kultúra« érettségi vizsgatárgyból érettségi pontot lehessen számítani, úgy mindkettőt meg kellett volna határozni a felvétel feltételeként.”¹⁷⁸

E következtetés azon alapul, hogy a jogalkotó a „vizuális kultúra” kifejezést használta, ami a „rajz és vizuális kultúra” kifejezéshez képest más (*a contrario*) kifejezés, ami kizárja a másik tantárgy figyelembevételét. Ha a jogalkotó szándéka nem erre irányult volna, ennek kifejezett nyelvi indikációját adja azzal, hogy a felsorolásban a „rajz és vizuális kultúra” tantárgyat továbbra is megjelöli.

Az Alkotmánybíróság a közigazgatási bíróság ítéletét az alább indokkal semmisítette meg.

„[K]ifejezett tiltó (kizáró) szabály hiányában [...] nem felelhet meg a józan ész követelményének egy érvényesen letett sikeres érettségi vizsga eredményének mechanikus figyelmen kívül hagyása, pusztán a tantárgy nevének megváltoztatása okán. [...] A bíróság támadott ítéletében megjelenő nagyon szűk mezsgyén mozgó jogértelmezés szélső esetben akár oda is vezethet, hogy a tantárgy nevében ejtett helyesírási hiba esetén sem lehet annak eredményét figyelembe venni.”¹⁷⁹

Látható, hogy az Alkotmánybíróság a jogszabály-módosításhoz más jogalkotói szándékot fűzött. Érvelése így szólt: mivel a jogalkotó hallgatása nem zárta ki a korábbi tantárgy figyelembevételét, e hallgatás azt jelentette, hogy lehetséges a „rajz és vizuális tantárgy” figyelembevétele is. Az adott esetben tehát nem lehetett alkalmazni a rendszerimmanens *lex posterior derogat legi priori* lerontó következtetési elvet.

Úgy vélem, hogy a hazai jogelméletben is számolnunk kell valamiféle „nyelvi fordulattal”, amely szerint a jogértelmezés során nyelvelméleti tudatossággal fordulunk a jogszövegekhez. E nyelvi fordulat bemutatásához alkalmas tudományos modell a nyelvi pragmatika, amelynek részletes tárgyalását az értekezés ezt követő részei tartalmazzák.

¹⁷⁸ Az Oktatási Hivatal FE-A/17782-5/2019A számú határozatát idézi a 3002/2021. (I. 14.) AB határozat, Indokolás [45], ABK 2021, január 62, 69.

¹⁷⁹ 3002/2021. (I. 14.) AB határozat, Indokolás [50], ABK 2021, január 62, 69–70.

V. PRAGMATIZMUS - NYELVI PRAGMATIKA.

„A jog élete sohasem a logikából, hanem a tapasztalatból fakadt.”¹⁸⁰

/Oliver Wendell Holmes/

1. A pragmatizmusról - röviden

A filozófiai SH atlasz meghatározása szerint a pragmatizmus „tudományosan letisztult és kísérleti tapasztalatokra alapozott gondolkodás és beszéd alapján akar válaszokat adni az élet konkrét gyakorlata számára.”¹⁸¹ A pragmatizmus alapítója, az amerikai Charles Sanders Peirce (1839-1914) a pragmatizmus gyakorlatias vezértételét így fogalmazta meg: „Egy fogalom, azaz egy szó vagy más kifejezés racionális tartalma kizárólag a fogalomnak stb. az életvitelre kifejtett feltételezhető következményeiben rejlik.” Pierce e megállapítása köré három alaptételt rendezett: (i) egy fogalom jelentéstartalma annak elgondolható cselekvési következményeiből áll (ii) e jelentéstartalmakat a tudományos hipotézisek/feltételezések adják (iii) a feltételezések kommunikatív folyamatokban igazolódnak, (iv) ezen a módon áll össze egy közösség tagjainak az egyetértése abban, hogy mi az igazság.¹⁸² A pragmatista gyakorlatiassága tehát abból adódik, hogy a konzekvenciák (következmények) felől igazolható praktikus igazságok feltárása törekszik.

Richard Posner amerikai bíró-jogtudós is hasonlóan ragadta meg a pragmatizmus lényegét. A *What Has Pragmatism Offer to Law?* (Mit kínál a pragmatizmus a jog számára? 1990) című programadó tanulmányában az amerikai joggyakorlatban megjelenő új pragmatizmus kihívásairól és alkalmazhatóságáról írt.¹⁸³ Posner a pragmatizmusával elsősorban az írott jog értelmezési gyakorlatait megszálló formalista szemlélet „védőbástyáját” („*current bulwark*”) kívánta lerombolni. Ezzel összhangban a jogi fogalmak és jogszabályok értelmezése kapcsán az alábbiakat hangsúlyozta:

„A pragmatista úgy gondolja, hogy a fogalmaknak az emberi szükségleteket kell szolgálniuk, ezért arra törekszik, hogy a jog kategóriáit a laikus jogi közösség gyakorlatához igazítsa. A pragmatisták az „értelmezésben” a következmények szerepét hangsúlyozzák, a jogszövegek alázatos felhasználása mellett úgy tekintenek azokra, mint amelyek az eredmény elérését

¹⁸⁰ “The life of the law has not been logic: it has been experience.” Oliver Wendell Holmes: *The Common Law*. (Boston: Little, Brown and Company 1881) 1. o.

¹⁸¹ *SH Atlasz Filozófia*. (Budapest: Springer., 1996) 173.

¹⁸² Uo. 173.

¹⁸³ Richard A. Posner: "What Has Pragmatism to Offer Law?," 63 *Southern California Law Review* 1653 (1990).

segítik elő. A törvényértelmezési kérdések megválaszolása kapcsán a pragmatisták azt kérdezik: melyik lehetséges megoldás jár a legjobb következményekkel, figyelembe véve mindent, beleértve a nyelvet mint a hatékony kommunikáció médiumának és a hatalommegosztás megőrzésének fontosságát is.”

„[a] pragmatistákat nem érdekli a javasolt értelmezés hitelessége, amely a jogalkotók vagy az alkotmányozók szándékának kifejeződése lenne. Abban érdekeltek, hogy a jogalkotási vagy alkotmányos szöveget erőforrásként használják egy pragmatikusan vonzó eredmény kialakításához.”¹⁸⁴

Posner pragmatizmusa tehát nem tekinthető önkényesnek, mert a nyelvi médiumként működő jogszöveg és a hatalommegosztás épségének a megőrzésére egyaránt törekedett, szemléletét az általa is hangsúlyozott értelmezői „alázat” (*humbly*) jellemezi. Mindemellett több helyen is kiemeli, hogy a jog végső céljának a közjó és a józan ész tekinthető és az a kíváncsú, hogy az értelmezési gyakorlatainkat ezek irányítsák. A pragmatista bíró ezen objektív fogalmakat nem helyettesítheti szabadon a saját elképzeléseivel. Nem az számít ugyanis „amiben hiszek - érvel Posner -, hanem az, amiről észszerűen hihetem, hogy egy átlag intellektusú és lelkiismeretű személy is észszerűen helyesnek tekint.”¹⁸⁵ Mindehhez hozzáteszi, hogy a jog általa vallott gazdasági szemlélete is ebbe az irányba mutat, mert ez a megközelítés védi leginkább az emberi jólétet.¹⁸⁶ Szerinte a „gazdasági racionalitás” az „igazságosság” egyike szinonimája, közgazdasági terminusokkal kifejezve.¹⁸⁷

Bizonyos tekintetben Posner jogi pragmatizmusához közel áll a német filozófus, Jürgen Habermas egyetemes pragmatikája is.¹⁸⁸ Szerinte a kommunikáció alapját a beszélő és a hallgató „kölcönös kötődése adja”, akik kölcsönösen azt követelik, hogy az elköteleződéseiket a másik is ismerje el. Ehhez „a beszélőnek el kell köteleznie magát, vagyis jeleznie kell, hogy bizonyos helyzetekben *bizonyos cselekvési konzekvenciákra* fog

¹⁸⁴ Uo., 1664. A kurzívvval kiemelt szövegrész az eredeti szövegben: „Pragmatists will emphasize the role of consequences in "interpretation," viewed humbly as the use of a text in aid of an outcome.” (A szerző fordítása)

¹⁸⁵ Uo., 1656.

¹⁸⁶ Uo., 1667.

¹⁸⁷ Tóth J. Zoltán: *Richard Posner és a gazdasági jogelmélet*. In: jesz.ajk.elte.hu/toth17.html (letöltve: 2024.04.02.)

¹⁸⁸ Jürgen Habermas: *Mi az egyetemes pragmatika?* In: Pléh Csaba – Síklaki István – Terestyéni Tamás (szerk.): *Nyelv-kommunikáció-cselekvés*. (Budapest: Osiris 1997) 228-264.

jutni”, ami „arra indítja a hallgatót, hogy a beszélő [...] jellegzetes elköteleződéseire támaszkodjon.”¹⁸⁹

A pragmatizmus e két jeles képviselőjének szemléletében közös, hogy a konzekvenciák felől tekint a nyelvi cselekvések jelentésére, a nyelvi megnyilvánulásokat nem önmagukban, hanem olyan használati eszközként kezelik, amelyek a helyes eredmény elérésére szolgálnak. Ez Posner szemléletében a józan ész, a közjó és a gazdaságossági szemlélet feltétlen érvényesülését jelenti. Olyannyira, hogy Posner szerint a pragmatistákat nem *a jogszerű (hiteles) döntés* foglalkoztatja, hanem az *ésszerű döntés*, amely nem minden esetben azonos a jogalkotó és alkotmányozó hatalom szándékával.

Posner pragmatizmusára ismert példa a *United States v. J. Marshall* (1990) büntetőügyben kifejtett különvéleménye. Az ügy az amerikai jogirodalomban „*the LSD case*” néven is ismert, és arról vált híressé, hogy két – alapvetően konzervatív – bíró, Frank Easterbrook és Richard Posner a jogszöveg értelmezése során ellentétes álláspontra helyezkedtek.¹⁹⁰ Posner az érvelését a józan ész igazolási elve határozta meg.

Az ügyben Illinois állam büntetőkódexébe ütköző bűncselekmény miatt emeltek vádat James Marshall és társai ellen. Az alkalmazandó jogszabály szerint: „aki 1 grammnál nagyobb mennyiségű LSD-t tartalmazó *keveréket* vagy összetevőt („*mixture or substance*”) hoz forgalomba vagy azzal kereskedik, minimum 5 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki 10 grammnál nagyobb mennyiséget hoz forgalomba, vagy azzal kereskedik, 10 évi szabadságvesztéssel büntetendő.” A jogértelmezési probléma gyökere az volt, hogy az LSD általában valamilyen hordozóanyagon jelenik meg, jellemzően bélyegen. Ennek indoka, hogy egy dózis annyira csekély mértékű (0,05 mg), hogy szinte láthatatlan, 200.000 dózis szükséges, hogy 1 gramm tömegű LSD adjon ki. A Marshall által birtokolt LSD bélyeg 113,32 gramm tömegű volt, melynek tiszta LSD hatóanyaga csak 670,72 milligrammot tett ki. A jogi kérdés az volt, hogy a jogszabály szövegében szereplő „*keverék*” („*mixture*”) csak a tiszta LSD-t foglalja magába, vagy beleértendő a hordozóanyag is.

¹⁸⁹ Uo., 255-256. (kiemelés tőlem)

¹⁹⁰ Az ügy részletes ismertetését lásd: The interpretation of legal text. In: *The Oxford Handbook of Language and the Law*. Tiersma P.M. and Solan L.M. (eds.) (Oxford: Oxford University Press, 2012.) 98.

Az Easterbrook által vezetett többségi vélemény a kérdést a fogalom szótári, hétköznapi értelme („*ordinary meaning*”) alapján válaszolta meg. A szótári meghatározás szerint a keverék olyan összetevőkből áll, amelynek az elemei egymástól nem választhatók el, így - mivel az LSD és a hordozópapír ilyen elegynek tekinthető - a birtokolt kábítószer súlyába a hordozóanyagot is bele kell számítani. E megközelítés alapján J. Marshall vádlottnál talált 113,32 gramm jóval meghaladta a törvény által megengedett mennyiséget.

Posner a különvéleményében azzal érvelt, hogy a „*mixture*” fogalmának hétköznapi értelmezése (*ordinary meaning*) mellett ésszerűtlen és igazságtalan döntés születet. Hiszen, ha valaki 199.000 dózisnak megfelelő tiszta LSD-t hoz forgalomba, ami nem éri el az 1 gramm tömeget, elkerülheti a szabadságvesztés büntetést, szemben azzal, aki egyetlen dózis LSD-t ad el egy pohár narancslében, így akár 10 év szabadságvesztésre is ítélik. A helyes, józan észnek megfelelő értelmezés tehát csak az lehet, ha a „*mixture*” hétköznapi jelentésétől eltekintünk, és adott kontextusban úgy értelmezzük, hogy a szó jelentése nem foglalja magában a hordozóanyagot. A jogalkotónak ilyen célja nem lehetett, még ha a jogszöveg szövegéből egyértelműen ez is következett, mert ez abszurd eredményre vezet, ami ellentétes a józan ész követelményével.

Posner érvelése mögött egyfajta nyelvскеpticizmus is meghúzódik: feltételezhető, hogy a törvényhozó nem tudta, hogy az LSD-t nem ugyanúgy állítják elő és értékesítik, mint a heroin és kokaint, amelyek porított kábítószeres. A jogalkotó által használt nyelv tehát önmagában nem volt alkalmas a racionális jogalkotói szándék kinyilvánítására. Posner tehát a törvény Kongresszus által elfogadott és kihirdetett szövegének racionális tartalmát nem az írott jog felől közelíti meg – szemben a többségi álláspontot képviselő Easterbrookkal -, hanem az életvitelre kifejtett feltételezhető következmények felől. Posner érvelése Pierce korábban idézett egyik alaptételét igazolja vissza a jogtudományban. Eszerint: egy fogalom jelentéstartalma annak elgondolható cselekvési következményeiből áll.

2. Mi a nyelvi pragmatika – és mit vizsgál?

Míg a pragmatizmus amerikai gyökerű bölcséleti irányzat, addig a nyelvi pragmatika a nyelvészet területén kialakult nyelvelméleti diskurzus. A Charles Morris nyelvésztől származó hagyományos megkülönböztetés szerint a nyelvi pragmatika a szintaxissal és a szemantikával szembe állítva kapott helyet a természetes nyelvek vizsgálatában. Ahogy Bar-

Hillel (1971) találóan megjegyezte a pragmatika sokáig a „papírkosár” funkcióját töltötte be, ide került minden nyelvészeti jelenség, ami a szintaxison és a szemantikán kívül esett és tartalmát nem lehetett egységes rendszerbe foglalni. A pragmatika hatókörébe utalt problémákat hosszú ideig lényegében csak az kötötte össze, hogy kívül estek a formális nyelvelírás határain.

A nyelvészetben sokáig a *szintaxis* játszott vezető szerepet. E terület a nyelvi jelek közötti kapcsolatokkal foglalkozik, központi kérdése, hogy a nyelvi formák hogyan rendeződnek nagyobb egységekké, szekvenciákká, és mely szekvenciák felelnek meg a jól formáltság követelményeinek.

A másik hagyományos nyelvészeti terület a *szemantika*, amely annak a kapcsolatnak a tanulmányozását öleli fel, amely a nyelvi jelek és a világ dolgai, entitásai között áll fenn. A szemantika számára tehát a nyelvi formák jelentésének leírása jelenti az alapvető problémát.

E felosztásban sem a szintaxis, sem a szemantika nem foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a jelek használóinak milyen szerep jut annak a kapcsolatnak a létrehozásában és fenntartásában, amely a nyelvi jeleket egymáshoz, illetve a világ dolgaihoz köti. E kérdést már a *pragmatika* terminussal jelölt kutatási terület hatókörébe vonható. A hagyományos meghatározás szerint a pragmatika a *nyelvi formák* és a *nyelvi formák használói* közötti kapcsolat tanulmányozásaként jelenik meg, azaz olyan nyelvészeti részdiszciplínaként, amely a nyelv használatának kérdéseivel foglalkozik. A nyelvi pragmatika és a pragmatizmus egyik kapcsolódási pontja tehát az, hogy e tudományterületek a nyelvet – miként Posner a jogalkotó nyelvét - nem önmagában, hanem valamilyen cél elérésére szolgáló cselekvési/használati eszközként vizsgálják.

Az átfogó nyelvészeti pragmatikai kutatások csak viszonylag későn, a hetvenes években indulnak meg. Ennek legfőbb oka az volt, hogy a nyelvészet érdeklődése hosszú időn keresztül – főként Saussure nyelvi strukturalizmusa hatására - a nyelvi rendszer formális elemzésére korlátozódott, amely nem számolt és ennél fogva nem is foglalkozott a nyelv használóinak szerepével. A nyelvi pragmatikának számos részterülete van, de mindegyik részterület képviselői azt hangsúlyozzák, hogy a pragmatika a nyelvet nem önmagában, hanem az emberi használat kapcsán vizsgálja. A *The Oxford Handbook of Pragmatics*

kézikönyv legtömörebb meghatározása szerint a nyelvi pragmatika tárgya „[a] nyelvnek az emberi használat kontextusában történő tanulmányozása.”¹⁹¹

A pragmatika különféle irányzatait Jacob Mey a módszertan alapján, illetve a vizsgálat tárgyától és céljától függően három csoportba sorolta: mikropragmatika és makropragmatika. A *mikropragmatikai* kutatások a nyelvhasználat szűkebb kontextusára, azaz a mondatra és annak környezetére összpontosítanak, és ún. zárt beszédhelyzetekben vizsgálják a nyelvhasználatot. A jogi nyelvhasználat pragmatikai kutatása is jellemzően a mikropragmatika területéhez tartozik. Ide tartozik a megnyilatkozások rétegzettségének vizsgálata: az implicit tartalmak, a preszuppozíciók, a deixis és a beszédaktusok elemzése.¹⁹²

Ugyanakkor a jogi nyelvhasználat pragmatikai vizsgálata a *makropragmatikai* kutatási területeket is magában foglalja, melyek a beszélők interakciójára koncentrálnak, és azt vizsgálják, hogy mi is történik a jogi nyelvhasználat során. Ez a megközelítés alapvetően nagyobb teret enged a nyelven kívüli (például jogi vagy jogszociológiai) tényezőknek, továbbá fokozott hangsúlyt fektet a nyelvhasználat átfogó társadalmi meghatározottságára. A makropragmatika alá sorolható kutatási terület a társalgáselemzés, az udvariasság elvének kutatása, a beszélő biológiai nemével összefüggő nyelvhasználatbeli sajátosságok vizsgálata, a hatalom és nyelv összefüggéseinek kérdései, a szocializáció, a manipuláció, a nyelvi diszkrimináció, a társadalmi privilégiumok problematikája, illetve az intézményi és intézményesült nyelvhasználat (politika, jog, média) sajátosságainak feltárása.

Másik, ehhez hasonló, a pragmatika tudományterületét felosztó elhatárolás a „szemantikai” és „pragmatikai pragmatika” megkülönböztetése. Ez a kissé különös distinkció arra hívja fel a figyelmet, hogy a „*szemantikai pragmatika*” a mondatok szintjén vizsgálja azokat a jelentést is befolyásoló tényezőket, melyek használatukból adódnak. Ilyen lehet például a mondatok kimondásának ideje, helye, a beszélő és a címzett személye, melyekből egyértelműen megállapítható annak jelentése. Ezzel szemben a „*pragmatikai pragmatika*” a racionális emberi cselekvések általános jellegzetességeiből indul ki, és ezek hatását vizsgálja a kommunikációs nyelvhasználatra.

¹⁹¹ What Is Pragmatism? in: (edited by Yan Huang): *The Oxford Handbook of Pragmatics*. (Oxford University Press 2017.) 1.

¹⁹² Piotr Cap: *Pragmatics, Micropragmatics, Macropragmatics*. In: *Lodz Papers in Pragmatics*. 6.2. (2010) 203-219.

Az ilyen orientációjú kutatások a nyelvet az emberek közötti koordinációs probléma megoldásának eszközeként fogja fel, a nyelvhasználatot, a kommunikációt a beszélő és a hallgató szándékainak, egymásról alkotott kölcsönös feltevéseinek és elvárásainak terminusaival írják le, a megnyilatkozások jelentését az aktuális használatban konvenció és intenció interakciójaként értelmezik. Az alapelgondolások közé tartozik, hogy a hétköznapi nyelvhasználatnak és egyéb nyelvhasználati területeknek megvan a maga logikája, megvannak a maga hallgatólagos szabályszerűségei, amelyek az emberi tevékenységek általános racionalitási és együttműködési elveire vezethetők vissza. Ezeknek a szabályszerűségeknél tudható be, hogy a kommunikációs partnerek egymás kommunikációs szándékait képesek felismerni és a megnyilatkozások mindig az éppen adott kontextussal összhangban álló jelentést tudjanak tulajdonítani.

Ebben az értelemben a pragmatika nem csupán a szintaxis és a szemantika folytatásának tekinthető, hanem az emberi cselekvések, tevékenységek sajátosságait, elveit, szabályszerűségeit egybefogó általános cselekvés-elmélet része, mely nem kizárólag a nyelvhasználati aktusok leírására törekszik, hanem arra is választ keres, hogy a nyelv segítségével hogyan érhetjük el interakciós céljainkat, vagy hogy a verbális kommunikáció hogyan illeszkedik az emberi tevékenységek rendszerébe.¹⁹³

A fenti elméleti keretben a nyelvi tevékenység tehát nem pusztán *nyelvi* kérdés. A nyelvi pragmatika számára - a strukturalizmus egzakt elképzelésihez képest – a nyelvhasználatot számos illékony, kevésbé kiszámítható, dinamikusan mozgó, finom szövedékű jelenség hatja át, amely inkább társas-kommunikatív jelenség, mint egyfajta objektív statikus rendszer.

A nyelvi pragmatika számára tehát a nyelvhasználat az alábbi módokon nyer értelmezést: 1) olyan társas kognitív tevékenységként, amely egymást feltételezve teszi lehetővé a világ megismerését, azaz nyelvi reprezentációk készítését, valamint a személyközi viszonyok megteremtését, fenntartását; 2) olyan dinamikus jelentésképzésként, amely a kontextusba ágyazott megnyilatkozások létrehozásának és befogadásának folyamatához kötődik; 3)

¹⁹³ Pléh Csaba – Síklaki István – Terestyéni Tamás (szerk.): *Nyelv-kommunikáció-cselekvés*. 169-170.

olyan adaptációként (hozzaigazításként, alkalmazásként), amely a kommunikációs igényektől, illetve körülményektől függ.¹⁹⁴

A nyelvi pragmatikai kutatások a természettudomány és társadalomtudományok szinte valamennyi területén megjelentek, ami nem véletlen, mert e területeken kialakuló társadalmi tudást is nyelvi reprezentációk uralják. Nemcsak az orvostudomány területén, az irodalomkutatásban, a történelemábrázolásban, hanem a jogtudomány területén is megkerülhetetlenül megindultak az ilyen szempontú vizsgálódások.

A jogi nyelvi pragmatikai kutatások a jogi nyelvhasználatot kutatják különböző nyelvi szituációkban, ahol különböző résztvevők között zajlik nyelvi diskurzus. Izabela SkoczeŃ szerint legalább öt ilyen fő típus azonosítható: ¹⁹⁵

- (i) a jogalkotó testületen belüli kommunikáció
- (ii) a jogalkotó és a bíróságok közötti nyelvi kommunikáció
- (iii) valamely jogi eljárás résztvevői közti kommunikáció
- (iv) a jogalkotó és a laikusok közötti kommunikáció
- (v) a magánautonómiát szabályozó aktusok (szerződések, szándéknyilatkozatok, megállapodások, végrendeletek stb.) résztvevői közötti kommunikáció.

Valamennyi területnek megvannak a sajátos pragmatikai jellemzői, nyelvhasználati szabályozói, konvenciói, diszkurzív rendje, kommunikációs stratégiái.

A jelen értekezésben helyet kapó elemzések a (ii) pontban megjelölt nyelvhasználatot vizsgálják. Az elemzések a mikro- és makropragmatikai kutatási területeket egyaránt érintik, leginkább a „pragmatikai pragmatika” vizsgálati területére esnek. Központi helyet kap a társalgáselemzés, a kommunikatív stratégiák, a jogszövegek dinamikus jelentésképződése. Főként azt vizsgálja, hogy miként „állítódik elő” a bírói jogértelmezéssel az élő jog és e nyelvi reprezentációk létrejöttének mik a pragmatikai gyökerei.

¹⁹⁴ Tátrai Szilárd, *A nagy esernyőcsel, a pragmatikai szemlélet alkalmazásának lehetőségei*. 33, real.mtak.hu, (letöltve: 2020.04.22.)

¹⁹⁵ SkoczeŃ: *Implicatures within Legal Language*. 2,12.

3. Nyelvi pragmatikai kutatások a hazai jogirodalomban

A hazai jogirodalomban is megkezdődtek a jogi nyelvhasználat pragmatikai szempontú kutatásai. A kutatások elsősorban a mikropragmatikai irányba mutatnak. Vinnai Edina a rendőrségi kihallgatásokon, bírósági tárgyalótermekben zajló diskurzusok pragmatikai-nyelvészeti elemzését végezte el, a „*courtroom discourse*” tudományterületéről kölcsönzött módszertannal.¹⁹⁶ A két évtizede megindult empirikus kutatásaiban számos hazai jogi-nyelvi kutatás részeredményét használta fel. E korpusznyelvészeti vizsgálatok a jogi eljárás részvevői, azaz a jogi szakember és laikus közötti kommunikáció jellemzőit célozzák és ebből vonnak le következtetéseket. Ehhez hasonló tárgykörben közölt nagyszerű tanulmányt Varga Mariann, aki a büntetőbírói kérdésekben szereplő „nem” tagadószt tartalmazó eldöntendő kérdések gyakorlatát és pragmatikai következményeit vizsgálja a magyar büntetőperes tanúkihallgatásokban.¹⁹⁷

Más szerzők a nyelvi bűncselekmények (rágalmazás, felbujtás, fenyegetés stb.) területén végeztek behatóbb vizsgálatokat.¹⁹⁸ E vizsgálatok a bűncselekmény elkövetésére irányuló szándék megállapításához hívták segítségül a nyelvi pragmatika elméleti apparátusát.

Úttörőnek számít Fábián Áron tanulmánya, amely a bíróságok határozati érvelését vizsgálja a nyelvi pragmatika eszközeivel és arra keres választ, hogy a bíró milyen pragmatikai „fogásokat” alkalmaz a joghézag kimondására.¹⁹⁹ A tanulmány az amerikai érvelélmélet (*legal reasoning*) fősodrába illeszthető be.

Mindemellett több olyan tanulmány és monográfia jelent meg, amely elméleti irányultságú, a nyelvi pragmatika kutatási eredményeit, területeit mutatja be, ezekben a gyakorlati-empirikus kutatások kisebb volumennel jelennek meg.²⁰⁰

¹⁹⁶dr. Vinnai Edina: *Nyelvhasználat a jogi eljárásban* (Miskolc: PhD értekezés 2011).

¹⁹⁷ Varga Mariann: Kétszám nem vett magához? A nem tagadószt tartalmazó eldöntendő kérdő mondatok szerepe a magyar büntetőperes bírósági tanúkihallgatásokban. In: *Jelentés és Nyelvhasználat*. 9/1 (2022).

¹⁹⁸Gyurik Zita: *A bűncselekmény elkövetésére irányuló szándék kinyilvánításának büntetőjogi értékelése*. (acta.bibl.u-szeged.hu/forum_discipulorum_2023_285-313.pdf.). Vinnai Edina: Beszédaktusok a büntetőjogban. In: *Miskolci Jogi Szemle: A Miskolci egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata* 14:2. különszám, 2. kötet 438-449

¹⁹⁹Fábián Áron: A joghézag problémája a pragmatika tükrében. in: *Állam- és Jogtudomány*. 2020/1, 44-65. (real.mtak.hu/109134/AJT_2020_01_03_FABIAN.pdf.)

²⁰⁰ Szabó Miklós: A jogi nyelv erőtere. in: *A jog nyelvi dimenziója*. (Miskolc 2015) 179-188., Szabó Miklós: A szavak ura. In: (szerk. Szabó Miklós-Vinnai Edina) *A törvény szavai*. (Miskolc: Bíbor Kiadó 2018), Szabó

Az Izabela SkoczeŃ által felsorol (i)-(v) kutatási területeknek tehát korántsem teljes a lefedettsége. A hazai kutatások a SkoczeŃ-féle felsorolás (iii) és (iv) területére esnek, de nincs például olyan vizsgálat, ami a (i) jogalkotó testületen belüli kommunikációt, a (ii) jogalkotó és a bíróságok közötti nyelvi kommunikációt vagy akár (v) a magánautonómiát szabályozó aktusok (szerződések, szándéknyilatkozatok, megállapodások, végrendeletek stb.) résztvevői közötti kommunikációt vizsgálna pragmatikai szempontból.

A jelen disszertáció *a jogalkotó és a bíróságok közötti nyelvi kommunikációt* veszi vizsgálat alá a nyelvi pragmatika elméleti apparátusán keresztül, úgy, hogy ennek a hazai jogértelmezési gyakorlatban jelentkező konzekvenciáit is igyekszik levonni. A jogalkotó jogszövegeinek és az ehhez fűződő bírói jogértelmezés *empirikus* vizsgálatára a hazai jogirodalomban eddig nem került sor. E tárgykörben van néhány elméleti tanulmány, amely a nyelvi pragmatika és a jogértelmezés kapcsolatának elméleti eredményeit ismerteti, főként Andrei Marmor munkásságát.²⁰¹ A megjelent tanulmányok a jogalkotó és a bíróságok közötti nyelvi kommunikáció pragmatikai szempontú vizsgálatát azonban nem érintik, így a hazai bíróságok ítélkezési gyakorlatát érintő konzekvenciákat egyik tanulmány sem vonja le.

Az amerikai jogtudományban a jogalkotó és a bíróságok közötti kommunikációs folyamatok vizsgálatának széles körű szakirodalma van.²⁰² Főként azért, mert a *common law* országokban kézenfekvő, hogy a bíróságok jogértelmezésének nagyobb a jogformáló ereje, mint a kontinentális jogban. Ezért a bírói jogértelmezésben szerepet játszó pragmatikai folyamatok nagyobb figyelmet kapnak.

Az ilyen típusú vizsgálatok igényét a hazai jogrendben az igazolja, hogy a *common law* és a kontinentális jogrend szigorú elhatárolása ma már nem tartható. A precedensrendszernek a kontinensen belül is számos változata alakult ki.²⁰³ A hazai korlátozott-precedensrendszer

Miklós: *Trivium. Grammatika, logika, retorika joghallgatók számára* (Miskolc: Bíbor 2001) 98–101., Szabó Miklós - Varga Csaba: *Jog és nyelv* (szerk.), (Budapest: k.n. 2000).

²⁰¹ Fröhlich Johanna: *Az alkotmányértelmezési módszerek igazolása*. PhD doktori értekezés. 125-136., Uő.: *A nyelvfilozófia és az alkotmányértelmezés összefüggései. A szöveg korlátai és lehetőségei*. (letöltve: 2023. július 15.)

²⁰² Csak a legnagyobb hatású szerződek említve: Andrei Marmor, Izabella Skoczen, Ronald Dworkin, Herbert Hart.

²⁰³ Pokol Béla: A bírói precedensjog. In: *Magyar Jog*, 2000/4., 204-205.

bevezetésével a klasszikus angolszász jogrendhez mért különbségek nálunk is halványodni látszanak. A jogalkotó meglehetősen szűkszavú indokolása szerint a hazai „korlátozott precedens-rendszer eredetileg az angolszász jogban jelent meg, de egyre jobban áthatja a kontinentális jogrendszereket is.”²⁰⁴ Az angolszász jogrendet a precedensrendszer etalonjaként ismerjük, így e megfogalmazás alapján úgy tűnik, mintha a mi rendszerünket is az angolszász jogrend felől kellene megértenünk. Az általam felhasznált amerikai szakirodalom azt mutatja, hogy az angolszász jogi nyelvi pragmatikát is ugyanazok a kérdések foglalkoztatják, mint amelyek a hazai jogéletben felmerülnek a bírói jogértelmezés területén. Nincs akadálya tehát, sőt indokolt e nyelvelméleti megfontolások működtetése a hazai jogrendet érintően is.

²⁰⁴Az egyes törvényeknek az egyfokú járási hivatali eljárások megteremtésével összefüggő módosításáról szóló 2019. évi CXXVII. törvény 65-74. §-hoz fűzött miniszteri indokolás.

VI. A NYELVI PRAGMATIKA ALAPFOGALMAI: IMPLIKATÚRA, TÁRSALGÁSI MAXIMÁK PRESZUPPOZÍCIÓ, AKKOMODÁCIÓ.

„A nyelv mint olyan és ősi stádiumaiban nem pontos, s az általunk használt értelemben nem is explicit”

/John L. Austin/²⁰⁵

Stephen C. Levison nyelvész meghatározása szerint „a pragmatika az implikaturák, a preszuppozíciók, diskurzus-szerkezet és a beszédaktus aspektusainak vizsgálatára terjed ki.”²⁰⁶ Ebben a fejezetben a nyelvi pragmatika az első három alapfogalmát tekintem át, míg a diskurzus-szerkezet és beszédaktus témakörét a következő két fejezetekben fogom tárgyalni. Az itt elemzett elméleti fogalmak kapcsán bemutatom e fogalmak jogértelmezésben felmerülő alkalmazhatóságát és a használatuk értelmezéseméleti tétjét is.

1. Implikált tartalom, implikaturák

Andrei Marmor szerint a jelentéstartalomnak legalább három rétege különíthető el.²⁰⁷ A szemantikai tartalom (*semantic content*), amelyet az előre kódolt nyelvi szabályok rögzítenek. E jelentés rendszerint a beszédhelyzet (kontextus) ismerete nélkül előre jelezhető. Ilyen előre kódolt szabályoknak tekinthetők a szintaktikai szabályok, valamint a szavak általános, köznapi-lexikai jelentése. Ettől különböző a szándékolt tartalom (*assertiv content*), ami az adott beszédhelyzeten belül elhangzó megnyilatkozás tartalma. A jelentést itt nem kizárólag a fenti konvencionális szabályok irányítják, mert a jelentés jórészt attól a kontextustól függ, amelyet nemcsak a beszélő, de a hallgató is ismer, ebből tudja a hallgató megragadni a beszélő szándékát, a kontextus tehát behatol a megnyilatkozás tartalmába. A harmadik jelentést hordozó réteg az implikált tartalom (*implied content*), amelyre a beszélő szándéka nem feltétlenül terjed ki, de mégis – hallgatólagosan – a társalgás tartalmi elemévé válnak, mert a társalgás résztvevői azt odaértik.

A nyelvi pragmatika szakirodalma – Scott Soames nyomán – a megnyilatkozások szemantikai/szintaktikai jelentésének pragmatikai meghatározottságát pragmatikai

²⁰⁵ John L. Austin: *Tetten ért szavak* (Budapest: Akadémiai 1990) 85.

²⁰⁶ Idézi Skoczen: *Implicatures within Legal Language*.10.

²⁰⁷ Andrei Marmor: The Pragmatics of Legal Language. *Ratio Juris*, Vol. 21 No. 4 December, 423-52. Andrei Marmor: Can The Law Imply More Than It Says? On Some Pragmatic Aspects of Strategic Speech. in: (ed. Andrei Marmor & Scott Soames) *Philosophical Foundations of Language in the Law*. 84-106.

feldúsításának (*pragmatic enrichment*) nevezi. A fogalom arra utal, hogy a szemantika és a szintaktika a kommunikatív tartalmaknak ugyan lényegi hordozói, de e tartalmakat igen gyakran dúsítják pragmatikai faktorok is. Egy nyelvi megnyilatkozás jelentésének feltárása tehát nem pusztán nyelvi kérdés, mert annak vannak egyéb nyelven kívüli elmei is.

A nyelvi pragmatikát és jogelméletet összekapcsoló jogtudósok szerint a pragmatika efféle nyelvскеpticizmusa realisabb nyelveleméleti kiindulópontot adhat a jogszövegek valós működésének megragadásához. E nyelvскеpticizmussal elvetik a nyelvhasználók – ideértve a jogalkotót is – abbéli képességébe vetett nagyfokú bizalmat, hogy a nyelvi elemek kimondásával (leírásával) minden esetben sikeresen és akadálymentesen kommunikálunk. E bizonytalanság abból adódik, hogy a kontextus és az implikált tartalmak kevésbé megfogható elemei a kommunikációnak, illékony természetük miatt nem azonosíthatók olyan egyértelműen, mint a nyelvileg kifejtett explicit elemek. Ezek az illékony elemek inkább a társalgás résztvevőinek következtetésein alapulnak, e következtetések útján ismerik fel a megnyilatkozás tartalmát. Erre utal az arisztotelészi retorika által használt *heurisztika* (vö. *heureszisz*, „rátalálás”) fogalma is, amely szerint a társalgás során a hallgató nem szigorú logikai következtetésekkel jut el a premisszáktól konklúzióig, hanem feltételezések útján talál rá az üzenet tartalmára.²⁰⁸ E „*heuréka-élmény*” eléréséhez tehát a megnyilatkozások tartalmának egyéb, nyelven túli rétegeit (pl. implikált tartalom) is vizsgálni kell.

A megnyilatkozások pragmatikai feldúsításának jelenségével a köznapi társalgás során számtalanszor találkozunk. Ilyenkor a szemantikai és a szándékolt tartalom különbsége nem is tudatosul bennünk. Amikor a férj az induló házastársnak azt mondja, hogy „Esik az eső.”, a szemantikai tartalom az időjárásra vonatkozó kijelentést foglal magába. Erre az információtartalomra azonban nincs szükség, mert ez az információ adott esetben már ismert, a kontextus része: mindketten látják ugyanis, hogy esik. A beszélő megnyilatkozásának szándékolt tartalma (*assertiv content*) a mondat puszta szemantikai tartalmától eltér: jelentése inkább az, hogy a feleség „vigyen magával esernyőt”. Persze egy másik beszédhelyzetben ugyanez a szemantikai tartalmú mondat egészen mást jelenthet,

²⁰⁸ Németh Attila László: Retorika és pragmatika: az implikátúra fogalmának klasszikus gyökerei. *Magyar nyelvőr*. 136. évf. 3. szám

például azt, hogy a házastárs egy gumicsizmát is vigyen magával, ugyanis az esernyőt már a kezében tartja.²⁰⁹

A pragmatikai feldúsításért felelős faktorok a jogi szövegeknél is működnek, de a hétköznapi megnyilatkozásokhoz képest jóval korlátozottabban. „Nem tagadom, hogy a pragmatikailag feldúsított tartalom előfordul a törvényi jogban. (...) Míg a köznapi társalgásban a pragmatikai feldúsítás nem kivétel, hanem a főszabály; a jogszövegekben ez csak kivétel.” – írja Marmor a *The Language of Law* című művében.²¹⁰ E kivételekkel azonban nyilvánvalóan foglalkozni kell, mert a helyes jogértelmezés határait éppen e kivételek jelölik ki.

1.1. Társalgási implikaturák

A társalgási implikaturák szemléltetésére vegyük H. Paul Grice brit nyelvfilozófus híres példáját.²¹¹ Képzeljük el az alábbi beszédhelyzetet. A egy kocsival áll, B megáll mellette, majd a következő párbeszédet folytatják. A: „Kifogyott a benzinem”, B: „A sarkon van egy benzinkút.”²¹² B az utóbbi mondatával nem csupán a benzinkút közeli elhelyezését közli, hanem a megnyilatkozásával azt is *implikálja*, hogy ott kapható benzin és az nyitva is van, legalábbis B legjobb tudomása szerint.

Grice a kutatásai során azt vizsgálta, hogy hogyan jönnek létre ezek a társalgási implikaturák. Szerinte ilyenkor a beszélő (adott esetben: B) azt használja ki, hogy a hallgató (adott esetben: A) feltételezi róla, hogy bizonyos társalgási normákat ő is betart. Grice társalgási modelljének központi eleme az együttműködési alapelv (*cooperative principle*), amelyet Grice így határozott meg: „legyen a [nyelvi] hozzájárulásod a társalgáshoz olyan mértékű, amilyet azon a helyen, ahol megjelenik, annak a beszélgetésnek elfogadott célja vagy iránya elvár, amelyben éppen részt vesz”.²¹³ Az együttműködés a társalgás során abban áll, hogy a beszélő és a hallgató egyaránt elvárja a másiktól ugyanazon társalgási

²⁰⁹ A példát idézi: Michael S. Moore: *The Semantics of Judging*, *Southern California Law Review*, 54 (2) 250.

²¹⁰ Marmor: *The Language of Law*. 34.

²¹¹ Grice: *A társalgás logikája*. 221.

²¹² Az eredeti angol szövegben a *garage* szó szerepel, amit a könnyebb érthetőség kedvéért benzinkútnak fordítottam. A *garage* szó a brit és amerikai angolban nem csak garázst, de olyan szolgáltató helyet is jelöl, ahol a gépkocsikat javítják és üzemanyagot is árulnak.

²¹³ H. Paul Grice: „A társalgás logikája” 216.

maxima követését, és ennek kölcsönös betartása biztosítja, hogy a társalgás során pragmatikai következtésekre (*pragmatic inferences*) tudjanak támaszkodni.

Ami itt számunkra fontos, hogy egy megnyilatkozás implikált tartalma nem az egyik, vagy a másik fél egyedi elhatározása alapján jön létre, hanem *kölcsönös* elköteleződésen alapul. Vagyis: mindkét félnek azt kell feltételezni, hogy a másik elfogadja ugyanazt a társalgási konvenciót, amit Grice összefoglalóan társalgási maximának hív. E maximák kapcsán találóan úgy fogalmazhatunk, hogy az implikált tartalmak a „tudom, hogy te tudod, hogy én tudom” kölcsönösen egymásba fonódó, közösen feltételezett ismeretek alapján jönnek létre.²¹⁴

Grice szerint az együttműködései alapelvein belül különböző „társalgási maximák” figyelhetők meg, amelyeket alap esetben egyik partner sem sért meg, így e maximák iránti kölcsönös elköteleződésükre a felek pragmatikai következtetéseket alapíthatnak.

1. A mennyiség maximája (*maxim of quantity*)

- hozzájárulásod legyen a kívánt mértékben informatív (a társalgás pillanatnyi céljai szempontjából), ne mondj túl sokat, de keveset sem

2. A minőség maximája (*maxim of quality*)

- ne mondj olyasmit, amiről úgy hiszed, hogy hamis, ne mondj olyasmit, amire nézve nincs megfelelő bizonyítékot

3. A relevancia maximája (*maxim of relevance*)

- a nyelvi hozzájárulásod legyen releváns a beszédhelyzethez

4. A mód maximája (*maxim of manner*):

- légy érthető, kerüld a kifejezés homályosságát, kerüld a kétértelműséget, légy rendezett

Ha visszatérünk Grice benzinkút-példájára, látható, hogy a társalgási implikátúra azzal jön létre, hogy A az együttműködés elve alapján feltételezi, hogy B betartotta a „mennyiség maximáját” és a „légy releváns!” maximát. Utóbbi elv szerint B nem mond a szükségesnél többet, csak a releváns nyilatkozatokat tesz meg, míg a mennyiség maximája alapján A racionálisan azt feltételezi, hogy a beszélő azért nem teszi nyelviileg explicité a benzinkút nyitva tartására vonatkozó információkat, mert az nyitva van. Ezt az információt tehát a

²¹⁴ Tátrai Szilárd: *Bevezetés a pragmatikába*. 103.

beszélgető partnerek társalgási implikaturaként kölcsönösen odaértik. E tartalom tehát anélkül épül be a megnyilatkozás kommunikatív tartamába - vagy másként fogalmazva: anélkül dúsítja a megnyilatkozás tartalmát -, hogy ezt a beszélő explicit nyelvi formába öntötte volna.

Marmor arra hívja fel a figyelmet, hogy egy megnyilatkozás implikált tartalma nem feltétlenül a beszélő szándékából ered, az azon kívül is eshet, így az implikált tartalomnak inkább külső, objektív forrása van, az ugyanis a *hallgató* ésszerű következtésén alapul. Marmor - ezzel összhangban - Grice benzinkútpéldáját így kommentálja:

„...[i]nkább a beszélő elköteleződése, mintsem a beszélő szándéka alapján kell megértenünk az implikáció fogalmát. Ezen felfogás szerint a K kontextusban elhangzó M mondat tartalma egy olyasfajta tartalom, amelyre a hallgató *ésszerűen* következtet abból, hogy annak kifejezése iránt a beszélő *elkötelezett* (*committed to*), [...]”²¹⁵

Majd az elköteleződés (*commitment*) fogalmát így definiálja:

„Általában elmondható, hogy a beszélő valamely implikált tartalom iránti elköteleződése akkor és csak akkor áll fent, ha ezen tartalom a beszélő általi utólagos tagadása bármely ésszerűen gondolkodó hallgató számára – aki minden releváns körülményekkel kapcsolatos háttérinformációnak birtokában van – ellentmondásosnak, zavarba ejtőnek vagy őszintétlennek tűnne. Az implikáció ezen értelmezése szerint tehát a [garázs] példában szereplő beszélő azt implikálta, hogy legjobb tudása szerint a benzinkút nyitva van, még akkor is, ha valamilyen okból megnyilatkozásával nem szándékozta ezt a tartalmat implikálni.”²¹⁶

Marmor arra is rámutat, hogy az implikált jelentés csupán a *hallgató feltételezésén* alapul, ezért az implikált tartalmakat a beszélő utólag törölheti, helyükbe újabb implikált tartalmak léphetnek.²¹⁷ Ha tehát a beszélő B-nek a garázs nyitva tartását illetően kétségei lennének, a kölcsönösen odaértett implikációt törölheti. Valahogy így: explicit módon hozzátenné, hogy

²¹⁵ Andrei Marmor: „*Defeasibility and Pragmatic Indeterminacy in Law*” 18.

²¹⁶ Uo.

²¹⁷ Az arisztotelészi retorikában is feltűntek ezek a fogalmak, amelyek az implikaturák működését idézték fel. E fogalmak igen kifejezően mutatnak rá az implikatura jellegére. A görög *enthümea* etimológiája (vö. *enthümo* „az elmében lévő”) arra utal, hogy az implikaturára vonatkozó feltételezések nem explicit nyelvi megnyilatkozásokon alapulnak, mert csak a hallgató elméjében képződnek meg. Nemesi Attila László: *i.m.*, 6-7.

„A benzinkút lehet, hogy nincs nyitva.” Ezzel az implikált tartalom azonnal elillanna, és a megoldás érdekében a társalgás más irányt venne.

Marmor mellett érvel, hogy az implikátúrák törlésének háromféle mechanizmusa van, amit következtetési kudarcnak is nevez, utalva arra, hogy az következtetésen alapuló implikátúrát egy további premissza hozzáadása felülírhatja. Ennek eredménye lehet (i) *cáfoló* (ii) *elbizonytalanító* és (iii) *konfliktusos* mechanizmus.

„Az episztemológusok már jó ideje a következtetési kudarcok két típusát különítik el: *cáfoló* és *elbizonytalanító*. A cáfoló típus esetén a hozzáadott (a továbbiakban: felülíró) premissza az első ránézésre érvényesnek tűnő következtetés negációját vonja maga után. A „Tweety egy madár” felülíró premisszája, a „Tweety egy strucc” hamissá teszi a következtetesként levont „Tweety tud repülni” mondatot, hiszen a struccok nem tudnak repülni. Ilyen esetben cáfoló mechanizmussal állunk szemben. Más esetekben azonban a felülíró premissza csupán aláássa azt a kezdeti feltevést, amely a következtetést megalapozta. Képzeljük el például, hogy egy előttünk lévő tárgy vörösnek tűnik. Normál esetben, ami vörösnek látszik, az ténylegesen vörös is, így joggal következtethetünk arra, hogy a tárgy vörös. Képzeljük el azonban, hogy tudomásunkra jut: kábítószer hatása alatt állunk, ezért minden tárgyat vörösnek látunk. Ez a felülíró premissza kérdésessé teszi az „az előttem lévő tárgy vörös” következtetést megalapozó bizonyítékokat. Vegyük észre, hogy ez nem feltétlenül azt jelenti, hogy a tárgy vörösségét megállapító konklúzió hamis – a tárgy éppenséggel vörös is lehet. Ebben az esetben azon eredetileg rendelkezésre álló bizonyítékok megbízhatósága válik kérdésessé, amelyek alapján arra következtettünk, hogy a tárgy vörös. Ezt nevezzük elbizonytalanító mechanizmusnak.

[...] a cáfoló és elbizonytalanító mechanizmusokon túl van egy harmadik mechanizmus is, amelyet *konfliktusos* mechanizmusnak nevezek: azok az esetek, amelyekben a felülíró premissza a korábbi következtetést genuin módon *meghatározatlanná* teszi. A konfliktusos mechanizmus sem a konklúziót nem teszi hamissá, sem a következtetést megalapozó bizonyítékokat kérdésessé. Az érvényteleníthetőség ebben az esetben abból a tényből ered, hogy meghatározatlanná válik, hogy a vélt konklúzió egyáltalán levezethető-e – vagyis, itt olyasfajta következtetésről van szó, amelyet sem állítani, sem tagadni nem ésszerűtlen.”²¹⁸

E következtetési mechanizmusonak jelentős szerepe van a jogalkotó és a bíróságok közti kommunikációban. A bíróság feltételezésein alapuló jogi tartalmak a jogszövegek explicit módon ki nem fejtett, láthatatlan tartalmi elemei. Ezeket az implikált tartalmakat az

²¹⁸ Marmor: „*Defeasibility and Pragmatic Indeterminacy in Law*” 16.o.

nyelvelméleti irodalom gyakran hívja „benne rejlő feltételezésnek”, amelyek pragmatikai hatása, hogy kiegészítheti, árnyalhatja egy megnyilatkozás kimondott tartalmát.²¹⁹ Ezért vált a nyelvi pragmatika egyik alapfogalmává a „feltételezett jelentés” (*presumptive meaning*), amely az implikátúrák működési mechanizmusához kapcsolódik.²²⁰ Tekintve, hogy ezek a feltételezések gyakran a jogalkotói szándéktól is eloldódnak, - hiszen a bíró csak feltételezi, hogy a jogalkotó mit akarhatott - ezáltal a jogértelmezés problematikus, ugyanakkor pragmatikusan vonzó részévé válnak.

Ha az implikált tartalmat a jogalkotó egyértelmű, explicit nyelvi rendelkezéssel törli, az odaértett tartalmak a jogértelmezésben már nem vehetők figyelembe, a jogértelmezés során a jogszöveg explicit tartalma lesz az irányadó.²²¹ Itt kapnak jelentőséget Marmor pragmatikai következtetést felülíró mechanizmusai, a *cáfoló*, *elbizonytalanító*, vagy *konfliktusos* mechanizmusok. Mindaddig azonban, amíg az implikált tartalmakról folynak értelmezési viták, a bíróság kezében van a döntési lehetőség, hogy milyen értelmet tulajdonít a jogalkotó megnyilatkozásának. Ezzel – posneri értelemben – nyitva áll a lehetőség arra, hogy a bíróságok a jogalkotó által kihirdetett jogszövegeket a saját stratégiai céljaiknak rendeljék alá. Ebben áll Posner pragmatizmusa is, aki szerint a bíróságok sokszor abban érdekeltek, hogy a jogalkotási vagy alkotmányos szöveget csupán erőforrásként használják egy vonzó eredmény kialakításához.”²²²

Az implikált tartalom és az explicit szemantikai tartalom közötti ingamozgásra Marmor példaként az Egyesült Államok Legfelső Bíróságának *West Virginia University Hospitals v. Casey* ügyben hozott döntését hozza fel. Itt a jogszöveg szemantikai tartalma ugyan egyértelmű volt, a releváns kontextus azonban pragmatikai meghatározatlanságot (*pragmatic indeterminacy*) eredményezett, ami elbizonytalanította a jogértelmezés „heurisztikus élményét”

A bíróságnak a perköltségről kellett döntenie, ahol a pernyertes fél a felmerült ügyvédi költség mellett a szakértő költségét is érvényesítette. Az általa hivatkozott jogszabályhely azonban kifejezetten csak az „ésszerűen felmerült ügyvédi munkadíj” (*reasonable*

²¹⁹ Skoczen: *Implicatures within Legal Language*. 17-18.

²²⁰ Saying, meaning and implicating. in: (ed. Keith Allan – Kasia M. Jaszczolt) *The Cambridge Handbook of Pragmatics*. (Cambridge: Cambridge University Press 2012) 57.

²²¹ Andrei Marmor: „*Defeasibility and Pragmatic Indeterminacy in Law*” 15–33.

²²² Posner: *What Has Pragmatism to Offer Law?*, 1664.

attorney's fee) felszámítására adott lehetőséget. A többségi vélemény indoklását Antonin Scalia írta, kifejtette, hogy a hivatkozott jogszabályhely szövege alapján a szakértői díj felszámítására nincs lehetőség. Érvelése szerint: mivel több, a Kongresszus által elfogadott jogszöveg kifejezetten megemlíti az ügyvédi munkadíj mellett a szakértő tanú díját, ezért a Kongresszus hallgatásából az következik, hogy adott esetben csak az ügyvédi munkadíjat lehet felszámítani. Ha tehát a Kongresszus explicit módon az „ésszerű ügyvédi munkadíjat” anélkül említi, hogy ehhez hozzátenné a szakértői díjat, e jogalkotói megnyilatkozás az utóbbi kizárását jelenti.

Marmor szerint a jogalkotó hallgatásából nem ezt a pragmatikai következtetést lehet levonni. A helyes következtetésnek valóban abból a releváns kontextusból kell kiindulni, hogy más jogszabályhelyek kifejezetten megemlítik a „szakértő díját”. Nincs azonban annak ésszerű indoka, hogy a fél által hivatkozott jogszabályhely és a „szakértő díjat” megemlítő jogszabályhelyek között különbséget tegyünk. Inkább azt kell feltételezni, hogy a jogalkotó e megnyilatkozásában elmulasztotta explicit módon megemlíteni a „szakértő díjat”. Marmor szerint mindennek a szöveg pragmatikai feldúsítása lehet az alapja, ami azon alapul, hogy „az összes releváns kontextust ismerve mire következtet az ésszerűen gondolkodó hallgató”. Az adott esetben ismert releváns kontextuális elemek ismerete mellett azonban nincs ellentmondás abban, hogy az ésszerűség alapján a következőt feltételezzük: ha K körülmények mellett valaki X-et említ, de ugyanezen körülmények mellett ezt nem teszi meg, akkor utóbbi esetben is oda kell érteni az X-et.²²³

Az eseti döntés után a Kongresszus igen hamar módosítást fűzött a jogszabály szövegéhez, és a jogszöveget kiegészítette a „szakértő díj” fordulattal. A jogszövegbe beleértett implikált tartalom tehát a jogalkotó által utóbb explicit módon is kimondásra került, igazolva ezzel, hogy a kisebbségi vélemény indokoltan feltételezett a hiányos jogszöveg helyére ilyen implikált tartalmat. Ugyanakkor a többségi véleményhez – amely szerint a szakértő díj nem jár – a Kongresszus már Scalia pragmatikai következtetését *cáfoló felülírást* alkalmazott, mert az általa feltételezett implikált tartalmat a Kongresszus explicit nyelvi megnyilatkozással törölte.

²²³ Marmor: *Defeasibility and Pragmatic Indeterminacy in Law*. 30.

1.1.1. Általánosított (generális) társalgási implikatívák

A társalgási implikatívákon belül Grice elkülönít *általánosított* társalgási implikatívákat. Grice szerint időnként azt mondhatjuk, hogy „egy bizonyos forma használata egy megnyilatkozásban rendszeren (speciális körülmények híján) ilyen és ilyen implikatívát vagy implikátúra típust hordozhat magában.”²²⁴ Az általánosított implikátúra tehát olyan sztereotipikus következtetések hozzák létre, amelyeket az események normális menetét feltételezve vonunk le. Ahogy Marmor fogalmaz, ezek a következtetések olyan feltételezésen alapulnak, amely valamilyen szabványossági premisszát tartalmaz. Az általános társalgási implikatívák szintén törölhetők újabb premissza hozzáadásával. Erre Marmor már részben ismertetett példája az alábbi:

„A „Tweety (Csőrike) madár” mondatból levont „Tweety tud repülni” következtetés azon a feltevésen nyugszik, hogy szabványos esetben a madarak tudnak repülni: „a legtöbb madár tud repülni”, „a madarak általában tudnak repülni”, vagy valami efféle.”²²⁵

Az általánosított társalgási implikatíváknak is nagy szerepe lehet a jogi következtetésekben. A jogszövegek szöveghű (textualista) jogértelmezési elve, amely a szó általánosan használt értelméből indul ki – itt az amerikai *ordinary meaning* kánonra gondolok - lényegében a griceai általános társalgási implikatívák alapján működik. Ha ugyanis a kommunikáció során egy adott szót a rendszerinti, tipikus jelentésével kívánunk használni, szükségtelen jelölni az attól való eltérést. Ez az implikátúra azért alakul ki, mert a beszélőtől elvárható: ha társalgásba vitt szónak valamely speciális értelmét kívánja alkalmazni, akkor valamilyen módon specifikus legyen. Ellenkező esetben a beszélő megsértené a társalgás során követett mennyiség maximáját (*maxim of quantity*), mert túl sokat és feleslegesen beszélne.

Az általános társalgási implikátúra működését idézik a megdönthető jogi vélelmek is, amelyeket olyan következtetések tartalmaznak, amelyeket a jogalkotó az események sztereotipikus, normális menete alapján rögzít. Ilyen a Marmor által, az emberöléssel kapcsolatos implikátúra- példa.

²²⁴ H. Paul Grice: „A társalgás logikája” 226.

²²⁵ Andrei Marmor: „*Defeasibility and Pragmatic Indeterminacy in Law*” 16.

„[a]z „X szándékosan megölte Y-t” mondatból levont „X emberölést követett el” következtetés azon a szabványossági premisszán alapul, hogy szabványos esetben, normális feltételek mellett az élet szándékos kioltása emberölésnek minősül. A következtetés azonban megdől, amikor a hozzáadott információk (pl. Tweety egy strucc, vagy X önvédelemből cselekedett) azt mutatják, hogy a szabványossági premissza *ez esetben nem helytálló.*”²²⁶

De ilyen szabványossági premisszán alapuló következtetések a bíró határozatokban gyakran előforduló „*életszerűsége*” való hivatkozást is. Az életszerűség ugyanis azon alapul, hogy valamely jelenségnek *általában* ez és az szokott a következménye, velejárója lenni. Nem véletlen, hogy az életszerűségből eredő implikációkat a hazai jogirodalom fenntartással kezeli, és a jogszöveg szokásos értelmével való szakítás egyik technikájaként tekint rá. Blutman László szerint az érvelés menetében ezeket nevezhetjük „fekete lyukaknak”, amelyek részben elnyelik, láthatatlanná teszik a döntéshez vezető lépéseket. Szerinte e technikák arra szolgálnak, hogy a határozatok indokolásában előforduló érvelési láncnak (a döntés racionalizálásának) véget vessenek, és ezáltal a döntés alapjait részben rejtve hagyják.²²⁷

E feltételezésen alapuló következtetések azonban a jognak valós jelenségei, ezeknek a fordulatoknak éppen az implikátúra ad értelmet. Az ilyesfajta implikátúrák alkalmazása során azonban rá kell mutatni – és ebben áll a bíró indokolási kötelezettsége –, hogy nem merült fel olyan speciális körülmény (premissza), amely ezt az implikátúrát törölte, cáfolta vagy elbizonytalanította volna.

A generalizált implikátúra helyes működtetése a Kúria BH.2017. 297. számon közzé tett eseti döntés indokolásában jól nyomon követhető. A generális implikátúra adott esetben abból adódott, hogy az betörés esetén a lopási és a rongálási kár *általában* egyazon elkövetők személyéhez köthető, s nem különül el időben egymástól.

[14] A felperes és házastársa már a befejezett bűncselekmény utáni állapotot tapasztalta. A haladéktalanul megtett feljelentésre a nyomozás érdemi adatokat nem tárt fel, mert az elkövető kiléte nem volt megállapítható, ezért a nyomozást fel is függesztették. Ez az adathiányos helyzet azonban nem eredményezhet olyan ténymegállapítást, ami pusztán feltételezést jelent.

²²⁶ Uo. 16.

²²⁷ Blutman László: Hat tévhit a jogértelmezésben. in: *Jogesetek Magyarázata* 2015/3, 96.

Hogy az alperes a kárbejelentés után mind a lopási kárra, mind a rongálási kárra teljesített térítést, azt jelenti, hogy nem tette vitássá a biztosítási esemény bekövetkezését. Az, hogy a betöréses lopás és rongálás zöme időben és elkövetők személyét illetően elkülönült, olyan feltételezés, amire tényállás nem alapítható. Az alperes, ha az elkövetés ilyen módjára hivatkozik, úgy ennek bizonyítása őt terhelte [Pp. 164. § (1) bekezdés]. [...]

[16] Az ügy szempontjából releváns kérdés - ebben különbözött a felek álláspontja -, hogy az alperes a biztosítási szerződés alapján mely rongálási károkért tartozik helytállni. A Családi Biztosítás vagyónbiztosítás különös feltételei VI. pontjának első mondata szerint az alperes „az alább felsorolt biztosítási események által közvetlenül okozott károkat téríti meg”, míg a betöréses lopás, rablás biztosítási esemény kapcsán VI.B.1. pontja alatt a következő megfogalmazás szerepel: „Megtéríti a biztosító a betöréses lopás, rablás bekövetkezésével vagy annak kísérletével összefüggő rongálási károkat, beleértve az épületrongálási és épületfelszereléseket ért rongálási, lopási károkat is, amennyiben a szerződő a biztosítási ajánlatán az épületet is megjelölte biztosított vagyontárgyként.” Az eldöntendő kérdés az volt mely rongálási károk tekintetében áll fenn az alperes térítési kötelezettsége. [...] Mivel a biztosított lakóingatlanba vitán felül betörték, onnan ingóságokat tulajdonítottak el, a betöréses lopással összefüggésben áll *minden rongálási cselekmény*. [...] Itt kap értelmet az az alperesi érvelés, miszerint nem bizonyos, hogy aki betört és lopott, az azonos a rongálóval, mert lehetséges, hogy a két cselekvés időben és az elkövető személyét illetően eltért. Ez azonban olyan állítás, amit az alperesnek kellett volna bizonyítani, és e téren nem elegendő az „életszerűsége” hivatkozni.” (Kúria Pfv. V. 21.511/2016.)

A Kúria érvelése tehát egy generális társalgási implikaturát vett alapul, amelyet az alperes további premisszákat hozzáadásával nem tudott sem megcáfolni, sem elbizonytalanítani. A jogvita kimenetelét egy pragmatikai implikatura határozta meg. Közelebbről az, hogy ki, mit tartott életszerűnek: az alperes azt, hogy általában nem valamennyi rongálási cselekmény kapcsolódik egy betöréses lopáshoz, míg a Kúria azt, hogy általában e két károkozás egybeesik.

1.1.2 Egyedi (partikularizált) társalgási implikaturák

Az egyedi társalgási implikaturák akkor jönnek létre, ha ismert az adott megnyilatkozás egyedi kontextusa, csak ezáltal tud a hallgató a megfelelő pragmatikai következtéssel élni.

Grice szerint ezek olyan „partikularizált esetek, melyekben egy adott alkalommal annak mondása, hogy p , a kontextus sajátos vonásai révén egy implikaturát eredményez.”²²⁸

Erre példaként említhető a „Józsi tegnap egy kicsit becsípett.” mondat. Miután a társalgó felek tudják, hogy Józsi előző nap ittasan összetörte a berendezést, ebből az egyedi kontextusból az az egyedi társalgási implikatura következik, hogy 'Józsi nagyon részeg volt'.

A jogalkotó nyelvi cselekményei közt is lehetnek olyan megnyilatkozások, amelyek egyedi társalgási implikaturákat hoznak létre, mert az általános-szabványossági premisszákon alapuló pragmatikai következtetést felülírja a jogalkotó azzal, hogy egy speciális premisszát ad hozzá a következtetései folyamathoz.

Az új Pp. 365. § (2) bekezdés *b)* pontja kimondja, hogy az elsőfokú bíróság végzése ellen fellebbezésnek akkor van helye, ha e törvény külön megengedi. E szabályozási technikából az az implikatura következik, hogy a jogalkotó hallgatása esetén – ha tehát erre külön jogszabályi nyelvi indikáció nincs, mert a jogalkotó nem mondja ki a fellebbezés lehetőségét- az adott végzés ellen nincs helye fellebbezésnek. Ez a szabályozási technika egyedi (partikularizált) társalgási implikaturát teremt, mert ellentétes az általános jogszövegezési technikákkal.

A régi Pp. szövegezése ezzel szemben a fellebbezés lehetőségét zárta ki, a jogalkotó hallgatáshoz tehát az az implikatura tartozott, hogy a végzés ellen *van helye* fellebbezésnek. Ez tekinthető szokványos nyelvi megoldásnak, az általános-szabványossági következtetés ugyanis az szokott lenni, hogy a jogalkotó hallgatása esetén vélelem szól amellett, hogy a fellebbezés biztosított, ugyanis a fellebbezés az Alaptörvényben biztosított jogorvoslathoz fűződő alapjog egyik kifejeződése. Ezt támasztja alá az is, hogy a jogalkotónak alkotmányos kötelezettsége explicit nyelvi rendelkezést tenni arról, ha nem kíván fellebbezést biztosítani valamely határozat ellen. Az alkotmányos – adott esetben generális - implikaturák jogalkotói törlésére az Alaptörvény külön szabályt tartalmaz. Az I. cikk (3) bekezdés szerint: „[a]z alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme

²²⁸ H. Paul Grice: „*A társalgás logikája*” 226.

érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.” Eszerint az alapjogokból eredő implikátúrákat csak explicit törvényszöveggel törölheti a jogalkotó, de ekkor is figyelemmel kell lennie az alapjogok lényeges tartalmára.

A fellebbezést tiltó speciális rendelkezés hiányában a jogszabály implikált tartalmába tartozik, hogy a bíróság miként értékeli a jogalkotó hallgatását. E pragmatikai következtetés mércéje tehát nem a formáljogi (explicit) szabályozás. Ilyenkor az ügyfél érintő döntés tartalma a mérvadó: „adott esetben a fellebbezés lehetősége a döntés joghatására figyelemmel határozható meg, hogy érdemi, illetve eljárást befejező döntésről van-e szó”.²²⁹

1.2. Konvencionális implikátúrák

A konvencionális implikátúrák esetében valamely használt szó konvencionális jelentése nemcsak ahhoz járul hozzá, amit mondunk, hanem azt is meghatározza, hogy mit implikálunk. Éppen ezért a konvencionális implikátúráról azt tartják, hogy nem törölhetők. Ezek az implikátúrák nem képezik részét az explicit nyelvi megnyilatkozásnak, olyan implikátúraként viselkednek, amelyek nem választhatók le a releváns kifejezésről.

Grice példája így szól: „Ő angol, tehát bátor.” E megnyilatkozásban a kimondatlanul hagyott premissza (implikátum) az, hogy „Minden angol bátor.” Marmor az ilyen típusú implikációt szemantikailag kódolt implikációnak is nevezi, mert „az implikált tartalom részét képezi annak, amit a releváns szavak szó szerint jelentenek, tehát a releváns kifejezés szó szerinti jelentésébe szemantikailag van belekódolva.”²³⁰ Ezekhez az implikációkhoz tehát nem kell további ismeret a kontextusból.

„Ha egy a beszélő például azt állítja, hogy "Még John is átment a teszten", a beszélő egyértelműen elkötelezte magát a következő tartalom mellett: (i) hogy Jánoson kívül mások is vannak bizonyos releváns referenciacsoportban; és (ii) az e csoportba tartozók közül John az egyik legkevésbé valószínű, aki képes átmenni a teszten. Természetesen szükségünk van némi kontextuális háttérre, hogy megtudjuk, itt mi a releváns referenciacsoport. E tekintetben a

²²⁹ 3/2022. Jogegységi határozat (Jpe.III.60.013/2022/8. szám) a külön törvényben szabályozott eljárásjogi rendelkezések alapján meghozott határozatok elleni jogorvoslati jogról, Indokolás [34].

²³⁰ Andrei Marmor: *The Pragmatics of Legal Language*. 443.

tartalom szemantikailag alldeterminált, de a "még János is" szavak használata az (i) és (ii) tartalmat szemantikailag magában foglalja, függetlenül attól, hogy ennek a kijelentésnek mi a kontextusa. Ez az implikált tartalom nem törölhető: képzeljünk el egy beszélőt, aki azt mondja: "Még John is átmént a teszten, elvégre ő volt a legjobb tanuló" – ez egy zavarba ejtő kijelentés lenne; nehéz elképzelni olyan kontextust, amelyben ennek értelme lenne."²³¹

Marmor szerint az ilyen kontextusfüggetlen implikációk a jogban gyakran előfordulnak, ugyanakkor nem problematikusak, mert nem eredményeznek meghatározatlanságot.

Az új Be. 108. § (2) bekezdés szerint kép- és hangfelvételt „a bírósági tárgyaláson jelen lévő személyről - a bíróság tagjain, a jegyzőkönyvvezetőről, az ügyészen és a védőről kívül - csak az érintett hozzájárulásával szabad készíteni.” A jogalkotó által használt „*kívül*” fordulat szemantikailag kódolt implikációja, hogy minden tételen fel nem sorolt személy kívül esik ezen a megjelölt körön. A jogszabály tehát csak úgy értelmezhető, hogy a tételen megjelölt három eljárási szereplőn kívül mindenki másról hozzájárulást kell beszerezni a kép- és hangfelvételhez.

2. Preszuppozíció (előfeltevés) - akkomodáció (alkalmazkodás)

Az preszuppozíció olyan mechanizmusként határozható meg, amelynek során a beszélő olyan tudás- és tapasztalati anyagot mozgósít, és amelyről feltételezi, hogy a hallgató is alkalmazkodik ahhoz.

Problemátikus jelenség a hallgatólagosan "megosztott" tudás feltételezése, amely (általában) azt jelenti, hogy a beszélő azt nem nyíltan állítja a kijelentésben,²³² így az előfeltevés olyan ki nem mondott tartalomról áll, amelyet a beszélgetőpartnerek magától értetődőnek tekintenek. Amikor egy beszélő egy mondatot mond, általában azt feltételezi, hogy van olyan tartalom, amelyet már megosztottak, és ezért nem kell külön kifejeznie.²³³

Az előfeltevések érdekes pragmatikus aspektusa, az akkomodáció (alkalmazkodás) jelensége. Ilyen esetben a hallgató magából a kijelentésből következtethet az előfeltevésre, mert a kimondott szöveg tartalmaz olyan indikációkat, amely bizonyos információkat ad

²³¹ Uo. 445.

²³² Piotr Cap: *Pragmatics, Micropragmatics, Macropragmatics*. 207.

²³³ Marmor: *The language of Law*. 56.

hozzá a beszélgetési háttérhez - olyan információkat, amelyeket a beszélgető felek korábban nem osztottak meg. Ilyen esetekben a beszélő abból a feltételezésből indul ki, hogy hallgatói hajlandók lennének ellenvetés nélkül hozzáadni a feltételezett tartalmat közös háttérükhöz. Ez az alkalmazkodás jelensége.

Marmor szerint vegyük például a "Sarah elfelejtette felvenni Jane-t a repülőtérrel." kijelentést. Ennek a kijelentésnek a hallgatója nem tudta, hogy Sarah-nak fel kellett vennie Jane-t a repülőtérrel. Ha ezt a beszélő így hajlandó kimondani, az azért van, mert feltételezi, hogy ezt hallgató is hajlandó hozzátenni. Ez az információ a háttértudásához különösebb nehézség nélkül hozzáadható. Ehhez hasonló – a kimondott szövegben rejlő presszuppozíció – a „Szomszédom aggleény.” mondat, amelyben a presszuppozíció, hogy a szomszédom nemcsak nőtlen, de *idős is*. A jogi esetekben azonban az akkomodáció nem mindig működik ilyen zökkenőmentesen.

Az amerikai felsőbbbírósági *TVA contra Hill* eseti döntés mögött hosszadalmas és bonyolult pereskedés volt a Tellico gát építésével kapcsolatban, amelyet a Tennessee Valley River Authority készített. A környezetvédelmi szervezetek le akarták állítani a gát építését, mert az veszélyezteti egy védett halfaj (*snail darter*) élőhelyét, megsértve ezzel a *veszélyeztetett fajokról szóló törvény* rendelkezéseit. Miután a környezetvédelmi kockázat a nyilvánosság tudomására jutott, a Kongresszus továbbra is finanszírozta a gát építését az éves költségvetési előirányzatában. A Kongresszus tehát olyan háttérinformációt adott a *veszélyeztetett fajokról szóló törvény* mögé, amely azt az előfeltevés szülheti, hogy a gát a halfajt nem veszélyezteti, hiszen, ha a Kongresszus pénzt biztosít egy bizonyos projekt megépítésére, akkor az a projekt jogilag engedélyezett. A Legfelsőbb Bíróság azonban úgy döntött, hogy ezek a költségvetési előirányzatok nem tekinthetők úgy, hogy magukban foglalták azt, hogy a Kongresszus engedélyezte a gát építését az akkori környezetvédelmi ellenállással szemben. A bíróság ezzel *nem alkalmazkodott* a presszuppozícióhoz, mert megtagadta az előirányzati számlák feltételezett tartalma által közvetített információk befogadását. Azzal, hogy nem fogadta el ezt a meglehetősen nyilvánvaló előfeltevést, a bíróság kifejezetten figyelmen kívül hagyta azokat a tartalmakat, amelyek mellett a jogalkotási beszéd elkötelezte magát.

3. Grice maximái és a jogértelmezési kánonok

Antonin Scalia a nagy hatású *Reading Law* című művében 57, az amerikai jogban alkalmazott értelmezési kánont sorol fel. A hazai jogirodalomban is számos ilyen témájú elméleti szöveg jelent meg. Tóth J. Zoltán például 14 csoportot állít fel, azon belül további alcsoportokkal,²³⁴ Pokol Béla 12 nagy csoportot.²³⁵ Ezzel szemben Blutman László csak két alapvető kategóriát állít fel: a szöveghű és a kontextuális értelmezési elvet.²³⁶

Valamennyi klasszifikációnak „sebezhető” a felosztási elvei, és – természetesen – nem is létezhet tökéletes klasszifikáció. Csak egyetlen példát kiemelve: Pokol Béla például külön értelmezési elvként emeli ki a bírói eseti döntések fényében történő értelmezést. Ez a kategória azonban – úgy vélem – valamennyi kategória kútfője, mert a bírói jogértelmezésben csomósodik össze valamennyi értelmezési kánon. A jogrétegek legtipikusabb találkozási pontjai a bírói ítéletek lehetnek, és e jogrétegek összefűzésének a bírói érvelés adhat igazolást. A jogrétegek leírásánál, katalogizálásánál – ahogy azt Pokol Béla teszi - jóval fontosabb kérdés, hogy e szövegrétegek ténylegesen hogyan érintkeznek egymással, és ki felelős azért, hogy e rétegek a jogban helyes arányban vegyüljenek, és ezáltal – mintegy heurisztikus élményként -feltáruljon a helyes normatartalom.

A nyelvi pragmatika a jogértelmezést elsősorban nyelvi-kommunikatív kérdésnek tekinti. A legfontosabb distinkció két bináris elemből áll: az egyik a jogszöveg explicit szemantikai tartalma, a másik az ahhoz olykor láthatatlanul, nyelvileg nem megfogható módon, áttételesen kapcsolódó kontextusok, előfeltevések, implikátúrák és következtetési szabályok terrénuma. A nyelvi pragmatika jogfelfogása tehát nem a jog tematikus rétegeinek és e rétegek alá-fölé rendeltségének leírására törekszik, hanem azoknak a folyamatoknak a megragadására, amellyel a bíró a jogalkotó valós/feltételezett szándéka megragadható.

Az alábbi táblázat jogértelmezési kánonokat Grice négy társalgási maximájára fűzi fel. A.-M. pontok alatt a leggyakrabban használt jogértelmezési maximákat jeleníti meg, amelyhez összesen 9 jogi argumentációt társít. A táblázat a *Pragmatic Maxims and Presumptions in Legal Interpretation* (Pragmatikai maximák és feltételezések a jogértelmezésben) című szövegből származik.²³⁷

²³⁴ Tóth J. Zoltán: „A dogmatikai, a logikai és a jogirodalmi értelmezés a magyar felsőbírósági gyakorlatban” *MTA Law Working Papers* 2015/17. 11.

²³⁵ Pokol Béla 12 nagy csoportot. Pokol Béla: *A jog elmélete* (Budapest: Rejtjel 2001) 232–246.

²³⁶ Blutman László: Bírói jogalkalmazás és szöveghű értelmezés. *Jogesetek Magyarázata*. 2010/4, 95.

²³⁷ Fabrizio Macagno – Douglas Walton – Giovanni Sartor: *i.m.* 26.

	Grice's Maxims	Jogi maximák	Jogi argumentumok
A mennyiség maximája	1. Nyelvi hozzájárulásod legyen a kívánt mértékben informatív	A. <i>Expressio unius est exculiso alterius</i> B. Rendes esetben a törvény egyszerű jelentése az irányadó	1. <i>A contrario</i> 2. Szó szerinti (hétköznapi) jelentés argumentációja
	2. Ne mondj túl sokat, de keveset sem.	C. <i>Ejusdem generis</i>	3. <i>A fortiori</i> 4. <i>A simili</i>
A minőség maximája	1. Ne mondj olyasmit, amiről úgy hiszed, hogy hamis	D. A jogszabályok értelmezése nem vezethet abszurd eredményre	5. <i>Argumentum ad absurdum</i>
	2. Ne mondj olyasmit, amire nézve nincs megfelelő bizonyítékot	E. Ha lehet, a törvény valamennyi szavának biztosíts hatást	6. A jog hatékony érvényesülésének elve (<i>effet utile</i>)
	3. Ne mondj semmi olyat, ami önellentmondáshoz vezet	F. A jogszöveg konfliktusait igyekezz kibékíteni	7. A jog koherenciájának elve
A relevancia maximája	Nem mondj olyat, ami a céljaid szempontjából irreleváns	G. <i>In pari materia</i> H. A jogszövegeket a jogalkotói cél fényében kell értelmezni	8. Rendszertani érvelés 9. Teleológiai értelmezés
A mód maximája	1. Kerüld a homályosságot	I. A bíróságoknak a jogszövegek szavait az általános, közkeletű értelmükkel összhangban kell értelmezni	2. Szó szerinti (hétköznapi) jelentés argumentációja

		J. A bíróságoknak a jogi szavak szaknyelvi jelentéséből kell kiindulni	2. Szakmai-technikai jelentés argumentációja
	2. Kerüld a kétértelműséget	K. Rendes esetben a törvény egyszerű jelentése az irányadó	2. Szó szerinti (hétköznapi) jelentés argumentációja
	3. Légy világos	L. Ha lehet, a törvény valamennyi szavának biztosíts hatást M. <i>Expressio unius est exculiso alterius</i>	6. A jog hatékony érvényesülésének elve (<i>effet utile</i>) 1. <i>A contrario</i>
	4. Légy rendezett		

VII. A BÍRÓI JOGÉRTELMEZÉS DISKURZUS-SZERKEZETE: A STRATÉGIAI BESZÉD ÉS A „SZELEKTIVITÁS STRATÉGIAI SZUPERMAXIMÁJA”

„Megbüntetünk, mert a szavak jelentéséből ez következik”
(Simpson).

1. A szavak „természetes élőhelyéről”

W. V. Quine amerikai nyelvfilozófus arra mutatott rá, hogy a hatékony nyelvtanulás nem a szótárak lapozgatásával, hanem az egyes beszédshituációkhoz kapcsolt empirikus tapasztalatok elsajátítással történik. Quine híres gavagai-példája a nyelvi jelentés használati szituációhoz kötöttségét írja le. Ha valaki egy számunkra teljesen ismeretlen nyelven beszélve azt mondja, hogy „*Gavagai!*” - amikor éppen előttünk elszalad egy nyúl - vajon honnan tudjuk, hogy mire gondolt a beszélő.²³⁸ Képzeljük el, hogy elvetődünk egy eddig elszigetelt törzshöz, és szeretnénk leírni nyelvüket, megfigyeléseket végzünk, nyelvi adatokat gyűjtünk, és megpróbáljuk a nyelv szabályait a beszélők viselkedéséből, reakcióiból „lepárolni”. Ha a törzs egyik tagját elkísérjük az útjára, és amikor meglát egy nyulat, felkiált, hogy „*Gavagai!*”, lejegyezzük, és megpróbáljuk értelmezni ezt a viselkedést. De hogyan fordítsuk le ezt magyarra? „Nyúl”, de lehet, hogy „az ott egy nyúl”, de akár lehet „az lesz a mai vacsora” is.

A nyelvtanulásában is ugyanezek a folyamatok zajlanak le. Amikor az anyanyelvünket tanuljuk, nem az új szavakat és szabályokat sajátítjuk el ismétlés és utánzás révén, hanem a különböző szavak mikénti használatának különböző kontextusokban (nyelvjátékokban), az életformába ágyazottan.²³⁹ A gyermekek azokból a beszédshituációkból indulnak ki, amelyekkel életük kezdetén találkoznak, ilyenkor egy adott beszédshituációban megjelenő kifejezés jelentése kapcsán *feltételezéssel* élnek.²⁴⁰ E feltételezéseit a későbbi nyelvi tapasztalatai vagy megerősítik vagy törlik.

²³⁸ Sverker Johanson: *A nyelv eredetéről*. 192.

²³⁹ Az életforma szót Ludwig Wittgenstein használja a szavak jelentésének leírására. Eszerint: „a nyelv egy életforma része, nem emelhető ki a kontextusából.” Ludwig Wittgenstein: *Filozófiai vizsgálódások*. (Budapest: Atlantisz 1993) 19 §.

²⁴⁰ Johanson: *A nyelv eredetéről*. 193.

A nyelvi pragmatika is azt a kérdést kutatja, hogy vajon honnan tudjuk, hogy az adott beszédaktusban, szóhasználati helyzetben a beszélő mire kívánja felhasználni az adott kifejezés, másként fogalmazva: az adott szó az adott beszédhelyzetben mit jelenthet. E jelentéseméleti megfontolásoknak a jogértelmezésben is kiemelt szerepe van, tisztában kell tehát lennünk ennek az élő jog alakulásában jelentkező konzekvenciáival.

A hazai jogi gondolkodásban e nyelvi tudatosság nem feltétlenül jelenik meg. A jogszemléletünk hajlamosít rá, hogy a jelentésképződést meghatározó használati kontextusokat kirekesszük a jogértelmezés folyamatából. Kenesei István nyelvész szerint ez arra a hazai jogászok nézeteit meghatározó „nyelvi babonára” vezethető vissza, mely szerint a jelentést kizárólag maga a szó hordozza.²⁴¹ E „nyelvi babonával” szemben azt igyekszem bemutatni, hogy egy jogszöveg jelentésének megragadásában döntő szerepe van a használati kontextusoknak. A jogszövegben álló szavak tehát nem önmagukban állnak, hanem minden esetben kontextusba ágyazottan fejtik ki a hatásukat és e kontextusok teremtik meg „természetes élőhelyüket”.

Egy, az amerikai joggyakorlatban lezajlott nyelveleméleti vita középpontjában is az a kérdés állt, hogy a törvény szövegét alkotó szavak helyes jelentése milyen módszertannal ragadható meg. A vita ahhoz, az amerikai felsőbbbíróságokon széles körben elterjedt értelmezési kánonhoz kapcsolódott, amely szerint a jogszabályok szövegének megértéséhez az értelmező szótárakat kell felhasználni. A. R. Randolph fellebbviteli bírő Easterbrook szövetségi bírő nyelvről vallott nézeteit így bírálta:

„Természetes, hogy a törvény szavait azért próbáljuk megérteni, hogy magát a törvényt megértsük, éppen úgy, ahogy a szavak betűit is azért értelmezzük, hogy megértsük a szavakat. A törvényt azonban nem lehet pusztán az azt alkotó szavak jelentése alapján megérteni. Easterbrook bírő úgy tekint a szótárakra, mint a „szavak múzeumaira” („word museums”). Én azonban úgy gondolom, hogy a szótárak inkább a szavak állatkertjei („word zoos”). Az állatkertben megfigyelhetjük az állatok jellemzőit, arról azonban nem győződhetünk meg, hogy miként viselkednek a természetes élőhelyükön. Ugyanez áll a szövegekben előforduló szavakra is.”²⁴²

²⁴¹ Kenesei István: Jogi szemantika: problémafelvetés és kutatási program. *Világosság* 2003/11–12., 63–70.

²⁴² Idézi: Pamela Hobbs: Defining the law: (Mis)using the dictionary to decide cases. In: *Discourse Studies* 2011/3. 341. (A szöveget saját fordításomban közlöm.)

Randolph bíró érvelése abból a belátásból ered, hogy a jogértelmezés nem pusztán a törvény szavainak egyszerű - szótári - lefordításból áll, az ilyesfajta megközelítést naivnak és „együgyűnek” („*silly*”) tartotta. A szavak és a jelentésük között ugyanis nincs az a közvetlen, állandósult kapcsolat, mint ahogy azt a szótárak sejtetik.²⁴³ A szótári definíciók kontextus nélküliek, ezért fennáll a veszélye az önkényes jogértelmezésnek.²⁴⁴ Randolph „word zoo” metaforája számunkra azért lehet termékeny, mert azt hangsúlyozza, hogy szavak adott kontextusban felmerülő jelentése a *természetes élőhelyükön*, azaz *a beszédhelyzetekben* bontakozik ki, a szavakat tehát nem a mesterséges (szótári/múzeumi) környezetükben kell vizsgálni. Az izolációs szemlélet – amellyel a szavainkat állatkertbe zárjuk - a nyelvről való gondolkodás eltorzulását okozza. A szavak használati helyzetükből (kommunikációból) való kivonása ugyanis azt eredményezi, hogy a szavaink elvesztik az értelmüket, mert csak meghatározott kontextusban kapnak jelentést.

2. Milyen nyelvhasználati helyzet határozza meg a jog tartalmát? A köznapi és a jogi nyelvhasználat értelmezési horizontjai

A szavak jelentésének használati meghatározottságát illetően figyelmet érdemelnek az amerikai joggyakorlatban használt korpusznyelvészeti érvelések. Arról van szó, hogy a bírák a törvény szavainak értelmezésekor a szó használati szituációit idézik fel magukban, vagyis – Wittgensteinnel szólva – visszahelyezik a szavakat abba az életformába, ahonnan a jelentésüket kapták. A korpusznyelvészeti érvrendszert alkalmazta Tom Lee főbíró a *State v. Rasabout* eseti döntésben kifejtett érvelésében.

"Amikor szavakkal kommunikálunk, kézenfekvő, hogy abból a nagy nyelvi korpuszból indulunk ki, amellyel életünk során találkoztunk, így tudjuk dekódolni azokat a betű- vagy hangcsoportokat, amelyekkel találkozunk [...] Ahhoz, hogy érzékeljük a jelentést, a mi módszerünk [...] nem az volt, hogy utánanéztünk a szónak a szótárban. Arra törekedtünk, hogy hozzáférjünk ahhoz a nyelvhez, amellyel találkoztunk, hogy a szó jelentését tágabb kontextusában lássuk. [...] A bírák régóta alkalmaznak hasonló módszereket a jogi nyelv dekódolására. A jogszabályokkal kapcsolatos kétértelműségek («*ambiguities*») feloldása

²⁴³Nicholas Allott - Benjamin Shaer: Legal Speech and the Element of Adjudication. In: Brian G. Slocum (ed.): *What Jurist Can Learn about Legal Interpretation from Linguistics and Philosophy?* (The University of Chicago Press 2017) 196-197.

²⁴⁴Hobbes: „*Defining the law.*”. 344.

érdekében az emlékezetükből előhívják azokat a kontextusokat, amelyben azokat használni hallották." ²⁴⁵

Az ügy tényállása szerint Andy Rasabout tizenkét lövést adott le egy autóból az egyik rivális bandatag otthonára. A bíróság Rasabout-t tizenkét rendbeli lőfegyver jogellenes használata miatt ítélte el, egy Utah állambeli törvény alapján, amely szerint büntetendő cselekmény, ha "bármilyen veszélyes fegyver vagy lőfegyver elsütése (*discharge*) [...] egy autóból [...]; bármely autópályáról, autópályán vagy autópályán keresztül bűncselekmény; ha [...] 600 lábon belül [...] található egy lakóház." A jogszöveg *discharge* kifejezése szorult értelmezésre, ennek érdekében Tom Lee főbíró a Google News-ban, valamint a Corpus of Contemporary American English-ben (COCA) végzett korpusznyelvészeti kutatást. A Google News-t megbízható forrásnak tekintette, mivel a közzétett újságcikkek számos természetes nyelvi találatot tartalmaznak, és a keresőmotor lehetővé tette, hogy ilyen kifejezéseket keressen. A legtöbb cikk a *discharge* szót egyetlen lövés jelzésére használta, de egyik sem használta a kisülést egy teljes tár kilövésére. A COCA nyelvi korpusz - amely több mint 520 millió szavas szövegtörzset tartalmaz, amelyben egyenlően oszlanak meg a beszélt, szépirodalmi, népszerű magazinok, újságok és tudományos szövegek – a *discharge* szót szintén egyetlen lövés leadására alkalmazta. Ezen eredmények ismeretében jutott a többség arra, hogy a büntetőjogi felelősséget minden egyes eldördült lövésre meg kell állapítani. A bűncselekmény minősítése tehát azon fordult meg, hogy a találatok többsége legtöbbször milyen kontextusban, milyen jelentéssel szerepeltette a kérdéses kifejezést.

A korpusznyelvészeti kutatások mögött az a nyelvelméleti megfontolás áll, hogy a megértés során azokat a használati konvenciókat idézzük fel, amelyekkel az életünk során hallott nyelvi szituációkban találkoztunk. A bírók is ugyanígy járnak el: előhívják a memóriájukból a szó használatának korábbi kontextusait és ez alapján következtetnek a szavak jelentésére. Abból a wittgensteini belátásból indulnak tehát ki, amit a nyelvelmélet már jó ideje felismert: egy nyelvi megnyilatkozásban szereplő szó jelentése az, amit a kommunikáció résztvevői rendelnek a szavakhoz, azok használata során. Wittgenstein szerint a szavak jelentése a nyelvhasználat során képződik meg, azaz a jelentés attól függ, hogy a beszélő azokat milyen „nyelvjátékban”, miként használja fel. ²⁴⁶ A szavak e játék játszása közben kapnak értelmet. A szavak jelentése a beszédshituációk sokaságán keresztül formálódik, így egy-egy szó

²⁴⁵ Idézi: Üveges István: *A plain language movement kulturális kontextusa*. 22.o.

²⁴⁶ Ludwig Wittgenstein: *Filozófiai vizsgálódások*. 25.

többes jelentése (*ambiguity, polisemy*) is abból adódik, hogy ugyanaz a szó több beszédshituációban is – bár különböző jelentéssel - megállja a helyét.

A jogértelmezéssel kapcsolatos előfeltevésinek tisztázásához tehát elsőként azt kell megvizsgálni, hogy a jogszöveg értelmezéséhez milyen kommunikációs helyzetből indulunk ki? Másképpen fogalmazva: ha a megértéshez nem a szótárainkat vesszük elő, akkor a jogértelmezés során mit tekintünk a szavak természetes élőhelyének. Az itt következő részben két kommunikációs alaphelyzetet mutatok be, amelynek igen lényeges konzekvenciákat hordoznak magukba a bírói jogértelmezést illetően. Az egyikhez kapcsolódó elképzelés azt hangsúlyozza, hogy (1) a jog kommunikatív tartalma a jogalkotó által közzétett jogszöveg és az állampolgár között bontakozik ki, a másik azt, hogy (2) a jog tartalma a jogalkotó és a bíróság között zajló kommunikatív stratégiákban képződik meg.

2.1. A köznap nyelvhasználat horizontja

Az amerikai jogirodalomban - és a Legfelső Bíróság joggyakorlatában is - erős paradigmaként működő textualizmusnak a szavak használati meghatározottságáról következetes álláspontja alakult ki. Az irányzat nyelvelméleti alapját az *ordinary-meaning canon* adja, amely szerint a jogszövegek helyes értelmezésére a következő módszertant kell alkalmazni: ha a jogszövegben nincs ezzel ellentétes külön nyelvi indikáció, a szavaknak az *általánosan* elfogadott, *alapértelmezett* jelentését (*ordinary meaning*) kell figyelembe.²⁴⁷ E jelentés feltárásához az értelmezésre szoruló kifejezés mögé oda kell képzelni az utca átlagemberének („*an average person on the street*”²⁴⁸), illetve az átlagos intelligenciájú embernek („*a man of average intelligence*”²⁴⁹) az ideáltípusát. Az értelmezésre szoruló kifejezését tehát – hipotetikusán – egy hétköznapi nyelvi szituációba kell visszahelyezni, és azt kell megvizsgálni, hogy a kifejezés „az utca átlagemberében” milyen jelentést idéz fel. Vagyis: ha a jogszöveg értelme kétes, meghatározatlan (*ambiguity, indeterminacy*), ezt azzal oldhatjuk fel, hogy felidézzük azokaz a *természetes nyelvhasználati szituációkat*, amelyben

²⁴⁷ „Words are to be understood in their ordinary, everyday meaning – unless the context indicates that they bear a technical sense.” Vö.: Antonin Scalia – Bryan A. Garner: *Reading Law. The Interpretation of Legal Texts* (USA: Thomson West 2012) 79–86.

²⁴⁸ Hobbes: *Defining the law*. 333.

²⁴⁹ Peter M. Tiersma: „A Message in a Bottle: Text, Autonomy and Statutory Interpretation” *Tulane Law Review* 2011/2. 475.

az értelmezésre szoruló kifejezés felmerült, majd ezek közül az lesz az irányadó jelentés, amelyben a legtöbbször használták a kifejezést.

E nyelvelméleti megfontoláshoz szorosan kapcsolódott az a meggyőződés, hogy a norma címzettje az állampolgár, ezért az ő értelmezési horizontjára kell visszahelyezni a jogszöveg szavait. Ezt hangsúlyozta textualizmus karizmatikus képviselője, az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának egykori bírása, Antonin Scalia. Szerinte az állampolgárok csak a kihirdetett szöveget ismerhetik meg, a jogalkotói akaratot azonban nem. A demokratikus és tisztességes kormányzással nem fér össze, ha a jog jelentését arra vezetjük vissza, hogy azt a jogalkotó hogyan értette és nem arra, hogy mit *hirdetett ki*.²⁵⁰ Egy tisztességes állami berendezkedéssel ugyanis összeegyeztethetetlen, ha a jogszabályok jelentését az határozza meg, hogy mit gondolt a jogalkotó, és nem az, hogy valójában mit hirdetett ki.

Az *ordinary meaning* kánont számos amerikai döntésben alkalmazták, ennek egyik paradigmaticus példája lett a *Smith v. United States* ügyben hozott döntés indoklása. A bírák az ügyben alkalmazandó jogszöveg „*use a firearm*” fordulatának jelentését – és a vádlott bűnösségét – az alapján döntötték el, hogy a szó „az utca átlag emberében” milyen jelentést idéz fel. A tényállás szerint Smith egy MAC-10 típusú automata lőfegyvert cserélt kokainra. A bíróságnak azt kellett eldöntenie, hogy a lőfegyver átadása a szövetségi büntetőtörvény vonatkozó rendelkezése [18 U.S. Code § 924 (c) (1) bekezdés] szerinti „*to use a firearm*” fordulat alá esik-e. A többségi vélemény szerint a törvény szövege nemcsak azokat az eseteket fedi le, amikor az elkövető a lőfegyvert fegyverként használja, a „*use*” kifejezés köznap jelentése alapján a csere is ide értendő. Ezzel szemben Scalia érvelésének alapmintázatát az adta, hogy az értelmezésre szoruló kifejezést – hipotetikusán – egy hétköznapi társalgási szituációba helyezte vissza. A „*to use a firearm*” fordulatot „az utca átlagembere” felfogása felől közelítette meg, szerinte az átlagember e kifejezés hallatán a fegyverhasználat tipikus esetét idézi fel magában („*evokes*”), azt, amikor a lőfegyvert annak rendeltetése szerint, lőfegyverként használják. Az érvelés így szólt:

„A szótári definíciók és a tapasztalat egyaránt világossá teszik, hogy egy fegyvert sokféleképpen lehet használni. [...] az utca átlag embere azonban a „lőfegyver használat” fordulat kapcsán *azonnal* nem a kábítószer-cserére használt fegyverekre gondolna. Ez a

²⁵⁰ Scaliát idézi: Tiersma: *Message in the bottle*. 476., (kiemelés tőlem)

kifejezés inkább *általában* a lőfegyver legismertebb használatának képét *idézi fel*, vagyis a fegyverként való használatot,”²⁵¹

Mindezek alapján arra jutott, hogy ez a szűkítő jelentés a „*use*” széles szemantikai tartományán belül kizárja a többi, nem tipikus jelentést, ezért a vádlott e jogszabályhely alapján nem büntethető.

Andrei Marmor mutatott rá, hogy a textualizmus hátterében egy, a Grice által is leírt pragmatikai következtetés áll. Az *ordinary meaning* kánon lényegében a grice-i általános társalgási implikaturák alapján működik: ha ugyanis a kommunikáció során egy adott szót a rendszerinti, tipikus jelentésével kívánunk használni, szükségtelen jelölni az attól való eltérést. Időnként azt mondhatjuk – érvel Grice –, hogy „egy bizonyos forma használata egy megnyilatkozásban rendesen (speciális körülmények híján) ilyen és ilyen implikaturát vagy implikatura típust hordozhat magában.”²⁵² Ez az implikatura azért alakul ki, mert a beszélőtől elvárható: ha társalgásba vitt szónak valamely speciális értelmét kívánja alkalmazni, akkor valamilyen módon specifikus legyen. Ellenkező esetben a beszélő megsértené a társalgás során követett mennyiség maximáját (*maxim of quantity*), mert túl sokat és feleslegesen beszélne.

A *Smith v. United States* ügyben alkalmazandó „*use a firearm*” kifejezésnek implikaturája – adott esetben a fegyver fegyverként és nem csereszözként való használata - azáltal keletkezik, hogy a bíróság azt feltételezi, hogy a jogalkotó a megnyilatkozás során betartotta a mennyiség maximáját, ahogy azt Grice a köznapi társalgás kapcsán leírta. Ha ugyanis a jogalkotó a szó megszokott értelmétől (*ordinary meaning*) el kívánt volna térni, ennek a nyelvi jelzését magadta volna. Ha azonban a jogszövegben nincs külön nyelvi indikáció, a szavaknak az általánosan elfogadott, alapértelmezett jelentését kell figyelembe venni.

Korábban már utaltunk arra, hogy Grice modelljének központi eleme az együttműködési alapelv (*cooperative principle*): „legyen a [nyelvi] hozzájárulásod a társalgáshoz olyan mértékű, amelyet azon a helyen, ahol megjelenik, annak a beszélgetésnek elfogadott célja vagy iránya elvár, amelyben éppen részt vesz.”²⁵³ Az együttműködés abban áll, hogy az

²⁵¹ Scalia érvelésének részletes leírására ld. Pamela Hobbs: *Defining the law*. 332–334.

²⁵² H. Paul Grice: *A társalgás logikája*. 226.

²⁵³ Uo., 216.

együtműködési alapelv alapján a beszélő és a hallgató egyaránt elvárja a másiktól ugyanazon társalgási maxima követését, és ennek kölcsönös betartása biztosítja, hogy a társalgás során pragmatikai következtésekre tudjanak támaszkodni. Az *ordinary meaning kánon* is így működik, alkalmazáskor a bírák azt feltételezik, hogy a jogalkotó a nyelvi cselekvése során betartotta a mennyiség maximáját. Ha ugyanis a szándékában nem a szó általános jelentének figyelembevétele állna, az ettől való eltérést bizonyára explicit módon jelezné a jogszövegben.

2.2. A jogi nyelvhasználat horizontja

A textualizmussal szemben egy kritika biztosan megfogalmazható: a jogalkotói szándékot kiiktatja az értelmezésből, ugyanis olyan nyelvhasználati szituációkat vázol fel, ami a jogszöveg jelentését az átlag állampolgár ideáltípusának értelmezési horizontjára vezeti vissza.

Marmor szerint az a meggyőződés, hogy a jogszövegekben előforduló szavak köznapri értelmének feltárásától várjuk valamely jogkérdés megoldását, épp annyira kudarcra van ítélve, mint az, ha úgy akarunk meggazdagodni, hogy szüntelenül a pénztárcánkat nézzük. Az olyan típusú fordulatok tehát, mint a „szó köznapri értelmében” a jogi érvelésben gyakran félrevezetők lehetnek.²⁵⁴ A textualizmus fő „csábereje”, hogy megnyugtató megoldást sejtet azokra az esetekre is, amikor a jogszövegben előforduló fogalomnak világosan meghatározó a hétköznapi, általánosan elfogadott értelme, de az nyilvánvalóan távol áll a jogalkotó szándékolt akaratától.

A textualizmus nyelvi elképzelései a nyelv elemeit (szavakat, mondatokat) olyan dologként kezelték, amik a beszélők szándékától és cselekvéseitől függetlenül értelmezhetők.²⁵⁵ A pragmatista jogirodalom azonban azt hangsúlyozza, hogy a jogszövegekben felhasznált szavak a *jogalkotó* nyelvi cselekvései, ezért a *jogalkotó* céljai felől kell a jelentésüket feltárni. Nem célravezető tehát a szavakat a hétköznapi nyelvhasználatba visszavezetni, ehelyett a jogalkotó céljának – vagy feltételezett céljának – feltárására kell törekedni. Ennek az értelmezési folyamatnak a letéteményesei azonban a bíróságok és nem a laikus közönség nyelvhasználat. A jogszöveg tartalma ezért a jogalkotó és a bíróságok interakciójában

²⁵⁴ Marmor: *The Language of Law*. 125.

²⁵⁵ Szabó Miklós: *Kommunikáció általában és a jogban*. (Miskolc: Bibo Kiadó 2002) 33.o.

bontakozik ki, a jog jelentését adó pragmatikai következtetések nem az utca emberéhez, hanem a bíróságok jogértelmező tevékenységéhez kötődnek.

3. A bírói jogértelmezés diskurzus-szerkezete: a stratégia beszéd és a „szelektivitás stratégiai supermaximája”

A jogi nyelvhasználat nem csupán a sajátos szókészletében különbözik a köznap nyelvhasználatától. Ha így lenne – mondja Tiersma –, a jogászok és vízvezeték-szerelők nyelvhasználatuk között nem lenne lényegi különbség.²⁵⁶ A lényegi különbség ennél kevésbé látható, mert nem a szavakban rejlik. Arról van szó, hogy a jogalkotó és a jogalkalmazó közti kommunikációban zajló pragmatikai következtetési folyamatokat egészen más szabályok irányítják, mint a köznap nyelvhasználatot. Ezért a grice-i mennyiség maxima nem feltétlenül alkalmazható a jogértelmezésben. A bírói jogértelmezés diskurzus-szerkezetét ugyanis nem a köznap nyelvhasználatra jellemző kooperatív beszéd, hanem a stratégiai beszéd és a „szelektivitás stratégiai supermaximája” határozza meg.

Grice szerint a hétköznapi társalgást általában *kooperatív beszéd* jellemzi, ahol a hallgatónak nincs oka azt feltételezni, hogy a beszélő visszaélne az implikált tartalommal. A *Smith v. United States* estben a „use” kifejezés pragmatikai feldúsítása – ami végül a többségi döntéshez vezetett – nem a kooperatív beszéden alapult, hanem azon a feltételezésen, hogy a jogalkotó megszegte a mennyiség maximáját, hiszen a szó hétköznapi jelentésétől a bíróság eltért, annak ellenére, hogy ennek kifejezett nyelvi indikációja a jogszövegben nem volt. Ebből tehát az következik – mutat rá Marmor és Skoczko egyaránt –, hogy a jogszövegek értelmezése során a grice-i kooperatív beszéd jellemzőiből nem lehet kiindulni.

Marmor szerint a jogalkotó és a bíróság közötti kommunikáció a kooperatív és a manipulatív beszéd szélső értékei között helyezhető el. A *manipulatív beszédet* az jellemzi, hogy a beszélő visszaél azzal, hogy hallgatója valamely implikaturát sejt a megnyilatkozása mögé. Így jár el az a filozófiaprofesszor, aki a kórházban doktorként mutatkozik be.²⁵⁷ Ezzel megsérti a kooperatív beszéd társalgási maximáit, hiszen a beszédhelyzetből normális esetben az következik, hogy ő orvosdoktor, ha mégsem így van, nyelvi jelzést kellene adnia arról, hogy ő „csak” a *filozófiatudományok* doktora. E hallgatásával „fittyet hány” a mennyiség

²⁵⁶ Tiersma: „Some Myths” 29–31.

²⁵⁷ Marmor: *The Language of Law* 44.

maximájára, mivel – szemben a hallgatók elvárásaival - túl keveset beszél. A manipulatív beszéd tehát akkor lehetséges, ha a hallgató tévesen feltételezi, hogy a beszélő is betartja Grice társalgási maximáit és ebből a beszélő valamilyen előny kíván kovácsolni magának. (Itt: a filozófia professzor soron kívüli vizsgálatot, különleges elbánást, protekciót stb.)

Ezzel szemben Marmor a jogalkotó kommunikációját *stratégiai beszédnek* (*Strategic Speech*) nevezi. A „stratégiai beszéd lényegi jellemzője [...], hogy a beszélő abból igyekszik előnyöket szerezni, hogy többet (vagy kevesebbet) implikál, ahhoz képest, amit képes lenne ténylegesen kifejezni”.²⁵⁸ A köznap, kooperatív beszédben a beszélőnek nem kell explicité tenni, hogy mi a megnyilatkozásának az implikált tartalma, a hallgató ugyanis feltételezi, hogy a beszélő egyébként is a releváns implikált tartalmat mondaná ki. Marmor szerint a jogalkotó érdeke azonban az, hogy az implikatúrát nem is akarja kimondani. A stratégiai beszéd éppen ettől *nem kooperatív*: a beszélő olyasvalamit igyekszik implikálni, amit nem is kíván kifejezni, éppen azért, mert ez megghiúsítaná a stratégiai célját. Ilyen esetben tehát a jogalkotó aziránt elkötelezett, hogy az implikált tartalom a „levegőben lógjon.”

A jogalkotó beszéde azért sem manipulatív, mert a partnerek nem egyoldalú előnyökre törekszenek, hiszen mindkét partnereknek, a jogalkotónak és a bíróságnak is előnye származik a stratégiai beszédből.²⁵⁹ A levegőben hagyott implikált tartalom mellett a jogalkalmazó ugyanis utóbb úgy tehet, mintha az adott implikált tartalomra nem is gondolt volna, a bíróság pedig bármely implikált tartalmat választhatja anélkül, hogy emiatt felelősségre vonható lenne. Ha tehát a stratégiai beszédet folytató jogalkotótól megkérdezik, hogy „Ezt a tartalmat implikáltad?”, azt válaszolhatja, hogy „Soha nem implikáltam ezt!” Ehhez hasonlóan: ha a stratégiai jogalkalmazót megkérdezik, hogy vajon helyesen ismert-e fel az 1.implikált tartalmat a 2.implikált tartalommal szemben, bátran válaszolhatja, hogy „A 2.implikált tartalmat ragadtam meg és nem az 1.implikált tartalmat”.²⁶⁰ Ebben a stratégiai folyamatban a beszélő és a hallgató fél egyaránt ki tudja válogatni a saját érdekeinek megfelelő implikált tartalmat, anélkül, hogy a hatalommegosztás alkotmányos kívánalmának sérelme miatt bármelyik felet felelősségre lehetne vonni. A stratégiai beszéd

²⁵⁸ Marmor: *The Language of Law* 45.

²⁵⁹ Uo. 50.o.

²⁶⁰ Izabela Skoczko: *Implicatures* 33.

fenntartásában tehát nemcsak a jogalkotó érdekelt, hanem a bíróságok is, ugyanis az általuk odaértett implikációt jogszerű módon – következmények nélkül – törölhetik.²⁶¹

Izabela Skoczeń a jogi kommunikációban érvényesülő társalgási maximát – ennek megfelelően – a „szelektivitás stratégiai szupermaximájának” („*strategic super-maxim of selectivity*”) nevezte el.²⁶² Ebben a körben a bírák széles körű eszközöket kapnak, hogy a közjót érvényesítsék, ahogy Skoczeń fogalmaz, bízva a bíróságok pragmatikai érzékében. Skoczeń a jogalkotó és jogalkalmazó közötti párbeszédet - játékelméleti fogalmakkal leírva - a „kooperatív eredményre vezető nem-kooperatív stratégiai játékokhoz” (*uncooperative strategic games with a cooperative outcome*) hasonlítja, ahol a nyelvi kooperáció a pragmatikai jelenségek kikövetkeztetésében nem lehetséges, mivel a párbeszéd résztvevője mindig figyelmen kívül hagyhat valamely implikaturát. Ugyanakkor végeredményében a játszmák kimenetele az együttműködés felé mutat, mert a végső célok – észszerűség, közjó, erkölcsös cél, gazdaságosság stb. – ugyanazok. Végső soron tehát nem az a helyzet, hogy az egyik nyer és a másik veszít, vagyis nem rivalizálásról van szó, hanem közös elköteleződések alapján játszott kommunikációs stratégiákról.²⁶³

4. A hazai „textualizmus”: a szöveghű jogértelmezés. Szöveghűek vagyunk-e a joggyakorlatban?

A hazai jogirodalomban is felmerült már az a kérdés, hogy kinek a tudásszintjét kell kiindulási pontnak tekinteni a jogszövegek tartalmának helyes megértéséhez. Van olyan álláspont, amely szerint az átlagos műveltségű jogkereső nézőpontja a meghatározó, de van olyan is, hogy ennek megválaszolása szigorúan jogászai kérdés. Ezek azonban olyan kérdések, amelyekre a mai joggyakorlatban nem lehet egyértelmű választ adni.²⁶⁴

A textualizmus a hazai értelmezési gyakorlatban ugyan nem vált uralkodó kánonná,²⁶⁵ az elméleti bázisa azonban annál határozottabb képet mutat. Jogirodalomunkban Blutman László elméleti munkássága épül textualista megfontolásokra, bár ő az értelmezési kánont -

²⁶¹ Marmor: *The Language of Law* 50.

²⁶² Skoczeń: *Implicatures* 31–32.

²⁶³ Uo. 35–36.o.

²⁶⁴ Arató Balázs: Norm clarity in the light of Hungarian case law. *Magyar Nyelvőr*. 2022., 81–90. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.5.81>

²⁶⁵ Jakab András: Miért nem működik jól a magyar jogrend és hogyan javíthatjuk meg? *Law Working Papers*. 2018/1.

az amerikai iskolától eltérően - *szöveghű/szövegempirista jogértelmezésnek* nevezi. Blutman szerint a jogalkalmazás során a jogi szövegeknek a hétköznapi (vagy szakkifejezések esetén a szakmai) nyelvhasználatban kialakult *szokásos értelmet* kell tulajdonítani.²⁶⁶ Ennek megfelelően az értelmezés három forrását jelöli meg: (i) a szó szótári jelentése (szótárban megjelenő jelentés) (ii) a szó előírt, kötelező jelentése (jogszabály értelmező rendelkezése esetén) (iii) a szó szokásos, vagy általánosan elfogadott jelentése (akár köznapi, akár szakmai-technikai szóhasználatról van szó). Ilyen értelemben tehát a szöveghű értelmezés nem a jogszöveghez hű, hanem annak szokásos értelméhez. E megfontolás szorosan rokonítja Blutman elméletét az amerikai *ordinary meaning kánon* doktrínához.

Blutman „textualizmusa” kétségkívül határozott álláspontot képvisel, de maga sem tagadja, hogy elmélete két kérdést nem válaszol meg. Az egyik, hogy mi egy kifejezés *szokásos értelme*, a másik: a bíróság *eltérhet-e* egy kifejezés szokásos értelmétől. A szöveghű értelmezéstől eltérő stratégiát Blutman kontextuális, eseti jelentésnek hívja, elmélete a jogértelmezés e problematikus területét azonban nem érinti.²⁶⁷

Ahol a hazai értelmezési gyakorlatban a textualizmus nyomai feltűnnek, ott a jelentéseméleti megfontolások az amerikai *ordinary meaning* doktrína és Blutman szöveghű jogértelmezés-elméletének alapvetéseivel csak részben egyeznek meg. Ennek a markáns példája a Kúria a Knk.II.39.058/2022/8. számú határozatának alábbi érvelése:

„[a]mennyiben valamely kifejezés további értelmezés, jogszabályi definíció nélkül jelenik meg a jogszabályokban, az alapján *feltételezhető*, hogy annak mindenki által azonosítható, a szavak mindennapi jelentése által ismert és meghatározható jelentése van jelen.”²⁶⁸

A Kúria érvelése tehát részben azonos az amerikai textualizmuséval, mert a jogalkotó nyelvi indikációjának hiányában alkalmazhatónak tartja a szavak köznapi jelentését. Annyiban azonban közelít a pragmatista megfontolásokhoz, hogy az *ordinary meaning* kánont csupán *feltételezésen alapuló* doktrínának tekinti. Aharon Barak is - aki a textualizmussal szemben - a célelvű jogértelmezés elkötelezettje volt - azt hangsúlyozza, hogy csak megdönthető

²⁶⁶Blutman László: Szövegempirizmus és analitikus jogdogmatika: jogi elemzés sub specie linguae, *Pro Futuro*, 2/2014, 105-125.

²⁶⁷Blutman László: Bírói jogalkalmazás és szöveghű értelmezés. In: *Jogesetek Magyarázata*. 2010/4, 95.

²⁶⁸Kúria Knk.II.39.058/2022/8., Indokolás [72] A kánon további előfordulására ld. pl. 15/2014. (V. 13.) AB határozat, Indokolás [33], ABH 2014, 337, 350–351.; Kúria Knk.VII.37.392/2017/3., Kúria Knk.IV.40.645/2021/19., Indokolás [43].

vélelem (*rebuttable presumption*) fűződik ahhoz, hogy a jogszabály célja a természetes, hétköznapi nyelvből olvasható ki.²⁶⁹ E vélelem megdöntése a bíróságokra tartozik, és ennek pragmatikai indokait a bíróságnak kell kifejtenie a döntés indoklásában. A hazai jogértelmezési tendenciák tehát nem ragaszkodnak az amerikai textualizmusban kánonná vált „laikus állampolgár” nyelvhasználati horizontjához.

Úgy vélem, Blutman szövegempirizmusának hibája is ezzel kapcsolatos, ugyanis nem tisztázza az általa képviselt értelmezési kánon nyelvelméleti előfeltevéseit, közelebbről azt, hogy milyen kommunikációs alaphelyzetbe kell elhelyezni jogszövegeket. Jóllehet – hasonlóan az amerikai textualizmushoz - kommunikációs tartalmat tár fel, de a jogszöveg kommunikációs partnereként *a laikus állampolgárt* veszi számításba. Ennek azonban a hazai jogi gondolkodásban nemcsak a jogi gyakorlata, de a jogszabályi előfeltételei is hiányoznak.

A textualizmus (szövegű jogértelmezés) gyakorlati recepciójának gátját képezi az Alkotmánybíróság azon gyakorlata is, amely szerint a normatartalomnak elsősorban a *jogalkalmazók* számára kell felismerhetőnek lennie és nem az átlag állampolgár számára.²⁷⁰ Az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata szerint a jogszabályok szövegének közérthetősége nem alkotmányos követelmény, elegendő, ha a jogszabály tartalmát a jogalkalmazó, a bírói gyakorlat képes megállapítani. E gyakorlatból az következik, hogy a hazai jogi gondolkodás is afelé hajlik, hogy a jogszövegek értelmezését a jogalkotó-bíróság relációba helyezi és e nyelvhasználati helyzetből kiindulva ragadja meg a normatartalmat.

A 121/2009. (XII. 17.) AB határozat a korábbi jogalkotási törvény (továbbiakban: régi Jat.) pro futuro megsemmisítette. A régi Jat. 18. § (2) bekezdése így szólt: „[a] jogszabályokat a magyar nyelvszabályainak megfelelően, világosan és *közérthetően* kell megszővegezni”. Az új Jat. elfogadásakor e kategóriát kiiktatták az előírások közül. Az új Jat. 2. § (1) bekezdése ehelyett már úgy rendelkezik, hogy „A jogszabálynak *a címzettek* számára egyértelműen értelmezhető tartalommal kell rendelkeznie.” A jogszabályok ugyanis különböző célokat szolgálnak, különböző címzetteknek szólnak. Vannak olyan szabályozási területek, ahol a

²⁶⁹ Barak szerint az, hogy a jogalkotó célját a jogszöveg természetes, hétköznapi jelentéséből lehet feltárni, csupán vélelem. Barak ezt a vélelmet „arany vélelemnek” („*golden presumption*”) hívja. Barak: *Purposive Interpretation in Law*. 144., 106, 145. 173.

²⁷⁰ 26/1992. (IV. 30.) AB-határozat indokolás IV. 1. A gyakorlat részletes ismertetéséről lásd: Szatmári Andrea: A jogszabályok közérthető megfogalmazásának követelménye. In: THEMIS. Az ELTE Állam- és Jogtudományi doktori iskola elektronikus folyóirata. Budapest. 2016 december 33-35.

szabályozott jogviszonyok bonyolultsága miatt nem lehetséges, de nem is feltétlenül szükséges a „hétköznapi” állampolgár képességeit figyelembe venni a jogszabályok megszövegezésekor. Nem feltétlenül szükséges azért, mert a szabályozott terület érintettjei (a címzettek) a szakterületen hozzáértőnek számítanak, vagy nem magánszemélyek, hanem olyan jogi személyek, amelyek megengedhetik maguknak, hogy szakértőt foglalkoztassanak. Ezt a distinkciót szolgálja az új Jat. pontosabb előírása, amely leszűkítette a közérthetőséget a címzettek általi értelmezhetőségre, illetve egy másik dimenzió szerint arra, hogy (csak) a *szabályozási tartalomnak* kell egyértelműen értelmezhetőnek lennie. Ezzel tehát „[e]lmondható, hogy az 1987-es célhoz képest a jogi nyelv szaknyelvi megközelítése került előtérbe, és ez másodlagossá teszi a nem-jogász többség szövegértését, mintha a jogalkotó csak önmagának és főleg a jogászoknak alkotná a szabályokat.”²⁷¹

A Jat. felhatalmazása alapján a jogszabályszerkesztés szabályairól a 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet rendelkezik. A közérthetőség tekintetében a rendelet legfontosabb előírása a 2. §, amely szerint „[a] jogszabály tervezetét a magyar nyelv szabályainak megfelelően, világosan, közérthetően és ellentmondásmentesen kell megszövegezni”. Rendeleti szinten tehát továbbra is fennáll az a szabály, amely a közérthetőséget várja el a jogszabályok szövegétől. A rendeleti szabályozás azonban nem kikényszeríthető, arra az AB előtt nem lehet hivatkozni.

5. Egy hazai példa a stratégiai jogértelmezésre: mi a „falfirka”?

Az itt következő példa a „falfirka” szó értelmezéstörténetére vonatkozik, ami azért tanulságos, mert a büntetőjog az a területe a jognak, ahol leginkább védhető az az álláspont, hogy a normák közvetlen címzettjei az állampolgárok. Itt találja meg tehát az *ordinary meaning* doktrína és *szövegű* jogértelmezés a legerősebb nyelvelméleti igazolását, amely szerint: ha a jogszabály az átlag állampolgár számára fogalmaz meg tiló jogi normákat, akkor az ő értelmezési horizontjáról kell megközelíteni a jogszöveg jelentését.²⁷²

Az alábbi példában a laikus átlagember és a bíróságok nyelvhasználata ellentétes irányú jelentésformáló hatásának lehetünk tanúi, amely a Marmor által stratégiai beszédnek nevezett kommunikációs folyamatok jegyeit hordozza magán.

²⁷¹ Tóth Judit: *Jogalkotástan*. Egyetemi jegyzet. Szegedi Tudományegyetem ÁJTK, 2012. 47.o

²⁷² Tiersma: *A message in a bottle*. 471.-478.

A Btk. 371. § (2) bekezdés *ba*) pontjába a 2010. évi LXIV. törvény emelte be a falfirkával elkövethető rongálás törvényi tényállását. A falfirka fogalmát (7) bekezdés szerinti értelmező rendelkezés határozza meg: „festékszóróval, filctollal vagy bármilyen más felületképző anyaggal létrehozott képi, grafikus vagy szöveges felületbevonat, amely nem a *vagyontárgy* rendeltetésszerű használatához szükséges”.²⁷³ Ahhoz, hogy bármilyen implikaturát létrehozzon, a jogalkotó nyelvi hozzájárulása a jog megszővegezése során *minimális* volt, mert a „vagyontárgy” kifejezés széles szemantikai tartományának szűkítésére nem adott egyéb nyelvi indikációt. Nem adott erre eligazítást a Btk.-t módosító törvény indokolása sem, e téren igen szűkszavú volt: a miniszteri indoklás csupán egyetlen mondatot tartalmazott, ami arra utal, hogy e cselekmény büntetése új jelenség a törvénykönyvben.²⁷⁴

Eleinte az értelmezési gyakorlat a „graffiti” kifejezés „magyar köznyelvben használatos” jelentéséből indult ki, és arra a következtetésre jutott, hogy a falfirkával elkövetett rongálás tárgya kizárólag valamely épület fala lehet.²⁷⁵ Az EBD2016. B.5. számon közzétett elvi döntés a „falfirka” fogalmát így definiálta: „[a] magyar köznyelvben a graffiti szó falon elhelyezett felirat vagy ábraként használatos.”²⁷⁶ A bíróság e köznyelvben használatos jelentés alapján következtetett arra, a jogalkotó nyilvánvaló célja a *falon* elhelyezett firkák elszaporodásának visszaszorítása volt. A falfirka szemantikai kritériumai a következő három elemből tevődött össze: az elkövetési tárgy kizárólag olyan vagyontárgy lehet, ami (i) falfelület, (ii) e felület egy végleges építmény részét képezi és (iii) azt állagsérelem nélkül nem lehet eltávolítani.²⁷⁷

Az EBD2016. B.5. számon közzétett elvi döntés esetben a bíróság a „falfirka” kifejezés jelentésének szótári forrását nem jelölte meg, csupán „a magyar köznyelvben használatos” jelentésre utalt. A falfirka szótári meghatározása azonban meglehetősen problematikus. A Magyar Értelmező Kéziszótár például egyáltalán nem ad támpontot a szó jelentésének

²⁷³ Kiemelés a szerzőtől.

²⁷⁴ „Új elem a rongálás tényállásán belül a falfirka (graffiti) megjelenése.” 2010. évi CLXI. törvény indokolása egyes büntető tárgyú törvények módosításáról, Részletes indokolás a 21. §-hoz.

²⁷⁵ Fővárosi Törvényszék 23.Bf.V.5250/2015. (közzé téve: EBD2016.B.5), Kúria Bfv.II.398/2016/9. (közzé téve: BH2016. 325.)

²⁷⁶ EBD2016. B.5., Indokolás [13].

²⁷⁷ EBD2016. B.5., Indokolás [17].

megállapításához, tautologikus rövidséggel ennyit ír: Graffiti fn *Műv is Falfirka*. [nk:ol].²⁷⁸ Ezzel szemben a Voight Vilmos által szerkesztett, 1975-ban megjelenő Világirodalmi lexikon a falfirka fogalmát így határozta meg: „A falra és egyéb helyekre felfirkált rövid szövegek, rigmusok, jelszavak.”²⁷⁹ Az interneten elérhető MiMi.hu online szótár pedig így: „olykor falra vagy járműre festékszóróval festett kép s felirat, a nagyvárosi amatőr művészet új keletű műfaja.”²⁸⁰ Balázs Géza nyelvész a falfirkáról, mint urbánus folklórról készített tanulmányában pedig igyekszik katalogizálni a graffitik jellemzően előforduló helyeit. Kutatásai szerint a falfirka előfordulási helyeinek csak egyike a falfelület, az előfordulhat más vagyontárgyakon is, mint például, élőfa, út, lakókocsi, utánfutó, karosszéria.²⁸¹

A „falfirka” szó korpusznyelvészeti vizsgálata tehát itt bizonyára nehézségekbe ütközik, hiszen a szó szemantikai tartománya szinte határtalan, annak tárgya bármely vagyontárgy lehet. Vajon elkülöníthető-e a szó köznapi jelentése az alapján, hogy a kifejezést legtöbbször milyen vagyontárgy kapcsán használják egy-egy kommunikatív helyzetben, vagyis felidézhető-e, hogy a falfirka kifejezést milyen tartalommal használták legtöbbször a köznyelvi nyelvi szituációkban?

A Btk.-ban szereplő falfirka szó az *utca emberében* például a legszűkebb köznapi jelentést (*ordinary meaning*) idézte fel. Egy szabálysértési eljárásban az eljárás alá vont személy, aki az úttestet festette össze, azzal védekezett, hogy ez jogszerű cselekmény, mert az az út nem a falon, hanem „a földön van”. A videófelvételen az alábbi nyilatkozat hallható:

„Kérdeztük, hogy miért visznek be. Mondják, hogy bűncselekmény gyanúja: graffiti. Mondtuk neki, hogy ez nem az, mert az falon van. Erre mondja, hogy ez is grefiti. Bevittek, aztán felolvasták nekünk a grefitis törvényt, amibe az van, hogy a grefiti az olyan dolog, ami a falon van. Nézünk, hogy akkor most mi van? Ez a földön van.”²⁸²

²⁷⁸ Magyar Értelmező Kéziszótár. (Budapest: MTA NYTI 2003) 451.

²⁷⁹ Világirodalmi lexikon. Voight Vilmos (szerk.) (Budapest: Akadémiai 1975)

²⁸⁰ <https://www.mimi.hu/muveszet/graffiti.html> (letöltve: 2023.09.22)

²⁸¹ Balázs Géza: *A firkálások kutatása és nyelvi jellemzői Magyarországon*. (Debrecen: Magyar Nyelvtudományi Tanszék 1987) 335.o. A tanulmány szerint a tipikus firkáláshelyszínek a következők: (1) Falak (házfal, lépcsőház, szemétdobó helyiségek fala, kerítés, klíngertéglás épületfal, várrom, váróteremk fala, sátorfal, ablaküveg, illemhely oldala, ajtó, stb.) (2) Emlékmű, szobor, szikla, kémény (3) Élőfa (4) Vízszintes felületek (asztallap, pad, ülészemat, aszfalt, alacsony helyiségek teteje stb.) (5) Zárt, zárható helyiségek (illemhely, börtöncella, lift, kulcsosház, sátor, szállodai szekrényajtó stb.) (6) Közlekedési eszköz (karosszéria, lakókocsi, utánfutó stb.) (7) Elkészült betonlap, csatorna, út (8) Könyv- és folyóiratfirkálások (elsősorban könyvtárakban).

²⁸² <http://rtl.hu/rtlklub/hirek/ketfarku-kutyapart-graffitizessel-gyanusitjak-oket> (letöltve: 2024. 03. 15.)

Ha tehát a falfirka szó hétköznapi értelmét e nézőpont határozza meg, a falfirka implikált tartalmának valóban azt az esetet kell tekinteni, amit a EBD2016. B.5. számon közzétett elvi döntés alapul vett.

Későbbi határozatok azonban a jogalkotói szándék mögé más implikációt értettek. A Fővárosi Ítéltábla Katonai Tanácsa 6.Kbf.110/2015/7. számú ítéletének tényállása szerint a falfirkával elkövetett rongálás elkövetési tárgya vasútállomáson veszteglő vonatszerelvény, míg a Kúria EBH2019. B.12. számon közzétett végzése szerinti tényállásban a rongálás tárgya egy kormányzati óriásplakát volt. A szó köznapi értelméhez képest a jogi értelemben vett falfirka szemantikai kritériumai tehát e köznapi értelemről később elszakadtak. A Kúria Jogegységi Panasz Tanácsa 4/2022. szám alatt közzétett jogegységi határozatának 3. pontja pedig már úgy foglalt állást, hogy a falfirka-bűncselekmény bármely vagyontárgyra elkövethető:

„A falfirka elhelyezésével elkövetett rongálás tényállásszerű, ha az elkövető az elkövetési tárgy, így bármely köz- vagy magántulajdomban lévő idegen vagyontárgy – azaz pénzben kifejezhető értékű ingó vagy ingatlan dolog – felületén, a tulajdonos vagy vagyonkezelésre jogosult engedélye nélkül hoz létre változtatást, így például jelet, ábrát vagy feliratot helyez el [Btk. 371. § (1) bekezdés, (2) bekezdés b) pont ba) alpont].”

A bíróságok számára kötelező jogegységi határozat indokolása szerint a bűncselekmény tárgya akár közút, járda, telefonfülke, kormányzati hirdetőtábla, gépkocsi, vasúti kocsi, villamosmegálló üvegfelülete, telefonfülke, üzlet ajtaját fedő redőny, köztéri pad, ereszcsonna, épület ablaka, hirdetőoszlop, reklámtábla, újságos pavilon, transzformátor szekrény, szeméttároló, zajvédő plexi fal, fából készült buszmegálló, villamos ablak, bolt cégtáblája, emlékmű stb.) is lehet.²⁸³

Ha egy pillantást vetünk a jogegységi határozat indoklására, beláthatjuk, hogy a Kúria a falfirka meghatározásakor nem a fogalom szokásos, hétköznapi értelméből indult ki, ehelyett komplex – alapjogi, rendszertani – következtetések útján jutott a fenti megállapításra.

Az alapjogi érvelés így szólt:

²⁸³ Kúria 4/2022. (Jpe.IV.60.012/2022/12) számú jogegységi határozata Indokolás [69].

„[31] A rongálás törvényi tényállása a tulajdont védi, a tulajdonjog mint alapjog pedig felveti e védelmi viszony értelmezését. Az alapjogok ugyanis az államokat egyfelől tartózkodásra, másfelől az adott alapjog gyakorlása feltételeinek biztosítására kötelezik. Az államnak tehát negatív kötelezettsége van: tartózkodnia kell az állapot megzavarásától. Pozitív kötelezettség is társul mindehhez, amely magában foglalja a tulajdon védelmét, a tulajdonjog gyakorlásának biztosítását.

[32] A büntetőjog e védelmi kötelezettség részeként szankcionálja a vagyon ellen irányuló bűncselekményeket, így a rongálást, védve ezáltal a tulajdon háborítatlanságát. Amikor tehát a büntetőjog az idegen javakat érő támadásra reagál, intézményvédelmi feladatának tesz eleget; elsősorban a tulajdont mint intézményt védi, tekintet nélkül a konkrét tulajdoni formára és a tulajdon alanyaira.

[33] A tulajdonhoz kapcsolódó alapjog és számos tulajdonosi részjogosítvány viszont csak a tulajdon állagának épsége mellett gyakorolhatók teljeskörűen.”

A rendszertani érvelés pedig így:

[63] A Btk. 371. § (1) bekezdésében írt rongálás törvényi tényállása a tulajdont, annak állagát és értékét védi. Elkövetési tárgya az idegen, értékkel bíró vagyontárgy, amely ingó és ingatlan dolog egyaránt lehet.

[64] A Jogegységi Panasz Tanács előrebocsátja, hogy a falfirka nem önálló elkövetési magatartás, hanem az elkövetés olyan módja, amit a törvény minősített esetként szabályoz, és a rongálás – egyébként a károkozás mértékéhez igazodó – minősítése kapcsán tulajdonít neki jelentőséget.”

Nehezen vitatható tehát, hogy a jogszabályok jelentésének meghatározása nem azon alapul, amit a textualizmus azzal indokolt, hogy az adott kifejezés az utca emberében milyen tipikus jelentést idéz fel. Miként erről már volt szó, a bírák széles körű eszközöket kapnak, hogy a közjót érvényesítsék. Itt a közjót a bíróság azzal látta érvényesülni, hogy a falfirka kifejezés szemantikai határait jóval szélesebb körben vonta meg, mint a szó hétköznapi értelme. E *stratégiai értelmezéssel* a jogalkotó által „levegőben hagyott” implikaturák közül – adott esetben a falfirka lehetséges jelentéseiről van szó - a Kúria a céljai eléréséhez mérten válogathatta ki.

A jogalkotó nyelvi cselekvéseinek értelmezése tehát inkább a bíróságok nyelvi monopóliuma – és nem a laikus állampolgáré -, mert a jogalkotó szándékának feltárása a

jogszövegből levont, sokmozzanatú, komplex bírói következtetés eredménye. Az ehhez hasonló értelmezési folyamatok azt a meggyőződést erősítik, hogy az állampolgárok a jogalkotó nyelvi cselekményeinek csak közvetett címzettjei, mert a jog a bíróságok jogértelmező tevékenységén keresztül jut el hozzájuk. Ezért sem a szöveghű jogértelmezés sem pedig az amerikai textualizmus nem alkalmas valós képet adni a jog folyamatairól.

6. A Kúria stratégiai jogértelmezéséről még egyszer: a falfirka tartalmára vonatkozó jogegységesítés.

A Jogegységi Tanács a 4/2022. számú jogegységi határozatát (a továbbiakban: JEH) „*a Btk. 371. § (2) bekezdése b) pont ba) alpontjában meghatározott falfirka elhelyezésével elkövetett, szabálysértési értékhatárt meg nem haladó kárt okozó rongálás vétségének elkövetési tárgya és a rongálással okozott kár meghatározása kérdésében*” címen tette közzé. E „hivatalos cím” azonban megtévesztő, mert a JEH nem csak e két tárgykörben fogalmaz meg jogegységi rendelkezést, a 3. pont ezen jóval túlmutat, mert a *falfirka tartalmának* megítélésére is iránymutatást ad. A határozat rendelkező részének 3. pontja az alábbiakat rögzíti:

„A falfirka esetében közömbös a vagyontárgyra felvitt ábrázolás tartalma, mibenléte, célja, önmagában a vagyontárgy felületén való elhelyezés ténye képez minősített esetet.”

A JEH hivatalos címe arra nem utal, hogy a *falfirka tartalmára* is hozott rendelkezést a Kúria, de rendszertanilag sem kapcsolódik a címben megjelölt másik két tárgykörökhöz. A két előbbi kérdés ugyanis a Btk. anyagi jogi szabályát értelmező, míg a falfirka tartalma egy alapjogi szempontból releváns, a Btk. alaptörvény-konform értelmezésével kapcsolatos kérdés. Hozzáteve ehhez azt is, hogy a falfirka tartalmára vonatkozó jogegységesítésre a legfőbb ügyésznek sem is volt előzetes döntéshozatali indítványa.

E rendelkezéssel a Kúria voltaképpen a szabad véleménynyilvánításhoz és a tulajdonhoz fűződő alapjog kollízióját oldotta fel a tulajdonhoz fűződő alapjog javára. Mindezt nem csak

az alsóbb fokú bíróságokra, de a Kúriára is kötelező erővel,²⁸⁴ és a véglegesség igényével²⁸⁵ tette meg.

A JEH rendelkező részének 3. pontjának indokolása sem meggyőző, mert lényegében hiányos: e tárgyban a jogegységi határozat egyáltalán nem írt le széttartó rendesbíróági gyakorlatot, sem az alsóbíróági, sem a kúriai gyakorlatból nem hívott fel olyan eseti döntést, amely érintette volna a falfirka tartalmára vonatkozó jogkérdéseket. Bár erre az indoklás kifejezetten nem utal, a 3. pont alapja csupán egyetlen korábbi kúriai eseti döntés volt, amelyet a Bírósági Határozatok Gyűjteményében (BHGY) Bfv.III.1408/2018/10. szám alatt (továbbiakban: Eseti Döntés) került közzétételre. Az Eseti Döntés tényállása alapjogi érintettségű volt, amelyben a terheltek a „Nemzeti Konzultáció a bevándorlásról és a terrorizmusról” szóló kormányzati óriásplakátokat „Szégyen!”, „Szeged nem ilyen!”, „Szeged nem kéri!” feliratokkal festették le. A Jogegységi Tanács ebből az egyetlen tényállásból vont le általános következtetést a jövőben követendő jogértelmezésre. Az Eseti Döntés *ratio decidendi*je így szólt:

„A véleménynyilvánítás szabadsága a büntetőjogi felelősségre vonás *általános* akadályának nem tekinthető.”

Az itt alkalmazott *általános* szófordulat szemantikai implikációja arra utal, hogy léteznek olyan egyedi esetek is, amelyekben a véleménynyilvánítás szabadsága a büntetőjogi felelősségre vonás akadályát képezheti. Ehhez képest a JEH 3. pontjának második bekezdése kivételt nem tűrő módon fogalmazza a meg a jogegységesítést szolgáló „iránymutatást”. Eszerint:

„A falfirka esetében közömbös a vagyontárgyra felvitt ábrázolás tartalma, mibenléte, célja,

²⁸⁴ A precedensrendszer napi gyakorlatainkra legmarkánsabban kifejtett hatása, hogy az alsóbb fokú bíróságoknak a Kúria jogegységesítő tevékenységének alá kell rendelnie magát. Az eseti döntések kapcsán részben érvényesül a bírói függetlenség, mert a BHGY-ben közzétett kúriai eseti döntések jogkérdésben elfoglalt álláspontjától az alsóbb fokú bíróságok indoklás mellett eltérhetnek. A jogegységi határozatoknak azonban ennél erősebb kötőereje van, ezektől az alsóbb fokú bíróságok lényegében nem térhetnek el. Ez következik az Alaptörvény 25. cikk (3) bekezdésének utolsó fordulatából, amely szerint „a Kúria [...] a bíróságokra *kötelező* jogegységi határozatokat hoz.”

²⁸⁵ Egy jogegységi határozat ugyanis véglegesen lezárhatja valamely jogkérdés körül kialakuló szakmai vitát, így „dermesztő” hatással lehet a joggyakorlatra. Lásd erről: Tahin Szabolcs: Egy jogegységesítés látszólagos szükségességéről – Gondolatok a Kúria 4/2022. (Jpe.IV.60.012/2022/12) számú jogegységi határozatának falfirka tartalmára vonatkozó rendelkezéséről. *MTA Law Working Papers* 2023/12.

önmagában a vagyontárgy felületén való elhelyezés ténye képez minősített esetet.”

Ez a megfogalmazás már azt implikálja, hogy nincs olyan eset, amikor a vagyontárgyra elhelyezett vélemény (felirat) magasabb szintű védelemben részesülhetne, mint a vagyontárgy.

A JEH 3. pontjának szövegezése az Alkotmánybíróság *fair balance* doktrínájába ütközik. Eszerint az alapjogok kollíziója mindig *egyedi mérlegelés* eredményeként oldható fel, mert valamely alapjog korlátozásának igazolhatósága minden esetben az „egyedi mérlegelés eredményén múlik.”²⁸⁶ Az egyedi mérlegelés doktrínája azonban fogalmilag kizárja, hogy a Jogegységi Tanács *előre* meghatározza, hogy a későbbiekben a bíróságoknak miként kell eldöntenie az előtte fekvő alapjogi érintettségű ügyet.

Nehéz eldönteni, hogy a Kúriának a 3. pont megfogalmazásával mi volt a stratégiai célja, de az alsóbb fokú bíróságok jogértelmezését döntően befolyásoló kommentárirodalom továbbra is a Kúria rendelkezése mögé érti azt az implikált tartalmat, hogy léteznek olyan esetek, amikor az alapjogi *fair balance* tesztet ezután is el kell végezni. A JEH megjelenése után frissített Btk.-kommentár falfirka bűncselekményhez fűzött magyarázata sem tartja irányadónak a JEH rendelkező részének 3. pontját. A kommentár szerint a bíróságoknak a tulajdonjog védelme és a véleményszabadság védelme közötti szükségességi-arányossági mérlegelést továbbra is el kell végezni.²⁸⁷ Ugyanerre hívta fel a figyelmet a jogirodalom is: rámutatott, hogy a jogegységi határozat 3. pontja és az indokolás között ellentmondás feszül, ezért nem zárható ki az a lehetőség, hogy a bíróság egyedi ügyben mégis eltérjen a jogegységi határozat rendelkezésétől.²⁸⁸

Izabela Skoczeń „szelektivitás stratégiai szupermaximája” ez esetben tehát úgy működik, hogy az Alaptörvény 25. cikk (3) bekezdésének utolsó fordulata alapján kötelező jogegységi határozat 3. pontja mögé – egyfajta levegőben hagyott - implikált tartalomként oda kell érteni az egyedi mérlegelés lehetőségét. E non-kooperatív stratégiai beszéd tétje – egyetértve Marmor és Skoczeń álláspontjával – valójában egy végső kooperatív célt, a közjó

²⁸⁶ 17/2020. (VII.17.) AB határozat Indokolás [32] [64]. Lásd még ugyanerről: 1/2019. (II. 13.) AB határozat Indokolás [44], 14/2019 (IV. 17) AB határozat Indokolás [33].

²⁸⁷ Szomora Zsolt: A Btk. 371. §-hoz fűzött kommentár. In: Karsai Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez.* (Wolters Kluwer Jogtár®)

²⁸⁸ Tahin Szabolcs: *Egy jogegységesítés látszólagos szükségességéről.*

érvényesülését szolgálhatja, ha elfogadjuk, hogy a vélemények szabad kinyilvánítása a társadalom boldogulását segíti elő. Más kérdés, hogy a JEH-et megalkotó Kúria az attól való alsóbíróági eltérésre miként fog reagálni a felülbírálat során, azaz azonos implikaturát ért-e a 3. pont mögé vagy ragaszkodik a 3. pont szöveghű értelméhez.

Az alapjogok korlátozása, illetve kollíziójának feloldása nemcsak a jogalkotó, de a bíróságok számára is kihívást jelent. Adott esetben a jogalkotó a kollíziót explicit módon, jogszövegbe foglalva nem oldotta fel, erre a Kúria formulázott egy jogtételt.²⁸⁹ A non-kooperatív stratégiai beszéd tehát a Kúria és az alsóbb fokú bíróságok közötti kommunikációban fog jelentkezni. Annak a kérdésnek a megválaszolása lesz a tét, hogy az egyik alapjog (tulajdonjog) korlátozását kompenzálja-e a másik alapjog gyakorlásával (véleménynyilvánítás szabadsága) elérhető össztársadalmi előny, vagy még tágabban: hogyan oszthatjuk el igazságosan a társadalom számára rendelkezésre álló „javakat”.²⁹⁰ Mindez már a politikai filozófia területére vezet el, ahol nem csupán nyelvi, valamint joglogikai-dogmatikai-rendszertani kérdéseket kell megválaszolni, hanem a kevésbé megfogható, illékony implikaturák területén kell az érvelés művészetének eszközeit felhasználni.

A falfirka-dilemmából az látszik, hogy a jogértelmezés nemcsak nyelvi kérdés. A bíró pragmatikai természetű „nyelvi mozgástere” egyúttal felelősségteljes eszközt ad a kezébe, ahol óhatatlanul is értékválasztással kerül szembe. A nyelvi implikaturák közötti választás ugyanis értékválasztás is egyben. Arra kell választ adni, hogy adott esetben mi szolgálja jobban az össztársadalmi érdeket: a kormányzati tulajdonban álló hirdetőtábla feltétlen védelme, vagy a politikai vélemények lehető leghabzóabb áramlásának biztosítása?

Hadd emlékeztessenek Posner pragmatikai szemléletére, amely a falfirka-dilemmához hasonló esetekben az értékválasztás végső mérceje lehet. Posner szerint a bírúk abban érdekeltek,

²⁸⁹ Hozzá kell tenni, hogy a JEH nem illeszkedik a jogalkotás alapjogi tendenciájába sem. A rágalmozás büntetőjogi tényállása ugyanis a jogalkotó kifejezetten relativizálta a jogtárgy védelmét azzal, hogy a Btk. 226. § (3) bekezdés 2023. június 2-tól hatályos szövege az alábbi tartalommal került elfogadásra: „Nem büntetendő rágalmozás miatt annak a cselekménye, aki az (1) bekezdésben meghatározottakat a közügyek szabad megvitatása körében sajtótermék vagy médiaszolgáltatás útján követi el, feltéve, hogy cselekménye nem irányul a sértett emberi méltóságának nyilvánvaló és súlyosan becsmérő tagadására.” Nehezen igazolható, hogy a falfirkától megvédendő tulajdonjog miért képvisel kiemeltebb értéket, mint a rágalmozás jogi tárgyának tekintett emberi méltóság.

²⁹⁰ Györfi Tamás: „Politikai elvek és politikai filozófiai szempontok a jogtudományban” in: Jakab–Menyhárd (szerk.): *A jog tudománya*. 133.

hogyan a jogalkotási vagy alkotmányos szöveget erőforrásként használják egy pragmatikusan vonzó eredmény kialakításához. Ez az eredmény minden esetben a jog végső célja, azaz a közjó felé kell, hogy mutasson. A hazai jogrendben sem kérdés, hogy pragmatikailag vonzó eredmény elérésére kell törekedni, mert e követelményt maga az Alaptörvény 28. cikke fogalmazza meg azzal, hogy a bírúk kötelezettségévé teszi annak állandó feltételezését, hogy a jogszabályok a közjónak megfelelő célt szolgálnak.

VIII. A JOGSZÖVEG MINT BESZÉDAKTUS: JOGALKOTÁS ÉS JOGSZÖVEG-ALKOTÁS

„... [a] jövőendőben előforduló bármiféle értelmezés is
eleve Istentől szándékoltan
már ismert volt a Sinai-hegyen.”
/H. Patrick Glenn/²⁹¹

1. Beszédaktus-elmélet és nyelvi pragmatika

A beszédaktus-elmélet a pragmatika legfontosabb keretelméletei közé tartozik.²⁹² A beszédaktus-elmélet főként azt vizsgálja, hogy a megnyilatkozások hatása miként jelentkezik a hallgatóban, e hatás érvényesülését milyen konvenciók irányítják. A *speech act theory* elméleti szókészletében a hatás („*effect*”) és az erő („*force*”) kifejezések sűrűn fordulnak elő. Az iskola képviselői ezzel azt hangsúlyozzák, hogy a nyelvi megnyilatkozások nem önmagukban állnak, hiszen a beszélő a nyelvi cselekvését arra használja, hogy valamilyen kommunikációs szándékot fejezzon ki, azt a hallgató felismerje és ezzel a hallgatójában valamilyen hatást váltson ki. Mivel a beszédaktuselmélet a nyelv igazi – kommunikatív - természetéről kíván számot adni, ezért képviselői azt tartják, hogy a beszédnek nem a morféimák, szavak, mondatok, hanem maguk beszédaktusok az alapvető egységei.

John Searle nyelvész Saussure strukturalista paradigmájához képest egész más elméleti mezőben helyezte el a nyelvi vizsgálódásokat. Szerinte „a nyelvelmélet a cselekvésemélet részét képezi; egyszerűen azért, mert a beszéd a szabály vezérelt viselkedés egyik formája.”²⁹³ Az elméleti irányzat elnevezése (*speech act theory*) is erre utal: eszerint a nyelv az emberi viselkedés/cselekvés részeként vizsgálendő. Az irányzat elnevezése John L. Austin angol nyelvésztől származik. Austin elsőként hangsúlyozta, hogy a nyelvi megnyilatkozásaink nem a valóság leírására, hanem többségében valamilyen cselekvés (*act*) véghezvitelére irányulnak. A *How to do we things with words?*²⁹⁴ címen megjelent

²⁹¹ Idézi: Varga Csaba: Mi a jog? És kié a jog? In: (szerk.) Tóth J. Zoltán: *A jog megduplázódása*. (Budapest: KRE ÁJK) 46.

²⁹² Piotr Cap: *Pragmatics, Micropragmatics, Macropragmatics*. 216-217.

²⁹³ A téma szempontjából magyar nyelven is megjelent legfontosabb művei: John R. Searle.: *Elme, nyelv és társadalom. A való világ filozófiája*. (Budapest: Vince 2000); Uő: *Beszédaktusok*. (Budapest: Gondolat 2009); Uő: *Közzetett beszédaktusok*. in: Pléh – Siklaci – Terestyéni (szerk.): *Nyelv -kommunikáció – cselekvés*. (Budapest: Osiris, 2001) 62–81

²⁹⁴ Austin könyvcímének szó szerinti fordítása így hangzik: *Hogy cselekszünk a szavainkkal?* A könyv magyar fordítása ennél jóval „poétikusabb”, ami nem feltétlenül indokolt. Austin elméletének lényegét a könyvének

előadássorozatának kiinduló tétele a következő volt: amellet, hogy a világról igaznak vagy hamisnak bizonyuló állításokat teszünk, a szavainkkal cselekedhetünk is. Az olyan megnyilatkozásokat, melyek cselekvések, Austin performatív- vagy beszédaktusoknak (*speech act*) nevezte el. A performatívumok legfontosabb tulajdonsága, hogy nem lehet őket az igaz – hamis dimenzióban értelmezni, hanem esetükben azt a kérdést kell feltennünk, hogy vajon sikerültek-e, megvalósultak-e vagy nem. A „Ma február 4-e van.” kijelentés konstatálja a valóságot, így e mondat igazsága empirikus alapon, egy naptár segítségével ellenőrizhető. A „Megparancsolom!” kijelentés azonban már performatívum, mert nincs igazsága, hiszen cselekvésre szólít fel. Itt már az válik a fő problémává, hogy vajon a parancs teljesült-e vagy éppen beváratlan maradt.

Austin szerint a nyelvi cselekvés három rétege különböztethető meg. A *lokúciós aktus* maga az a nyelvi cselekvés, amellyel a beszélő (B) magát a megnyilatkozást valamilyen kontextusban (K) kimondja („*act of sayin' something*”). Itt a kijelentések, mint grammatikai egységek használatuktól függetlenül meghatározott jelentéssel bírnak, a megnyilatkozás jelentését („betű szerinti értelemben”) a nyelv konvencionális elemei - szemantika, szótári jelentés – adják. Az ezen túlmutató *illokúciós aktusnak* már a beszélő szándékához van köze, arra a szándékra utal, hogy B egy adott hangsorral valamilyen cselekvést kíván végrehajtani, lehet ez az ígérés, kérés, felszólítás, parancs, fenyegetés, figyelmeztetés, engedélyezés, tiltás stb. aktusa. A megnyilatkozás *perlokúciós aspektusa* pedig arra utal, hogy bizonyos beszédaktusokhoz következmények kapcsolódnak, mintegy megvalósítják a mondott cselekvést: a bocsánatkérést, gratulációt fogadnak, meggyőzést, félrevezetést, követésre találnak stb.

Kent Bach a beszédaktus fő összetevőit az alábbi sematikus leírással mutatja be. (Ahol a beszélő B, a hallgató H, e a nyelvi kifejezés (jellemzően egy mondat), K pedig a megnyilatkozás kontextusa.)

Lokúciós aktus: B adott K-ban ezt és ezt mondja H-nak

Illokúciós aktus: B így és így cselekszik az adott K-ban

eredeti címe szikárabban írja le, mint Pléh Csaba fordítása. A magyar fordítás címe: *Tetten ért szavak*. Austin, John L.: *Tetten ért szavak*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990. (ford.: Pléh Csaba)

*Perlokúciós aktus: B valamilyen hatást vált ki H-ban.*²⁹⁵

Piotr Cap a beszédaktusok működését az alábbi példával írja le:

„Amikor a beszélő azt mondja, hogy "Itt meleg van", a beszélő előállíthat egy illokúciós aktust, amelyben arra kéri a hallgatót, hogy nyissa ki az ablakot, és a perlokúciós aktus (hatás) lehet az, hogy a hallgató valóban kinyitja, de az is lehet, hogy inkább bekapcsolja a légkondicionálót. Így az illokucionárius-perlokucionáris viszony a jelentésevolúció összetett folyamatát tükrözi, (...) különbséget tesz a beszédaktus közlésének explicit (közvetlen) és implicit (közvetett) módjai között. Következésképpen a deixis, az előfeltevés és az implikátúra fogalmát hívja segítségül, mivel ezek mind annak a fogalmi tengelynek egy meghatározott, mégis különböző pontjain helyezkednek el, amely összekapcsolja az "azt, amit mondanak" (*what is said*) jelenségét a kimondott szó hatására történő „végrehajtottakkal” (*what is effected*).”²⁹⁶

2. A jogalkotó nyelvi cselekvése, mint kollektív beszédaktus

A nyelvi pragmatika mellett a beszédaktuselmélet is azt vallja, hogy a nyelvi megnyilatkozások mögé – elkerülhetetlenül – valamilyen cselekvési szándékot vagy valamilyen cselekvési célt feltételezünk. A természetes nyelv használata során a beszélő az adott kommunikatív helyzetben valamilyen cselekvési szándékkal szólal meg, és rendszerint a jogászok is azt a kérdést teszik fel, hogy az adott kommunikációs szituációban a beszélő azt *miért* mondta, illetve milyen célt akart velünk megértetni, milyen *célt* akart elérni?

Nemcsak a beszédaktus elmélethez fűződő elméleti elköteleződéseink, de az Alaptörvény 28. cikkének alkotmányba kodifikálása is azt sugallja, hogy a jogalkotó megnyilatkozásai kapcsán azt vizsgáljuk, hogy e nyelvi aktusok milyen *cél* irányába mutatnak. Ezért nem szorul különösebb magyarázatra, hogy a jogalkotó nyelvhasználata is cselekvő, célvezérelt – Austin terminusát használva - performatív jellegű beszédaktusnak tekinthető.

A jogszabályok célhoz kötöttsége a bírói esetjogban nemcsak tényként, hanem elvárásként is megfogalmazódott. Olyannyira, hogy a Kúria Önkormányzati Tanácsa egy eseti

²⁹⁵ Kent Bach – Robert N. Harnish: *Linguistic Communication and Speech Act*. (Cambridge and London: The MIT Press 1979), 3.o.

²⁹⁶ Piotr Cap: *Pragmatics, Micropragmatics, Macropragmatics*. 216-217.

döntésében a Fővárosi Önkormányzat rendeletét azért semmisítette meg, mert abból a cselekvési cél nem volt megállapítható. A Kúria a döntésében így érvelt:

„[26] Az Alaptörvény 28. cikke egyszerre határoz meg kötelezettséget a bíróságok számára a jogértelmezési művelet során, mindazonáltal a jogalkotót is köti a jogalkotás során, hisz egy jogi norma megalkotásával a jogalkotó *mindig egy kitűzött célt kíván elérni, e cél elérése végett alkotja meg a jogszabályt*. Jelen esetben a jogalkotói cél nem jelenik meg a vizsgált önkormányzati rendelkezésekben megjelölt időpont - 2015. január 1. - vonatkozásában, az sem az objektív (Alaptörvény 28. cikkében megjelölt feltételezés „a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos cél”), sem pedig a szubjektív (a konkrét jogalkotó konkrét célja) teleologikus értelmezés alapján nem állapítható meg. [...]

[28] Jelen ügyben nyilvánvaló, hogy jogszabály-értelmezéssel [...] a jogalkotói cél nem határozható meg a vizsgált önkormányzati rendelkezésekben található időpont vonatkozásában, ezért az Önkormányzati Tanács az Ör. 5. § 15. pontját a Kp. 146. § (1) bekezdés a) pontja alapján megsemmisítette.”²⁹⁷

Hasonló érvelés tartalmazott két ítélőtáblai határozat is, amelyek ratio decidendi-je kimondta: „a jogalkotót nyilvánvalóan nem a céltalan formalizmus érvényre juttatása vezeti”, illetve: „egyetlen eljárásjogi rendelkezés értelmezése és alkalmazása sem lehet öncélú.”²⁹⁸ Azt tehát bizonyosan nem állíthatjuk, hogy a jogszövegek konstaívumok, mert nem a világ leírására szolgálnak, hanem minden esetben a jogalkotó által kitűzött célt kívánnak elérni. A jogszabályok ezért nem leíró, hanem *előíró* nyelvi cselekmények, amelyekkel a jogalkotó a címzettekre kíván erőt kifejteni.

A jogszövegalkotás tehát kollektív beszédaktus.²⁹⁹ A jogirodalom e tételmondat kapcsán gyakran fejezi ki a kételyeit. Kelsen például azért vetette el a jogalkotói szándékot, mint a jogértelmezés lehetséges forrását, mert a szándék a jog norma-, azaz Sollen-természete szempontjából irreleváns, a jogalkotó testület tagjainak aktuális mentális állapotát tükröző ténybeli, azaz a Sein szférájába tartozó körülmény.³⁰⁰ Később Posner azért volt szkeptikus az intézmények „kollektív tudatával” szemben, mert szerinte ezek működése mögött mindig

²⁹⁷ Kúria Köf.5036/2020. (közzé téve: BH2021. 186.) (A kiemelés tőlem származik.)

²⁹⁸ Vö.: BDT2019. 4107.I., BDT2019. 4068. I

²⁹⁹ Marmor: *The Language of Law* 11–22.

³⁰⁰ Hans Kelsen: Értékitételek a jogtudományban. In: Varga Csaba (szerk.): *Jog és filozófia. Antológia a század első felének kontinentális jogi gondolkodása köréből*. (Budapest: 1998) 177-178. o.

egyéni, önérdekkövető motivációk húzódnak.³⁰¹ Ugyanakkor Marmor egy testület szándékának feltételezését nem tartja ilyen problematikusnak, szerinte az ilyen kollektív akarat feltételezése egyfajta „hasznos fikciónak” tekinthető. Hasonlóan ahhoz, amikor egy futball mérkőzésen a köznyelvben akadály nélkül beszélünk az egyik, illetve a másik csapat szándékáról. Mindemellett a jogszöveg mögött meghúzódó jogalkotói szándék a jogértelmezési folyamatban konstruálódik meg, amely már független a törvényhozó testületben helyet foglaló személyek pszichológiai értelemben vett individuális akaratától.³⁰² A jogalkotói szándék létezésével kapcsolatos aggályok tehát a beszédaktuselmélet érdeklődési körén kívül esnek.

Az alábbi néhány pontokban azt kívánom felvázolni, hogy a jog valós működése felismeréséhez közelebb jutunk, ha a beszédaktus elméletből eredő konzekvenciákat próbáljuk levonni a jogértelmezés körében. Ezek az alábbiak:

(1) A jogszövegek alkatukat tekintve „*implicit performatívumok*”,³⁰³ hiszen minden esetben hallgatólagosan odaérthető a jogalkotó nyelvi cselekvésének aktusa: „megparancsolom”, hogy ne ölj; „előírom”, hogy légy jóhiszemű; „követelem”, hogy fizess adót; stb. A jogszövegalkotás tehát olyan beszédaktus, amelyben a jogalkotó a jogszövegbe kodifikált nyelvvel tevésre, nem tevésre szólítja fel a címzettjeit, hogy a társadalmi környezetben hatásokat idézzon elő. Voltaképpen e jogalkotói célok meghatározása a jogalkotás „nulladik”, lényegi állomása. Ilyen célokat rögzít előzetesen az Alaptörvény az alsóbb fokú jogszabályokra nézve, a preambulum a jogszabály egyedi rendelkezéseire, vagy ilyen az egyes jogszabályok önmaghatározása arra nézve, hogy mi a céljuk. A jogalkotói beszédaktusok azért születnek, hogy e célok érvényesüljenek, a bírói jogértelmezés tétje pedig e célok minél pontosabb megragadása.

(2) A jog megszövegezése (kimondása, közzététele) mint *lokúciós aktus* csupán az egyik aspektusa a jogalkotásnak. A jogszövegalkotás maga a kimondás, ami – Austint idézve – „[e]gyenértékű azzal, hogy valamely mondatot bizonyos értelemmel és jelöléssel mondunk ki, ami viszont nagyjából egyenértékű a »jelentés« hagyományos értelmével”.³⁰⁴ Austin a

³⁰¹ Ismerteti Pokol Béla: *Jogelmélet. Társadalomtudományi trilógia II.* Elektronikus kézirat, 307. o. https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/10429/ssoar-2005-pokol-jogelmélet_társadalomtudományi_trilógia_ii.pdf (utolsó megtekintés: 2024. X. 15.)

³⁰² Marmor: *The Language of Law* 14, 19-21.

³⁰³ Anne Wagner – Wouter Werner – Deborah CAO (szerk.): *Interpretation, Law and the Construction of Meaning* (New York: Springer 2007) 73–74.

³⁰⁴ Austin: *Tetten ért szavak* 113.

nyelvi cselekvések kapcsán azonban azt is hangsúlyozta, hogy a lokúciós aktusból nem ismerhető meg egy beszédaktus komplex jelensége. A nyelv ugyanis nem pontos, másfelől „nem is explicit, a nyelvi pontosság világosabbá teszi, hogy mit mondunk – vagyis a *jelentést*; az explicittség pedig [...] a megnyilatkozás erejét teszi világosabbá, vagyis azt, hogy az miként értendő”.³⁰⁵

(3) A beszédaktus *illokúciós ereje* a lokúciós erőn túlmutat: arra utal, hogy a lokúciós aktus miként értendő, vagyis a jogalkotónak a szöveg kimondásával mi volt a célja, milyen hatást kívánt elérni a jogszabály közzétételével. Ennek ellenére a jogelméletben a domináns megközelítés az, hogy a jogalkotó szándékot a lokúciós aktusból olvassák ki.³⁰⁶

(4) A jogalkotói beszédaktusok *perlokúciós ereje* a jog hatékonyságára utal, azaz arra, hogy egy beszédaktus a címzettekben valóban elér-e azt a célt, amely e beszédaktus mögött áll. E perlokúciós erő szorosan összefonódik az Európai Unió jogában – de a hazai joganyag értelmezése során nemigen alkalmazott - „*effet utile*” jogértelmezési módszerrel. Ennek a nemzetközi jogban kimunkált elvnek a lényegét Nagy Károly így foglalja össze: „Általánosan elfogadott értelmezési szabály az először Vattel által megfogalmazott és magyarul hatályosulási elvnek nevezett az a tétel, amely szerint, ha az értelmezési módszerek alkalmazása során kétfajta eredményhez jutunk, és ezek közül az egyik a szerződés érvényesülését biztosítja, a másik pedig annak gyakorlati érvényesülését kizárja, úgy az első értelmezést kell elfogadni. Ennek indoka, hogy a felek szándéka mindig valamilyen értelmes célra irányul, és arra, hogy tényleg végrehajtható rendelkezéseket hozzanak.”³⁰⁷

Arról a korábbi fejezetben már részletesen értekeztünk, hogy a jogalkotási lokúciós aktusokat az a törekvés jellemzi, hogy a címzettjeik számára evidens jelentést kínáljanak. Ami minket érdekel, hogy számtalan esetben előfordul, hogy az alkalmazandó jogszabály szövege megfelel a fenti követelményeknek – közérthető, pontos, egyértelmű nyelvi parancsot fogalmaz meg –, a jogalkalmazónak *ennek dacára* értelmezési dilemmákkal kell szembenéznie. Úgy vélem, hogy e dilemmák nem csupán a nyelvi pontossággal, hanem a jogszöveg *nyelvi kifejtettségének hiányával* állnak összefüggésben, vagyis azzal, hogy a jog szövegezése hiányos lehet a jogalkotó nyelvi hozzájárulása. Egy beszédaktus tartalmának

³⁰⁵ Austin: *Tetten ért szavak* 85.

³⁰⁶ Marcin Matzak: Three Kinds of Intention of Lawmaking. *Law and Philosophy*. (Academia. Edu, Open access publication, Published Online: 05 May 2017)

³⁰⁷ Nagy Károly: *Nemzetközi jog*. (Budapest: Püski1999) 387. o.

felismerése tehát jóval túlmutat a kimondott szavak egyszerű lefordításán. Az illokúciós aktus és perlokúciós hatás azonban éppoly jelentős rétegei a jogalkotó beszédaktusának, mint az explicit módon grammatizált lokúciós aktus.

A jogszöveg kihirdetésével létrejövő kollektív beszédaktus beszélője a jogalkotó, míg a címzettjei az állampolgárok közössége vagy valamely szűkebb személyi kör (üggyédek, munkáltatók, egészségügyi dolgozók stb.). Tény, hogy a kommunikációs helyzetben a jogalkotó a jogszövegben előre kiszámítható normatartalmat kíván rögzíteni. Ennek igénye elsősorban a büntetőjogban jelentkezik és a *nullum crimen*, valamint a *nulla poena* elvekben fogalmazódik meg. Kimondott nyelvi tartalmak nélkül – így véli a hagyományos nyelvi elképzeléseken alapuló jogszemlélet –, az állampolgárt olyan cselekmény miatt büntetnék meg, amelyről nem tudott.

„A büntető törvényeknek [...] nemcsak a hatóság a címzettje, hanem az állampolgár is, egyebek között azért, hogy a következmények ismeretében választhassa meg a magatartását. A törvény *nyelvtani jelentésével* ellentétes eredményre vezető jogértelmezés itt arra vezetne, hogy az állampolgárt megbüntethetnék olyan cselekmény miatt, amely a törvény *által* megismerhető értelme szerint nem büntethető. Az ilyen helyzet nyilvánvalóan összeegyeztethetetlen a jogbiztonság követelményével, ezért arra lehetőséget adni emiatt sem lehet.”³⁰⁸

A fent idézett büntető jogegységi határozat által megfogalmazott tétel szerint az állampolgár csak a nyelvileg kifejtett (explicit) normatartalom alapján vonható felelősségre, ugyanis „*által*” csak ez ismerhető meg. Kérdés azonban, hogy a jog valós működése tényleg így írható-e le. A jogalkalmazónak ugyanis az Alaptörvény 28. cikkének normatív felhívása alapján is az a feladata, hogy a kollektív beszédaktus *illókúciós erejét* ragadja meg és ezáltal biztosítsa a *perlokúciós hatást*, azaz a jogszöveg hatékony érvényesülését. Az alábbi két példával azt kívánom igazolni, hogy a jogértelmezés működésének leírására a beszédaktus elmélet miként lehet alkalmas modell.

3. A segítségnyújtás elmulasztásának bírói gyakorlata és a beszédaktuselmélet

³⁰⁸ 1/2003. Büntető jogegységi határozat, kiemelés a szerzőtől.

A BH1985. 331. szám alatt közzétett eseti döntésben a Legfelsőbb Bíróság a *Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény* (a továbbiakban: régi Btk.) 172. § (1) bekezdését értelmezte, amely – az adott ügy szempontjából – pontos, egyértelmű és közérthető szövegezésű volt. Eszerint „[a]ki nem nyújt tőle elvárható segítséget sérült vagy olyan személynek, akinek az élete vagy testi épsége közvetlen veszélyben van, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”.

A tényállás szerint a vádlott a gépkocsijával keresztülhajtott az úttesten fekvő sértetten, aki azonnal meghalt. Az alsóbb fokú bíróságok kiemelték, hogy a sértett a baleset következtében elhunyt, a bűncselekmény sértettje azonban kizárólag olyan személy lehet, akinek élete vagy testi épsége veszélyben van, azaz életben maradt. Azzal érveltek, hogy a sértett a baleset következtében elhunyt, így „nem volt olyan személy, aki bármilyen segítségre szorult volna, így a segítségnyújtás elmulasztásának megállapítása fogalmilag kizárt.”³⁰⁹ Így a bűncselekmény miatt a büntetőjogi felelősség megállapítása fogalmilag kizárt.³¹⁰

A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa a jogerős döntést megváltoztatta, és a vádlott bűnösségét segítségnyújtás elmulasztása miatt állapította meg. Érvelésében a „*társadalom erkölcsi felfogására*”, a vádlott „*fokozott erkölcsi kötelezettségére*” és a „*társadalom közfelfogására*” hivatkozott.

„A büntető törvény - a társadalom erkölcsi felfogásával összhangban - általános segítségnyújtási kötelezettséget ír elő a sérült vagy az olyan személy javára, akinek az élete vagy a testi épsége közvetlen veszélyben van. [...]

Az általános segítségnyújtási kötelezettség teljesítésének a módját a törvény nem határozza meg, hanem csupán negatív irányban, annak nem teljesítését tekinti a bűncselekmény elkövetési magatartásaként. [...]

Eszerint a segítségnyújtási kötelezettség első mozzanataként jelentkező ún. meggyőződési kötelezettség teljesítése azt jelenti, hogy annak, aki - akár gondatlanságból származó, akár vétkes magatartással - olyan balesetet okoz, amelynek hatókörében személy is van: fokozott erkölcsi és jogi kötelessége az arról való meggyőződés, hogy van-e olyan személy, aki számára a segítségnyújtási kötelezettség teljesítése ténylegesen fennáll. Az a gépjárművezető tehát, aki maga idézi elő a balesetet avagy a más testi épségét vagy egészségét veszélyeztető helyzetet, köteles a baleset helyszínén megállni és meggyőződni arról, hogy - akár vétkesen okozott -

³⁰⁹ BH1985. 331.

³¹⁰ Ugyanezt a jogértelmezést találjuk a BH1983. 146. szám alatt közzétett eseti döntésben is.

magatartásának eredményeként valaki megsérült-e, illetőleg jutott-e olyan helyzetbe, amelynek folytán élete, egészsége vagy testi épsége veszélybe került. [...]

A különös segítségnyújtási kötelezettség szándékos nem teljesítése egyike azoknak a bűncselekményeknek, amelyeket a társadalmi közfelfogás mélyen elítél. Nem hagyható figyelmen kívül az az ítélkezési tapasztalatokból ismert tény sem, hogy ez a bűncselekmény az esetek nagy részében a közúti közlekedési eszközök szeszes ital hatása alatt történt vezetésével áll összefüggésben: az elkövető azért nem áll meg a baleset helyszínén, mert ha véletlen is a baleset okozásában, ezáltal az ittas gépjárművezetés ténye a hatóság előtt ismertté válik.

Az ilyen cselekmények társadalomra veszélyességének súlyát növeli az a tény is, hogy az ilyen magatartások különösen az utóbbi időben elszaporodottságot mutatnak, az elkövető felderítése és leleplezése pedig rendkívüli nehézségekkel jár. A cselekmény tárgyi súlyának ilyen foka a megelőzés érdekében is szigorú büntetőjogi felelősségrevonást tesz indokolttá.”

A határozat indokolásának mélyrétegében tehát az az előfeltevés áll, hogy e bűncselekmény megítélése körében a társadalomban egységes erkölcsi érzet alakult ki, mert az efféle cselekményeket „a közfelfogás mélyen elítéli”, emellett az indokolás a „társadalom erkölcsi felfogására hivatkozik”.

A hazai jogirodalomban e döntés több kritikát is kapott. Bencze Mátyás a Legfelsőbb Bíróság döntését a bírói gyakorlatban előforduló szakmai problémák közé sorolja, mondván, hogy az ilyen jogszabályértelmezés „az explicit jognak való ellentmondást” jelent.³¹¹ Blutman László szerint a Legfelsőbb Bíróság ítélete „morális alapon ugyan védhető, azonban a jogalkalmazó nem így rendelkezett, hiányzott egy tényállási elem, és a bíróság a *saját* mércéjét érvényesítette a jogszöveggel szemben.” (Kiem. tőlem) Álláspontja szerint az itt alkalmazott helyességi, illetve a célszerűségi mérce szubjektív jellegű, ezért a *contra legem* értelmezés a bíró saját értékpreferenciáit hozta játékba.³¹²

Érdemes közelebbről szemügyre venni a két jogirodalmi szövegben használt szókészletet. A Bencze által használt *explicit jog* fogalom Austin fogalmi rendszerében a jogalkotó lokúciós aktusának felel meg, ami voltaképpen azonos a kihirdetett jogszöveg nyelvtani tartalmával. Ha azonban a kihirdetett jogszabályt a jogalkotó beszédaktusának tekintjük, azt is

³¹¹ Bencze Mátyás: *Elvek és gyakorlatok. Jogalkalmazási minták és problémák a bírói ítélkezésben* (Budapest: Gondolat 2011) 110–113.

³¹² Blutman László: „Bírói jogalkalmazás és szöveghű értelmezés” *JeMa* 2010/4. 96.

figyelembe kell vennünk, hogy a jogértelmezés során a jogi norma céljának megragadásával annak hatékony érvényesülését is biztosítani kell, azaz a jogalkotó céljának sikerét a jogértelmezés során biztosítani kell (perlokúciós aktus). A Blutman által használt *contra legem* fogalom is hasonlóan alapon áll. Szerinte a jogértelmezés attól lesz törvényrontó, hogy szétfeszíti a jogalkotó megnyilatkozásának lokúciós aktusát, a Legfelsőbb Bíróság döntése tehát attól válik jogellenessé, hogy a törvényhozó explicit módon nem arról rendelkezett, hogy az életét veszített sértett részére is segítséget kell nyújtani, így hiányzott a döntést megalapozó tényállási elem.

Tény, hogy a jogszöveg „van” fordulata pontos nyelvi megfogalmazáson alapult, annak nyelvi tartalma nyilvánvaló volt, hiszen a jogalkotó jelen idejű létigét használt. Abban Blutman Lászlónak kétségtelenül igaza van, hogy hiányzott egy tényállási elem, mert a sértett nem maradt életben. A jogalkotó nyelvi hozzájárulása ezen a téren valóban *hiányos* volt, mert az adott jogalkalmazási kérdés megoldására a jogszöveg nem tartalmazott nyelvi indikációt, ami ilyesféle lehetett volna: „e rendelkezés akkor is alkalmazandó, ha a sértett életét veszítette”.

Igazat lehet adni Bencze Mátyásnak is, aki a jogtárgyharmonikus jogértelmezés kívánalma felől kritizálta az eseti döntést. Erről így ír: „Tehát az a lényeg, hogy „ne járjon jobban” az az - egyébként vétlen - balesetet okozó személy, aki az áldozat halálát okozza, mint az, aki csak sérülést okoz neki, és úgy hajt tovább. Ez az okfejtés azonban figyelmen kívül hagyja, hogy a segítségnyújtás elmulasztásának egy másik ember egészsége, illetve élete a jogi tárgya. Ezt a jogtárgyat nem védjük azzal, hogy ebben a bűncselekményben marasztaljuk az azonnali halált okozó személyt.”

Ha azonban a bíróság kizárólag a nyelvtani tartalmat vette volna figyelembe, a jogi beszédaktus illokúciós ereje és perlokúciós hatása egyaránt sérült volna. Az alsóbb fokú bíróságok érvelésének elfogadása ugyanis azt eredményezné, hogy a vádlottat az enyhébb büntetési tételű cserbenhagyás tényállása (régai Btk. 190. §) alapján vonták volna felelősségre, úgy, hogy a sértett életben maradása valójában nem változtat a mulasztásos cselekmény társadalmi megítélésén. Ez tehát a generálprevenció hatékonyságát csökkentette volna és ellentétes lenne a régi Btk. 37. és a *Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény* (a továbbiakban: Btk.) 79. §-ában említett preventív cél megvalósulásával. Végül soron a cselekmény súlyának megfelelő preventív hatású büntetés

a Btk. általános célja, ez alapján kell megítélni a büntető jogszabályok lokúciós erejét és perlokúciós hatását.

Ezért nem érték egyet Deák Zoltán - egy ítéletablai büntetőítélet kritikája kapcsán tett – végkövetkeztetésével sem, mely szerint: „A bíróság pedig a büntetőtörvényhez, s nem a közfelfogáshoz van kötve. (...) Ha a bíróság fel is ismeri, hogy egy törvényi tényállás valójában nem azt védi, amit a jogalkotó azzal védeni kíván, bírói jogértelmezéssel ezt nem korrigálhatja.”³¹³ Egy olyan jogrendben, ahol minden közhatalmat a néptől eredeztetnek, a bíróságok is a nép érdekében gyakorolják a hatalmat, ezért az Alaptörvény 26. cikk (1) bekezdése, mely szerint a bírák függetlenek és csak a törvénynek vannak alárendelve ennek fényében értendő. A társadalom általános erkölcsi elvárásaitól való függetlenségről tehát nincs szó.³¹⁴ Ha így van, a bíróságok a perlokúciós hatást vonják meg a jogszabálytól. A bíróság értelmező tevékenysége ad azonban illokúciós erőt és perlokúciós hatást a jogszabályoknak.

3. Jogalkotás és jogszöveg-alkotás: a Kúria Közigazgatási-Munkaügyi Kollégiumának 3/2013. számú jogegységi határozatának alkotmánybírói megsemmisítése

Az e fejezetben tárgyalt Alkotmánybírói határozat többségi véleménye is a jogszöveg perlokúciós erejét csonkította meg. A 2/2016. (II.8.) AB határozat (e fejezetben: AB határozat) egy olyan kúriai jogegységi határozatot semmisített meg, amely az Alaptörvény 28. cikkének alkalmazásával született. A Kúria Közigazgatási-Munkaügyi Kollégiumának 3/2013. számú jogegységi határozata (a továbbiakban: KJE) pedig alighanem a hazai jogélet egyik legszebb, pragmatista szemléleten alapuló bírói érvelése volt.

A jogegységi eljárás lefolytatását az Szja. tv. 58. § (8) bekezdése értelmezésének egységesítése tette szükségessé, mert a Kúria két közigazgatási tanácsa ellentétes értelmezést adott a jogi norma szövegének. Az akkor hatályos Szja. tv. 58. § (8) bekezdése kimondta, hogy „E rendelkezés alkalmazásában üzletszerű az átruházás, ha ellenérték fejében történik, és az ügylettel kapcsolatban a magánszemélynek az általános forgalmi adó szabályszerűen bejelentkezett alanyaként adólevonási joga megnyílik.” A jogegységi tanácsnak a jogszöveg

³¹³Deák Zoltán: A Szegedi Ítéletábla döntése a terrorcselekménnyel fenyegetés és közveszéllyel fenyegetés elhatárolásáról. *Jogesetek Magyarázata*. 2014/2, 56-57.o.

³¹⁴Jakab András: A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében. 87.o.

„üzletszerű átruházás” fordulatát kellett értelmezni, aminek szemantikai szinten két konjunktív feltétele van: (i) az ingó dolog ellenérték fejében történő átruházása, (ii) és az átruházó az ÁFA alanyaként szabályszerűen bejelentkezett adóalanynak számít. Az egyik tanács (Kfv.V.) a normavilágosság elve alapján arra a következtetésre jutott, hogy csak akkor üzletszerű az átruházás, ha az adóalany bejelentkezett, e bejelentkezés hiányában azonban az adóalanyt nem terheli ÁFA-fizetési kötelezettség. A másik tanács (Kfv.I.) a jogszöveg értelmét a rendeltetésszerű joggyakorlás és a joggal való visszaélés tilalmának elvéből vezette le. Azt rögzítette, hogy a bejelentés nem konjunktív feltétele az ÁFA-fizetési kötelezettségnek, az attól függetlenül fennáll, mert a bejelentkezést elmulasztó adózó nem kerülhet kedvezőbb pozícióba, mint a bejelentkező, jogkövető adózó.

A KJE a Kfv.I. számú tanács álláspontját fogadta el. Végkövetkeztetése szerint normaelkerülés esetén fel sem merülhet az Szja. tv. 58. § (8) bekezdése szerinti feltételek „[f]ormális együttes alkalmazása”, mert az ellentétben állna a szabályozás céljával.

A jogértelmezés tehát azon fordult meg, hogy a jogegységi tanács eltekintett a formális, jogértelmezésen, és valójában a jogi norma által elérni kívánt cél felől közelítette meg a jogszöveg tartalmát. A KJE adott esetben azt feltételezte, hogy a jogalkotó a jogszabály megszerkesztése során a jogi nyelvet valamely alkotmányos cél elérésére használta fel, közelebbről annak közlésére, hogy az Alaptörvény O. cikke szerinti közteherviselési kötelezettség minden állampolgárt terheli.

„Jelen esetben a norma [...] az önkéntes jogkövetésre épül. A jogalkotó abból indult ki, hogy a bejelentkezési előírást betartják. Semmilyen nem büntetőjogi jellegű normán nem kérhető számon, hogy jogsértő magatartást feltételezve fogalmazza meg a norma hipotézisét. Az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében rögzített jogállamiság elve, illetve az Alaptörvény O. cikkében rögzített felelősségi elv („Mindenki felelős önmagáért, képességei és lehetőségei szerint köteles az állami és közösségi feladatok ellátásához hozzájárulni.”) alapján a bírói jogértelmezés *beleértheti* a norma által szabályozott magatartási körbe azt az esetet, amikor a törvény által előírtak alól az adózó önkényesen kivonja magát.” (kiemelés tőlem)

Az általam kiemelt kurzív „beleértheti” fordulat arra utal, hogy a Kúria jogértelmezése adott esetben egy feltételezésen alapult: odaértette az Alaptörvény O. cikke szerinti közterhekhez való hozzájárulás általános kötelezettségét, vagyis feltételezte, hogy az Szja. tv. 58. §-a is

ezt az alkotmányos célt szolgálja. Ezért a jogszöveg értelmezése során nem a jogalkotó lokúciós aktusának tulajdonított döntő szerepet. Erre vonatkozóan a KJE így érvelt:

„Jelen esetben [...] az a kérdés, hogy *a szó szerinti értelmezésen* át lehet-e lépni a törvény céljára, alapelveire tekintettel. Az Alaptörvény 28. cikke [...] kifejezetten előírja a jogszabályok céljának, az észszerűség követelményének figyelembe vételét. [...] Egyes felfogások szerint az Alaptörvény fenti rendelkezése az objektív teleologikus értelmezés alaptörvényi kötelezettségét írja elő. Ugyanakkor nem lehet eltekinteni attól, hogy a jogszabály nyelvi formában válik ismertté, az értelmezést a nyelvi tartalom megismerésével kell kezdeni, de ennek eredménytelensége - vagy „abszurd” eredménye - nyithat utat a *céltételezéses (teleologikus) értelmezésnek*. (...) Az alkotmányos tartalom jelen esetben a teherbíró képességhez igazodó adófizetési kötelezettséget jelenti. Azt a célt kell keresni, amelynek a mentén az alkalmazandó norma a jogrendszerbe illeszkedve *képes hatását kifejteni, azaz érvényesülni*. Így: mi az adó általános funkciója, mi az szja és az áfa funkciója, mi az a tárgyilagos mérlegelés szerinti ésszerű indok, ami miatt az Szja. tv. alkalmazását vissza kell vezetni az Áfa. tv.-ben használt fogalomra. A célmeghatározásba befér a deduktív módszer, azaz kiindulás az alapelvekből, amelyek rávetíthetők az egyedi norma tartalmára.”

Az érvelésből jól kiolvasható a beszédaktus elmélet három, egymásba fonódó kulcsfogalma: lokúció, illokúció, perlokúció. (A beszédaktus e három rétegének megfelelő szövegrészeket kurzívval jelöltem.) Az érvelésben e rétegek – akaratlanul is – a jogot kollektív beszédaktusként jelenítik meg.

- „a szó szerinti értelmezés” fordulat *a lokúciós aktus* jelenti, és a jogi érvelés minden szála abba az irányba vezet, hogy a szavak pusztán konvencionális jelentésén a bíróság miként tud túllépni
- „a céltételezéses (teleologikus) értelmezés” a beszélő *illokúciós aktusára* utal, amely a jogalkotói szándék helyes feltárására törekszik
- a „hatás kifejtésére képes” és „érvényesülő” norma ideája pedig a *perlokúciós hatással* azonosítható, mert figyelembe veszi, hogy a norma csak akkor hatékony, ha a jogalkotói cél eredményre vezet.

A KJE alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését egy büntetőügyben eljáró bíró kezdeményezte. Az előtte fekvő ügy vádlottja színesfémkereskedéssel

foglalkozott, akit az ÁFA-fizetés elmulasztása miatt adócsalással vádoltak. A vádlott azzal védekezett, hogy ÁFA-fizetési kötelezettsége nem volt, mert az Szja. 58. § (8) bekezdése az ÁFA-fizetési kötelezettséget a bejelentéshez köti, nála ilyen nem történt, e konjunktív feltétel teljesülése hiányában tehát ő büntetőjogi felelősségre nem vonható.

A megsemmisítést indítványozó bíró – többek között – a hatalommegosztás elvét rögzítő Alaptörvény C) cikk (1) bekezdésének sérelmére hivatkozott. Az indítvány szerint a KJE azért volt alaptörvény-ellenes mert a Kúria csak jogalkalmazó szerv, a KJE által adott jogértelmezés azonban már túllépett a jogértelmezésen, így az jogalkotásnak minősül. Az Alkotmánybíróság a KJE-t megsemmisítette. A többségi állásponthoz fűzött indoklás szerint:

„Az Alkotmánybíróság nem ért egyet az Alaptörvény 28. cikkének a KJE-ben általános jelleggel kifejtett [...] értelmezéssel, [...]. Ez az értelmezés azon túl, hogy az Alaptörvény 28. cikkéből nem vezethető le, ellentétben áll a 25. cikk (3) bekezdésével is, amely a jogalkalmazás egységének biztosítására, és nem a jogalkotó vélt, vagy valós mulasztásának jogegységi határozattal történő korrigálására vonatkozó felhatalmazást tartalmaz. Ezen túlmenően a KJE *nyelvi kereteket* figyelmen kívül hagyó normaértelmezése az egységes joggyakorlat biztosítása helyett ahhoz vezetett, hogy a jogértelmezés „*eloldódott*” az *értelmezett jogszabálytól*, és a *törvényhozás* talajára tévedve sérti az Alaptörvény C) cikk (1) bekezdésében deklarált és az Alaptörvény államszervezetre vonatkozó rendelkezéseiben testet öltő hatalommegosztás elvét.”³¹⁵ (kiemelés tőlem)

A többségi állásponttal azonos indokolást fűzött az AB határozathoz Dienes-Oehm Egon alkotmánybíró is, aki az alábbiak szerint érvelt:

„Alkotmányossági aggályt alapvetően ott látok, amikor az értelmezés eredményeként előálló tartalom *túllép a szöveg által kijelölt tartományon*, valójában tehát jogalkotás történik, miként a jelen esetben is.”³¹⁶

A többségi álláspont, illetve az azzal azonosuló párhuzamos indoklás - általam kurzívval kiemelt – szófordulataiból határozottan kitűnik a döntés mögötti nyelvszemlélet. Az érvelés a KJE-nek a jogszöveg „nyelvi kereteitől” való elszakadását kifogásolta, illetve azt, hogy az

³¹⁵ AB határozat Indoklás [46].

³¹⁶ AB határozat Indoklás [58].

jogértelmezés „eloldódott” a jogszabálytól, továbbá sérelmezi, hogy az értelmezés a „szöveg által kijelölt tartományon túllépett”. A jogegységi tanács tehát e határsértésekkel tévedt át a törvényhozás területére. Ez az érvelés azt sugallja, hogy a törvényhozást azonosnak kell tekinteni jogalkotói beszédaktus lokúciós aspektusával.

A jogalkotás azonban nem azonosítható a jogszöveg-alkotással: a kodifikált jogi norma ugyanis csak *eszköz* arra, hogy azzal a jogalkotó elérje a jogpolitikai *célját*. A KJE jogértelmezése azonban nem lépte túl azt a jogpolitikai célt, amelyet a jogalkotó az adójogszabályok megalkotásával el kívánt érni, vagyis: a Kúria jogegységi tanácsa a nyelvi keretektől lehet, hogy eloldotta magát, de a jogszabály céljától bizonyosan nem. Nem lépett túl sem az Alaptörvény O. cikke szerinti alkotmányos célon, sem azon, hogy mi az adó általános funkciója, mi az áfa funkciója.

Az AB határozathoz négy alkotmánybíró fűzött a többségi állásponttal ellentétes különvéleményt, de az egyik párhuzamos indoklást író alkotmánybíró sem értett egyet a többségi álláspont nyelvi érveivel. A tizennégy fős testületnek tehát közel a fele nem osztotta a többségi döntés érveit. Ez meglehetősen szignifikáns aránynak tekinthető. Valamennyi különvélemény a céltételező (teleológiai) jogértelmezés felől „védte meg” a KJE-t.

A különvéleményekből az olvasható ki, hogy Varga Zs. András, Sulyok Tamás, Czine Ágnes, Lenkovics Barnabás alkotmánybíráknak sem volt kétsége a jogszabály szándékolt tartalmát illetően. Azzal érveltek, hogy az Szja. tv. 58. § (8) bekezdésének a Kúria ítélkező tanácsai is ellentétes jogértelmezést adtak, ezért a jogszöveg ellentmondásos volt, így azt teleológiai jogértelmezéssel kellett feloldani, amit a Kúria jogegységi tanácsa az Alaptörvény 28. cikkének megfelelően tett meg. Ezért „a Kúria a KJE-ben nem alkotott jogot, nem sértette meg sem a hatalommegosztás elvét, sem a jogbiztonság alaptörvényi követelményét.”³¹⁷

A világosan feltárható jogpolitikai cél mellett az AB határozatokban kifejtett érvelésnek van még egy szála, ami a jogalkotói beszédaktus jelentésének feltárását segíthette volna. A jogalkotó a 2012. január 1-től a korábbi Szja t. 58. § (8) bekezdését módosította és a fémhulladék értékesítésével kapcsolatos adózási szabályokat egyértelművé tette. Eszerint az

³¹⁷ Sulyok Tamás alkotmánybíró különvéleménye, AB határozat Indoklás [121].

ÁFA-fizetési kötelezettséget a jogszöveg már nem kötötte a bejelentéshez, hanem általánosan adófizetési kötelezettséget állapított meg a fémhulladék kereskedelméhez kötődően. A KJE indokolása erre is kitért:

„[a]z Szja. tv. módosítása a szabályokat megkerülő adózói magatartás miatt az egyébként világos szabályozást kívánta pontosítani abból a célból, hogy a jogellenes magatartás tanúsítása ne vezethessen adóelőnyhöz. [...] A jogalkotó feltehetőleg azzal szembesült, hogy nem valódi feltétel egy olyan jogszabályi előírás, aminek betartása az adózó elhatározásától függ, és ez a jogszabály céljának érvényre juttatását veszélyeztetheti.”

A jogegységi tanács tehát a jogértelmezését utólagosan, a későbbi jogszabálymódosítás alapján is igazoltnak látta. Ugyanígy érvelt Lenkovics Barnabás is, amikor kifejtette: „[a] Kúria által elfogadott értelmezés a jogszabályból már korábban is levezethető volt, és a jogszabály-módosítás ezt a jogértelmezést pusztán kétséget kizáróvá tette.”³¹⁸ Sulyok Tamás alkotmánybíró az utólagos jogszabálymódosítás kapcsán pedig azzal érvelt, hogy a jogértelmezéssel „a Kúria a jogalkotó feltehető akaratának tett eleget.”³¹⁹

A többségi álláspont nem vette figyelembe, hogy a jogszöveg csupán eszköze valamely jogpolitikai cél elérésének, és a jogalkotói szándék pusztán a lokúciós aktusból nem rekonstruálható. A korábbi Szja. tv. 58. §-ára tehát úgy kell tekinteni, hogy a jogalkotólokúciós aktusa nem volt sikeres, mert a célhoz fűzött perlokúciós hatást – az alaptörvényben rögzített adófizetési kötelezettség teljesülését - nem szolgálta. Utóbb azonban e lokúciós aktust úgy korrigálta, hogy egyértelmű jogi szabályozást alkotott. A KJE tehát nem *jogalkotói* mulasztást, hanem – az Alaptörvény 28. cikke által biztosított értelmezési tartomány keretei közötti jogértelmezéssel – *jogszöveg-szerkesztési* mulasztást korrigált.

³¹⁸ Lenkovics Barnabás alkotmánybíró különvéleménye, AB határozat Indoklás [109]

³¹⁹ Sulyok Tamás alkotmánybíró különvéleménye, AB határozat Indoklás [118].

IX. AZ ALAPTÖRVÉNY 28. CIKKE ÉS A JOGSZÖVEG KOMMUNIKATÍV TARTALMA

„Nem üres kézzel érkezünk.

Minduntalan magunkkal hordjuk a szerszámosládánkat.

E ládában vannak az értékeink, alapelveink, doktrínáink. [...]

Az értelmezést ezek használatával kezdjük, és innen folytatjuk.

A jogértelmezés folyamatát e kognitív szerszámaink ismerete nélkül nem érthetjük meg,

mert e kognitív eszközeink vezérelnek minket.”

/Justice M. Cheshin/³²⁰

1. Az „aluldetermináltsági tézis” és az Alaptörvény 28. cikke

Richard Ekins jogi nyelvre is alkalmazott „aluldetermináltsági tézise” szerint egy jogi norma kihirdetése akkor is csak a jogalkotói üzenet csontvázának (*skeleton*) tekinthető, ha egyébként a szemantikai tartalma világos.³²¹ Eddig számtalanszor szoltunk arról, hogy a jogalkotó nyelvi aktusai is ilyen fogyatékos nyelvi jelenségnek tekinthetők, a szemantikai tartalom mellett ugyanis számos más releváns – nem nyelvi - jelenségnek is meghatározó szerepe van az üzenet tartalmának alakulásában. A jogi norma szövege tehát önmagában bizonyosan nem közvetíti a jogalkotó kommunikatív szándékát, a jogszöveg üzenetének heurisztikus megragadásában egyéb faktoroknak is kiemelt jelentősége van.

A fenti, M. Cheshin bírótól származó idézet arra mutat rá, hogy a jogszövegek értelmezéséhez nem üres kézzel kezdünk hozzá, vannak olyan előzetes körülmények, amelyek a jogszövegen túlmutatnak. Ilyenek – többek között - a bíró szerszámosládájában lévő kognitív eszközök, alapelvek, értékek, doktrínák. Az a kijelentés, hogy a jogszövegek értelmezéséhez nem „üres kézzel” (*tabulae rasae, empty handed*) közelítünk, valójában a nyelvi pragmatikának a beszélő szándéka megértésével kapcsolatos alapfogalmait idézi fel bennünk. A közös tudás, a preszuppozíciók, a szöveg implikatívái, a beszélgetőpartnerek számára ismert kontextuális elemek, a releváns társalgási maximák (jogértelmezési kánonok) mind-mind olyan előzetes eszközök, amelyek a jogértelmezésnél mindig „nálunk vannak”, így óhatatlanul - és legtöbbször öntudatlanul - megelőzik a szöveg megértését. Ezek elengedhetetlenek ahhoz, hogy a jogszövegek jelentését feltárjuk.

³²⁰ Idézi Aharon Barak: *Purposive Interpretation in Law*. 136.

³²¹ Richard Ekins: *The Nature of Legislative Intent* (Oxford: University Press 2021) 196.

Aharon Barak M. Chesin megállapításának helyességét azzal magyarázza, hogy „a jogszövegeket [*mindannyian*] olyan jogközösség tagjaiként olvassuk, amelynek értékei, doktrínái, emlékei, elköteleződése vanak.”³²² Ez a részes tagság jelöli ki a jogi szöveg előzetes értelmét, e támponttól kezdjük el felfejteni a szövegbe kódolt jogalkotói akaratot. A szöveg ezt az előzetes megértést fejleszti tovább, e korrigált szerzői szándékkal aztán visszatérünk az előfeltevésekhez, majd újra vissza a jogszöveghez és így tovább. A szerszámosládában lévő értékeink a jogértelmezés során egyfajta vélelemként működnek, e vélelmeket a jogalkotó a jogszövegalkotással írhatja felül: azokat elbizonytalaníthatja, korrigálhatja, ahhoz hozzáírhat stb. Az értelmezési folyamat akkor ér véget, amikor az előfeltevések és a jogszöveg horizontjai összeolvadnak. Láthattuk, hogy a nyelvi pragmatika elgondolásai is e mechanizmust hangsúlyozzák, amikor a jogértelmezést (az élő jog alakulását) a jogalkotó és jogalkalmazó párbeszédjeként írja le.

Ez a szemlélet a jogi gondolkodásunkban nem kézenfekvő. A jogszövegek jogértelmezése körében jól ismert jogelv a *lex specialis derogat legi generali* elve. Pokol Béla egy helyen azt állapítja meg, hogy az elmúlt évtizedekben „az alkotmánybíráskodás létrejöttével az alkotmányi jog megfordította ezt az elvet, és az alkotmányhoz képest mindig speciálisabb törvényi szabályok felett az alkotmánybíráskodás *lex generalis* jellege érvényesül.”³²³ E szemlélet felborítja azt a mechanikus képletet, amelyet Bencze Mátyás – kritikai élel - a jog geometrikus szemléletének nevezett. Ennek lényege: ha valamely jogkérdést speciális (szakági) jogszabály rendez, nincs szükség az alapjogok alkalmazására.³²⁴ Az előzetes előfeltevéseink és a jogszövegek közötti *kizáró* viszonyt azonban érdemes újra gondolni, mert a speciális szabályok nem derogatív funkciót látnak el a generális szabályok fölött, hanem a kapcsolatot egyfajta körkörös viszony jellemzi, ami a jogalkotói szándék feltárását folyamatosan *korrigálja, pontosítja, gazdagítja*.

³²² Barak: *Purposive Interpretation in Law*. 136.

³²³ Idézi: Szmodis Jenő: „Észrevételek a jogrendszer duplázódásának elméletéhez” 75-76.

³²⁴ E geometrikus szemléletet Lenkovics Barnabás így foglalta össze: „Előadásaimban gyakran hasonlítom a jogrendszert egy piramishoz, amelynek csúcsán az »alkotmányos« normák találhatók. E legáltalánosabb és legalapvetőbb normák tartalmát külön törvények bontják ki és részletezik, konkrét alanyi jogokat biztosítva ezzel a személyek számára. ... A konkrét életviszonyokban tehát a különös és speciális szintű szabályokat kell alkalmazni, s a magasabb (generális) jogszabályhoz csak akkor kell folyamodni, ha in concreto a megoldandó esetre speciális-különös jogszabályt nem találunk [...]” Lenkovics Barnabás: Alkotmányozás és kodifikálás. In: *Jog-Állam-Politika*. 2009/1, 15.o., Ugyanígy: „A bírónak mindig a *ius specialis*, az adott életviszonyhoz legközelebb eső jogszabályt kell alkalmaznia.” Interjú Lenkovics Barnabással, *Fundamentum*, 2004/2, 48.o. Hasonló szemléletet vall: Pokol Béla: *Jogelmélet. Társadalomtudományi trilógia II.*, (Budapest: Századvég 2005) 104-106.o.

A hazai jogirodalomban a jogértelmezés és a nyelvi megértés előzetesség-struktúrájára kevesen hívják fel a figyelmet, egy tanulmány azonban – ha érintőlegesen is – éppen erre a jelenségre mutat rá:

„[a] bíróság [*a jogértelmezést*] lege artis végzi. Ennek során támaszkodnia kell a jogi fogalmak tradicionális tartalmára, másrészt a jogértelmezés elfogadott módszereire, vagyis arra a képességre, hogy hogyan kell a jogszabályokat olvasni, értelmüket megfejteni. Mind a jogi fogalmak ismerete, mind a jogértelmezés képessége olyan gadameri értelemben vett előzetes ismeret (*Vorverständnis*), ami lehetővé teszi a jogszabályalkotó és a jogalkalmazó közötti kommunikációt.”³²⁵

Az Alaptörvény 28. cikkét az 2012. január 1-től elfogadott szövege tartalmazza. A jelenleg hatályos szöveg szerint:

„A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. A jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambulumát, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésénél azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.”

Az Alaptörvény 28. cikke szövege értelmezhető Ekins „aluldetermináltsági tézise” felől. A szöveg „elsősorban” fordulata a jogértelmezésben nem a szemantikai-nyelvtani tartalom, hanem a jogszövegen kívüli faktorok elsődlegességét hangsúlyozza. A 28. cikk ugyanis *kötelezően* azt írja elő a bíró számára, hogy a jogszabályok szövegéhez (i) *a jogalkotói célok*, (ii) *az Alaptörvénybe foglalt* alapjogok/értékek, valamint (iii) *egyes jogalkotói elköteleződések* (józan ész, jóerkölcs, gazdaságosság, közjó) felől közelítsen.

A hazai jogrend különossége, hogy az alkotmányozó hatalom az Alaptörvény 28 cikkének megfogalmazásakor ezeknek a körülményeknek a jogértelmezésbe vonását kifejezetten kimondta. A 28. cikk megszövegezésével szükségét látta, hogy a bíróságok számára

³²⁵ Chronowski Nóra - Vincze Attila: Az Alkotmánybíróság határozata a Magyar Nemzeti Bank kiadmányozási joga ügyében. In: *Jogesetek Magyarázata* 2019/1., 6.2.

követendő előzetességi értelmezési paradigmát *normatív*, kötelező jelleggel kodifikálja. Az, hogy e rendelkezés éppen az Alaptörvénybe került, nyomatékos jogalkotói gesztusként kell értékelni. E kodifikációs megoldás kivételesnek tekinthető, más jogrendszerekre nem jellemző.³²⁶ Egy ilyen szabály kimondása azonban nem feltétele annak, hogy a célelvű értelmezést fogadjuk el helyesnek, a hazai jogrendben ettől függetlenül is érvelhetnénk a célelvű jogértelmezés mellett. Az Egyesült Államok Alkotmánya a bíróságok számára nem rögzít értelmezési szabályt, ettől függetlenül tudományos viták folynak arról, hogy a textualista vagy a célelvű jogértelmezés a helyes jogértelmezési kánon. Éppen ezért az értekezésben írtak tudományos érvekkel abban az esetben is védhetők lennének, ha az Alaptörvényben nem szerepelne a 28. cikk. Más kérdés, hogy ehhez a sajátos szabályozásunk igen erős igazolási alapot ad.

Nálunk az Alaptörvény 28. cikke kodifikálásának történelmi okai vannak. A Kúria elnöke által felállított joggyakorlat-elemző csoport az Alaptörvény 28. cikkét a hazai bíróságok érvelési kultúrájának átalakítását célzó rendelkezésként értékelte.³²⁷ Ezzel az alkotmányozó hatalom a szocialista-jogpozitivist-formalista jogértelmezési mintázatok meghaladására hívta fel a jogalkalmazót. Nem közömbös tehát, ami a 28. cikk árnyékában maradt: vagyis érdemes tisztázni, hogy mik voltak azok a korábbi jogértelmezési gyakorlatok, amelyre a 28. cikk szövege reagált. Mi jellemezte tehát azt az érvelési kultúrát, amit a 28. cikk megalkotásával az alkotmányozó meg kívánt haladni, illetőleg alkotmányos szintű rendezéssel át kívánt alakítani?

Korábbi érvelési kultúránk leírására Pokol Béla tett átfogó kísérletet. A 2000-es évek elején folytatott kutatásai a felsőbírósági határozatok szövegközeli vizsgálataira támaszkodtak. A '70-es, '80-as és '90-es évekből 200-200, összesen 600 Legfelsőbb Bírósági határozatot tekintett át, és az alábbi következtetésre jutott: „a magyar bírói jogértelmezés alapvetően szövegűséggel jellemezhető, és a törvénytől a kisebb fokú elszakadást csak a jogdogmatikai fogalmak értelmezésbe vonásával hajtják végre, de ennél komolyabb fellazító jogértelmezést jelentő alapjogi, vagy általános jogelvi értelmezést nem jellemző a hazai bíróságokra. [...] Bár nem vitás, hogy a '70-es évek kifejezetten szövegpozitivist jogértelmezéshez képest az utóbbi években a szabadabb jogértelmezés felé mentek el

³²⁶ Chronowski Nóra: Az alkotmánykonform értelmezés és az Alaptörvény. *Közjogi szemle*. 2017/4., 12.

³²⁷ „Az Alaptörvény követelményeinek érvényesülése a bírósági ítékezésben” Joggyakorlat-elemző Csoportja által készített összefoglaló vélemény 58. oldala (letöltve: 2021. szeptember 22.)

bíráink, [...] ez azonban egyáltalán nem kérdőjelezte meg alapjaiban a hazai bíróságok jogértelmezésénél a törvényszöveghez kötöttséget.”³²⁸ Az eredmény nem meglepő, hiszen köztudott, hogy a szocialista jogszemlélet a teleologikus (célelvű) jogértelmezést a burzsoá jogirodalom nem követendő irányának tartotta.³²⁹ Feltehetően tehát e hagyaték maradványelemeitől kívánt megszabadulni a jogalkotó.

2. A teleologikus értelmezés elsődlegessége

Az korábbiakban használt pragmatista fogalomkészletet alkalmazva: a korábbi érvelési szokásaink a jogszöveg szemantikai tartalmához (*semantic content*) kötődtek. E korábbi gyakorlathoz képes fogalmazza meg a 28. cikk szövege, hogy a jogszabályokat *elsősorban* azok céljával összhangban kell értelmezni, amit a hazai jogirodalom - hagyományosan – teleologikus, célelvű, céltételező jogszabály-értelmezésnek nevez. A teleologikus értelmezés valójában nem elsődleges jogértelmezési kánon. Erre a jogirodalom is rámutatott, ugyanis, nyilvánvaló, hogy a jogkeresés a jogszöveg megismerésével kezdődik, ezért a jogszöveget elsődlegesen nyelvi és logikai, szemantikai eszközökkel kell dekódolni.³³⁰ Nem arról van tehát szó, hogy a jogszövegek szemantikai értelmezését megelőzné a teleologikus értelmezés, inkább arról, hogy az értelmezés *eredményét tekintve* kell törekedni a jogalkotói célok feltárására. Ezért a teleológiai értelmezés *a végső* értelmezési kánon, ami a jogszabály szövegében megjelenő szemantikai tartalmat kiegészíti, pontosítja, de azt akár le is ronthatja. E folyamatban a fentebb érintett körkörös megértési struktúrának van kiemelt jelentősége.

A korábbi értelmezési szokásaink mögött az a meggyőződés állt, hogy a jogpolitikai célokat kizárólag a jogszöveg szemantikai tartalma közvetíti. Ehelyett a pragmatista jogirodalom azt vallja, hogy a jogalkotói szándék pusztán a jogszövegek szemantikai tartalmából nem olvasható ki. Peter M. Tiersma szerint *a jogszövegek autonóm szövegek*, amelyek hasonlatosak a palackpostához, ahol a hajótöröttnek az üzenetet úgy kell megszövegeznie, hogy az minden szándékolt tartalmat magába sűrítsen. Csak így biztosítható, hogy a palackba zárt üzenet szövege alapján a hajótöröttre rátaláljanak.³³¹ Tiersma ez alapján nevezi a jogszabályokat autonóm szövegeknek, mert azoknak is önmagukban kell a jogalkotó

³²⁸ Pokol Béla: *A jog elmélete*. 284

³²⁹ Szabó Imre: *A jogszabályok értelmezése*. (Budapest: KJK Könyvkiadó 1960) 8.o.

³³⁰ Szigeti Krisztina: A bírói jogértelmezés és a hetedik alaptörvény-módosítás. *Eljárásjogi szemle*, 2018/4., 5. pont

³³¹ Peter M. Tiersma: *A Message in a Bottle*. 431–482.

szándékát hordozniuk. A bírának tehát abból a feltételezésből kell kiindulniuk, hogy a jogalkotó a teljes kommunikatív szándékát – a leginkább lehetséges mértékben – a jogszabály szövegébe sűrítette. E nyelvtani értelmezési elvre azonban nem szabályként, hanem vélelemként kell tekintenünk.³³² Ezek megdönthető vélelmek, ezért a jogalkotói szándék feltárásakor a bírának csak „részmunkaidőben” kell textualistának lenniük.

Egy hazai statisztikai vizsgálat azt igazolta, hogy a teleologikus értelmezés csak kiegészítő funkciót lát el a jogértelmezésben. 2013. január 1. és 2018. december 31. napja közötti hat év távlatában 4 és 0,3% között mozog azoknak az eseteknek az évenkénti száma, amelyben a felsőbb bíróságok, vagy a felek értelmezték a jogalkotói akaratot. Ez mindenesetre nem túl nagy szám, vagyis: kevés olyan döntés volt ebben az időszakban, amelyben a jogalkotói szándék vizsgálata, központi, a jogvitát eldöntő, egyenes szerepet töltött be.³³³ Annak ellenére van ez így, hogy a bíróságokat a miniszteri indoklás figyelembevétele iránti alkotmányos igény nem mozdította ki túlzottan a komfortzónából, mert korábban is gyakorlat volt a jogalkotói cél innen történő azonosítása.

A jogértelmezés célelvű irányultságát emeli ki az Alkotmánybíróság is több határozatában. Alkotmányos értelemben ez a cél jelenti a végső jogértelmezési keretet. Csak akkor válik a bíróság döntése alaptörvény-ellenessé, ha a jogszabály céljának vizsgálatát mellőzi és kilép e kötelező értelmezési keretből.³³⁴

2.1 A szubjektív teleológiai értelmezés

A 28. cikk a szándékolt tartalom körében felállít egy sorrendet, eszerint a jogszabály céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambulumát, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni. Ezt az értelmezési elvet hívja a hazai jogirodalom *szubjektív teleológiai* értelmezésnek.

Ami a *miniszteri indoklást* illeti, a hazai jogirodalom úgy tartja, hogy abból a jogszabály megszövegezésekor fennálló jogalkotói szándék tárható fel, vagyis azt tudhatjuk meg, hogy

³³² Uo., 471. Tiersma az érvelésében a „plain meaning” (egyszerű jelentés) terminusát használja, itt ennek kontinentális megfelelőjét, a „nyelvtani jelentést” használjuk.

³³³ A kutatás eredményeiről lásd: Szigeti: *A bírói jogértelmezés és a hetedik alaptörvény-módosítás* 4.2. pontja.

³³⁴ 23/2018 (XII.28) AB határozat, Indokolás [28].

a hatályba lépéskor a jogalkotónak mi volt a jogpolitikai célja. Ez az elgondolás az amerikai originalizmus szemléletét idézi. Varga Zs. András szerint a 28. cikk „jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indoklása” (közkeletű nevén: miniszteri indokolás) fordulata azonos az originalista értelmezéssel, mert a jogalkotó *eredeti*, szubjektív szándékát rögzíti.³³⁵ Ehhez hasonló elgondoláson alapul Tóth J. Zoltán fogalomhasználata is, akinél a szubjektív célevű jogértelmezés egybeolvad a történeti jogértelmezés módszertanával.³³⁶

A *preambulumban rögzített cél* meghatározása a jogirodalomban már zavarosabb, mert az amerikai textualizmus szemléletéhez közelítik. Varga Zs. szerint valamely jogszabály „preambulumából” származtatható cél egyaránt utal a szubjektív teleologikus célra, de egyúttal jelentheti a textualista, objektív teleologikus célként azonosított értelmezési módszer kiindulópontját is.

Úgy vélem, hogy ezzel szemben az is igazolható álláspont, hogy a preambulumnak – annak ellenére, hogy a jogszövegben szerepel – azonos a célja a miniszteri indokolással, mert azt a jogpolitikai célt rögzíti, amiért a jogalkotó valamely jogszabály részletszabályait megalkotta, vagyis ebből is a jogalkotó *szubjektív célja* tárható fel. A miniszteri indoklás „általános indoklásában” rögzített célok és a preambulumban rögzített célok funkciója egy és ugyanaz. Rendszerint e rendelkezések alkata is hasonló: valamely absztrakt célt rögzítenek, amely eligazítást ad arra nézve, hogy milyen szabályozási igény hozta létre az adott jogszöveget vagy annak módosítását. Másképpen szólva: a preambulum is arra szolgál, hogy a jogalkotó szubjektív célját rögzítse. Indokolatlan tehát a preambulumot csak azért az objektív teleológiai jogértelmezés forrásának tekinteni, mert az a kihirdetett jogszöveg része és nem a szövegen kívüli területre esik.

Összességében tehát: a szubjektív teleológiai cél a jogalkotó azonosítható jogpolitikai célja, amit akár a jogszabály nyelvtani tartalma, akár a preambulum vagy a miniszteri indoklás is közvetíthet.

³³⁵ Varga Zs. András: Törvényjavaslatok indoklása – az Alaptörvény hetedik módosításának 8. cikkéről. *Pázmány Law Working Papers* 2018/13. sz., 3-4.

³³⁶ Tóth J. Zoltán: *A dogmatikai, a logikai és a jogirodalmi értelmezés a magyar felsőbb bírósági gyakorlatban*. 8.

2.2. Az objektív teleologikus értelmezés elve

A jogalkalmazás visszatérő dilemmája, annak megválaszolása, hogy mi a jogalkalmazás teendője, ha a jogszabály megalkotásának pillanata, illetve a bírói jogértelmezés pillanata jelentősen eltolódnak egymástól. Ilyenkor előfordul, hogy a jogértelmezéskor a kontextus már jóval gazdagabb, mint a jogalkotás idején. Ez azt eredményezheti, hogy a jogalkotási cél már elavult és ellentétes lehet a jogalkotó aktuális feltételezett céljával. Ismert jogirodalmi példa az amerikai Alkotmány azon szabályának értelmezése, amely szerint minden férfi egyenlő. Az Alkotmány alapító atyái ezt még úgy értelmezték, hogy „minden fehér férfi egyenlő”, míg a bíróságok a tizenharmadik alkotmánymódosítás előtt a fekete amerikaiakat és a nőket is ez alá vonták.³³⁷

Egy határozatában az Alkotmánybíróság is hasonló érévessel élt. Nem csupán a jogalkotás indokából megállapítható jogalkotói szándék jogszöveget feldúsító hatását emelte ki, hanem ennél jobban többlet állított. Eszerint: „[p]usztán az a tény, hogy a bíróság a jogszabály céljának vizsgálata után azzal ellentétes tartalmú döntést hoz, nem eredményez feltétlen alaptörvény-ellenességet. [...] Maga az Alaptörvény 28. cikke is akként fogalmaz, hogy jogértelmezésnek a jogszabály célját elsősorban kell figyelembe vennie, és nem zárja ki, hogy [...] a bíróság a jogszabály *eredeti céljával* ellentétes következtetésre jusson.”³³⁸ Az érvelés tehát már nem a tényleges – miniszteri indoklásból/preambulumból kiolvasható – jogalkotó szándékból indul ki, hanem egy *feltételezett* jogalkotói szándékból kiinduló értelmezést is megenged. Ez jelenti a teleológiai értelmezésen belül a másodlagos értelmezési elvet. A fenti határozat talán leglényegesebb része, hogy megengedő a jogszabály eredeti célját meghaladó, akár azzal ellentétes jogértelmezés kapcsán is.

A hazai jogirodalom ezt “objektív teleológiai” értelmezésnek hívja, és az Alaptörvény 28. cikkének abból a fordulatából vezeti le, hogy a célelvű értelmezés során azt kell feltételezni, hogy az megfelel a józan észnek, a közjónak, az erkölcsnek, és gazdaságossági szempontoknak.³³⁹ A szakirodalom szerint itt arról van szó, hogy „a jogszabály szövege okosabb az alkotójánál”, így a jogszabály értelme akár el is oldható az eredeti jogalkotói

³³⁷ Skoczen: *Implications within Legal Language*. 36.

³³⁸ 23/2018 (XII.28) AB határozat, Indokolás [30].

³³⁹ A két értelmezés különbségeiről: Jakab András: *A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében*. 86.

szándéktól.³⁴⁰ Ez, az Alkotmánybíróság által is elismert értelmezési tartomány azonban már jóval túlmutat a jogszövegek szubjektív teleológiai értelmezéssel feltárható értelmezési szempontján.

Úgy vélem, hogy ez a legproblematicusabb és leginkább vitatott része az Alaptörvény 28. cikkének. Az objektív teleológiai jogértelmezésnek a szubjektív teleológiai jogértelmezéstől való elhatárolásának nehézségeire a jogirodalmunk nemegyszer mutatott rá.³⁴¹ Blutman László szerint a probléma gyökere ott található, hogy a szubjektív/objektív elhatárolásnak egyszerűen nincsenek világos kritériumai. Egy helyen így érvel: „[o]bjektív vagy szubjektív értelmezés lesz-e, ha a bíróság a jogszabály szövegéből azonosítja a »jogalkotói akaratot«? Objektív vagy szubjektív értelmezés lesz-e, ha a bíróság a jogszabály célját az ahhoz fűzött miniszteri indokolás állapítja meg?” Különösen azért, mert a miniszteri indokolás színvonala sem egységesen kiemelkedő jellegű, vagyis további értelmezési problémákat vethet fel. Előállhat tehát az a paradoxon, hogy a miniszteri indokolást is objektív teleológiai értelmezéssel kellene megérteni. A fogalmi tisztaságot még zavarosabbá teszi, hogy „[a] bíróságok a jogalkalmazó akaratot (...) részben a jogirodalomból” szűrik ki, ugyanakkor az „[o]bjektív teleologikus értelmezés rendszertani (kontextuális) értelmezéssé válhat (vagy fordítva)”, amit „[l]ényegében lehetetlen elválasztani a logikai értelmezéstől.”³⁴² Blutman felvetéseiből kitűnik, hogy az objektív teleológiai értelmezés szinte bármelyik hagyományos értelmezési elvhez hozzákapcsolható: a nyelvtani, a logikai, a rendszertani, a történeti (szubjektív), a jogirodalmi stb. értelmezési elvekhez egyaránt. Úgy tűnik tehát, hogy az objektív teleológiai értelmezés mindenhol jelen lévő értelmezési elv.

A joggyakorlatunkban az objektív teleológiai jogértelmezés rendszerint akkor kerül alkalmazásra, ha sem a preambulum, sem a jogszabály (miniszteri) indokolása nem ad eligazítást, hogy az adott eset megoldására milyen jogalkotói célból kell kiindulni. Erre az esetre a joggyakorlat azt javasolja, hogy a *normaszövegből* kell a „jogszabály *társadalmi rendeltetését*” kikeresnie és ebből levonni a jogalkotói célt.

³⁴⁰Chronowski Nóra-Vince Attila, Az Alkotmánybíróság határozata a Magyar Nemzeti Bank kiadmányozási joga tárgyában. *Jogesetek Magyarázata*. 2019/1. 6.2. pontja

³⁴¹Blutman László: Hat tévhit a jogértelmezésben in: *Jogesetek Magyarázata* 2015/3., Jakab András: *A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében*.

³⁴² Blutman: *Hat tévhit a jogértelmezésben*. 90.

„Az objektív teleologikus értelmezés során a jogalkalmazónak a normaszövegből kell a jogszabály célját, társadalmi rendeltetését kikeresnie, és az Alaptörvénnyel való összhang biztosítása érdekében annak azt az értelmezését kell választania, amelyik objektíve megfeleltethető a józan észnek, a közjónak, illetve az erkölcsi, gazdaságossági szempontoknak.”³⁴³

Némi ellentmondást látok abban a logikában, ami a jogszövegből származtatja az objektív célt, hiszen ami a normaszövegben benn van, azt nem kell keresni. Egy jogi norma társadalmi rendeltetése rendszerint nincs a szövegben, annak forrása a szövegen kívüli területen keresendő. Azt állítom tehát, hogy az Alaptörvény 28. cikkének utolsó mondata szerinti „objektív teleologikus értelmezés” mibenléte nem a szövegben kereshető, hanem éppen a szövegen kívüli helyről. A fenti fogalmi bizonytalanság alapján nem haszontalan, ha a hagyományos terminológiát elhagyva kíséreljük meg leírni az objektív teleológiai jogértelmezés mibenlétét. Azt javaslom, hogy az objektív teleológiai jogértelmezés lényegének megragadására kiinduló pontként fogadjuk el Aharon Barak fogalomhasználatát. Barak szerint:

„[a]z »objektív cél« fogalmán belül az »objektív« jelző kettős értelemmel bír. *Először is*, azt jelzi, hogy a cél nem szubjektív, mert az nem a szöveg szerzőjéhez köthető. *Másodszor*: e cél azért sem szubjektív, mert nem tartozik a szöveg értelmezőjéhez sem. [...] Utóbbi esetben az »objektív« jelző az ítélkező bírón kívül eső értékítéllel kapcsolódik. Az objektivitás tehát a társadalom közös értékeinek figyelembevételéből származik, amit meg kell különböztetni a bíró egyéni meggyőződéseitől.”³⁴⁴

Ebben az értelemben az objektív cél lényegi attribútuma tehát nem a jogszöveg, miként azt a hazai jogirodalom hangsúlyozza. Ehelyett inkább arról van szó, hogy az objektív cél a *jogszövegen kívüli* területről tárható fel. E célok objektív jellege nem a jogszabályok szövegszerűségén alapul, Barak fogalomhasználata inkább arra utal, hogy e célok függetlenek a szerző (jogalkotó) aktuális céljaitól, ugyanakkor e célok közvetlenül a bíróhoz sem kapcsolódnak, mert a bíró nem a saját értékpreferenciáit érvényesíti a jogszöveggel szemben.

³⁴³ 3/2023. Jogegységi határozat (Jpe.IV.60.028/2022/11.) a mezőgazdasági igazgatási szerv által lefolytatott földárverési eljárásban hozott döntés ellen igénybevehető jogorvoslatról, Indokolás [38].

³⁴⁴ Aharon Barak: *Purposive Interpretation in Law*. 148. (kiemelések az eredetiben).

Barak azt hangsúlyozza, hogy a jogszövegek értelmezése során az objektív cél annyiban kapcsolódik a jogszöveghez, hogy e cél figyelembevétele vélelmen alapul, ami az objektív célok állandó feltételezését, vagy – tömörebb fordításban – a jogértelmezés során végzett ilyen irányú folyamatos „céltételezést” (*purposive presumption*) jelent. Az, hogy „csak” vélelemről van szó és e vélelmek megdönthetők, még nem szünteti meg az objektív cél jogi karakterét.³⁴⁵

Barak hat objektív célkategóriát gyűjt össze, ezek között az emberi jogokat (alapjogokat), a jogállamiságot, a jogbiztonságot a józan ész követelményét és az etikai normákat is felsorolja. Bár ezeket az izraeli jogrendből szűri le, nehezen vitatható, hogy olyan alapértékekről van szó, amelyek a jogi kultúra közös örökségéből hagyományozódtak ránk. E vélelemként működő objektív célokat a hazai jogrendben az Alaptörvény is tartalmazza, vagy az abból levezethető értékekről van szó. Az, hogy a mi jogrendünkben az alaptörvény-konform jogértelmezést, illetve a józan észnek, a jó erkölcsnek megfelelő jogértelmezést a 28. cikk külön nevesíti, csak klasszifikáció kérdése, e kategóriák ugyanis – baraki értelemben – mind az objektív teleológiai jogértelmezés körébe tartoznak.

Barak több helyen is hangsúlyozza, hogy e jogi vélelmek (objektív célok) nem szorulnak külön igazolásra. Talán nem túlzás, ha azt állítom, hogy a Barak által leírt objektív céltételező vélelmek hasonló módon működnek a hazai jogirodalomban leírt alaptörvény-konform jogértelmezéshez. Az Alkotmánybíróság gyakorlata és a jogirodalom ugyanis egyaránt azt hangsúlyozza, hogy az alapjogokat, illetve az alkotmányos értékeket a jogforrási hierarchiában eleve adottnak kell tekinteni. Ezért azoknak nem a létét, hanem a korlátozhatóságát kell igazolni.³⁴⁶ Ezt fejezi ki – többek között - az *in dubio pro libertate* elve,³⁴⁷ amelynek az alkata azonos a vélelmekkel: kétség esetén az alapjogok javára kell dönten. Az objektív célok tehát állandó szereplői a jogértelmezésnek, a jogszabályból levont következtetéseket újra és újra ennek fényében kell megvizsgálni. Az objektív céltételező jogértelmezés közvetlen ereje is éppen ebből adódik. Erről Barak így ír:

³⁴⁵ Uo. 174.

³⁴⁶ Somody Bernadette – Szabó Máté Dániel – Vissy Beatrix: *Az alapjogi bíráskodás kézikönyve* (Budapest: HVG-ORAC 2013) 46–49.

³⁴⁷ 30/2015 (X. 15.) AB határozat, Indokolás [32], ABH 2015, 774, 784.; 24/2015 (VII. 7.) AB határozat, Indokolás [30], ABH 2015, 581, 593.

„Az [objektív] céltételezés mindig és közvetlenül alkalmazható. Az értelmezési folyamat bármelyik szakaszában hivatkozhatunk rá. Tekintet nélkül arra, hogy a jogszöveg „világos” vagy nem; ha azonban a bíró kiindulási pontja az, hogy a jogszöveg „világos”, foglalkoznia kell a vélelemmel. A jogszöveg kezdeti világossága a vélelem figyelembevételével eltűnhet és kiderülhet, hogy az első pillantásra világos jogszöveg valójában nem az.”³⁴⁸

A közvetlenség elve itt sem azt jelenti, hogy az objektív célok érvényesüléséhez ne lenne szükség konkrét jogszövegre. A céltételezés, a vélelmek működése mindig a jogszövegen keresztül realizálható, azt az előttünk fekvő szöveg hozza működésbe, a vélelmet a jogszöveg teszi „elevenné” (*actualize the presumption*). A jogszöveg csak egyfajta szükséges „űrűgy”, amely katalizátorként működik az objektív célok feltáráshoz és érvényesítéséhez. Az érvelési munkában azonban ki kell mutatni, hogy a jogszövegtől milyen indokok alapján kíván a bíróság élni.

„A jogszöveg nyelvezetét kívánjuk megérteni. Ennek érdekében követjük az objektív céltételező vélelmeket, e vélelmekhez fordulunk tanácsért. Mindezt azonban nem tehetjük meg, ha nem a jogszövegből indulunk ki.

Ezt a dilemmát az előzetes megértés elve oldja fel. Előzetes tudással [értsd: objektív céltételezéssel] közelítünk a szöveghez, ez a kiindulási pontunk alapja. Ez hozza létre – Gadamer terminusát követve – az előzetes megértési horizontot. Innen mozdulunk el a vélelem irányába, majd vissza szöveghez, mindaddig, amíg fel nem tárjuk a végső egyensúlyt, a jogszabály céljának megfelelő végső értelmet. Nem arról van szó, hogy e vélelmeket magából a szöveg berkeiből ismerhetjük meg. A jogszövegben hiába keresünk vélelemre való „célzást”. A vélelmek az általános jogtételekből ismerhetők meg.”³⁴⁹

A jogszabály végső értelme tehát egy, a vélelmektől induló, körkörös szerkezetű megértési folyamatban rajzolódik ki. E folyamatot Hans Georg Gadamer – akire Barak is több alkalommal hivatkozik – a hermeneutikai kör fogalmával írja. Lényeges, hogy e megértési folyamatnak két komponense van: a jogszöveg és az ahhoz céltételező vélelmekkel közelítő jogalkalmazó.

Azt a feltevést, hogy az Alaptörvény 28. cikkének jelentését a körkörös szerkezetű megértés elméleti apparátusával lehet feltárni, a 28. cikk szövege két ponton is megerősíti. Egyfelől

³⁴⁸ Barak: *Purposive Interpretation in Law*. 174.

³⁴⁹ Uo., 175.

úgy rendelkezik, hogy „a bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával [...] *összhangban* értelmezik.” E fordulat a jogszöveg és a cél összhangjának megteremtésére hívja fel a bíróságokat. A jogszöveg célja, társadalmi rendeltetése tehát szintén olyan objektív célkategória, amelyet folyamatosan oda kell érteni a jogszabály szövege mögé. E körkörös folyamat akkor jut nyugvó pontra, amikor a jogszöveg nyelvi horizontja és a jogszabályi célokat előfeltételező jogalkalmazó horizontja egybeolvad és ezáltal kirajzolódik a jogszöveg végső célja. A jogértelmezést tehát efféle dinamizmus jellemzi, az nem pusztá exegezis, hanem egy hermeneutikai folyamat, amely a jelentést dialektikus módon hozza létre.³⁵⁰

Másfelől, a 28. cikk kifejezetten a vélelmek működését felidéző „feltételezés” szófordulatot használja, amikor így fogalmaz: „[a] jogszabályok értelmezésénél azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.” E vélelmek pedig az értelmezés minden szakaszában korrigálják, pontosítják, gazdagítják a jogszöveg jelentését. Ebben Varga Zs. Andrással egyet kell értenünk, hogy itt egy verifikáló szabályról van szó, miszerint az értelmezés eredménye nem állhat ellentétben a józan ésszel, a közjővel, nem lehet erkölcstelen vagy gazdaságtalan.³⁵¹

A hazai jogrend azért különleges, mert pozitív jogi norma kifejezetten kimondja, hogy a bíróságoknak milyen feltételezések mentén kell a jogértelmezést elvégeznie. Az Alaptörvény 28. cikke a „*feltételezni*” szót alkalmazza, eszerint: „[...] a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.” E rendelkezésből a jogalkotó elköteleződése egyértelmű: elkötelezett a józan ész, a közjó, az erkölcs és a gazdaságosság értékei iránt. Egyúttal a 28. cikk a jogértelmező bíró számára is előírja – imperatív módon, erre utal a „kell” szócska –, hogy a jogértelmezést az előbbi igazoló elvek felől végezze el. Ezzel egyúttal megteremti a kölcsönös elköteleződést. Az Alaptörvénybe iktatott cikk tehát kiegészítő szabályként eleve utat nyit az implicit szövegtartalmak feltárásához.

Lényeges, hogy az implicit jelentés csupán a jogalkalmazó *feltételezésén* alapul. Ahogy Jakab András fogalmaz: ez a feltételezés egy feltett szerzőnek a szándékát képzei a szöveg

³⁵⁰ Uo., 155.

³⁵¹ Varga Zs. András: *Törvényjavaslatok indoklása – az Alaptörvény hetedik módosításának 8. cikkéről*.3.

mögé.³⁵² Ezért a feltételezett tartalmak a jogalkotó által törölhetők, helyükbe újabb, immár a jogalkotó által explicit módon kimondott tartalmak léphetnek. A jogalkotó tehát valamilyen kifejezett nyelvi indikációval jelezheti, hogy helytelen volt a jogalkalmazó feltételezése, mert a szándéka másra irányult. E körkörös folyamat leírása tetten érhető a hazai joggyakorlatban is. E dinamizmust írta le egy nemrégiben közzétett eseti döntés. A Kúria a BH2022.228. számú eseti döntésében így foglalt állást:

„Mindezekre figyelemmel, a Kúria jogszabályértelmező tevékenysége az Alaptörvényből fakadó, a jogalkalmazás egységének biztosítására irányuló alkotmányos kötelezettségéből eredő tevékenység, melyet, mint a legfőbb bírói fórum, a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos cél szolgálatában végez. Amennyiben a Kúria jogértelmezése a jogalkotó meglátása szerint nem egyezik az általa jogszabállyal elérni kívánt céllal, úgy alkotmányos felhatalmazáson alapuló joga, hogy a jogszabályi rendelkezést megváltoztassa.”³⁵³

2.3. Az alaptörvény-konform jogértelmezés

Az Alaptörvény 28. cikke szerint a jogszabályok szövegének értelmezése során nemcsak azok (szubjektív és objektív) célját kell figyelembe venni. A 28. cikk a bíróságok számára kötelezővé teszi az alaptörvény-konform jogértelmezést is. Az előző alcímben már felvetődött, hogy az Alaptörvényben szereplő alapjogok, alkotmányos értékek is objektív teleológiai értelmezés körébe tartoznak. Ennek ellenére szükségesnek látom az *alaptörvény-konform jogértelmezést* külön is tárgyalni, mert az Alaptörvényben rögzített alapjogok és alkotmányos értékek az implikaturákhoz hasonló szerephez jutnak a jogértelmezésben.

Láthattuk, hogy az implikaturák azáltal jönnek létre, hogy a felek a kommunikáció során bizonyos tartalmakat kölcsönösen odaértenek, mert azok iránt mindketten elkötelezettek. Az Alaptörvény R) cikk (2) bekezdése ilyen közös elköteleződést megalapozó normának tekinthető. A hazai jogirodalom szerint „Az Alaptörvény [...] mindenkire kötelező...” szövegezésű rendelkezés „mindenki” szófordulata ilyen közös tudást rögzít. E rendelkezés azonban nem az állampolgárokra, hanem a jogalkotóra és a jogalkalmazóra ír elő azonos irányú kötelezettséget. Eszerint a jogalkotó az alapjogi értéktartalmakat közvetítő

³⁵² Jakab András: *A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében*. 86.

³⁵³ Kúria Hkf.I.112/2022/4. Indokolás [32]

kodifikációra köteles, míg a jogalkalmazó e rendelkezés szerinti kötelezettségét azzal teljesíti, hogy a jogszabályokat az alapjogok és az alkotmányos értékek figyelembevételével értelmezi.³⁵⁴

Az Alkotmánybíróság gyakorlata és a jogirodalom egyaránt azt hangsúlyozza, hogy az alapjogokat, illetve az alkotmányos értékeket a jogforrási hierarchiában eleve adottnak kell tekinteni. Ezért azoknak nem a létét, hanem a korlátozhatóságát kell igazolni.³⁵⁵ Az ilyen beállítódást a hazai jogirodalom – a pragmatika szóhasználatával egyezően – „implicit” vagy „csendes” alkotmányosságnak is nevezi.³⁵⁶ Az alkotmányos implikátúrákat tehát a jogalkotó és a jogalkalmazó – hallgatólagosan – a jogszöveg mögé oda kell, hogy értsék.

Miként a társalgás során létrejövő implikált tartalmakat, az alkotmányos implikátúrákat is lehet törölni. Ehhez azonban, a jogalkotó részéről kifejezett nyelvi indikációra, vagyis egyértelmű jogi norma megszövegezésére van szükség. Az alkotmányos implikátúrák jogalkotói törlésére az Alaptörvény külön szabályt tartalmaz. Az I. cikk (3) bekezdés szerint: „[a]z alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.” Eszerint az alkotmányos implikátúrákat csak törvénnyel törölheti a jogalkotó, de ekkor is figyelemmel kell lennie az alapjogok lényeges tartalmára.

Ha a jogalkotó explicit jogszöveget alkot az implikátúra törlésére, a bíró azt köteles alkalmazni, ha pedig úgy ítéli meg, hogy az implikátúra törlése alaptörvény-ellenes, az Alkotmánybírósághoz fordulhat. Ha nincs az alkotmányos implikátúrát törölő szabály, a bírói jogértelmezésnek összhangban kell állnia az Alaptörvénnyel, ha pedig van szabály, de annak tartalma kétséges, ellentmondásos, a jogértelmezést az Alaptörvény javára kell elvégezni. Mindkét esetben az *in dubio pro libertate* elv érvényesül.³⁵⁷ Ilyenkor az implikált tartalom

³⁵⁴ Vincze Attila: „Az Alkotmány rendelkezéseinek érvényre juttatása a polgári jogviszonyokban” *PJK* 2004/3. II.1.5; Vékás Lajos: A szerződési szabadság alkotmányos korlátai. *Jogtudományi Közlöny* 1999/2. 56–57.; Somody Bernadette – Szabó Máté Dániel – Vissy Beatrix: *Az alapjogi bírászkodás kézikönyve* (Budapest: HVG-ORAC 2013) 46–49.

³⁵⁵ Uo., 46–49.

³⁵⁶ Bencze Máttyás: „Díszítőelem, álcázóháló vagy tartóoszlop? A büntetőbírói gyakorlat és az Alkotmány” *Fundamentum* 2007/3. 5–20.

³⁵⁷ 30/2015 (X. 15.) AB határozat, Indokolás [32], ABH 2015, 774, 784.; 24/2015 (VII. 7.) AB határozat, Indokolás [30], ABH 2015, 581, 593.

része lehet a jogértelmezésnek, vagyis az értelemképzésben a jogszövegen túl döntő szerepe lesz az Alaptörvény rendelkezéseinek.

Az alkotmányos implikátúra törlése olyan nyelvi cselekménnyel történhet, amely kétségtelenné teszi, hogy a jogalkotó *törölte* az alkotmányos implikátúrát. Ilyen rendelkezéssel korlátozta a jogalkotó a gyülekezéshez fűződő alapjogot a 2018. október 1. napjától hatályba lépő, a gyülekezési jogról szóló 2018. évi LV. törvény (a továbbiakban: új Gytv.) 1. § (2) bekezdése. E rendelkezés értelmezést nem tűrő explicit módon kimondta, hogy „[k]özterületnek nem minősülő helyszínen csak az ingatlan tulajdonosának és használójának hozzájárulásával szervezhető gyűlés.” Az új Gytv. e rendelkezésének magalkotása nem volt előzmény nélküli, ugyanis a régi Gytv. nem tartalmazott erre vonatkozó kifejezett szabályt, ezt az Alkotmánybíróság is alaptörvénysértőnek tekintette.³⁵⁸ A bíróságok régi Gytv. alapján hol a gyülekezési jog javára,³⁵⁹ hol a gyülekezési jog rovására³⁶⁰ ragadták meg a régi Gytv. alkotmányos implikált tartalmát. Azzal azonban, hogy a jogalkotó az új Gytv. 1. § (2) bekezdést törvénybe iktatta, egyértelműen eldöntötte, hogy közterületnek nem minősülő helyszínen csak engedéllyel lehet gyűlést szervezni.

Ezzel szemben, a falfirka-bűncselekmény esetében, a jogalkotó nyelvi cselekménye nem írta felül egyértelműen a véleménynyilvánítás szabadságához fűződő alapjogot. Bár a „szöveges felületbevonat” vagyontárgyon való elhelyezését a Btk. 371. § (7) bekezdése kifejezetten tiltott cselekményként szabályozta, ez azonban nem olyan explicit felülíró nyelvi szabály, amely a véleménynyilvánítás szabadságának alapjogának implikációt alkalmazhatatlanná tenné a jogértelmezésben. Tudniillik: a szöveges felületbevonatok nagy része nem véleményt fejez ki, ezekre valóban megállapítható a büntetőjogi felelősség. A véleményt rögzítő szöveges felületbevonatok azonban felvetik az alapjogi implikációk alkalmazását, mindaddig, amíg ennek pőnalizálását a jogalkotó kifejezetten ki nem mondja. Például így: „E rendelkezés a véleményt tartalmazó felületbevonat elhelyezésére is alkalmazandó.”

³⁵⁸ Az Alkotmánybíróság már a 13/2016. (VII.18.) AB határozatában megállapította, hogy mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenes helyzet áll fenn annak következtében, hogy a törvényalkotó nem szabályozta a magánszférához való alapjog és a gyülekezéshez való alapjog kollíziója esetén a feloldás szempontjait és annak eljárási kereteit.

³⁵⁹ Zalaegerszegi Járásbíróság 8.P.20.248/2019/10., Zalaegerszegi Törvényszék 3.Pf.20.634/2019/7.

³⁶⁰ A Fővárosi Törvényszék 44.Pf.638.614/2016/6., PKKB 25.P.54.882/2015/12., PKKB 16.P.50.750/2017/63-I.

X. A CÉLSZERŰSÉG KÉT ARCA: A CONTRA LEGEM JOGÉRTELMEZÉSEN INNEN ÉS TÚL

„A törvényeket értelmezni nem azt jelenti, hogy a betűjüknek engedelmeskedünk,
hanem értelmüknek és céljuknak.”

CELSUS, *Digesta* 1.3.17.

Nemcsak a nyelvi pragmatika, de az Alaptörvény 28. cikkén alapuló alkotmányos felhatalmazás is arra szorít minket, hogy kísérletet tegyünk annak leírására, hogy a jogalkotói cél feltárásának milyen „legális technikái” vannak és e technikáknak hol vannak a határai. Meg kell tehát vizsgálni, hogy mik a *contra legem* jogértelmezés határai, a logika pedig azt diktálja, hogy ehhez mindenekelőtt azt a kérdést kell megválaszolni, hogy mi a *lex*.

A pragmatikának a nyelvi jelentésképződésről alkotott szemlélete és a jogszövegek jelentésrétegződéséről vallott felfogása éppen azt a kérdést árnyalja, hogy mi a *lex*, azaz a mi jog tartalma. Ha a jogszemléletünket a pragmatikai nyelvelmélet felől próbáljuk megérteni, a hagyományos elgondolásainkhoz képest a *contra legem* jogértelmezés határai is kijebb helyeződnek. Az, hogy mit tekintünk törvényrontó jogértelmezésnek, attól függ, hogy mit tekintünk *lex*-nek. Ha ugyanis feltesszük, hogy a *lex* pusztán a szövegjogból áll, a szöveghűség elhagyása már önmagában *contra legem* jogértelmezést valósít meg. Ha azonban a jog tartományába más rétegeket is beleértünk, a törvényrontó jogértelmezés túréshatára is kitolódik.

Nem szorul külön magyarázatra, hogy a nyelvtani értelmezés határai könnyebben leírhatók, mint a céltételező jogértelmezés határai. Mint láttuk – Tiersma és Barak elgondolásai alapján – a céltételező jogértelmezés azon a megdönthető vélelmen alapul, hogy a jogszabály szövege teljeskörűen magába sűríti a jogalkotói szándékot. E vélelem megdöntése körültekintőbb és cizelláltabb érvelési munkát igényel, mint a hagyományos – nyelvi kötődésű - érvelési szokásaink. Ez az érvelési munka különösen akkor jelentkezik, ha a jogszöveg nyelvtani tartalmával szemben sem a jogszövegből, sem annak kísérszövegeiből (miniszteri indokolás, preambulum stb.) nem tárható fel az adott ügyre vonatkoztatható jogalkotói akarat. Ilyen esetekben működésbe léphetnek a jogalkalmazó feltételezései a jogalkotó szándékát illetően. Barak nyomán arra jutottunk, hogy a jogszöveg és az objektív körülmények körkörös forgásának folyamata adja ki a jogszabály végső értelmét, vagy ha úgy tetszik: *a jogalkotó cselekvési célját*.

1. Célszerűség: célelvűség, észszerűség

A Complex Jogtár adatbázis szabadszavas keresője a „célszerű” fogalomra 34.195 találatot kínál fel. Ezek közül elég, ha csak a bírósági ítéletek szóhasználatra vetünk egy pillantást (15.240 találat), szembetűnik, hogy a fogalom több arcú jelenséget takar. A kifejezést a bíróságok a határozatok indokolásában különböző kontextusokban használják fel. Hol a felek szerződési akaratának, hol valamely jogintézmény, hol pedig a jogalkotó akaratának alátámasztására hivatkoznak a célszerűség fogalmára. A célszerű szónak a magyar nyelvben számos jelentésárnyalata van. A hazai szinonimaszótár a következő szinonimákat sorolja fel: célravezető, helyes, ajánlatos, hasznos, észszerű, praktikus, megfelelő.³⁶¹ Poliszémikus (többjelentésű) kifejezésről van tehát szó, amelynek érdemes tisztázni a mi szempontunkból releváns jelentésárnyalatait. E jelentésárnyalatok közül a (1) célravezető és az (2) észszerű jelentésárnyalatok érdemelnek figyelmet

(1) A magyar értelmező kéziszótár a célszerű szó szinonim jelentési közül a „célravezető” jelentést jelöli meg elsőként. A célravezető szó jelentését az értelmező szótár így határozza meg: ami a célnak megfelelő, ajánlatos.³⁶² E jelentésárnyalatot tekintem a kifejezés egyik jelentésének. Mindezt a jogértelmezésre használva: az tekinthető a jogszöveg célszerű jelentésének, ami a jogalkotó céljának leginkább megfelel, illetve az tekinthető célszerűtlennek, ami ezzel ellentétes.

A kontinentális jogi kultúrában mélyen gyökerező értelmezési alapvetésről van itt szó, amelyet Celsus így foglalt össze: „A törvényeket értelmezni nem azt jelenti, hogy a betűjüknek engedelmeskedünk, hanem értelmüknek és céljuknak.”³⁶³ Ugyanezt a jogértelmezési elvet követeli meg a bíróságoktól az Alaptörvény 28. cikke, és a nyelvi pragmatika jelentésemélete is a beszélő céljának mind teljesebb megragadására törekszik.

(2) A „célszerű” fogalomnak egy másik jelentése is figyelmet érdemel, ez a célszerű fogalom *észszerű* jelentésárnyalata. E szóhasználat is gyakran visszatérő fordulata a bírósági határozatoknak (9331 találat), a bíróság gyakran alapítja az érdemi döntését észszerűségi

³⁶¹ Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar szinonimaszótár* (Budapest: Akadémiai 2019) 96.

³⁶² Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar értelmező kéziszótár* (Budapest: Akadémiai 2014) 166.

³⁶³ Celsus: *Digesta* 1,3,17.

megfontolásokra. Az erre alapított érvelések külön csoportja, amikor a bíróság az Alaptörvény 28. cikkének harmadik mondata alapján a jogszabály „józan észnek” megfelelő célját kutatja. Eszerint: „[a] jogszabályok értelmezésénél azt kell feltételezni, hogy a józan észnek [...] megfelelő, [...] célt szolgálnak.”

A *contra legem* jogértelmezés határait a jogalkotói cél jelöli ki. Arról már korábban is esett szó, hogy a *contra legem* jogértelmezés nem a szöveghűség elhagyásából adódik. Bár a bíróság a jogértelmezést az előtte fekvő jogszöveg értelmezésével kezdi, ennek során csak feltételezi, hogy a jogalkotó a teljes kommunikatív szándékát – a leginkább lehetséges mértékben – a jogszabály szövegébe sűrítette. A nyelvtani értelmezési elvre tehát nem szabályként, hanem – Tiersma nyomán - vélelemként kell tekinteniük.³⁶⁴ E vélelem megdönthető, ezért a jogalkotói szándék feltárásakor a bírácnak nem kell kötelezően textualistának lenniük.

A *contra legem* jogértelmezés azon áll vagy bukik, hogy a bíróság a jogértelmezés során fel tud-e hozni olyan igazoló elvet, amellyel a vélelmet meg tudta dönteni, és ezzel nem a jogszabály szövegét, hanem a pragmatikai faktorokból kiolvasható *jogalkotói célt* határozza meg. Az alábbi három példa a *contra legem* jogértelmezés hatáiról szól.

2.1. Amikor a célszerű jogértelmezés törvényrontóvá válik

Ebben a példában az kívánom bemutatni, hogy a Kúria a jogalkotói célt túllépte azzal, hogy az általa önkényesen bevezetett „célszerűségi” szempontokkal rontotta le a jogalkotói akartot.

A jogértelmezési kérdés a Kúria elé kerülő végrehajtás megszüntetése iránti perben merült fel. A BH2014.151 számú eseti döntésben az adós elévülésre hivatkozással kérte a végrehajtás megszüntetését. A Kúria szerint a végrehajtási igény elévült, mert a végrehajtás kérő csak a közjegyző végrehajtható határozatának kiállítását követő öt év elteltével kérte a végrehajtás elrendelését. Azzal érvelt, hogy a közjegyzői okiratba foglalt követelés „közvetlenül” végrehajtható, ezért a követelés behajtásának egyetlen hatékony és „célszerű” módja a végrehajtás kezdeményezése lehetett volna, így a végrehajtási jog elévülését csak a

³⁶⁴ Tiersma: „*A Message in a Bottle*” 471.

végrehajtási cselekmények szakítják meg. A Kúria szerint az elévülés megszakítására az adós öt éven belüli tartozáselismerése nem volt alkalmas, mert az nem tekinthető végrehajtási cselekménynek. A Kúria ezért a jogerős ítéletet hatályon kívül helyezte és a végrehajtást megszüntette.

A Kúria az érvelését számos későbbi eseti döntésében fenntartotta,³⁶⁵ hasonló tényállású ügyekre is kiterjesztette és az adós írásbeli felszólítását sem ismerte el az elévülés megszakításra alkalmas jogcselekménynek.³⁶⁶ Ezekben a döntésekben szintén „*célszerűségi*” indokokra hivatkozott.

A Kúria e jogértelmezését az elévülés jogintézményének jogpolitikai indokával támasztotta alá, miszerint „nem kívánatos a kötelezettet hosszú időn át bizonytalanságban hagyni a követelés érvényesítését illetően, mert az idő múlásával a követelés fennállásának vagy fenn nem állásának a bizonyítása is rendszerint lényegesen nehezebbé válik.”³⁶⁷ Kiemelte továbbá, hogy ez a jogpolitikai szándék motiválta azt is, hogy a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.) az elévülés megszakítására vezető jogi tények közül elhagyta a „követelés teljesítésére irányuló írásbeli felszólítást”.³⁶⁸

Úgy vélem, hogy a Kúria az általa bevont „*célszerűségi*” szemponttal olyan jogalkotói akaratot feltételezett, amely túlterjeszkedett a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (r.Ptk.) 327. § szövegébe világosan kódolt jogalkotói célon.

A r.Ptk. 327. § (1) bekezdése világosan kimondta, hogy az elévülést csak a bírósági eljárás megindítása szakítja meg, a r.Ptk. 327. § (3) bekezdése pedig – visszautalva az (1) bekezdésre - úgy rendelkezett, ha az *elévülést megszakító eljárás* során határozat született, az elévülést csak a végrehajtási cselekmények szakítják meg. A r.Ptk.327.§ (3) bekezdésének e speciális elévülési szabálya tehát kizárólag a bírósági eljárás során hozott végrehajtható határozatokra vonatkozik, a közjegyző eljárása azonban nem tekinthető ilyen eljárásnak, így az alperestől nem volt elvárható, hogy végrehajtást kezdeményezzen. Ezért a Kúriának az elévülést megszakító cselekményeket taxatív módon felsoroló r.Ptk. 327. § (1) bekezdését

³⁶⁵ Kúria Pvf.I.20.784/2016/9. Pfv.I.21.768/2016/9., Pfv.I.20.360/2013/6. és a Pfv.I.20.910/2020/8. számú eseti döntések.

³⁶⁶ Kúria Pfv.21.122/2018/6. Indokolás [18], Pfv.I.20.910/2020/8. Indokolás [24].

³⁶⁷ Kúria Pfv.I.20.910/2020/8. Indokolás [14].

³⁶⁸ Kúria Pfv.I.20.910/2020/8. Indokolás [15].

kellett volna alkalmazni, amely – többek között – azt is kimondta, hogy követelés elévülési idejét „a tartozásnak a kötelezett részéről való elismerése” és a „követelés teljesítésére irányuló írásbeli felszólítás” is megszakítja.

Induljunk ki Tiersma véelméből: mindenképp előtt kell feltételezni, hogy a jogszabály szövege (nyelvtani/szemantikai tartalma) közvetíti a jogalkotói teljes kommunikatív szándékát, azaz a jogalkotói akaratot, hacsak e vélelmet a bíróság meg nem dönti.

Tény, hogy a Ptk. 6:25. §-a elévülést megszakító cselekményként már nem említi az adós írásbeli felszólítását. E jogszabály-módosítást célja a miniszteri indoklásból egyértelműen kiolvasható, és szinte szó szerint megegyezik a Kúria indoklásával.³⁶⁹ Ugyanakkor, a r.Ptk. explicit jogszövegből és a miniszteri indoklásból sem olvasható ki ilyen jogalkotói cél. Utólagosan azonban nem lehet arra következtetni, hogy a r.Ptk. 327. § (3) bekezdésének mi lehetett a feltehető jelentése. Ilyen indok tehát a Tiersma-féle vélelem megdöntésére nem lehet alkalmas. Különösen azért, mert ez visszaható hatályú jogalkalmazást eredményezne, ami a jogbiztonságot sérti.

A jogértelmezési vitát végül a Kúria a végrehajtási záradékkal ellátható közjegyzői okiratba foglalt követelés elévüléséről szóló 9/2023. Jogegységi határozatában (Jpe.IV.60.038/2023/12. szám) oldotta fel. A rendelkező rész kifejezetten rögzítette, hogy „a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 327. § (1) bekezdésében felsorolt cselekmények akkor is megszakítják a követelés elévülését, ha a közjegyzői okiratba foglalt követelés végrehajtási záradékkal történő ellátásának a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény 23/C. § (1) és (2) bekezdése szerinti feltételei fennállnak.” A Kúria az indoklásban arra mutatott rá, hogy a jogalkotó kifejezett nyelvi rendelkezésével szemben nem lehet célszerűségi szempontokra hivatkozni, mert az ellentétes a jogalkotó céljával.

„[28] A Pfv.20.910/2020/8. számú határozatban kifejtettekre tekintettel szükséges utalni arra is, hogy attól, hogy általában az tekinthető célravezetőnek, a jogosultnak még nincs jogszabályi kötelezettsége arra, hogy egy záradékolható okirat esetén követelését közvetlen

³⁶⁹ A jogszabály-módosításhoz fűzött miniszteri indoklás szerint: „Az elévülés megszakítására vezető jogi tények közül a törvény elhagyja a „követelés teljesítésére irányuló írásbeli felszólítást”. E megszakítási ok ellentétes az elévülés intézményének lényegével: nem az igény érvényesítésére, hanem az igényérvényesítési idő (és az azzal járó bizonytalanság) meghosszabbítására ösztönöz. A jogbiztonságot szolgálja, ha önmagában egy ilyen aktus nem eredményezi az elévülés megszakítását.”

végrehajtás útján érvényesítse. Ilyen kötelezettség hiányában annak elmulasztása nem vezethet jogvesztéshez, mert szabadon dönthet akár a perindítás mellett is. [...] Az ellentétes értelmezést lényegében az az indok támasztaná alá, hogy a jogosultat rászorítja a végrehajthatóvá vált követelése mielőbbi érvényesítésére, a régi Ptk. azonban az elévülés szabályait szabadabban kezelte és nem volt erre irányuló célja. [...] ”

A fenti érvelés szerint a világos jogszöveg megléte mellett nem lehetett olyan okot felhozni, ami alapján a Tiersma által felállított vélelmet a bíróság sikeresen megdönthette volna. Másképpen fogalmazva: a Kúria korábbi gyakorlatának célszerűségi érvelése a vélelem megdöntésére nem volt alkalmas.

2.2. Amikor a célszerű jogértelmezés nem törvényrontó: az Alkotmánybíróság határozata a Budapest Környéki Törvényszék és a Váci Járásbíróság vad és személygépkocsi összeütközése tárgyában hozott ítéletéről.

Az előző példában a *contra legem* jogértelmezés abban állt, hogy a bíróság a jogalkotó kifejezett nyelvi rendelkezésével szemben feltételezett nem létező jogalkotói szándékot. Az itt következő példában egy, a jogalkotó hallgatásából adódó joghézag kapcsán a bíróságok helyesen tárták fel a jogalkotói akaratot, az Alkotmánybíróság mégis *contra legem* jogértelmezést állapított meg. A testület a jogerős bírósági döntést azért tartotta alaptörvény-ellenesnek, mert a bíróság az indokolásában a célszerűség szempontjára hivatkozott a hatályos jogszöveggel szemben.

Az Alkotmánybíróság a 29/2021. (XI.10.) határozatának (e fejezetben: AB határozat) indoklása kifejezetten kiemelte, hogy „[a]z alkalmazandó jogszabályok körének meghatározása nem célszerűségi szempontokon alapul, az minden esetben jogkérdés.” Máshol pedig azért marasztalta el a bíróságot, mert a döntését „nem jogi, hanem »célszerűségi« szempontokkal [...] indokolta.”³⁷⁰ Ebből világosan következett az AB határozat álláspontja: a jogkérdés körébe kizárólag a formális jogszöveg tartozik, a mögötte húzódó célok nem tartoznak a jog terrénumába.

Az Alkotmánybíróság elé került alapügy tényállása szerint a felperes házastársa 2015. február 24-én személygépkocsival közlekedett, a gépkocsi oldalának szaladt egy szarvas, a

³⁷⁰ AB határozat, Indokolás [33], [41].

gépkocsiban 302.889 forint kár keletkezett. A balesettel érintett útszakaszon az alperes vadásztársaság gyakorolta a vadászati jogot.

A baleset idején a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadászatról szóló 1996. évi LV. törvény (a továbbiakban: Vtv.) 75/A. §-a – átmenetileg, 14 hónapig - nem tartalmazott explicit utaló szabályt a vadászható állat és a személygépkocsi ütközése esetén alkalmazandó Ptk.-beli anyagi jogi szabályok alkalmazására. A bíróságok ennek ellenére a jogvitát a Ptk. veszélyes üzemek találkozására vonatkozó szabályai alapján, felróhatósági alapon döntöttek el.

Az AB határozat a jogerős ítéletet megsemmisítette. Megállapította, hogy a bíróságok „a hatályos jog félretételével”, önkényes, *contra legem* jogértelmezéssel utasították el a kereseti kérelmet. Az AB határozat kiemelte: a joghézagos időszakban hatályos Vtv. 75/A. §-a csak a Ptk. 6:563. § (1) és (2) bekezdéseire utalt, amely a vadásztársaságok számára objektív felelősségi formát állapított meg. Mivel „[a] jogalkotó a vadászatra jogosultra telepítette a kárt”,³⁷¹ ez kimentést nem tűrő felelősségi formát jelent, ezért a bíróságok nem dönthettek volna a veszélyes üzemek találkozására vonatkozó Ptk. szabályok alapján felróhatósági alapon.

Az AB tehát a jogalkotó hallgatását úgy értékelte, hogy a „2014. március 15-e és 2015. május 5-e között a korábbiakhoz képest „eltérően rendelkezett”, ezért a bíróságoknak ebből kellett volna kiindulni. Az indokolásában visszautalt egy ugyanilyen tényállás mellett született előzményi AB Határozatra is, e korábbi érvelés így szólt:

„Az Alkotmánybíróság a vonatkozó jogszabályi rendelkezések áttekintése alapján megállapította, hogy 2014. március 15-e előtti [a Vtv. 75. § (3) bekezdése és a régi Ptk. 346. § (3) bekezdése] és a 2015. május 5-e utáni jogszabályi rendelkezések [a Vtv. 75/A. § (2) bekezdése és a Ptk. 6:539. § (3) bekezdése] végeredményben azonos módon rendezték a vad által okozott kár megtérítésének kérdését: ha a károkozás egyik félnek sem volt felróható, az érintettek kárukat maguk viselték. A köztes időszakban, 2014. március 15-e és 2015. május 5-e között (így a jelen ügyben érintett káresemény bekövetkezésekor, 2014. október 25-én is) a hatályos jogi szabályozás [a Vtv. 75/A. §-a és a Ptk. 6:563. § (1) bekezdése] a fentiekől *eltérően rendelkezett*, és a vadászatra jogosultra telepítette a kárt.”

³⁷¹ AB határozat Indokolás [25]

Az *eltérően rendelkezett* fordulatra alapított következtetés Grice „mennység maximájára” alapított pragmatikai következtetés. Ez az *argumentum a contrario* elvén nyugszik: ha „A”-t állítok, akkor egyúttal tagadom a „nem A”-t., vagyis: az Alkotmánybíróság szerint az utaló szabály hiánya azt a jogalkotói szándékot közvetítette, hogy adott esetben nem lehet a Ptk. veszélyes üzemi felelősségre vonatkozó szabályait alkalmazni.

Az AB pragmatikai következtetése azonban itt nem lehetett elégséges alapja a jogalkotói cél megállapításának. Andrei Marmor szerint „[e]gy megnyilatkozás tartalma az, amit egy észszerűen gondolkodó hallgató (*reasonable hearer*) abból következtet ki, amit a beszélő az adott kontextusban kimondott, feltéve, hogy a hallgató ismeri a megnyilatkozás összes releváns kontextuális hátterét.”³⁷² A jogszöveg tartalmának megállapításához tehát a kontextus feltárása is elengedhetetlen, nem elegendő a pusztán jogszövegre hagyatkozni. A jogszöveg szándékolt tartalma (célja) ugyanis jórészt attól a kontextustól függ, amelyet nemcsak a beszélő, de a hallgató is ismer, ebből tudja a hallgató megragadni a beszélő valódi szándékát.

Az Alkotmánybíróság elmulasztotta figyelembe venni az jogszöveg jelentését meghatározó legfontosabb kontextusokat.”³⁷³ Az ügyben legalább három, már korábban adott kontextuális elem merült fel, amelyek a szándékolt tartalom feltárásához megkerülhetetlen háttérkontextust adtak az ügyben. E kontextuális elemek valójában a már korábban megosztott és mindkét fél által ismert preszuppozíciók voltak. E "megosztott" közös tudás feltételezése (általában) azt jelenti, hogy a beszélő azt nem állítja nyíltan a kijelentésben, de nem is tagadja annak a jelenlétét.³⁷⁴ A preszuppozíciók figyelmen kívül hagyásával az Alkotmánybíróság épp úgy járt el, ahogy az Saussure sakkpéldájában láttuk: a sakkállás pillanatnyi állapotának ismeretét elegendő tartotta ahhoz, hogy a játékot folytassa, és nem tartotta fontosnak az oda vezető „történeti folyamatot.” Az ügyben releváns preszuppozíciók azonban éppen ezekből az előzményekből ismerhetők meg. A releváns preszuppozíciói az alábbiak voltak:

³⁷² Marmor: *Defeasibility and Pragmatic Indeterminacy in Law*. 31.

³⁷³ Ebben az AB határozat érvelése is igen ellentmondásos, mert maga az Alkotmánybíróság is rámutatott az eset összes releváns körülményének figyelembevételének fontosságára „Annak megítélése során, hogy valamely (állítólagos) *contra legem* jogalkalmazás kivételesen elérte-e az alaptörvény-ellenesség szintjét, az Alkotmánybíróság az *eset összes releváns körülményének* figyelembevételével határozhat.” - olvasható az AB határozat, Indokolás [30] bekezdésében.

³⁷⁴ Piotr Cap: *Pragmatics, Micropragmatics, Macropragmatics*. 207.

(i) Az utaló szabály megléte a legkorábbi időszakban sem volt feltétele a veszélyes üzemi felelősségről szóló szabályok alkalmazásának. A Vtv.-t megelőző, erdőkről és vadgazdálkodásról szóló 1961. évi VII. tv. egyáltalán nem utalt a r.Ptk rendelkezéseinek alkalmazásra.³⁷⁵ Ez mégsem zárta ki, hogy a bírói jogértelmezés akkor is alkalmazhatónak lássa a vad és személygépkocsi találkozásra vonatkozó felróhatósági szabályokat. Nem tekinthető tehát ésszerű indoknak az, hogy az Alkotmánybíróság a felróhatósági szabályok alkalmazását egy explicit utaló szabályhoz meglétéhez kötötte.

(ii) A kommentárirodalom mindig is egyetértett abban, hogy a vadászható állatok által okozott kár normái a klasszikus polgári jog szabályai közé tartoznak, így a vad és a személygépkocsi ütközésére a Ptk. veszélyes üzemek találkozásra vonatkozó szabályai alkalmazhatók.³⁷⁶ A joghézagos időszakban azonban nem volt olyan explicit szabály, ami ezt a dogmatikai preszuppozíciót felülírta volna. A jogalkotó tehát ezt a közös tudást semmilyen nyelvi cselekménnyel nem törölte.

(iii) A jogszabályváltozás okozta helyzetben utóbb a jogalkotó a korábbi preszuppozíciót nemhogy törölte, de egy utólagos jogszövegezési aktussal azt kifejezetten megerősítette. A 2015. május 5.-től hatályos Vtv. 75/A. § (2) bekezdésének szövege ugyanis már kifejezetten úgy rendelkezett, hogy a vadászható állat által okozott kárért való felelősség és a fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség találkozása esetén a Polgári Törvénykönyvnek a veszélyes üzemek találkozásra vonatkozó szabályait kell alkalmazni.

A fenti érvelési „muníció” tehát bőségesen kínált volna arra lehetőséget, hogy az AB a Tiersma-féle vélelmet megdöntse. Ehelyett a szemlélete szélsőségesen formalista maradt. Úgy vélem, hogy a Vtv. joghézagos időszaka leginkább ahhoz a Marmor által konfliktusosnak nevezett megértési szituációhoz hasonlított, amelyben a kommunikáció korábbi szakaszában elfogadott evidenciákat az új premissza (jogalkotó hallgatása) nem zárta ki, csak elbizonytalanította. Itt a korábbi következtetést (az utaló szabály alapján a veszélyes üzemek találkozásra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni) a jogalkotó „eltérő

³⁷⁵ Az első ilyen tárgyú felsőbbbíróági döntés a Legfelsőbb Bíróság BH1973.236. számú döntése volt. in: PJD 1973-1975, VI. kötet (Budapest: Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó 1977) 352-356.

³⁷⁶ Döme Attila: „A vad-gépjármű ütközéséből eredő károk megítélése a bírói gyakorlatban az új Ptk. tükrében. in: *Polgári Jog* 2016/2., Lábady Tamás: Kártalanítás jogszerű károkozásokért. in: (szerk. Vékás Lajos) *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal* (Budapest: CompLex 2013) 961.; Lábady Tamás: Felelősség a szerződésen kívül okozott kárért. in: (szerk. Vékás Lajos-Gárdos Péter) *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. (Budapest: Wolters Kluwer 2014) 2311., Orosz Árpád: Felelősség az állatok károkozásáért. in: (szerk. Osztovits András) *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja IV. kötet*. (Budapest: Opten 2014) 322.

rendelkezése” (hallgatása) nem törölte, legfeljebb elbizonytalanította, ugyanis a veszélyes üzemi felelősség alkalmazására vonatkozó tiltó jogi rendelkezés nem hozott.”

Adott esetben a leglényegesebb peresszuppozíció a jogdogmatikai szál volt. A jogdogmatikát rendszerint a jog mögöttes fogalmi rendszereként, „gerinceként” jellemzik, azoknak a fogalmaknak, módszereknek, „know-how-nak” az összességeként, amelyet a jogászai szakmai konszenzus elfogad. Ehhez a leülepedett tudáshoz (a pragmatika fogalomkészletével: *general background knowledge, common ground*) igazodnia kell a jogalkotásnak is. A jogdogmatika olyan szilárdan rögzült tudás, ami „időtállóbb” a konkrét aktusokhoz köthető jogszabálysövegnél, e közös tudásra tehát a jogalkotónak erősebb nyelvi indikációval kellett volna reagálni annál, hogy az utaló szabályt egyszerűen elhagyja. Másképpen szólva: kifejezetten ki kellett volna mondani, hogy a veszélyes üzemi felelősségre vonatkozó szabályok nem alkalmazhatók. Ez a nyelvi cselekvés már megalapozhatta volna azt a következtetést, amelyre a Alkotmánybíróság jutott, de ennek hiányában – azt kell, hogy mondjuk - a bíróságok tárták fel helyesen a jogalkotó szándékot.

Az előzményi AB határozatban Hörcherné dr. Marosi Ildikó alkotmánybíró különvéleménye indult ki tehát a helyes pragmatikai következtetésből. Eszerint:

„[n]em voltam meggyőződve arról, hogy a vadászható állat által okozott kárért fennálló felelősség 2014. március 15. - 2015. május 4. közötti időben hatályos magánjogi és törvényi szabályai egyértelműen és vitán felülálló módon kizárták volna a gépjármű/szarvas találkozásának esetére a veszélyes üzemek találkozására vonatkozó szabályok alkalmazását.”³⁷⁷

2.3. Amikor az észszerűség kívánalmát a józan ész aranyszabálya diktálja

A legutolsó példa arra vonatkozik, hogy az észszerű jogértelmezés indokolt esetben leronthatja a jogszabály explicit szövegét, és akár jogszabálmódosításhoz is vezethet. A példa az 2.1. példa dialektikus ellenpárja, mert itt a bíróság fel tudott hozni olyan igazoló elvet (észszerűség), amellyel Tiersma-féle vélelmet meg tudta dönteni.

³⁷⁷ Dr. Hörcherné dr. Marosi Ildikó alkotmánybíró különvéleménye. Előzményi AB határozat Indokolás [42].

A jogszöveghez ragaszkodó szemantikai és az ettől eltérő észszerű értelmezési stratégiák kifejezetten láthatók voltak a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) 170. § (3) bekezdése *d)* pontjának és a Pp. 176. § (1) bekezdésének *j)* pontjának értelmezése kapcsán. E normaszövegek szerint a keresetlevél záró részében „[f]el kellett tüntetni a meghatalmazott perbeli képviseleti jogát megalapozó tényeket és jogszabály-helyet.”, míg a Pp. 176. § (1) bekezdésének *j)* pontjának imperatív szabálya előírta, hogy „[a] bíróság a keresetlevelet visszautasítja, ha az nem tartalmazza 170. §-ban előírt kötelező tartalmi elemeket.” A két szövegrész szemantikai értelmezéséből az következett, ha a keresetlevél nem tartalmazza a képviseleti jogot megalapozó jogszabály-helyet, a keresetlevelet vissza kellett utasítani.

A Pp. rendelkezéseinek értelmezésére korábban nagy „autoritással” bíró Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásán (a továbbiakban: CKOT), 2018. május 18-án elfogadott 14. állásfoglalása ezt az értelmezést fogadta el. Az állásfoglalás tautologikus módon megismétli a két jogszabályhelyből levonatott logikai következtetést, eszerint: „[a] keresetlevelet vissza kell utasítani, ha a felperes csatolja a keresetlevélhez a jogi képviselő meghatalmazását, de elmulasztja a képviseleti jogot megalapozó jogszabályhely megjelölését.” Az állásfoglalás a szemantikai tartalmat követte: eszerint akkor is vissza kell utasítani a keresetlevelet, ha a jogi képviselő csatolta a meghatalmazását, de a képviseleti jogát megalapozó jogszabály-helyet nem tüntette fel.

A CKOT a 14. állásfoglalását a későbbiekben megváltoztatta, a 27. állásfoglalásával már kilépett a jogszöveg pusztá szemantikai-logikai értelmezéséből. Eszerint: „[h]a a fél perbeli képviseletére hivatott ügyvéd a keresetleveléhez a meghatalmazását csatolta és ennek tényét a keresetlevélben feltünteti, úgy a perbeli képviseleti joga egyértelmű, ez a képviseleti jogát megalapozó jogszabályhelyek feltüntetését is magában foglalja.” A később elfogadott állásfoglalás szerint tehát ilyen esetben a keresetlevél visszautasításának nincs helye.

Utóbb tehát a CKOT olyan értelmezést fogadott el, amellyel észszerűségi alapon eloldotta magát a jogszövegtől, hiszen a rendelkezésnek a szemantikai értelemmel ellentétes olvasatot adott. Az állásfoglalás nem tér ki arra, hogy ezt milyen értelmezési elvre tekintettel tette meg, ugyanakkor a jogérzék azt diktálja, hogy ebben az esetben a szöveghű értelmezés a *iura novit curia* elvével lenne ellentétes.

A jogszabály szövegétől való eltérésre a BDT2018.3916. számú döntés indokolása azonban már részletes magyarázatot adott. Az ügy tényállása szerint az elsőfokú bíróság – egyebek mellett – azért utasította vissza a keresetlevelet, mert a felet képviselő ügyvéd a meghatalmazását ugyan csatolta, de a záró részben nem jelölte meg a képviseleti jogát megalapozó jogszabály-helyet. A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság végzését megváltoztatta és a keresetlevél visszautasítását mellőzte. Kifejtette:

„[h]a a professzionális képviselet ellátására hivatott ügyvéd meghatalmazását a Pp. 171. § (1) bekezdés *a)* pontjában foglaltaknak megfelelően csatolja, és ennek tényét a keresetlevélben feltünteti, úgy a meghatalmazott perbeli képviseleti joga egyértelmű. A Pp. 170. § (3) bekezdés *d)* pontjában előírtakat így *a józan észnek megfelelően* úgy kell értelmezni, hogy a meghatalmazott perbeli képviseleti jogát megalapozó jogszabály-helyet akkor szükséges feltüntetni, ha az általánosan bevett gyakorlattól eltérően nem ügyvéd vagy ügyvédi iroda jár el, hanem a kötelező jogi képviselet ellátása az eljárásra jogosultak egyéb speciálisnak tekinthető esetei szerint történik.”³⁷⁸

A határozat indokolásában a bíróság az Alaptörvény 28. cikke szerinti józan ész igazolási elvére hivatkozott, vagyis olyan értelmezési stratégiát alkalmazott, amelynek a normatív alapját maga az Alaptörvény adja meg. Nyilvánvaló, hogy a fenti döntés a jogszabály nyelvi tartalmától eloldódó *contra legem* jogértelmezést adott. A keresetlevél visszautasítása azt az érzetet kelthetné, mint a keresetlevelet vizsgáló bíróság nem ismerné a jogot, mert annak ellenére, hogy az ügyvéd meghatalmazása csatolásra került, további magyarázatot várna arra is, hogy a képviseleti jog mely jogszabályhelyen alapul, holott az egyértelmű. Egy ilyen magyarázat elvárása azonban abszurditás lenne.

Többek között ez vezetett a Pp. keresetlevél visszautasítására vonatkozó szabályainak novelláris módosításához. Az észszerű bírói jogértelmezés a keresetlevél tartalmi hiányosságai miatti visszautasításra vonatkozó rigid szabályok alkalmazását erodálta,³⁷⁹ majd a jogalkotó jogszabálymódosítással visszaadta a bíróságok kezébe a keresetlevél hiányainak vizsgálatára vonatkozó mérlegelési jogkört. A 2021. január 1-től hatályos szabályok szerint a keresetlevél vizsgálatakor már a bíróság határozza meg, hogy a

³⁷⁸BDT2018.3916. Indokolás [13].

³⁷⁹BDT2019.4085, BDT2018.3916.

keresetlevél mely eleme szorul hiánypótlásra.³⁸⁰ Ezzel a jogalkotó elhagyta az olyan tartalmú – józan ésszel ellentétes - jogszöveget, amely a bíróságnak mérlegelést nem engedett, mert a lajstromszerűen felsorolt tartalmi kellékek hiányának egyenes következményeként szabályozta a visszautasítással járó szankciót.

³⁸⁰ Pp. 176. § (2) bekezdés e) pontja szerint a bíróság visszautasítja a keresetlevelet, ha hiánypótlási felhívás ellenére a keresetlevél nem tartalmazza a 170. §-ban, illetve törvényben előírt egyéb kötelező tartalmi elemeket, alaki kellékeket, illetve a felperes nem csatolta a keresetlevélhez a 171. §-ban, illetve törvényben előírt egyéb kötelező mellékleteket,

XI. A JOGSZABÁLY-SZÖVEGEZÉSI HIBÁKBÓL EREDŐ NYELVI ÉS PRAGMATIKAI MEGHATÁROZATLANSÁG – KÉT PÉLDA.

„A jog nyelve lehet ellentmondásos, de a jog sohasem.”

Somló Bódog

Marmor szerint legritkább esetben fordul elő, ha a jogalkotói célok szemantikai kódolása során a jogalkotó a nyelvtani szabályok alkalmazását véti el. Ilyen esetben nyelvtani meghatározatlansággal van dolgunk.

Az alábbi első példa ilyen hibát mutat be a hazai gyakorlatból. A jogalkotó a jogszövegalkotás tiltó listájára került „*illetőleg*” kötőszót alkalmazta a jogszövegben. A második példa pedig azért tanulságos, mert szemantikai tartalom ugyan egyértelmű volt, de a szemantikai tartalom és a kontextus közötti ellentét pragmatikai meghatározatlanságot eredményezett.

Ilyen esetekben sem tagadhatja meg a bíróság a jogszabály alkalmazását arra hivatkozással, hogy a normatartalom nem világos. A helyes normatartalom megragadásában az a pragmatikai képessége segíti, hogy a jogalkotó által használt kifejezések szemantikai tartalmának pragmatikai feldúsításával él, amelyet a kontextuális háttértudás, a pragmatikai következtetésein alapuló feltételezései és a releváns társalgási maximák (értelmezési kánonok) tesznek lehetővé.

1. „És, vagy, *illetőleg*, illetve” – a visszvégrehajtás elrendelésének feltételeiről

Egy nemrégiben megjelent recenzió a visszvégrehajtást a végrehajtási jogirodalom „mostohagyermekének” nevezte.³⁸¹ A szóhasználat azt sugallta, hogy a visszvégrehajtás jóval kevesebb figyelmet kapott, mint a gyakrabban előforduló “édestestvérei”. A megállapítás azonban nemcsak a jogirodalomra igaz: a jogintézménnyel a jogalkotó is mostohán bánt. A visszvégrehajtás elrendelésének feltételit nyelvileg pontatlan, nem kellően világos normaszöveggel rögzítette, ami pragmatikai homályosságot teremtett, így a normatartalmat a bírói jogértelmezésnek kellett megállapítani. Mindez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a visszvégrehajtás elrendelésére akkor került sor, amikor azt a *bírói jog*

³⁸¹Székely Erika: Sajtószemle. Gondolatok a visszvégrehajtás jogintézményéről és elrendelésének feltételeiről. *Közjegyzők Közlönye*. 64. évfolyam, 2017/3.

megengedte. Kiss Géza szellemes megjegyzésével élve: a jogalkotó nyelvi hanyagsága miatt a törvény szövege „fehér lappá” vált.³⁸²

A visszvégrehajtás szövegjoga az elmúlt száz évben változatos képet mutatott. A jogintézményt az 1908. évi XLI. törvénycikk iktatta törvénybe. A tc. 43. §-a szerint visszvégrehajtásnak akkor volt helye, “[h]a azt a határozatot, amelynek alapján a végrehajtást elrendelték és foganatosították, jogerős bírói határozat megváltoztatta, hatályon kívül helyezte *vagy* korlátozta.” A rendelkezést az 1955. szeptember 1-től hatályos bírósági végrehajtásról szóló 1955. évi 21. törvényerejű rendelet váltotta fel. A tvr. 43. § (1) bekezdése így rendelkezett: “[h]a bizonyítást nyer, hogy a végrehajtási lap kiállításának alapjául szolgáló határozatot jogerős határozat hatályon kívül helyezte *vagy* megváltoztatta, a végrehajtási lapot kiállító bíróság az adós kérelmére végzéssel kötelezheti a végrehajtást kérőt, hogy - teljesen, illetőleg részben - térítse vissza az adósnak a végrehajtás során kapott összeget.” A normaszöveg lényegén a tvr.-t követő 14/1979. (IX. 17.) IM rendelet 18. §-a sem változtatott.

A szabályozás történetében a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Vht.) 1994. szeptember 1-től hatályba lépő rendelkezései hoztak jelentősebb változást. A Vht. 56. § (1) bekezdésben a tvr. szerinti “vagy” kötőszót az “illetőleg” kötőszó váltotta fel. Az új rendelkezés szerint visszvégrehajtásnak akkor volt helye, ha „[a] végrehajtandó határozatot jogerős határozat hatályon kívül helyezte, *illetőleg* megváltoztatta vagy jogerős bírósági határozat - ide nem értve a végrehajtás megszüntetési (korlátozási) perben hozott jogerős határozatot - megállapította, hogy a végrehajtási záradékkal ellátott okiratba foglalt végrehajtani kívánt követelés érvényesen nem jött létre.” A Vht.-t a 2017. évi CXCVII. törvény 36. §-a 2018. július 1-től ismét módosította: az “illetőleg” kötőszót a normaszövegben a vessző írásjel váltotta fel, míg a visszvégrehajtás elrendelésének harmadik esete elé az „*illetve*” kötőszó került. A jelenleg hatályos 56. § (1) bekezdés *a)* pontja és 56. § (4) bekezdése értelmében a visszvégrehajtás akkor rendelhető el, ha a „[v]égrehajtandó határozatot jogerős határozat (...) hatályon kívül helyezte, megváltoztatta, *illetve* a végrehajtandó határozat hatályát veszítette”.

³⁸² Kiss Géza: *A jogalkalmazás módszeréről. Dogmatörténeti és kritikai tanulmány a magánjog köréből* (Budapest: Atheneum 1909) 222.o.

A szabályozás története azt mutatja, hogy az elrendelés feltételeit összekapcsoló kötőszavakon múlt, hogy a bíróság mikor rendelhette el a visszvégrehajtást. A szabályozás szövege azonban jó néhány nyelvtani értelmezési dilemmát vet fel.

A legkorábbi, 1908. évi XLI. tc. 43. §-a szerinti rendelkezések nyelvtani értelme szerint a visszvégrehajtás elrendeléshez elegendő volt, ha a végrehajtás alapjául szolgáló jogerős határozatra a három feltétel közül (megváltoztató, hatályon kívül helyező vagy korlátozó határozat megléte) akár egy is teljesült. A rendelkezés szövegezése mai szemmel is világos normatartalmat hordozott, mert megfelelt a jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet (a továbbiakban: a R.) előírásainak. A R. 7. § (2) bekezdés *b)* pontja ugyanis már normatív szinten rögzítette, hogy a jogszabályba foglalt felsorolás utolsó eleme elé tett kötőszóval kell az elemek közötti logikai kapcsolatot egyértelművé tenni.³⁸³ Vagyis: az elemek közé tett semleges értelmű vesszőt az utolsó elem elé tett kötőszó ruházhatja fel jelentéssel. A tc. 43. §-ának „jogerős bírói határozat megváltoztatta, hatályon kívül helyezte vagy korlátozta” fordulatának nyelvtani értelmezése szerint e három feltétel közti logikai kapcsolat tehát vagylagos volt. Az 1955-től hatályos végrehajtási rendeletek a normatartalmat még világosabbá tették. Ezért a „hatályon kívül helyező”, valamint „megváltoztató határozat” szövegelemek közé tett „vagy” kötőszó kizárólag vagylagos nyelvtani értelmezést engedett a jogalkalmazó számára.

A nyelvi bizonytalanságok a Vht. hatályba lépésével kezdődtek el. Ekkor módosította a jogalkotó az elrendelés feltételeit összekötő “vagy” kötőszót az “*illetőleg*” kötőszóra. Az *illetőleg* kötőszó azonban a magyar nyelvben többes jelentéssel bír, a konjunktív és a vagylagos mellérendelő viszonyt egyaránt közvetítheti.³⁸⁴ Éppen ebből a megfontolásból tiltotta meg később a R. 7. § (4) bekezdése az *illetőleg* szó jogszabály-tervezetekben történő alkalmazását.³⁸⁵ A Vht. 56. §-át a 2017. évi CXCVII. törvény 36. §-a 2018. július 1-től ismét módosította. A korábbi rendelkezést egyfelől kiegészítette a büntetőeljárás során hozott határozatokra vonatkozó rendelkezésekkel, másfelől a „hatályon kívül helyezte”,

³⁸³A R. 7. § (1) és (2) bekezdései a jogszabályokban alkalmazott felsorolások esetére ma már kifejezetten előírják, hogy az elemek közötti logikai kapcsolatot egyértelművé kell tenni. A R. külön kiemeli a konjunktív és a vagylagos kapcsolat egyértelműsítését: eszerint világos normaszöveget kell alkotni, ha a joghatás kiváltásához a feltételek közül valamennyinek teljesülnie kell, vagy legalább egynek kell teljesülnie. Az R. 7. § (2) bekezdés *b)* pontjához fűzött kommentár a helyes jogszabály-szerkesztésre a következő példát hozza: “[a] jelölt télen a) inget b) nadrágot és c) kabátot visel.”

³⁸⁴<http://www.e-nyelv.hu/2018-06-13/illetve-illetoleg/> (letöltve: 2024.01.03.)

³⁸⁵R. 7. § (1) bekezdésének *a)* pontja, R. 7. § (1) bekezdés *d)* pontja.

„megváltoztatta” fordulatok között az „illetőleg” kötőszót a „vessző” írásjel váltotta fel, egyúttal a felsorolás utolsó eleme („a végrehajtandó határozat hatályát vesztes”) elé az „illetve” kötőszó került. A módosítás már a R. hatályba lépése után történt, de mégsem felelt meg az 7. § (2) bekezdés b) pontjába foglalt előírásoknak. A törvényi felsorolás első két eleme közötti „vessző” és az utolsó elem előtt álló „illetve” kötőszó használata továbbra sem hordoz evidens normatartalmat. Tény, hogy a felsorolás elemei közötti vessző írásjel is kifejezhet akár konjunkciót, akár vagylagosságot, de ebben az esetben - hasonlóan az „illetőleg” kötőszóhoz - az „illetve” kötőszó jelentésbeli bizonytalanságai sem teszik egyértelművé a kapcsolat jellegét. Az „illetve” szó is alkalmas a konjunkció és a vagylagosság egyidejű kifejezésére.³⁸⁶

A Vht. hatályba lépését követően az ítélkezési gyakorlat egy része az „illetőleg” kötőszónak konjunktív logikai kötőerőt tulajdonított³⁸⁷ és ez a jogértelmezés vált irányadóvá a jogirodalomban is.³⁸⁸ Mindemellett néhány olyan döntés is született, amely ezzel ellentétes olvasatot adott a jogszabálynak, így a visszévégrehajtás elrendeléséhez elegendőnek tartotta a végrehajtás alapjául szolgáló határozat hatályon kívül helyezését.³⁸⁹ A Vht. jelenleg hatályos szövege tehát továbbra is a bírói jogértelmezésre bízta a normatartalom kitöltését.

Az Alaptörvény 28. cikke szerint elsődlegesen a jogalkotói szándékot kutató „szubjektív teleológiai” értelmezést írja elő, amely során a törvényjavaslat szövegét kell figyelembe venni. A visszévégrehajtási jogirodalom azt feltételezte, hogy a vagy kötőszót felváltó illetőleg alkalmazásával a jogalkotó tudatosan el kívánt térni a korábbi normaszövegtől, ezzel a szándéka a vagylagos kapcsolat elhagyása és a konjunktív kapcsolat megteremtése lehetett. Czompoly Tamás erről így írt:

„...[h]a feltételezzük, hogy jogalkotó tudatosan el kívánt térni a korábbi »vagy« szóhasználatától és az »illetőleg« szót jelen esetben »és« jelentésben kívánta használni, akkor

³⁸⁶Kurtán Zsuzsa: Mellérendelés a magyar jogi nyelvben. In: *A törvény szavai*. (Miskolc: Bíbor Kiadó 2017) 105., 109.o.

³⁸⁷Debreceni Ítéltábla Gf.III.30.541/2006/2., Fővárosi Ítéltábla 2201-3.Pkf.26.004/2014/2.,

³⁸⁸Czompoly Tamás: *Gondolatok a visszévégrehajtás jogintézményéről és elrendeléséről a végrehajtási törvényben szabályozott feltételeiről* (letöltve: 2019.09.03); Dr. Gregorits Erik: A visszévégrehajtás jogalkalmazási kérdései. *Ügyvédek Lapja*. 2016. 2. szám, 26-29.o.

³⁸⁹Debreceni Ítéltábla Gpkf.III.30.037/2018/2, Debreceni Ítéltábla Pf.20.201/2015/4, Legfelsőbb Bíróság Pfv.IX.25.993/2002/2.

[...] arra a következtetésre juthatunk, hogy az illetőleg szót jelen esetben »és« kötőszó értelemben kívánta használni a jogalkotó.”³⁹⁰

A fenti gondolatmenet egy pragmatikai következtetésen alapul, ami Grice „mennyiség maximájához” kötődik. Ez az értelmezési kánon a hazai jogelméletben is gyakran előforduló *expressio unius est exclusio alterius* elve. Eszerint, ha a jogalkotó a jogszövegben „A”-t valamely terminussal jelöl, ez egyúttal kizárja, hogy e terminus „B”-t is jelentse. Az *argumentum a contrario* elve is ugyanezt jelenti: ha „A”-t állítok, akkor egyúttal tagadom a „nem A”-t. Másképpen szólva: a jogalkotó azon nyelvi cselekvése, hogy a „vagy” kötőszó helyett (*a contrario*) az „illetőleg” kötőszót használta, a korábbi vagylagos viszonyt tagadta, ami azt a következtést vonja maga után, hogy a kétes értelmű „illetőleg” kötőszót konjuktív („és”) értelemmel kell figyelembe venni.

Ez a pragmatikai érvelés azonban – úgy tűnik - ellentétes a jogalkotó szubjektív szándékával. Amikor ugyanis a bizonytalan értelmű „illetőleg” kötőszót a jogalkotó a Vht. 56. §-ába beemelte, a közlönyállapothoz fűzött miniszteri indokolás a visszvégrehajtás elrendelésének feltételei kapcsán továbbra is a vagylagos viszonyt hangsúlyozta. Eszerint:

„[a] végrehajtást elrendelő bíróság akkor szünteti meg a végrehajtást, ha közokirat alapján megállapította, hogy a végrehajtandó határozatot jogerős határozat hatályon kívül helyezte vagy megváltoztatta. Ilyen esetben a bíróság végzéssel arra kötelezheti a végrehajtást kérőt, hogy térítse vissza az adósnak a végrehajtás során kapott összeget és a végrehajtási költséget. Ez az ún. visszvégrehajtás.”³⁹¹

Az a feltevés tehát, hogy a jogszabály-szöveg módosítása mögött tudatos jogalkotó szándék húzódott meg, aligha igazolható. Azért sem, mert a „illetőleg” szó többes jelentése miatt alkalmatlan arra, hogy a korábbi jogalkotói szándékot felülírja. Úgy vélem, itt inkább jogszabály-szövegezési hibáról volt szó, így nem indokolt, hogy a jogalkotó részéről a jogszabályváltozás mögött racionális nyelvi cselekvést feltételezzünk. Inkább azt feltételezhetjük, hogy a normaszöveg változásának stilisztikai indokai voltak: a jogalkotó a

³⁹⁰Czompoly: *Gondolatok a visszvégrehajtás jogintézményéről és elrendeléséről a végrehajtási törvényben szabályozott feltételeiről* 9.o.

³⁹¹A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény Miniszteri indokolása.

jogszövegben kerülni akarta a szóismétlést, így a vagy kötőszó halmozása helyett az illetőleg kötőszót is alkalmazta.

Más pragmatikai feltételezések alapján juthatunk el a jogalkotó kommunikatív szándékának feltárásához. A Vht. 56. §-ának helyes értelmezésére az Alaptörvény 28. cikk szerinti józan ész és a gazdaságosság igazoló elveit kell mozgósítanunk és azt a kérdést kell feltennünk: vajon milyen jogszabály-értelmezés felelhet meg a józan észnek, vajon milyen gazdaságos cél állhat az alkalmazandó rendelkezés mögött?³⁹²

A ma uralkodó bírói (értelmezési) gyakorlat az alaphatározat hatályon kívül helyezését követő függő helyzetet a jogalap nélküli gazdagodás szabályai alapján ítéli meg.³⁹³ A jogirodalom is azzal érvel, hogy „[a]míg az újabb eljárás jogerősen nem fejeződik be, vagy legalábbis a per jogerősen nem kerül megszüntetésre, addig nem lehet megállapítani, hogy a kifizetés valóban jogalap nélkül történt-e és a már kifizetett összeg visszajár-e a korábban marasztalt félnek.”³⁹⁴ Ez az értelmezés azonban a *józan ész* felől nehezen igazolható. Ha ugyanis a végrehajtás alapjául szolgáló határozatot hatályon kívül helyezik, már ettől a pillanattól nincs a végrehajtást kérőnek jogalapja arra, hogy a pénzüsszeget magánál tartsa. Erre a korábbi pernyertessége már nem jogosíthatja fel. Egyetlen indok hozható fel amellet, hogy a végrehajtott összeg nála maradhat: az, hogy korábban pert nyert. E stádiumban a pernyertessége azonban éppen annyira biztos, mint az adósé. A megismételt eljárás kimenetele bármi lehet, a végrehajtást kérő pert is veszíthet vagy a per akár meg is szűnhet. Adott esetben tehát úgy kell tekinteni, hogy a visszvégrehajtás elrendelésének speciális szabálya helyettesíti és megelőzi a jogalap nélküli gazdagodás jogintézményét, voltaképpen annak helyébe lép.

A jognak a gazdaság szabályozása terén elfogadott egyik specifikuma, hogy a gazdaság öntörvényeinek érvényesülését támogassa.³⁹⁵ Ha ezt elfogadjuk, az Alaptörvény 28. cikke szerinti gazdaságos cél egyik olvasata a gazdasági élet zavartalan működésének biztosítása lenne. Az a gyakorlat, amely azt hangsúlyozza, hogy a végrehajtást kérő mindaddig, amíg

³⁹²Jakab András: *A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében*. 93.o.

³⁹³Mindaddig, amíg az eljárás érdemben jogerősen be nem fejeződik, és ennek során a bíróság a felperes keresete tárgyában jogerős határozatot nem hoz, nem lehet megállapítani, hogy a kifizetés valóban jogalap nélkül történt-e, és hogy a végrehajtott összeg visszajár-e az alperesnek (BH1993.519).

³⁹⁴Czompoly: *Gondolatok a visszvégrehajtás jogintézményéről és elrendeléséről a végrehajtási törvényben szabályozott feltételeiről* 7-8.o., Gregorits: *A visszvégrehajtás jogalkalmazási kérdései*.2.o.

³⁹⁵Samu Mihály: *A jog és a gazdaság. Jog és társadalom*. 2002/1, 47.

érdemi döntés nem születik, magánál tarthatja az adóstól levont pénzösszeget, indokolatlanul beavatkozik az adós gazdasági magánautonómiájába. Ez végső soron a polgári jog természetével és alapvető céljával is ellentétes, hiszen a polgári jognak - tradicionálisan - a magánszemélyek személyi és vagyoni boldogulását kell elősegítenie. Márpedig egy gazdasági szereplő vagyoni boldogulása a rendelkezésre álló vagyoni eszközeinek szűkösségén, illetve bőségén is múlik.

2. A bírósági tárgyaláson részt vevő közhatalmat gyakorló személyről készített fényképfelvételek sajtóban való közzétételéről

Ebben a példában a jogalkotó nyelvi mulasztása abban nyilvánult meg, hogy ugyanarra a szabályozási területre – szabályozási tárgyra - ellentétes szövegezésű szabályokat alkotott.

A hazai pozitív jogi rendelkezések mellett vitatott volt, hogy miként kell megítélni a bírósági tárgyaláson részt vevő, közhatalmat gyakorló személyekről (rendőr, büntetés-végrehajtási alkalmazottról) készített fényképfelvételek sajtóban való közzétételét. Az ilyen típusú ügyekre két, egymással ellentétes pozitív jogi norma áll rendelkezésre. A régi Pp. 134/A. §-a és az új Pp. 232. § (3) bekezdése azonos módon rendelkezik: „a bíróság tagjairól, a jegyzőkönyvvezetőről és az ügyésről, valamint törvény eltérő rendelkezése hiányában az állami vagy helyi önkormányzati feladatot, illetve jogszabályban meghatározott egyéb közfeladatot ellátó, e feladatkörében eljáró személyről hozzájárulása nélkül készíthető kép- és hangfelvétel.” A jogalkotó nyílt végű felsorolást alkalmazott, mert a személyi körbe tartozónak tekinti az *egyéb közfeladatot* ellátó személyeket is, ami az *ejusdem generis* értelmezési szabály alapján bővíthető.³⁹⁶

A jogalkotó azonban sem a régi Be.-ben, sem pedig az új Be.-ben nem volt ennyire megengedő. Az új Be. 108. § (2) bekezdés szerint kép- és hangfelvételt „a bírósági tárgyaláson jelen lévő személyről - a bíróság tagjain, a jegyzőkönyvvezetőn, az ügyészen és a védőn kívül - csak az érintett hozzájárulásával szabad készíteni.” A jogalkotó itt zárt végű felsorolást alkalmazott, erre utal a jogszöveg „*kívül*” fordulata, amely csak úgy értelmezhető,

³⁹⁶ Az *ejusdem generis* szabály lényege az, hogy egy felsorolás elemeinek jellege (minemősége) behatárolja azon eseteket, melyekkel a felsorolás bővíthető. A bíróság a felsorolásokat csak olyan jellegű (nemű) helyzetekkel, elemekkel, feltételekkel bővítheti ki, amilyen jellegű (nemű) elemekből a bővítendő felsorolás áll.

hogy a tételesen megjelölt három eljárási szereplőn kívül mindenki mástól hozzájárulást kell beszerezni a kép- és hangfelvételhez.³⁹⁷

A két jogi norma nyelvi tartalma tehát világos: a felvétel készítéséhez a polgári bírósági eljárásban nem kell a közhatalmat gyakorló személy hozzájárulása, a büntetőeljárásban azonban igen. A kollízió abból származik, hogy a két rendelkezés ugyanazon szabályozási tárgyra vonatkozik: a bírósági tárgyaláson részt vevő személyek képmásvédelmére. A szabályozás eltérő volta itt olyan pragmatikai meghatározatlanságot eredményez, amit pusztán nyelvi-logikai alapon nem lehet feloldani. Azt látjuk, hogy egy nyelvi következtetést – miszerint csak a bíróról, az ügyésről, a jegyzőkönyvvezetőről és a védőről lehet szabadon kép- és hangfelvételt készíteni - a kontextusból származó és a hallgató és a beszélő által egyaránt ismert tények – miszerint a Pp. ezt a közhatalmat gyakorló személyekre is megengedi - felülírnak. Az efféle kontextuális tények elbizonytalanító mechanizmust indíthatnak be, ezért meghatározatlanná tehetik a konklúziót.³⁹⁸

A helyes jogértelmezéshez releváns kontextus a közös elköteleződést jelentő alkotmányos kontextust. A bírósági tárgyaláson jelen levő rendőrt (bv-alkalmazottat) is ábrázoló sajtóbeszámolók a Pp. és a Be.-szabály esetében ugyanazt az alkotmányos értéket szolgálják: a bírósági tárgyalások átláthatóságát, vitathatóságát és közvetve a sajtószabadság érvényesülését. Ezért a Pp. 232. § (3) bekezdése és a Be. 108. § (2) bekezdésének célja is ugyanaz volt: a képmáshoz fűződő jog, valamint a bírósági tárgyalások nyilvánosságához fűződő közérdek kollíziójának feloldása.

A jogalkalmazó dilemmája tehát az, hogy melyik szabályról gondolja, hogy helyes? Ilyen kollízió estén a jogalkalmazónak – ahogy Marmor fogalmaz - a józan ész szerint kell eljárni, mert a megnyilatkozás tartalma az lesz, amit egy észszerűen gondolkodó hallgató (*reasonable hearer*) abból következtet ki, amit a beszélő az adott kontextusban kimondott, feltéve, hogy a hallgató ismeri a megnyilatkozás összes releváns kontextuális hátterét.”³⁹⁹

³⁹⁷ A kívül szó szemantikailag kódolt implikációja, hogy a tételesen fel nem sorolt személyek kívül esnek ezen a megjelölt körön. A szemantikailag kódolt implikációk azonban nem törölhetők, így a kívül fordulatnak más értelmezést nem adhatunk.

³⁹⁸ Marmor: *Defeasibility*” 32.

³⁹⁹ Marmor: „*Defeasibility*” 31.

Adott esetben nem világos, hogy a jogalkotó a Pp. és a Be. vonatkozó szabályai megszövegezésekor az alapjogok összemérése során miért jutott más következtetésre. Nincs olyan észszerű indok, ami a polgári-, illetve a büntetőeljárás nyilvánosságának ilyen szempontból történő megkülönböztetését indokolná. Nehéz arra a kérdésre észszerű választ adni, hogy a közhatalmat gyakorló személy személyiségi joga a büntetőeljárás során miért érdemel több védelmet, mint a polgári peres eljárásban, ha a védendő alkotmányos érdek – *differentia specifica* nélkül - a bírósági tárgyalások nyilvánossága és a sajtónyilvánosság.

A jogalkalmazói dilemma akkor jelentkezett, amikor a polgári bíróságok büntető tárgyaláson részt vevő bv.-őr képmáshoz fűződő személyiségi jogáról a Be. 108. § (2) bekezdésének nyelvtani értelmezése alapján döntöttek és megállapították a jogsérelmet.⁴⁰⁰ A döntés ellen benyújtott alkotmányjogi panasz eljárásban az Alkotmánybíróság a 23/2019 (VII.18.) AB határozatával a sajtószabadság gyakorlása javára döntötte el a kérdést és az ítéletet megsemmisítette. A határozat szerint a Be.-ben felsorolt személyeken kívül más *közhatalmat* gyakorló személy is köteles túrni a felvételkedészítést. Az AB határozat arra mutatott rá, hogy a bírósági döntések kizárólag az indítványozó személyiségi jogainak megsértését vizsgálták, azt hogy képmását *akarata ellenére* közzétették.⁴⁰¹ Ugyanakkor alapjogi mérlegelést nem végeztek, holott:

„Ilyen esetekben [...] egyensúlyozni [*kell*] a sajtószabadság és a képmásvédelem eltérő szempontjai között. Külön nevesített alapjog hiányában a közhatalmat gyakorló személyek e tevékenységük során túrni kötelesek képmásuk közzétételét. Az ilyen esetekben alkotmányjogi szempontból nem azt kell igazolni, hogy miért lehet közzétenni az érintett fényképét, hanem azt, hogy miért ne lehetett volna: az alkotmányossági vélelem a sajtószabadság gyakorolhatósága mellett szól, a képmásvédelemmel szemben.”⁴⁰²

Az Ab határozat tehát azt „várta el” a bíróságtól, hogy alapjogi mérlegelést végezzen, annak ellenére is, hogy a Be. vonatkozó jogszabálya nyelvileg egyértelmű volt.

Végül a 8/2021. Polgári jogegységi határozat adott kötelező iránymutatást a bíróságoknak, amelyben az Alkotmánybíróság döntésének megfelelő jogi álláspont született. Eszerint: „A büntető ügy nyilvános tárgyalásán (nyilvános ülésén) részt vevő közhatalmat gyakorló

⁴⁰⁰ Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.009/2018/4/II. számú ítélete.

⁴⁰¹ Ennek tömör összefoglalása: Kúria Kpkf. IV.37.901/2019/3. Indokolás [6].

⁴⁰² 23/2019 (VII.18.) AB határozat Indokolás [28]

személy képmásának közzétételét a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 74/B. § (1) bekezdésében vagy a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 108. § (2) bekezdésében megkövetelt feltétel, az érintett hozzájárulásának hiánya önmagában nem teszi jogszerűtlenné.” A jogegységi határozat így emelte ki az ügy alkotmányos kontextusát:

„A régi Be. 74/B. §-a értelmében a bíróság tagjai, a jegyzőkönyvvezető, az ügyész és a védő személyét leszámítva minden más jelenlétéről, így az előállítást végző büntetés-végrehajtási alkalmazottról is kizárólag a hozzájárulásával készülhetett olyan felvétel, ami alapján az személye felismerhető, és e körben a Be. 108. §-ának szabályozási logikája nem változott. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint mégis a közhatalmat gyakorló személy e minőségében folytatott tevékenységének képi bemutatása csak akkor ütközik akadályba, ha ennek külön alkotmányos indoka van. Az igazságszolgáltatás rendje és a bíróság függetlensége igazolhatja a sajtószabadság korlátozását a tárgyalóteremben, *de önmagában a felismerhetővé válás nem ilyen ok*. A közhatalmat gyakorló személy – összhangban a 28/2014. (IX. 29.) AB határozatban levont következtetésekkel – a bírósági tárgyaláson sem hivatkozhat az emberi méltóság védelmére amiatt, mert egy médiatartalomban felismerhetővé válik.”⁴⁰³

Az Alkotmánybíróság, majd a releváns alkotmányjogi kontextuson alapuló kúriai jogértelmezés a Be. zárt végű felsorolását nyitottá tette. Ha azonban a bíróság a Be. rendelkezésének pragmatikai feldúsítását adja, már az alapügyben is élhetett volna alaptörvény-konform jogértelmezéssel. Ehhez azonban észlelnie kellett volna az ügy alapjogi kontextusát, aminek felismeréséhez a Be. és Pp. rendelkezési között fennálló konfliktusos helyzet felismerése is hozzájárulhatott volna.

Az ilyesfajta, az észszerűen gondolkodó hallgató (*reasonable hearer*) attitűdjén alapuló jogértelmezés valóban határos a jogalkotással, hiszen az kifejezetten ellentétes lehet a pozitív jogi normával. Nem véletlen, hogy az AB határozathoz fűzött különvélemények ezt már *contra legem* jogalkalmazásnak tartották, hiszen a Be. kifejezett „tiltó szabályt” fogalmazott meg a képfelvétel hozzájárulás nélküli elkészítéséhez kapcsolódóan.

„[78] Ahogyan arra a határozat is kifejezetten hivatkozik, a régi Be. 74/B. § (1) bekezdése [csakúgy, mint a Be. 108. § (2) bekezdése] alapján a bírósági tárgyaláson jelenlévő személyről – a bíróság tagjain, a jegyzőkönyvvezetőn, az ügyészen és a védőn kívül – csak az érintett

⁴⁰³ JEH IV. pontja

hozzájárulásával szabad hang- vagy képfelvételt készíteni. A *Be. kapcsolódó kommentárja* kifejezetten is utal arra, hogy az előállítást végző büntetés-végrehajtási őrről is csak kizárólag a hozzájárulásával készülhet olyan felvétel, amely alapján az ő személye felismerhető.

[79] Ez a törvényi tilalom (ti. az érintett személy hozzájárulásának megkövetelése) – amely a bírósági tárgyalásról szóló sajtóbeszámoló esetén egyszersmind a demonstrációkon szolgálatot teljesítő rendőröktől is megkülönbözteti az említett személyeket – olyan kifejezett, törvényben rögzített feltétel, amelynek nem teljesülése *önmagában jogszerűtlenné* teszi a képmás elkészítését, illetve nyilvánosságra hozatalát; ez pedig kizárja, hogy az indítványozó megalapozottan hivatkozhasson az Alaptörvény IX. cikk (2) bekezdésében foglalt jogának a sérelmére. A *Be.* hivatkozott szabályai ugyanis egyben a sajtószabadság törvényben foglalt korlátját is jelentik; a jelen ügyben már nem kizárólag az érintett képmáshoz való joga és a sajtószabadság áll egymással szemben, hanem a *Be.* kifejezett tiltó szabályt is megfogalmaz a képfelvétel hozzájárulás nélküli elkészítéséhez kapcsolódóan.

[80] Az, hogy a *Be.* hivatkozott szabályai összhangban állnak-e az Alaptörvény IX. cikk (2) bekezdésével, és az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésének megfelelően korlátozzák-e azt, az Abtv. 26. § (1) bekezdése alapján lefolytatott vizsgálat során lett volna eldönthető; ezt a vizsgálatot azonban az Alkotmánybíróság nem végezte el.

[81] Mindaddig, amíg az Alkotmánybíróság nem állapítja meg a *Be.* hivatkozott rendelkezéseinek alaptörvény-ellenességét, az eljáró bíróságon nem kérhető számon olyan döntés, amely a *Be.* fenti rendelkezésével ellentétes, *contra legem* jogértelmezés alapján születhet csak meg. (Vagyis – tekintettel arra, hogy a hatályos jogszabályokat *alkalmaznia kell* – nem dönthet úgy a bíróság, hogy a *Be.* kifejezett rendelkezése ellenére nem állapítja meg a képmás nyilvánosságra hozatalának jogellenességét akkor, ha a képmás jogszerűen már el sem készülhetett volna.)⁴⁰⁴

Szintén pragmatikai kérdés - ugyanis a jogalkotói beszédaktus jelentésével kapcsolatos -, hogy a Salamon László különvéleményében foglalt kommentárra való hivatkozás kellő súlyú érv lehet-e a jogalkotói akarat megállapításához. Álláspontom szerint nem, mert a kommentárt is gyakorló jogászok (bírák, ügyészek stb.) írták, így ennek megállapításai szintén a jogszövegre alapított pragmatikai következtetésen alapulnak. Annyi azonban bizonyos, hogy a jogalkotótól lett volna elvárható a pragmatikai meghatározatlanság elkerülése, például azzal hogy a miniszteri indokolásban meggyőző indokát adja annak, hogy a képmáshoz fűződő jog és a bírósági tárgyalások nyilvánosságához fűződő közérdek alkotmányos értékeit a Pp.-ben, illetve a Be.-ben miért oldotta fel eltérően.

⁴⁰⁴ Lásd elsősorban Salamon László alkotmánybírónak a 23/2019. (VII.18.) AB határozat különvéleményét.

Tény, hogy a különvélemény szerint a hatályos jogszabályokat a bíróságoknak alkalmaznia kell. Az alkalmazási kényszerben azonban szerepet játszanak a pragmatikai faktorok is. Ha pragmatikai feldúsítással a jogalkotó jogszabály-szövegezési hibái megoldhatók, erre a bíróságnak *lege artis* lehetősége van. Azon lehet vitatkozni, hogy a bíróságnak meg kellett volna keresni az AB-t, hogy az alaptörvény-ellenességét megállapítsa, ezt azonban az eljáró bíróságok feltehetőleg azért nem kezdeményezték, mert a jogalkotó megnyilatkozásának összes releváns körülményét nem vették figyelembe. Adott esetben annyi bizonyos: ha a bíróság pragmatikai jogértelmezéssel *contra legem* elszakadt volna a Be. szövegétől, az kiállta volna a döntése ellen benyújtott alkotmányjogi panasz próbáját is, hiszen maga az Alkotmánybíróság adott *contra legem* olvasatot a Be.-nek.

Végül, vegyük észre, hogy a fenti estre Marmor észszerűségi formulája tökéletesen alkalmazható. Marmor szerint nincs ellentmondás abban, hogy a következőt feltételezzük: ha a jogszabály X-et említ K körülmények mellett, és ugyanilyen K körülmények mellett máshol a jogalkotó Y-t is említi, az Y az előző esetben is beleértendő A jogalkotó szándéka tehát mindkét esetben ugyanarra irányult, csak ezt a szándékát az első esetben a jogalkotó elmulasztotta kifejezni.

Az itt tárgyalt pragmatikai meghatározatlanság megoldása nem eredményez *conrta legem* jogértelmezést. A 8/2021. Polgári jogegységi határozat rendelkező része ugyanis nem csinált mást, mint „*tovább írta*” a Be. 108. § (2) bekezdését olyan jogtétellel, amit a jogalkotó nem mondott ki. Nem önkényes jogértelmezésről van szó. Épp ellenkezőleg: a bíróság a jogalkotó alapjogi elköteleződésének is megfelelő nyelvi megnyilatkozást tett közzé, ami – lévén jogegységi határozat – a bíróságokra kötelező, ezért jogi normaként működik.

Valójában itt az a kérdés, hogy ki írja a jogot? Arra csak a jogalkotónak lehetnek eszközei – miként azt Salamon László véli -, vagy erre a rendes bíróságoknak is van felhatalmazása. A fenti jogi kérdés formálódása Dworkin folytatásos regényéhez hasonlítható, amikor a bíró az általa írt újabb fejezettel csak explicit nyelvi formát ad a láncregénybe illeszkedő, de még ki nem mondott jogi tartalmaknak. A jog ugyanis ilyen, állandóan változásban levő narratívák szövedéke, amelyet a bíró- és ügyvédnemzedékek írnak fáradhatatlanul.

XII. A „KORLÁTOZOTT PRECEDENSERŐ” DOKTRÍNÁJÁNAK NYELVI IMPLIKATÚRÁI

1. Pertörténet

A Jpe.I.60.005/2020 számú jogegységi panaszeljárásban a felperes Kúriától a felülvizsgálat kivételes engedélyezését kérte *a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény* (a továbbiakban: Pp.) Pp. 409. § (3) bekezdése alapján, amely a korlátozott precedensrendszer bevezetését követően a felülvizsgálati kotlátokra tekintet nélkül is biztosítani kívánta a felülvizsgálat lehetőségét. A felperes azt sérelmezte, hogy a támadott jogerős döntés az EBH2010. 2226. szám alatt elvi határozatként közzétett eseti döntéstől jogkérdésben eltért.

A Kúria a Pfv.V.20.613/2020/3. számú végzésével a felülvizsgálat engedélyezését megtagadta, e végzés ellen a felperes jogegységi panaszt terjesztett elő. *A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény* (a továbbiakban: Bszi.) 41/C. § (2) bekezdésében foglaltak alapján a felülvizsgálatot megtagadó végzés hatályon kívül helyezését kérte. A Kúria a 2020. október 19-én hozott, Jpe.I.60.005/2020/3. számú végzésben (a továbbiakban: Végzés) a jogegységi panaszt érdemben nem vizsgálta. A Végzés szerint a EBH2010. 2226. szám alatt közzétett eseti döntés azért nem szolgálhatott az érdemi vizsgálat alapjául, mert az eseti döntést a Legfelsőbb Bíróság hozta, 2011. január 11-én.

A Végzés kifejtette, hogy a Bszi. 2020. április 1-jétől hatályos 32. § (1) bekezdés *b)* pontjának szövegéből az következik, hogy a 2012. január 1-jét megelőzően közzétett eseti döntésektől való eltérés a jogegységi panasz eljárásban nem sérelmezhető. Indokai szerint a Kúriát a 2012. január 1-jén hatályba lépett Alaptörvény nevesíti, ezért – bár a Bszi. 188. § (1) bekezdése alapján a Kúria szervezeti értelemben és az ítélezési tevékenység tekintetében a Legfelsőbb Bíróság jogutódja –, „a Kúria Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett határozata alatt csak a 2012. január 1-jét követően közzétett határozatok értendők.”⁴⁰⁵ Ezek alapján a felperesnek nem volt olyan figyelembe vehető hivatkozása, amely a jogkérdésben való eltérés megállapítására alapot adhatott volna.

⁴⁰⁵ Végzés, Indokolás [20]

2. Szemantikai homályosság

A Kúria jogegységi panasztanácsa a Végzését a Bszi. 32. § (1) bekezdés b) pontjának szövegére alapozta. Eszerint jogegységi eljárásnak – többek között – akkor van helye, ha „a Kúria valamely ítélkező tanácsa jogkérdésben el kíván térni a Kúria Bírószági Határozatok Gyűjteményében közzétett határozatától.” Később a Bszi. a „Kúria Bírószági Határozatok Gyűjteményében közzétett határozat” fordulat helyett már a rövidebb „Kúria közzé tett határozata” fordulatot tartalmazza.

Mindkét fordulat a jogi nyelvre jellemző – már korábban tárgyalt - nominalizáció eredménye, ezért szemantikailag homályos. Adott esetben a „Kúria közzétett határozata” szókapcsolat „közzétett” fordulata ugyanis egy olyan melléknévi igenév, amely homályossá teszi a jelentést, mert egyaránt kifejezhet ALANY + IGE és ÁLTALÁNOS ALANY + IGE kapcsolatot. Előbbi esetben a Kúria által közzétett határozatokról van szó, utóbbiban egy általános alany által közzétett határozatokról.⁴⁰⁶ A bizonytalan nyelvi megfogalmazás alapján a jogszövegből tehát nem azonosítható, hogy ki az, aki a határozatot közzétette.

Ezért kérdéses, hogy a Bszi. 32. § (1) bekezdésének fenti fordulata a *Kúria által* közzétett határozatként értendő-e vagy nem. Mivel szemantikailag homályos szövegről van szó, ezért a Végzés érveléséhez képest más jogértelmezés is felhozható.

3. A jogszöveg pragmatikai feldúsítása, az implikált tartalom jogalkotói törlése

A Kúria a jogegységi panasz érdemi vizsgálatának mellőzését a Bszi. 32. § (1) bekezdés b) pontjának értelmezésére alapította. A jogszövegből levont következtetés így szólt: „a [...] Bszi. 32. § (1) bekezdés b) pontja a jogegységi eljárás szabályai között *kimondja*, hogy a »Kúria közzétett határozata« [fordulat] alatt a Kúria Bírószági Határozatok Gyűjteményében közzétett határozatát kell érteni.”⁴⁰⁷ A Bszi. idézett szövege azonban ilyet nem mond ki, mert a jogszövegnek erre vonatkozó explicit rendelkezése egyáltalán nincs, vagyis nem volt olyan szövegszerű magyarázó rendelkezése a Bszi.-nek, ami ezt az érvelést alátámasztotta volna.

⁴⁰⁶ Hasonló példa: „Péter megjavított autója”. E megnyilatkozásból nem derül ki, hogy Péter vagy másvalaki javította-e meg az autót.

⁴⁰⁷ Kiemelés a szerzőtől.

A következőkben amellet érvelek, hogy a Kúria jogegységi panasztanácsa voltaképpen a jogszabály nyelvileg meghatározatlan implikált tartalmára alapította az érvelését.

A Végzésből nem tudjuk meg, hogy a fenti értelmezés a jogszöveg melyik részéből következett, az érvelés ugyanis csak egy tautológiát kínált fel: a „»Kúria közzétett határozata alatt« a Kúria [...] közzétett határozatát kell érteni”, amivel azt a látszatot kelti, mintha a következtetés a Bszi. 32. §-ának szövegéből értelemszerűen, mintegy magától értetődően származna. A tautologikus szerkezeteknek azonban nincs meggyőző erejük, mert csak önmagukra utalnak. Jelentésük csak azzal válhat világossá, ha *pragmatikai feldúsítást* kapnak, vagyis figyelembe vesszük, hogy milyen kontextusban hangzanak el.⁴⁰⁸ A Végzés tautologikus következtetése is csak azáltal kaphatott volna nagyobb retorikai potenciált, ha az érvelés mögé helyezi a Bszi. 32. § (1) bekezdés *b)* pontjához tartozó megfelelő kontextust. Az indokolás azonban e kontextust csak érintőlegesen vonta be az értelmezésbe.

A tautológia jogszabályon alapuló kontextusát a Bszi. 188. § (1) bekezdése adja, amely szerint „[a] Legfelsőbb Bíróság [...] jogutódja az ítélkezési tevékenység tekintetében a Kúria”. E rendelkezés egyúttal illeszkedik abba a köztudomású kontextusba is, amely szerint a Legfelsőbb Bíróság voltaképpen azonos a Kúriával, pusztán az Alaptörvény hatálybalépésével történt névváltoztatásról van szó. Ha a Végzés által felállított tautológiát e kontextusokkal dúsítjuk fel, a tautológia így fordítható le: adott esetben a Kúria nem tekinthető azonosnak a Legfelsőbb Bírósággal. Ez azonban törli azt az előfeltevést (preszuppozíciót), ami a Bszi. 188. § (1) bekezdéséhez és a Legfelsőbb Bíróság és a Kúria azonosságához fűződő közös tudáshoz (*common knowledge*) is kapcsolódik. Ahogy korábban utaltunk rá: az előfeltevés olyan ki nem mondott tartalomról áll, amelyet a beszélgetőpartnerek magától értetődőnek tekintenek. A beszélő általában azt feltételezi, hogy van olyan tartalom, amelyet már megosztottak, ezért ezt nem kell külön kifejeznie.⁴⁰⁹ A Kúria a preszuppozícióhoz azonban nem alkalmazkodott, mert nem fogadta el ezt a meglehetősen nyilvánvaló előfeltevést. A nyelvi pragmatika szókészletéve szólva: megtagadta az akkomodációt, mert figyelmen kívül hagyta azokat a tartalmakat, amelyek mellett a jogalkotási beszéd korábban elkötelezte magát. Annak kifejtése azonban, hogy

⁴⁰⁸ „Az üzlet, az üzlet.” E kijelentés önmagában nem jelent semmit, de ha két barát között zajló üzleti alkudozás során hangzik el, e kontextus rávilágít a tautológia jelentésére, miszerint: „Az üzletben nincs barátság.” A „»Kúria közzétett határozata« alatt a Kúria [...] közzétett határozatát kell érteni” ezzel azonos szerkezetű nyelvi alakzat és a kontextus nélkül aligha értjük meg, hogy ez mit jelenthet.

⁴⁰⁹ Marmor: *The language of law* 56.

adott esetben a Kúria miért nem azonos a Legfelsőbb Bírósággal, a Végzés érvelésében elmaradt.

Az indokolás egyetlen helyen utalt a Bszi. 188. §-ára, de itt is csak látszatérvelést tartalmazott. Rögzítette, hogy „[b]ár a Bszi. 188. §-a alapján a Kúria [...] a Legfelsőbb Bíróság jogutódja, a Kúria Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett határozata alatt csak a 2012. január 1-jét követően közzétett határozatok értendők” (Végzés, Indokolás [20]). A „bár” kötőszó használata azt a várakozást kelti, hogy a Végzés itt fogja kifejteni a Bszi. 188. §-ával szembeni érveit, mégis adós marad annak magyarázatával, hogy a Legfelsőbb Bíróság eseti határozatai miért esnek kívül a Kúria és a Legfelsőbb Bíróság azonosságát megalapozó – a Bszi. 188. §-a által kifejezetten hangsúlyozott – ítélező tevékenységen. Az érvelésnek ezért számot kellett volna adnia arról, hogy miért nem alkalmazkodott a Kúria és a Legfelsőbb Bíróság azonosságához fűződő preszuppozícióhoz.

A Végzés érvelése a preszuppozícióhoz való alkalmazkodás megtagadása folytán a jogszöveg más feltételezett implikációját emelte ki. A Végzés már idézett [20] bekezdése rámutatott: „bár a Bszi. 188. §-a alapján a Kúria [...] a Legfelsőbb Bíróság jogutódja, a Kúria Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett határozata alatt csak a 2012. január 1-jét követően közzétett határozatok értendők”. E megfogalmazás azt implikálja, hogy az ítélezési tevékenység körében az érvelés is azonosnak tartotta a Kúriát a Legfelsőbb Bírósággal, ami azt sejteti, hogy a köztük való különbségtételt valami más indokolja. Úgy tűnik – bár ezt az érvelés szintén nem fejti ki –, hogy az elhatárolást a Kúria egyedi határozatok *közzétételére irányuló tevékenysége* alapozta meg.

Tény, hogy az egyedi határozatok közzétételét csak a Bszi. 2012. január 1-jén hatályba lépő 163. §-a tette a Kúria feladatává és ez egybeesik a Kúriát nevesítő Alaptörvény hatályba lépésének időpontjával. Korábban ilyen kötelezettsége a Legfelsőbb Bíróságnak valóban nem volt, mert az egyedi határozatok közzétételéről az Országos Igazságszolgáltatási Tanács gondoskodott.⁴¹⁰ Ebből a szempontból tehát a Kúria a Legfelsőbb Bíróságnak biztosan nem jogutódja, vagyis innen nézve igazolhatónak látszik az időbeli cezúra felállítása. Ezt az implikált tartalmat azonban kérdéssé teszi, hogy a Kúria alkotmányos szinten rögzített legfontosabb attribútuma nem ez, hanem az *ítélkező-jogegységesítő* tevékenysége. Ezt a

⁴¹⁰ Ld. erről az *elektronikus információszabadságról* szóló 2005. évi XC. törvény 16. §-át és a 3/2007. OIT Szabályzatot.

feladatot a Legfelsőbb Bíróság kapcsán az Alkotmány 47. § (2) bekezdése, majd 2012. január 1-je után a Kúria kapcsán az Alaptörvény 25. cikk (3) bekezdése is ugyanúgy fogalmazta meg: „biztosítja a bíróságok jogalkalmazásának egységét”. Tekintve, hogy a precedensrendszerben a jogegységesítést a Kúria ítélkező tevékenysége során hozott egyedi határozatokhoz fűzött precedenshatás biztosítja,⁴¹¹ nem világos, hogy a Végzés a cezúra felállítását miért éppen a Kúria *közzétételi* tevékenységéhez kívánta kötni.

Nyilvánvaló, hogy ha a jogszöveg „a Kúria közzétett határozata” fordulat helyett „a Kúria által 2012. január 1-jét követően közzétett határozat” fordulatot tartalmazta volna, ez már a Kúria által választott implikált tartalmat megerősítette volna és indokolta volna a Végzés érvelését. E erre azonban a Bszi. akkor hatályos szövegében a jogalkotó nem alkalmazott olyan explicit nyelvi indikációt, amelyből magától értetődően következett volna a 2012. január 1-jei cezúra felállítása. Nem volt tehát olyan nyelvi premissza, amivel a Kúria és Legfelsőbb Bíróság azonosságát megalapozó preszuppozíció törlésre került volna.

A fordulat később következett be, amikor a jogalkotó a jogszöveg implikált tartalmát a jogegységi panaszra kiterjedően egyértelműsítette. A Bszi. „A jogegységi panasz elbírálása” alcímet viselő szövegrészének 2021. január 1-étől módosult 41/B. § (1) bekezdése már egyértelműen meghatározta a „Kúria közzétett határozata” fordulat jelentéstartalmát. A ma is hatályos jogszöveg így fogalmaz:

„Jogegységi panasznak van helye [...], ha a felülvizsgálati kérelemben a Kúria 2012. január 1. után hozott és a Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett határozatától (a továbbiakban ezen alcímben: a Kúria közzétett határozata) jogkérdésben való eltérésre már hivatkoztak, és a Kúria az eltéréssel okozott jogsértést határozatában nem orvosolta.”⁴¹²

Az egyes igazságügyi tárgyú törvények módosításáról szóló 2020. évi CLXV. törvény – a Bszi. korábban hivatkozott 41/B. § (1) bekezdésének megfelelően – 2021. január 1. napjától a Bszi. 41/C. § (6) bekezdését is kiegészítette. E rendelkezés f) pontja szerint:

⁴¹¹ Varga Zs. András: „Tíz gondolat a jogegységről és a precedenshatásról” *Magyar Jog* 2020/2. 81–87.

⁴¹² Lásd az egyes igazságügyi tárgyú törvények módosításáról 2020. évi CLXV. törvény 41. §-át.

„a jogegységi panaszt vissza kell utasítani, ha „azt nem 2012. január 1. után hozott és a Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett kúriai határozattól való eltérésre hivatkozással nyújtották be”.

E rendelkezések tehát már világossá tették, hogy a jogegységi panasz alapja csak a 2012. január 1. napja után hozott és a Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett kúriai határozat lehet. A jogalkotó utólagos nyelvi cselekvése tehát a Jogegységi Panasz Tanács feltételezésein alapuló implikált tartalmat erősítette meg. A Végzés gyakorlati hatása tehát jelentős volt, mert a Jogegységi Panasz Tanács által felállított értelmezési kánon voltaképpen egy erre épülő jogszabály-módosítást is indukált. A módosításhoz fűzött törvényjavaslat szerint:

„A Javaslat a jogalkalmazás egységének biztosítása érdekében a jelenlegi szabály értelmezését megerősítve rögzíti, hogy a jogegységi panasznak a Kúria 2012. január 1-je után hozott és a Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett határozatától való eltérésre hivatkozással van helye. Ennek rögzítése azért indokolt, mert bár a Bszi. 188. §-a alapján a Kúria szervezeti értelemben és az ítélezési tevékenység tekintetében a Legfelsőbb Bíróság jogutódja, azonban a Kúria Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett határozata alatt *értelmszerűen* csak 2012. január 1-jét követően közzétett határozatok értendők, mivel a Kúria ítélező tevékenységében és nem a *közzétételi tevékenységében* számít a Legfelsőbb Bíróság jogutódjának, így a Kúria előtti legfőbb bírói szerv határozataitól való eltérés a jogegységi panasz eljárás keretében nem kifogásolható”.⁴¹³

A jogszabály-módosítás indoka tehát pontosan ugyanaz volt, mint a Végzés indokolása [20] bekezdésének implikált tartalma: a fenti miniszteri indokolás is a Kúria közzétételi tevékenységéhez kötötte a 2012. január 1-jei időbeli cezúrát. A miniszteri indokolás is azt emelet ki, hogy a Kúria és Legfelsőbb Bíróság megkülönböztetése a *közzétételi tevékenységükön* alapul.

A Bszi. korábban hivatkozott 41/B. § (1) bekezdésének és a 41/C. § (6) bekezdés *f)* pontjának szövege beiktatásával a Marmor által cáfoló-felülíró (*rebuttable*) nyelvi mechaizmusnak nevezett törlési mechanizmus történt. Ezek a nyelvi megnyilvánulások explicit módon törölték az addig érvényesnek tűnő pragmatikai következtetésen alapuló implikaturát.

⁴¹³ Az egyes igazságügyi tárgyú törvények módosításáról szóló 2020. évi CLXV. törvény végső előterjesztői indokolása, Részletes indokolás a 41. §-hoz (kiemelés a szerzőtől).

Ilyenkor a hozzáadott felülíró premissza a korábbi következtetés negációját vonja maga után.⁴¹⁴

A nyelvi pragmatika által vizsgált implikált normatartalom csak nyitott értelmű törvényszöveg esetében merülhet fel. Ha az implikált tartalmat a jogalkotó egyértelmű, explicit nyelvi rendelkezéssel törli, az odaértett tartalmak a jogértelmezésben már nem vehetők figyelembe, a jogértelmezés során a jogszöveg explicit tartalma lesz az irányadó.⁴¹⁵ Ez a legfőbb hatása a Bszi. 41/C. § (6) bekezdés f) pontjának. A módosítást követően tehát a Kúria Jogegységi Panasz Tanácsa ma már valóban nem tehet mást, mint amit a Végzésben tett: visszautasítja azokat a jogegységi panaszokat, amelyek 2012. január 1-je előtt hozott eseti határozatra tartalmaznak hivatkozást.

Korábban már bemutattam, hogy a törölhető implikált tartalmak a jogszövegre támaszkodó pragmatikai következtetéseken alapulnak. Érdekes tehát feltenni azt a kérdést, hogy a Végzés szerinti időbeli cezúra felállítása milyen pragmatikai következtésen alapult. Úgy vélem, hogy a Végzés érvelésének a Grice által leírt „mennyiség maximáján” (*maxim of quantity*) alapuló pragmatikai következtetés adta az alapját. Eszerint az explicit nyelvi hozzájárulás kellő mértékben legyen informatív, de ne legyen informatívabb, mint amennyire szükséges.⁴¹⁶ Ez a társalgási maxima a forrása a *expressio unius est exclusio alterius* elvének. Eszerint, ha a jogalkotó a jogszövegben „A”-t valamely terminussal jelöli, ez egyúttal kizárja, hogy e terminus „B”-t is jelentse. Adott esetben a Kúria értelmezési logikája is ezt követte: a Kúria szó jogalkotó általi használata kizárja, hogy a Kúriát a Legfelsőbb Bírósággal azonosítsuk.

A Kúria azonban más pragmatikai következtetésre juthatott volna – már kezdettől fogva –, ha Grice egy másik társalgási maximájára alapítja a jogszöveg implikatúráit. Ha Grice „légy releváns!” (*maxim of relevance*) társalgási maximáját veszi alapul, arra a feltételezésre is lehetett volna jutni, hogy a jogalkotó a „Kúria” szó használatával a felülvizsgálattal érinthető eseti döntések köréből nem kívánta kizárni a Legfelsőbb Bíróság közzétett határozatait. A relevancia maximája azt követeli meg, hogy a nyelvi hozzájárulásod legyen releváns a beszédshituációhoz, ami alapján azt kell feltételezni, hogy a jogalkotó a céljába illeszkedő

⁴¹⁴ Marmor: „*Defeasibility and Pragmatic Indeterminacy in Law*” 16.o.

⁴¹⁵ Andrei Marmor: „*Defeasibility and Pragmatic Indeterminacy in Law*” 15–33.

⁴¹⁶ Grice: „*A társalgás logikája*” 217.

releváns mondatokat és szavakat használ. A jogi értelmezési kánonokban a relevancia maximája a teleológiai értelmezésnek felel meg, amit az Alaptörvény 28. cikkének értelmezési klauzulája kifejezetten előír a bíróságok számára. Eszerint „[a] bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával [...] összhangban értelmezik.”

A Bszi. jogegységi panaszra vonatkozó rendelkezéseit *az egyes törvényeknek az egyfokú járási hivatali eljárások megteremtésével összefüggő módosításáról* szóló 2019. évi CXXVII. törvény (a továbbiakban: Módtv.) a korlátozott precedensrendszerrel egyidejűleg vezette be a hazai jogrendbe. A 2020. április 1-jétől létező jogegységi panasz Bszi.-be történő beemelésének célja a törvényjavaslat indokolása szerint az alábbi volt:

„A Kúria legfontosabb feladata a jogegység, a bíróságok egységes ítélkezési gyakorlatának biztosítása. Ehhez szükséges eljárási eszközök eddig is rendelkezésre álltak, de ezek csak részben feleltek meg a Velencei Bizottság által követett európai követelményeknek. [...] A Javaslat ennek a követelmény[n]ek tesz eleget. Megszünteti a leirat jellegű eszközöket, és a jogegységesítést a felülvizsgálati eljárásokra, illetve egy új jogorvoslati eszközre, a jogegységi panaszra bízta. [...] A [J]avaslat megoldása szükségessé teszi a Velencei Bizottság és a szakirodalom által egyaránt javasolt precedens-erő biztosítását a Kúria döntéseire.”⁴¹⁷

A jogegységi panaszra mint új jogorvoslati eszközre vonatkozó jogszöveg megalkotásának célja tehát a Kúria jogegységesítő szerepének erősítése volt. A jogegységi panasz szorosan kapcsolódott a felülvizsgálati okok rendszerének kibővítéséhez. Benyújtásának „előszobáját” azok a felülvizsgálati eljárások képezik, amelyekben a fél a Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett eseti határozattól való eltérést eredménytelenül sérelmezi. Tekintve, hogy a jogegységi panasz az ilyen célú felülvizsgálati kérelem folyamánya, bevezetésének célja ugyanabba a kontextusba illeszkedett, mint a Pp.-nek a Módtv.-vel beiktatott 409. § (3) bekezdése. A törvényjavaslat e rendelkezéshez fűzött indokolása a jogalkotói célt ekként rögzítette:

„A jogállam fogalmi eleme a jogbiztonság, amely kiszámítható és koherens joggyakorlatot is feltételez. A Kúria az Alaptörvény 25. cikkében meghatározottak szerint biztosítja a bíróságok

⁴¹⁷ Az egyes törvényeknek az egyfokú járási hivatali eljárások megteremtésével összefüggő módosításáról szóló 2019. évi CXXVII. törvény végső előterjesztői indokolása (a továbbiakban: Módtv.-Indokolás), Részletes indokolás a 65–74. §-hoz.

jogalkalmazásának egységét. A széttartó, kiszámíthatatlan joggyakorlat sérti a jogbiztonságot és a peres felek tisztességes eljáráshoz való jogát. Ezért szükséges eljárásjogi eszközökkel biztosítani annak lehetőségét, hogy e feladatának a Kúria eleget tudjon tenni, és valóban következetes gyakorlatot alakíthasson ki. Biztosítani kell a peres feleknek annak lehetőségét, hogy ha a jogerős döntés jogkérdésben eltér a Kúria közzétett határozatától, azt a Kúria elé tudják vinni, ezért számukra az ilyen esetekre jogorvoslati lehetőséget kell biztosítani.”⁴¹⁸

A jogegységi panaszeljárás törvénybe iktatásának tehát többes célja volt: (i) a Kúria alkotmányos szerepének erősítése (ii) a felek tisztességes eljáráshoz való alapjogának támogatása és (iii) a jogbiztonság alkotmányos értékének támogatására. Közvetetten a jogegységi panasz bevezetése mögött is e jogalkotói célok húzódtak meg. Éppen ezért a Bszi. 32. § (1) bekezdés b) pontjának helyes értelmét e kontextusból kellett volna feltárni. A Kúria jogegységi panaszt elutasító Végzésének azonban arról tanúskodik, hogy e kontextus figyelembevétele hiányzott a jogszöveg értelmezése során. Nyilvánvaló, hogy ha a Végzés által felállított cezúrát elfogadjuk, a fenti jogalkotói cél alkotmányos értéktartalmait részben kiüresítjük, mert a jogegységi panasz visszautasításával a felet indokolatlanul korlátozzuk alapjoga érvényesítésében.

Az itt megfogalmazott kritika azonban legfeljebb *de lege ferenda* állítható fel, a bírói jogértelmezés („bírói jogalkotás”) lehetőségei e jogszabály-módosítással lezárultak. Ha a Kúrai mégis úgy véli, hogy a jogszabály szükségtelenül és aránytalanul korlátozza a fél tisztességes eljáráshoz fűződő alapjogát vagy a jogorvoslathoz fűződő alapjogát, utólagos normakontrollt kezdeményezhet.

4. A Pp. 409. § (3) bekezdése szerinti a felülvizsgálati kérelem megengedhetőségéről szóló 1/2021 (VII.12.) PK vélemény. Az implicit tartalom törlésének hiánya.

A Végzésnek a jogszabály módosítása mellett volt egy másik, igen jelentős gyakorlati jogkövetkezménye is: az általa felállított értelmezési kánon rögtön „átsugárzott” a Kúria felülvizsgálati kérelmeket elbíráló gyakorlatára.

A fent tárgyalt jogegységi panasz a jogegységesítés szolgálatába állított új eszközöknek csak az egyik, szűkebb körben érvényesülő eszköze. A Pp. 409. § (3) bekezdésén alapuló

⁴¹⁸ Módtv.-Indokolás, Részletes indokolás a 185–193. §-hoz.

felülvizsgálati kérelmek nagyobb számban fordulnak elő a gyakorlatban, mint a jogegységi panaszeljárásra okot adó kérelmek. A Végzés „Kúria közzétett határozata” fordulathoz fűzött jogértelmezése tehát nemcsak a jogegységi panaszok esetében, de a sokkal gyakoribban előforduló felülvizsgálati kérelmek elbírálására is jelentős korlátozó hatást fejtett ki.

A Végzés által érintett Bszi. 32. § (1) bekezdés b) pontja és a Pp. 409. § (3) bekezdése azonos szövegezésű, ezért a Kúria a felülvizsgálati gyakorlata során is irányadónak tekintette a Végzésben kifejtett szűkítő értelmezést. Feltehetően éppen a 2020. október 19-én hozott Végzés jelenthetett fordulatot a Kúria jogértelmezésben. A Végzéssel felülbírált felülvizsgálati határozat ugyanis még érdemben foglalkozott a jogegységi panasszal, függetlenül attól, hogy az EBH2010. 2226. számú eseti döntés mikor keletkezett. Ugyanez jellemezte a Végzés meghozatala előtti felülvizsgálati gyakorlatot is.⁴¹⁹ A Végzés után azonban a Kúria már következetesen alkalmazta az időbeli cezúrát: a felülvizsgálatot arra hivatkozással tagadta meg, hogy a fél által felhozott eseti döntés 2012. január 1-je előtt került közzétételre a Bírósági Határozatok Gyűjteményében.⁴²⁰ Végül a Kúria Polgári Kollégiuma által elfogadott 1/2021 (VII. 12.) PK vélemény 5. pontja a cezúra alkalmazását már kötelező erővel is rögzítette. Eszerint: „[a] Kúria a közzétett határozatától jogkérdésben eltérő jogerős ítélet miatt a felülvizsgálatot akkor engedélyezi, ha a jogerős ítélet a Kúria által meghozott, a [Bírósági Határozatok Gyűjteményében] 2012. január 1-je után közzétett eseti határozatban kifejtettektől eltérő jogértelmezésen alapul.”

A jogegységi panasz elbírálása kapcsán a jogalkotó a Bszi. 41/C. § (6) bekezdés f) pontjának beiktatásával világossá tette, hogy a 2012. január 1-jét megelőzően közzétett egyedi határozatokra ezekben az eljárásokban nem lehet hivatkozni. A jelenlegi, „klauzikáló jogszabályok” csak a jogegységi panaszra írják elő az időbeli cezúra alkalmazását, ugyanakkor a Pp. 409. § (3) bekezdése szerinti felülvizsgálati eljárásra ilyen explicit jogi rendelkezés ma sincs. A felülvizsgálati eljárásban alkalmazott „korlátozott precedenserő” tehát csak a pragmatikai következtetésen alapuló bírói jogértelmezés terméke.

Marmor szerint a cáfoló mechanizmusokon túl – a fenti esetben ezzel volt dolgunk – van olyan mechanizmus is, amelyet *konfliktusos* mechanizmusnak nevezett. Ezek azok az esetek,

⁴¹⁹ A Pfv.V.20.798/2020/2. és Kfv.I.35.481/2020/2. sz. döntésekben a Kúria még nem vizsgálta az időfeltételt.

⁴²⁰ Kúria Gfv.VII.30.344/2020/2., Kúria Pfv.III.20.916/2020/3., Kúria Pfv.VI.20.044/2021/2.

amelyekben a felülrő nyelvī premissza mellett a korábbi pragmatikai következtetés továbbra is *meghatározatlan* marad. A konfliktusos mechanizmusnál tehát olyasfajta következtetésről van szó, amelyet sem állítani, sem tagadni nem ésszerűtlen.”⁴²¹ Másként feltéve a kérdést: vajon mi következik abból, hogy a jogalkotó csak a jogegységi panaszkérelem kapcsán állította fel a 2012. január 1.-re vonatkozó időbeli cezúrát, a felülvizsgálati kérelemre azonban ilyen explicit előírás nincs. A Bszi. 41/B. § (1) bekezdésének és a 41/C. § (6) bekezdés f) pontjának előírásai a Pp. 409. § (3) bekezdése szerinti felülvizsgálati eljárás esetében is törlik azt a lehetséges implikációt, hogy a „Kuria közzétett határozata” fordulat alá a Legfelsőbb Bíróság által hozott eseti döntések is beletartoznak? Úgy vélem, hogy a Bszi. módosító rendelkezései kellőképpen nem cáfolják ezt az implikációt.

A jogszabályok implikált tartalmi lehetőséget adnak a bíróságoknak, hogy stratégiai beszédet folytassanak. Izabela Skoczeń szerint a jogalkotó és a bíróság közötti a jogi kommunikációban a „szelektivitás stratégiai szupermaximája” („*strategic super-maxim of selectivity*”) a legfőbb értelmezési elv, amely során a bíróság a lehetséges implikátúrákat a céljai eléréséhez mérten válogathatja ki.⁴²² Nem állítom, hogy adott esetben a Kúriának a Polgári Kollégiuma által elfogadott 1/2021 (VII. 12.) PK vélemény 5. pontjával ne lett volna stratégiai célja.⁴²³ Ez azonban nem feltétlenül igazodik a jogrend és a jogalkotó általános céljaihoz. A Pp. 409. § (3) bekezdésével a jogalkotó célja az volt, hogy a jogegységesítést szolgáló felülvizsgálati kérelem benyújtásának lehetőségét szinte teljes körűvé tegye. A cél tehát az volt, hogy a felsőbírósági határozatokhoz fűződő precedensereő a Kúria előtt kikényszeríthető legyen.

A PK vélemény jogértelmezése mellett azonban a joggyakorlat nagyobb részét adó legfelsőbb bírósági eseti döntések a Pp. 409. § (3) bekezdése szerinti felülvizsgálati kérelmek elbírálásából indok nélkül kiszorulnak. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a Végzés jogértelmezésének felülvizsgálati kérelmekre történő alkalmazása negligálja a Legfelsőbb Bíróság eseti határozatainak precedenshatását, mert azok követettségét a Kúria előtt nem lehet kikényszeríteni. Ezzel a Kúria lemond arról, hogy elvégezze a Bírósági Határozatok

⁴²¹ Marmor: „*Defeasibility and Pragmatic Indeterminacy in Law*” 16.o.

⁴²² Skoczeń: *Implicatures* 31–32.

⁴²³ A korlátozott precedensrendszer bevezetésének kritikájáról több tanulmány is megjelent. Osztovits András: *Törvénymódosítás a bírósági joggyakorlat egységesítése érdekében – jó irányba tett rossz lépés?* Magyar Jog 2020/2., 72-80; Wellmann György: Kritikai észrevételek a jogegység biztosításának új rendszerével kapcsolatban. *Magyar Jog*, 2020/11.

Gyűjteményében közzétett, de a Legfelsőbb Bíróság által hozott egyedi határozatoknak a fél kezdeményezésére indult felülvizsgálati eljárásban történő egységesítését. Kérdéses lehet ezért, hogy a felülvizsgálati eljárásban a Végzés által felállított „korlátozott precedenserő” doktrínája elfogadható-e vagy sem. A hazai precedensrendszer felállításának célja ugyanis éppen a széttartó, koherencia nélküli joggyakorlat megteremtése volt, mert a kiszámíthatatlan joggyakorlat sérti a jogbiztonságot és a felek tisztességes eljáráshoz fűződő alapjogát.

A hazai jogrend a korlátozott precedensrendszer 2020. április 1-jén történő felállítását megelőző időszakban „puha precedensrendszerként” működött. Az egyedi határozatok precedenshatását elsősorban informális attitűdök, törvényszerűségek kényszerítették ki, e mechanizmusok „a tényleges követettség szociológiai tényében” nyilvánultak meg,⁴²⁴ így az egyedi határozatoknak legfeljebb választható kötőereje volt. E szemlélethez igazodott a korábbi jogirodalmunk is, ami a bírói jog legfontosabb erényének éppen a rugalmasságot tartotta: a bírói jog csak addig állt fenn és csak addig volt követendő, ameddig a bíróságok azt helyesnek és követendőnek tartották.⁴²⁵ Ezért a „puha precedensrendszerben” nem alakultak ki olyan érvelési szokások, amelyek az eseti döntések egymáshoz viszonyított, belső koherenciáját létrehozhatták volna. Ma tehát a Bírósági Határozatok Gyűjteményében 2012. január 1-jét megelőzően közzétett eseti döntésekben is bőven vannak olyan eseti döntések, amelyekben a Legfelsőbb Bíróság (de később a Kúria is) úgy tért el a korábbi gyakorlatától, hogy erre nem utalt, vagy a „következetes gyakorlatra” utalt ugyan, de csak egy, a Bírósági Határozatok folyóiratban közzé nem tett eseti döntést hozott fel,⁴²⁶ vagy egyszerűen nem tartotta fontosnak az eltérés indokolását arra hivatkozással, hogy a hazai jogrend nem esetjogon alapul.⁴²⁷ Ezek az érvelési szokások az eseti döntések széttartó szövegtömegét hozták létre, ami indokolná, hogy a Kúria legalább a Pp. 409. § (3) bekezdése alapján kezdeményezett felülvizsgálati eljárások során ne alkalmazza az időbeli cezúrát.

E felülvizsgálati kérelmek a Legfelsőbb Bíróság korábbi eseti döntéseinek utólagos egységesítésére is alkalmasak lehetnének. A Pp. 409. § (3) bekezdése egyfajta „deregulációs

⁴²⁴ Zödi Zsolt: „Precedenskövetés és jogszabály-értelmezés” *Állam- és jogtudomány* 2014/3. 79.

⁴²⁵ Orosz Árpád: „Az egyedi ügyekhez igazodás magyar gyakorlata a polgári ügyszakban” *JeMa* 2012/3. 3.; Peschka Vilmos: *A modern jogfilozófia alapproblémái* (Budapest: Gondolat 1972) 302.

⁴²⁶ Orosz Árpád: Az egyedi ügyekhez igazodás magyar gyakorlata a polgári ügyszakban. 6.

⁴²⁷ Ld. Kúria Pfv.I.20.414/2018/6. sz. határozat, Indokolás [38].

tisztogatás” eszközül is szolgálhat a széttartó korábbi joggyakorlat harmonizálása érdekében.

A miniszteri indokolás szerint a Pp. 409. § (3) bekezdése szerinti felülvizsgálat bevezetésével a jogalkotó a felek közreműködése nélküli jogegységesítő módszerek helyett elsősorban a felekre kívánta bízni az ehhez szükséges impulzusok megadását.⁴²⁸ Ha azonban a felülvizsgálati eljárásokban is a PK vélemény értelmezését fogadjuk el, a felek részére biztosított jogegységesítő felülvizsgálati kérelem aligha tudja beváltani a hozzá fűzött jogalkotói reményeket.

A hazai korlátozott precedensrendszer bevezetésekor a jogalkotó nem tette világossá, hogy az miben korlátozott.⁴²⁹ A PK vélemény érvelése ezt egy lehetséges értelemmel gazdagította, amikor a cezúra megerősítésével az időbeli „*korlátozott precedenserő*” doktrínáját állította fel. Tekintve, hogy a Bíróági Határozatok Gyűjteményének szövegkorpusza csak 2007. július 1-jétől létezik és a Pp. 346. § (5) bekezdése értelmében csak „a Kúriának a Bíróági Határozatok Gyűjteményében közzétett” határozataihoz fűződik precedenserő, a precedensek köréből már eleve kiszorulnak a 2007. július 1-je előtti eseti döntések. A PK vélemény azonban azt is világossá tette, hogy a Legfelsőbb Bíróság által hozott egyedi határozattól való eltérést sem lehet felülvizsgálati eljárásban sérelmezni. Ezzel tehát a 2007. július 1-je után és 2012. január 1-je előtt közzétett eseti döntések is teljességgel kimaradnak a fél által kezdeményezett jogegységesítésből. A 2020. április 1-jétől bevezetett precedensrendszerünk tehát eredendően is korlátozott volt, e korlátozott jelleget a PK véleményben kifejtett jogértelmezés még *tovább korlátozta*.

⁴²⁸ „A Velencei Bizottság töretlen álláspontja szerint a jogegységet a peres felek indítványára, rájuk kihatóan, jogorvoslati eszközökkel kell biztosítani [...]” ld. Módtv.-Indokolás, Részletes indokolás a 65–74. §-hoz.

⁴²⁹ Tahin Szabolcs: „Korlátozott precedensrendszer – alulnézetből” *Magyar Jog* 2020/5.

XIII. ÖSSZEGZÉS

Az értekezésben bemutatott nyelvi pragmatikai modell alkalmazása egy lehetséges leírást kívánt adni arról, hogy a hagyományos – szöveghű - elképzeléseinkhez képest miként gondolkodhatunk korszerűbben a bírói jogértelmezésről. Azt kívántam hangsúlyozni, hogy a nyelvelméletnek és a jogelméletnek van olyan termékeny, interdiszciplináris találkozási pontja, amely segít pontosabban megérteni a jog valós formálódását.

A nyelvi pragmatikához kapcsolódó jelentéselméletek azt vallják, hogy a jelentés nem magából a nyelvből, hanem abból a nyelvhasználati szituációból kalkulálható, amelyben a beszélő a nyelvi megnyilatkozást valamilyen szándékból használja, amelyet a hallgató mind teljesebben kíván megragadni. E megértési folyamat leírására az úgynevezett „kirakós” (osztenzív-következtetési) értelmezési modell szolgálhat, amely modell elfogadása a bírói jogértelmezés jogformáló szerepét nagyban megnöveli.

Az érvelésemben igyekeztem felvonultatni a szöveghű jogértelmezési iskolák alapvetéseinek cáfolatát. E jogértelmezési iskolák hibája, hogy túlzott bizalmat támasztanak a jogalkotó nyelvi cselekvései iránt, és azt állítják, hogy a jog pusztán a jogszövegből kalkulálható. Ezzel szemben a pragmatika megkérdőjelezi a nyelv teljesítőképességét, így nem becsüli túl a jogalkotó nyelvi kompetenciáit sem.

A közjónak, a józan észnek, az Alaptörvénynek megfelelő, de maga a céltételező jogértelmezés is gyakran túlmutat a szöveg pusztá nyelvi tartalmán, mert itt döntő szerepe van a jogszövegben *nem látható* kontextusoknak, pragmatikai következtetéseknek, előfeltevéseknek, implikált tartalmaknak. Ha tehát egy jogszöveg szemantikai-nyelvtani tartalma világos is, akkor sem hagyatkozhatunk pusztán a nyelvi-mechanikus következtetésekre, mégha ez a hagyományos elképzeléseink szerint igazolhatóbb olvasatát is adná a jogszövegnek.

A disszertációban végig azt állítottam, hogy a nyelvelméleti tudatosság elengedhetetlen a jog valós folyamatainak leírásához. Ha a jogértelmezést csak logikai következtetésként látatjuk és a bírókra szöveghű „szubsumáló nyelvi automataként” tekintünk, a bírói hatalmi ágat az alkotmányos rendben is helytelenül helyezzük el. A jogalkotó és a bírói hatalom

közötti ugyanis nem statikus a viszony, amelyben a bíró csupán a törvény szája, ahogy Montesquieu hatalommegosztási elméletét sokan értelmezték.

Ehelyett arról van szó, hogy a jogalkotó és a bírói hatalom között egyfajta dinamikus, *késleltetett kommunikáció* folyik. E párbeszédben az „első szó” joga csak látszólagosan illeti a jogalkotót, mert amikor a jogszöveget közzé teszi, őt is kötik előzetes (történeti, dogmatikai, alapjogi, a közjóra, erkölcsre, gazdaságosságra stb. vonatkozó) elköteleződések. Ezek a bírói hatalmat is kötik, így a bírói jog is e keretek között formálódhat tovább. Akár úgy is, hogy a bírói jogértelmezés a jogszabály nyelvi tartalmától elszakad, mert a bíróság az értelmezés során olyan *feltételezett* jogalkotói akaratot tár fel, ami a nyelvi tartalomhoz képest *contra legem* jogértelmezésnek tűnik.

E feltételezett jogi tartalmak kimondása nem jelent parttalan bírói aktivizmust. A kommunikatív folyamat úgy maradhat alkotmányos keretek között, hogy a jogalkotó a jogszövegek bíróság által feltételezett tartalmát megerősítheti, törölheti, felülírhatja. Innen nézve a törvényhozói kontroll mindvégig fennmarad a bírói jogértelmezés felett, hiszen a törvényhozás számára megmarad a lehetőség, hogy az újabb jogtételt ő mondja ki. Ez azonban továbbra sem „utolsó szó”, mert e jogtétel is tovább formálódhat a joggyakorlatban, ami aztán újabb szót kívánhat jogalkotásban. Ilyen dinamikus körforgással írható le a jog működése.

Nyilvánvaló, hogy a disszertáció tézisei gyengítik a jog zártságának, tisztaságának, kalkulálhatóságának, nyelvi leírhatóságának klasszikus attribútumait. Ugyanakkor amit e téren elvesztünk, visszanyerjük ott, hogy valós, rugalmas, a jogalkotó nyelvi hibáinak korrigálására is alkalmas korszerű modellt kaphatunk a jog működésére, amely egy precedensrendszerbe sorolt jogrendben kiemelt jelentőséggel bír.

SUMMARY

A strong paradigm in our legal thinking is still the law positivist view, according to which judges can draw law only from legal texts. The basis of this view is a "linguistic superstition", according to which the message of a written text can be calculated solely from its linguistic content. We can move out of this linguistic paradigm by pointing out the linguistic presuppositions on which these ideas are based.

The interweaving of linguistic theory and legal interpretation has long been accepted as a scientific basis in overseas legal theory. The "linguistic turn" of Anglo-American legal theory rests on the insight that our understanding of both law and legal interpretation is framed by our approach to language. This research has emerged with the paradigm-shifting need to replace text-centered concepts of meaning with theories of meaning based on social interaction between language users.

Hungarian legal theory also has to take into account the "linguistic turn" of science, therefore it is important to study the intertwining of language and law in more depth in Hungary as well. Therefore, the thesis examines how linguistic pragmatics can shed new light on the interpretation of domestic judicial law, the relationship between the branches of power, and the limits of contra legem legal interpretation, thus ultimately seeking an answer to the question of how living law embodied in judicial legal interpretation is formed.

The research topic does not only stem from a commitment to language elements, these studies are also justified by the normative provisions of the interpretative rule codified in Article 28 of the Fundamental Law. Article 28 replaced textual interpretation with a goal-oriented canon of interpretation, which also makes legal techniques of interpretation that are not based solely on textual sources of law.

The linguistic skepticism of linguistic pragmatics presented in the dissertation provides a more realistic linguistic starting point for grasping the functioning of legal texts compared to our traditional legal text interpretation paradigms. I wanted to show that text-centered legal theories such as American textualism and domestic textualist schools of legal interpretation tend to obscure the essential element of law: that law is argumentative-

communicative in nature beyond its textual nature, so its content is largely the result of social interactions between the legislator and the judicial power.

SZAKIRODALOM

- Allan, Keith – Jaszczolt, Kasia M. (ed.): Saying, meaning and implicating. in: *The Cambridge Handbook of Pragmatics*. (Cambridge: Cambridge University Press 2012)
- Austin, John L.: *Tetten ért szavak*. (Budapest: Akadémiai Kiadó 1990)
- Arató Balázs 2022. Norm clarity in the light of Hungarian case law. *Magyar Nyelvőr* 81–90.
<https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.5.81>
- Arató Balázs – Balázs Géza 2022 The linguistic norm and the norm of legal language. *Magyar Nyelvőr* 91–103. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.5.91>
- Bach, Kent– Harnish, Robert N.: *Linguistic Communication and Speech Act*. (Cambridge and London: The MIT Press 1979)
- Balázs Géza: *A firkálások kutatása és nyelvi jellemzői Magyarországon*. (Debrecen: Magyar Nyelvtudományi Tanszék 1987)
- Baumgartner Izidor, Dr.: Törvény és bíróság. *Jogállam*. 1904
- Barak, Aharon: *Purposive Interpretation in Law*. (Princeton: Princeton University 2005)
- Bencze Mátyás. *Elvek és gyakorlatok. Jogalkalmazási minták és problémák a bírói ítélkezésben*. (Budapest: Gondolat Kiadó 2011)
- Bencze Mátyás: Az esetnorma és annak érvényessége. in: *Regula Iuris. Szabály és/vagy norma a jogelméletben*. (Miskolc: Bíbor Kiadó 2004)
- Bencze Mátyás: „Díszítőelem, álcázóháló vagy tartóoszlop? A büntetőbírói gyakorlat és az Alkotmány” *Fundamentum* 2007/3.
- Blutman László. Bírói jogalkalmazás és szövegű értelmezés. *Jogesetek Magyarázata* 2010. 94–104.
- Blutman László: Hat tévhit a jogértelmezésben. in: *Jogesetek Magyarázata* 2015/3
- Blutman László: Szövegempirizmus és analitikus jogdogmatika: jogi elemzés sub specie linguae, *Pro Futuro*, 2/2014,
- Czompoly Tamás, *Gondolatok a visszégrehajtás jogintézményéről és elrendelésének a végrehajtási törvényben szabályozott feltételeiről* (letöltve: 2019.09.03)
- Chronowski Nóra - Vincze Attila: Az Alkotmánybíróság határozata a Magyar Nemzeti Bank kiadmányozási joga ügyében. In: *Jogesetek Magyarázata* 2019/1
- Chronowski Nóra: Az alkotmánykonform értelmezés és az Alaptörvény. *Közjogi szemle*. 2017/4
- Deák Zoltán: A Szegedi Ítélőtábla döntése a terrorcselekménnyel fenyegetés és közveszéllyel fenyegetés elhatárolásáról. *Jogesetek Magyarázata*. 2014/2
- Döme Attila: „A vad-gépjármű ütközéséből eredő károk megítélése a bírói gyakorlatban az új Ptk. tükrében. in: *Polgári Jog* 2016/2
- Dworkin, Ronald: *Law's Empire*. (Harvard University Press 1986)

- Dworkin, Ronald: Vajon szabályokból rendszeréből áll-e a jog? In: (szerk. Varga Csaba) *Jog és filozófia. Antológia XX. század jogi gondolkodása köréből.* (Budapest: Szent István Társulat 2001)
- Dworkin, Ronald: A harti "Utószó" és a politikai filozófia karaktere. *Miskolci jogi szemle.* 2006/1.
- Piotr Cap: *Pragmatics, Micropragmatics, Macropragmatics.* In: *Lodz Papers in Pragmatics.* 6.2. (2010)
- Eco, Umberto: *A tökéletes nyelv keresése.* (Budapest: Atlantisz Könyvkiadó 1998)
- Ekins, Richard: *The Nature of Legislative Intent* (Oxford: University Press 2021)
- Fábián Áron: A joghézag problémája a pragmatika tükrében. in: *Állam- és Jogtudomány.* 2020/1, 44-65. (real.mtak.hu/109134/AJT_2020_01_03_FABIAN_pdf.)
- Ficsor Krisztina: *A formalizmus a bírói gyakorlatban.* (Budapest: Gondolat Kiadó 2015)
- Foucault, Michel 1991. A diskurzus rendje. *Holmi* 868–89.
- Frege, Gottlob: „Fogalomírás. A tiszta gondolkodás aritmetikai mintára alkalmazott formanyelve” in: *Logikai vizsgálódások. Válogatott tanulmányok* (Budapest: Osiris 2000)
- Fröhlich Johanna: *Az alkotmányértelmezési módszerek igazolása.* PhD doktori értekezés.
- Fröhlich Johanna: *A nyelvfilozófia és az alkotmányértelmezés összefüggései. A szöveg korlátai és lehetőségei.* (letöltve: 2023. július 15.)
- Fuller, Lon L.: A barlangász eset. Newgarth Legfelsőbb Bírósága előtt 4300-ban. In: Varga Csaba (szerk.): *Jog és filozófia. Antológia a XX. század jogi gondolkodása köréből.* (Budapest: Szent István Társulat 2001)
- Gadamer, Hans-Georg: *Igazság és módszer.* (Budapest: Gondolat 1984)
- Gadamer, Hans-Georg: Szöveg és interpretáció. In: Bacsó Béla (szerk.): *Szöveg és interpretáció.* (Budapest: Cserépfalvi 1991)
- Gehlen, Arnold: *Az ember természete és helye a világban.* (Budapest: Gondolat 1976)
- Goodrich, Peter: *Legal Discourse. Studies in Linguistics, Rhetoric and Legal Analysis* (New York: St. Martins 1987)
- Dr. Gregorits Erik: A visszvégrehajtás jogalkalmazási kérdései. *Ügyvédek Lapja.* 2016. 2. szám
- Grice, H. Paul: A társalgás logikája In: Pléh Csaba – Síklaki István – Terestyéni Tamás (szerk.): *Nyelv-kommunikáció-cselekvés.* Budapest: Osiris Kiadó 1997) 213–27.
- Grosschmid Béni: *Magánjogi előadások. Jogszabálytan.* (Budapest: Atheneum 1905)
- Györfi Tamás: „Politikai elvek és politikai filozófiai szempontok a jogtudományban” in: Jakab – Menyhárd (szerk.): *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal.* (Budapest: HVG Orac 2015)
- Gyurik Zita: *A bűncselekmény elkövetésére irányuló szándék kinyilvánításának büntetőjogi értékelése.* (acta.bibl.u-szeged.hu/forum_discipulorum_2023_285-313.pdf.).
- Habermas, Jürgen: Mi az egyetemes pragmatika? In: Pléh Csaba – Síklaki István – Terestyéni Tamás (szerk.): *Nyelv-kommunikáció-cselekvés.* (Budapest: Osiris 1997) 228-264.

- Hart, H. L. A. 1983. *Essays in Jurisprudence and Philosophy*. Clarendon Press, Oxford.
- Hart, H.L.A.: *A jog fogalma*. (Budapest: Osiris 1995)
- Hart, H. L. A. 1999. A jog nyitott szövedéke. In: Varga Csaba (szerk.): *A jogi gondolkodás paradigmái*. 38–46.
- Harvey, Matthew: *Making sense of common ground: Presupposition, joint action, and coordination*. (MPhil Dissertation) (letöltve: 2024.04.30.)
- Heil Fausztin: Villamos erő lopása. In: *Jogtudományi Közlöny*, 1897/53.
- Hobbs, Pamela 2011. Defining the law: (Mis)using the dictionary to decide cases. *Discourse Studies*. 327–47.
- Holmes, Oliver Wendell: *The Common Law*. (Boston: Little, Brown and Company 1881)
- Horváth Attila: A szocialista állam- és jogtudomány. In: (szerk.) Jakab András-Menyhárd Attila: *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. (Budapest: HVG Orac 2015)
- Horváth Barna: *Jogszociológia*. (Budapest: Osiris Kiadó 1995.)
- Huang, Yan (edited by) What Is Pragmatism? In: *The Oxford Handbook of Pragmatics*. (Oxford: University Press 2017)
- Hutton, Chris: *Language, Meaning and the Law*. (Edinburgh: Edinburgh University 2009)
- Jakab András: A szocializmus jogdogmatikai hagyatéka. In: *Jogelméleti Szemle*. (<http://jesz.ajk.elte.hu/jakab15.html>)
- Jakab András: *A magyar jogrendszer szerkezete (PhD értekezés)*, (letöltve: 2019.09.13.)
- Jakab András. A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében. *Jogesetek Magyarázata*. 2011 86–94.
- Jakab András: A norma szerkezetének vizsgálata. In: *Jogelméleti tanulmányok*. 4/2001.
- Jakab András: Miért nem működik jól a magyar jogrend és hogyan javíthatjuk meg? *Law Working Papers*. 2018/1.
- Johansson, Sverker. *A nyelv eredetéről*. (Budapest Európa: Könyvkiadó 2021)
- Kelsen, Hans: *Tiszta jogtan*. (Budapest: Az ELTE Bibó István Szakkollégium kiadványa 1988)
- Kenesi István: Jogi szemantika: problémafelvetés és kutatási program. *Világosság* 2003/11–12.,
- Kiss Géza: *A jogalkalmazás módszeréről. Dogmatörténeti és kritikai tanulmány a magánjog köréből* (Budapest: Atheneum 1909)
- Kosztolányi Dezső: Túlvilági séták. In: *Nyelv és lélek*. (Budapest: Osiris 2002)
- Kuhn, Thomas: *A tudományos forradalmak szerkezete*. (Budapest: Osiris 2000)
- Kurtán Zsuzsa: Mellérendelés a magyar jogi nyelvben. In: *A törvény szavai*. (Miskolc: Bíbor Kiadó 2017)
- Lakoff, George – Johnson, Mark: *Metaphores We Live By*. (Chicago: University of Chicago Press 1980.)
- Lábady Tamás: Kártalanítás jogszerű károkozásokért. in: (szerk. Vékás Lajos) *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal* (Budapest: CompLex 2013)

- Lábady Tamás: Felelősség a szerződésen kívül okozott kárért. in: (szerk. Vékás Lajos-Gárdos Péter) *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. (Budapest: Wolters Kluwer 2014)
- Lenkovics Barnabás: Alkotmányozás és kodifikálás. In: *Jog-Állam-Politika*, 2009/1.
- Lenkovics Barnabás: Interjú Lenkovics Barnabással. *Fudamentum*, 2004/2
- Macagno, Fabrizio – Walton, Douglas – Sartor, Giovanni: *Pragmatic maxims and presumptions in legal interpretation*. In: *Law and Philosophy* (Springer Science + Business Media Dordrecht 2017, Published online: 10 June 2017) 1-4.
- Manzin, Maurizio: Érvelés a bírósági eljárásban. In: *JeMa*, 2015/2.
- Marmor, Andrei: Can The Law Imply More Than It Says? On Some Pragmatic Aspects of Strategic Speech. In: (szerk.): Andrei Marmor & Scott Soames: *Philosophical Foundations of Language in the Law*. (Oxford: University Press 2011) 84-106.
- Marmor, Andrei: The Pragmatics of Legal Language. *Ratio Juris*, Vol. 21 No. 4 December, 423-52
- Marmor, Andrei. *The Language of Law*. (Oxford: Oxford Press 2014)
- Marmor, Andrei: Defeasibility and Pragmatic Indeterminacy in Law. In: Alessandro Capone – Francesca Poggi (ed.): *Pragmatics and Law*. (Switzerland: Springer 2017) 15–33.
- Matzak, Mancin: Three Kinds of Intention of Lawmaking. *Law and Philosophy*. (Open access publication, Published Online: 05 May 2017)
- Menyhárd Attila: A polgári jog tudománya Magyarországon. in: *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. (szerk. Jakab András-Menyhárd Attila) (Budapest: HVG Orac 2015)
- Mohr, J.W.: From Sassure to Derrida. Margins of Law. In: *Queen's Law Journal*, 18(2)
- Moore, Michael S.: The Semantics of Judging. *Southern California Law Review* 1981/2
- Moór Gyula. A joghézag kérdéséről. In: *Emlékkönyv Kolosváry Bálint dr. jogtanári működésének negyvenedik évfordulójára*. (Budapest: Grill Károly Könyvkiadó Vállalata 1939)
- Moór Gyula: *Jogfilozófia*. (Budapest: Püski Kiadó 1994)
- Nagy Károly: *Nemzetközi jog*. (Budapest: Püski 1999)
- Nemesi Attila László: Retorika és pragmatika: az implikatúra fogalmának klasszikus gyökerei. *Magyar nyelvőr*. 136. évf. 3. szám
- Németh T. Enikő: Az emberi kommunikáció kutatásának néhány alapkérdése. *Néprajz és nyelvtudomány*. 1990 43–56.
- Orosz Árpád: Az egyedi ügyekhez igazodás magyar gyakorlata a polgári ügyszakban. In: *JeMa* 2012/3.
- Orosz Árpád: Felelősség az állatok károkozásáért. in: (szerk. Osztovits András) *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja IV. kötet*. (Budapest: Opten 2014)
- Osztovits András: *Törvénytörés a bírósági joggyakorlat egységesítése érdekében – jó irányba tett rossz lépés?* *Magyar Jog* 2020/2.

- Peschka Vilmos: A törvény és a bírói jog. In: *A modern jogfilozófia alapproblémái*. (Budapest: Gondolat 1972)
- Peschka Vilmos: A jog mint a hermeneutika modellje. In: *Appendix "A jog sajátosságához."* (Budapest: KJK 1992)
- Pokol Béla: *Jogbölcseleti vizsgálódások*. (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 1994)
- Pokol Béla: *A jog elmélete*. (Budapest: Rejtjel Kiadó 2001)
- Pokol Béla: A bírói precedensjog. In: *Magyar Jog*, 2000/4.
- Pokol Béla: *Jogelmélet. Társadalomtudományi trilógia II.* (Budapest Századvég: 2005)
- Poscher, Ralf: Ambiguity and vagueness in legal interpretation. In: Peter M. Tiersma – Lawrence Solan (ed.): *The Oxford Handbook of Language and Law*. (Oxford: Oxford University Press 2012) 128–45.
- Richard A. Posner: "What Has Pragmatism to Offer Law?," 63 *Southern California Law Review* 1653 (1990).
- Ricoeur, Paul: *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning*. (Texas: The Texas Christian University Press 1976)
- Ricoeur, Paul: *Bibliai hermeneutika*. (Budapest: Hermeneutikai Kutatóközpont 1995.)
- Samu Mihály: A jog és a gazdaság. *Jog és társadalom*. 2002/1
- de Saussure, Ferdinand: *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. (Budapest: Gondolat 1967)
- Scalia, Antonin – Garner, Bryan A. 2012. *Reading Law. The Interpretation of Legal Texts*. Thomson West. USA.
- Searle, John R.: Elme, nyelv és társadalom. A való világ filozófiája. (Budapest: Vince 2000)
- Searle, John R.: Beszédaktusok. (Budapest: Gondolat 2009);
- Searle, John R.: Közvetett beszédaktusok. in: Pléh – Síklaki – Terestyéni (szerk.): *Nyelv - kommunikáció – cselekvés*. (Budapest: Osiris, 2001)
- Simpson, A. W. B. 2000. A jogi fogalmak elemzése. In: Varga Csaba (szerk.): *Jog és nyelv*. 13–53.
- Stein, Dieter: 'Words, Words, Words' – But What's in a Legal Text? In: Lawrence M. Solan – Janet Ainsworth – Roger W. Shuy (eds.): *Speaking of Language and Law. Conversations on the Work of Peter Tiersma*. (Oxford: Oxford University 2015)
- Skoczeń, Izabela: *Implicatures within Legal Language* (Switzerland: Springer 2019)
- Slocum, Brian G: Linguistics and „Ordinary Meaning” Determinations, *Statute Law Review*, December 2011
- Slocum, Brian G. *The Nature of Legal Interpretation. What Jurist Can Learn about Legal Interpretation from Linguistics and Philosophy?* (The University of Chicago Press. 2017.)
- Somody Bernadette – Szabó Máté Dániel – Vissy Beatrix: *Az alapjogi bíráskodás kézikönyve* (Budapest: HVG-ORAC 2013) 46–49.
- Sulyok Tamás: Alapjogvédelem – Az alkotmánybíróság és a rendes bíróságok közös ügye. *Alkotmánybírósági szemle*. 2020/3.

- Szabó Imre: *Jogelmélet*. (Budapest: KJK 1977)
- Szabó Miklós: A jogi nyelv erőtere. in: *A jog nyelvi dimenziója*. (Miskolc 2015)
- Szabó Miklós: A szavak ura. In: (szerk.) Szabó Miklós-Vinnai Edina: *A törvény szavai*. (Miskolc: Bíbor Kiadó 2018)
- Szabó Miklós: *Trivium. Grammatika, logika, retorika joghallgatók számára* (Miskolc: Bíbor 2001)
- Szabó Miklós - Varga Csaba (szerk.): *Jog és nyelv*. (Budapest: k.n. 2000).
- Szabó Miklós: *Kommunikáció általában és a jogban*. (Miskolc: Bíbor Kiadó 2002)
- Szatmári Andrea: A jogszabályok közérthető megfogalmazásának követelménye. In: *THEMIS*. Az ELTE Állam- és Jogtudományi doktori iskola elektronikus folyóirata. Budapest. 2016 december
- Szászy-Schwarz Gusztáv: *Magánjogi fejtegetések felsőbb bírósági határozatok kapcsán*. (Budapest: Franklin-Társulat Nyomdája 1890)
- Székely Erika: Sajtószemle. Gondolatok a visszégrehajtás jogintézményéről és elrendelésének feltételeiről. *Közjegyzők Közlönye*. 64. évfolyam
- Szigeti Krisztina: A bírói jogértelmezés és a hetedik Alaptörvény-módosítás. *Eljárásjogi Szemle* 2018/4.
- Szilágyi Péter: Szabó Imre szocialista normativizmusa. Ideológiakritikai adalékok. In: *Világosság* 2004/4.
- Szladits Károly: *A magyar magánjog I*. (Budapest: Grill Könyvkiadó 1941.)
- Szmodis Jenő: „Észrevételek a jogrendszer duplázódásának elméletéhez” in: Tóth J. Zoltán (szerk.): *A jog többretegűsége* (Budapest: KRE ÁJK 2009)
- Szomora Zsolt: A Btk. 371. §-hoz fűzött kommentár. In: Karsai Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*. (Wolters Kluwer Jogtár®)
- Tátrai Szilárd, *A nagy esernyőcsel, a pragmatikai szemlélet alkalmazásának lehetőségei*. 33, real.mtak.hu, (letöltve: 2020.04.22.)
- Tátrai Szilárd: *Bevezetés a pragmatikába*. (Miskolc: Tinta Könyvkiadó 2011)
- Tiersma, Peter M.: A Message in a Bottle: Text, Autonomy and Statutory Interpretation” *Tulane Law Review*. 2011, 431–482.
- Tiersma, P.M. and Solan, L.M. (eds): The interpretation of legal text. In: *The Oxford Handbook of Language and the Law*. (Oxford: Oxford University Press, 2012.)
- Tiersma, P.M. and Solan, L.M. (eds): The Plain English Movement. In: *The Oxford Handbook of Language and the Law*. (Oxford: Oxford University Press 2012.)
- Tiersma, Peter M.: The textualization of Precedent. in: *82 Notre Dame L. Rev.* 1187 (2013)
- Tiersma, Peter M. „Some Myths about Legal Language”. In: Lawrence M. Solan – Janet Ainsworth – Roger W. Shuy (ed.): *Speaking of Language and Law. Conversations on the Work of Peter Tiersma*. (Oxford: Oxford University 2015)
- Tóth J. Zoltán: „A dogmatikai, a logikai és a jogirodalmi értelmezés a magyar felsőbb bírósági gyakorlatban” *MTA Law Working Papers* 2015/17.

- Tóth J. Zoltán: *Richard Posner és a gazdasági jogelmélet*. In: jesz.ajk.elte.hu/toth17.html (letöltve: 2024.04.02.)
- Tóth J. Zoltán 2022. Clarity of norms in the light of the contents requirements of legislation, legislative errors and their consequences - in general and in particular regard to the legislative requirements in Hungary. *Magyar Nyelvőr* 5/3–16.
- Tóth Judit: *Jogalkotástan*. Egyetemi jegyzet Szegedi Tudományegyetem, ÁJTK 2016
- Simpson, A. W. B. 2000. A jogi fogalmak elemzése. In: Varga Csaba (szerk.): *Jog és nyelv*. 13–53.
- Stein, Dieter: ‘Words, Words, Words’ – But What’s in a Legal Text? In: Lawrence M. Solan – Janet Ainsworth – Roger W. Shuy (eds.): *Speaking of Language and Law. Conversations on the Work of Peter Tiersma*. (Oxford: Oxford University 2015)
- Üveges István: A plain language movement kulturális kontextusa – társadalmi háttér, történeti irányok és eredmények az Egyesült Államokban. *Magyar Jogi Nyelv*. 2020/2.
- Varga Csaba: Mi a jog? És kié a jog? In: (szerk.) Tóth J. Zoltán: *A jog megduplázódása*. (Budapest: KRE ÁJK)
- Varga Zs. András: Valóban legkevésbé veszélyes hatalom? Létezik-e természetes korlátja a bírói függetlenségnek? in: Tóth J. Zoltán (szerk.): *A jog többrétegűsége* (Budapest: KRE ÁJK 2020)
- Varga Mariann: Kést nem vett magához? A nem tagadószt tartalmazó eldöntendő kérdő mondatok szerepe a magyar büntetőperes bírósági tanúkihallgatásokban. In: *Jelentés és Nyelvhasználat*. 9/1 (2022).
- Vékás Lajos: A szerződési szabadság alkotmányos korlátai. In: *Jogtudományi Közöny* 1999/2.
- Vékás Lajos– Vincze Attila: A Legfelsőbb Bíróság döntése az alapvető jogok polgári jogviszonyokban való alkalmazásáról, *Jogesetek Magyarázata*, 2011/4.
- Vincze Attila: Az Alkotmány rendelkezéseinek érvényre juttatása a polgári jogviszonyokban. *PJK* 2004/3.
- dr. Vinnai Edina: *Nyelvhasználat a jogi eljárásban* (Miskolc: PhD értekezés 2011).
- Vinnai Edina: Beszédképek a büntetőjogban. In: *Miskolci Jogi Szemle: A Miskolci egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata* 14:2. különszám, 2. kötet 438-449
- Vinnai Edina: *A jogi nyelv nyelvészeti megközelítése*. Sectio Juridica et Politica, Miskolc, Tomus XXVIII. (2010)
- Wagner, Anne– Werner, Wouter– CAO, Deborah (szerk.): *Interpretation, Law and the Construction of Meaning* (New York: Springer 2007)
- Weiss Ödön: A hasznosított természeti erők jogi védelméről I. In: *Jogtudományi Közöny*. 1898/2
- Wellmann György: Kritikai észrevételek a jogegység biztosításának új rendszerével kapcsolatban. *Magyar Jog*, 2020/11.
- White, Hayden: A történelmi szöveg mint irodalmi alkotás. in.: *A történelem terhe*. (Budapest: Osiris 1997)
- Wittgenstein, Ludwig: *Logikai-filozófiai értekezés*. (Budapest: Akadémiai Kiadó 1963)

Zódi Zsolt: The limits of plain legal language: understanding the comprehensible style in law.
International Journal of Law in Context, 2019., 15(3)

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMÁJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ SAJÁT KÖZLEMÉNYEK

Tahin Szabolcs: Korlátozott precedensrendszer – „alulnézetből”. *Magyar Jog*. 2020/5.

Tahin Szabolcs: Az Alkotmánybíróság határozata a köztéri óriásplakát lefestését büntető kúriai határozatról. Paradox érvelési mintázatok a rendesbírók alapjogi szerepvállalásáról. *Jogesetek Magyarázata*.

Tahin Szabolcs: A Kúria Jogegységi Panasz Tanácsának jogegységi panaszt visszautasító ötödik határozatáról. A jogszabályok kontextus nélküli olvasatáról. in: *Jogesetek Magyarázata*. 2021/2-3.

Tahin Szabolcs: Az Alkotmánybíróság határozata a Budapest Környéki Törvényszék és a Váci Járásbíróság vad és személygépkocsi összeütközése tárgyában hozott ítéleteiről. A bírói jogértelmezés védelmében. in: *Jogesetek Magyarázata* 2022/1. 17–27.

Tahin Szabolcs: Nyelvi pontosság és nyelvi kifejtettség a jogszövegekben, avagy mit tanulhatunk a nyelvi pragmatikától? Néhány gondolat a hazai jogértelmezés „nyelvi fordulatának szükségességéről. *Jogesetek Magyarázata* 2022/4. 55-62.

Tahin Szabolcs: A jogalkotó nyelvi cselekvéséről: Kimondott és ki nem mondott nyelvi tartalmak a jogszövegekben. *Magyar nyelvőr*. 147. 479-492. (2023)

Tahin Szabolcs: A célszerű jogértelmezésről és hatáiról. *Jogelméleti Szemle*. 1 pp. 44-60., 17 p. (2023)

Tahin Szabolcs: Dilemmák az objektív teleológiai jogértelmezés körül. *Jogtudományi Közöny* 78:3 pp. 125-133. 9 p. (2023)

Tahin Szabolcs: A jogértelmezés kommunikatív természetéről. Társas jelentésképződés a jogban *Magyar Jogi Nyelv*. 2022: 2 p. 1 (2022)

Tahin Szabolcs: A „célszerűség” két arca: dilemmák a célelvű jogértelmezés kapcsán In: Miskolczi-Bodnár, Péter (szerk.) *XXIII. Jogász Doktoranduszok Országos Konferenciája* (Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar 2022) 267-275.

Tahin Szabolcs: Egy jogegységesítés látszólagos szükségességéről – Gondolatok a Kúria 4/2022. (Jpe.IV.60.012/2022/12) számú jogegységi határozatának falfirka tartalmára vonatkozó rendelkezéséről. *MTA Law Working Papers* 2023/12.

NYILATKOZAT

(Bele kell fűzni a doktori értekezésbe)

Alulírott, dr. Tahin Szabolcs (neptun kód: HSE0IX) nyilatkozom, hogy jogtudomány/jogelmélet (tudományágban) nincs folyamatban fokozatszerzési eljárásom, illetve fokozatszerzési eljárásra való jelentkezésemet két éven belül nem utasították el, továbbá két éven belül nem volt sikertelenül zárult doktori védésem.

Nyilatkozom tovább, hogy nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve öt éven belül nem vontak vissza tőlem korábban odaítélt doktori fokozatot.

Budapest, 2025. február 24.

.....
aláírás

NYILATKOZAT

(bele kell fűzni a doktori értekezésbe)

Alulírott ezennel kijelentem, hogy a doktori fokozat megszerzése céljából benyújtott értekezésem kizárólag saját, önálló munkám eredménye. A benne található – másoktól származó – nyilvánosságra hozott vagy közzé nem tett gondolatok és adatok eredeti lelőhelyét a hivatkozásokban (lábjegyzetekben), az irodalomjegyzékben, illetve a felhasznált források között hiánytalanul feltüntettem.

Kijelentem továbbá, hogy a benyújtott értekezéssel azonos tartalmú értekezést más egyetemen nem nyújtottam be tudományos fokozat megszerzése céljából.

E kijelentésemet büntetőjogi felelősségem tudatában tettem.

Budapest, 2025. február 24.

aláírás